

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Slovo jako zbraň
Projevy nacionalismu ve vybraných českých novinách a časopisech 19. století
Mgr. Michaela Molková

Školitelka: doc. PhDr. Jana Bartůňková, CSc.

Disertační práce
2017

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31. 8. 2017

Michaela Molková

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Janě Bartůňkové, CSc. za laskavé vedení práce, odborné připomínky, podporu a trpělivost. Za podnětné postřehy a povzbuzování při vzniku práce děkuji kolegyni Mgr. Haně Stoklasové, Ph.D. Za odbornou pomoc děkuji prof. Dr. Jiřině van Leeuwen-Turnovcové a prof. Dr. Steffenu Höhnemu. Za podporu a pochopení děkuji své nadřízené Ing. Zdeňce Kulhánkové. Velký dík za trpělivost, oporu a pomoc patří mé rodině a mému příteli.

ANOTACE

Cílem této dizertační práce je sledovat konkrétní projevy nacionalismu ve vybraných tiskovinách. Práce se zabývá persvazivní funkcí jednotlivých článků. Na základě studia novinových článků bylo zjištěno, jaké myšlenky Češi proklamovali a jaké byly jejich požadavky v různých dějinných úsecích 19. století. Kritériem zkoumání byly určité historické mezníky 19. století, které korespondují s vyhocenými společenskými událostmi. Byly to např. roky 1834, 1848, 1867, 1871, 1880, 1895 aj. Práce si všímá proměn tematiky, jazyka a stylu jednotlivých vybraných textů. Posuzuje také míru a způsoby vyjadřování expresivity a emocionality v příspěvcích vztahujících se k jazykovému nacionalismu (např. agresivitu ve vztahu k němčině, nekritičnost a nadhodnocování ve vztahu k češtině a k jiným slovanským jazykům), formy argumentace apod.

KLÍČOVÁ SLOVA

národ, nacionalismus, 19. století, persvazivní funkce, české noviny a časopisy

TITLE

Word as a Weapon

Signs of Nationalism in Selected Czech Newspapers and Magazines of 19th Century

ANNOTATION

The goal of this thesis is to observe specific signs of nationalism in selected printed periodicals. The thesis analyses the persuasive function of individual articles. Finding out which thoughts Czechs declared and what were their requests in different historical periods of 19th century, was based on studying of the newspaper articles. The standards for the analysis were certain historical turning points of 19th century, which correspond with social turmoils. These were, for example, years 1834, 1848, 1867, 1871, 1880, 1895 etc. The thesis compares the changes in themes, language and style of individual selected texts. It also evaluates the extent and ways of expressivity and emotionality of the articles related to the linguistic nationalism (for example, aggression towards German, being uncritical and overvaluing in relation to Czech and other Slavic languages, forms of argumentation etc.).

KEYWORDS

nation, nationalism, 19th century, persuasive function, Czech newspapers and magazines

Obsah

1	Úvod	7
1.1	Cíl práce.....	7
2	Přehled zostřování vztahů Čechů a Němců v českých zemích v 19. století v souvislosti s historickým a politickým děním.....	12
3	Proměny pojmů národ a nacionalismus.....	18
3.1	Pojmy národ a nacionalismus do 18. století	18
3.2	Vývoj pojmů národ a nacionalismus od 18. do 20. století a bádání o těchto pojmech	19
3.2.1	První etapa moderního bádání o národu a nacionalismu (1789-1882).....	19
3.2.2	Druhá etapa moderního bádání o národu a nacionalismu (1882-1983).....	21
3.2.3	Třetí etapa moderního bádání o národu a nacionalismu (od roku 1983).....	34
4	Stručný přehled dějin žurnalistiky.....	38
4.1	Počátky české žurnalistiky	38
4.2	Česká žurnalistika na konci 18. století	39
4.3	Česká žurnalistika na začátku 19. století.....	40
4.4	Vznik a rozvoj prvních českých časopisů	41
4.4.1	Böhmische Litteratur	41
4.4.2	Hlasatel český	42
4.4.3	Krok	43
4.4.4	Časopis českého Museum.....	44
4.5	Další časopisy na počátku 19. století.....	45
4.6	Česká žurnalistika a významní novináři ve třicátých až padesátých letech 19. století	45
4.7	Rozvoj českého politického tisku.....	50
4.7.1	Rozvoj tisku politických stran - tisk radikálních demokratů	51
4.7.2	Politické časopisy pod Tylovým vedením	52
4.8	Česká žurnalistika v druhé polovině 19. století.....	53

4.8.1	Přehled českých časopisů v padesátých letech	54
4.8.2	Česká žurnalistika v době po Bachově absolutismu	56
5	Metoda výzkumu	58
6	Květy	62
6.1	Charakteristika časopisu Květy	62
6.2	Analýza časopisu Květy	65
6.3	Shrnutí	77
7	Národní listy	79
7.1	Charakteristika periodika Národní listy	79
7.2	Analýza periodika Národní listy	81
7.2.1	1867 – vznik Rakousko-Uherska	81
7.2.2	1868 – položení základního kamene k Národnímu divadlu	97
7.2.3	1871 – Fundamentální články	111
7.2.4	1880 – Stremayrova jazyková nařízení	125
7.2.5	1890 – punktace	134
7.2.6	1895 – Národopisná výstava československá	152
7.3	Shrnutí	163
8	Časopisu českého Museum	165
8.1	Charakteristika Časopisu českého Museum	165
8.2	Analýza	168
8.3	Shrnutí	174
9	Závěr	176
10	Summary	179
11	Seznam použitých pramenů a literatury	180

1 Úvod

1.1 Cíl práce

Cílem předložené disertační práce je sledovat podoby a proměny českého nacionalismu v průběhu 19. století v publicistických textech. Jádrem práce je rozděleno do šesti kapitol. První z nich má charakter úvodu do problematiky dosavadního bádání. Druhá kapitola je kompilační, zobrazuje obecně známé skutečnosti a slouží k zasazení výzkumu do historického kontextu. Třetí a čtvrtá kapitola jsou přehledové, z nichž jedna zprostředkovává pohled na vývoj pojmů národ a nacionalismus v dějinách a druhá se věnuje vývoji české žurnalistiky od počátku až do konce 19. století. Pátá a šestá kapitola přibližují realizovaný výzkum. Pátá kapitola popisuje podrobně metodu výzkumu. Zdůvodňuje výběr periodik a ročníků, charakterizuje funkce publicistického stylu, vymezuje termíny argumentace, propagace a agitace a charakterizuje jejich výstavbové prostředky (lexikální a syntaktické). Poslední kapitola se věnuje důkladně vybraným periodikům. Pojednává o jejich vzniku a vývoji, významných přispěvatelích a zaměření. Na konkrétních ukázkách sleduje podoby a proměny českého nacionalismu, a to na základě požadavků Čechů v různých dějinných úsecích a způsobu jejich vyjadřování.

Přehled dosavadního bádání k tématu národ a nacionalismus poskytují přehledové práce od Miroslava Hrocha a z německojazyčného prostředí díla Dorothey Weidinger¹ a Rolfa-Ulricha Kunzeho.²

Abbé Sieyès³ je považován za zakladatele moderního pojetí nacionalismu, protože rozšířil národ o příslušníky třetího stavu, měšťany a rolníky, a tak jim poskytl politická práva. Z německojazyčných prací věnovaných tématu stojí za zmínku text ekonoma a politika Friedricha Lista,⁴ který na rozdíl od Sieyèse klade větší důraz na kombinaci práva na svobodu a práva na rozhodování co nejširšího okruhu obyvatelstva, alespoň měšťanstva. Podle anglického filozofa a ekonoma Johna Stuarta Milla⁵ je vznik národa sice podpořen

¹ WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998. ISBN 3-89331-367-2.

² KUNZE, Rolf-Ulrich. *Nation und Nationalismus*. Darmstadt, 2005. ISBN 3-534-14746-4.

³ SIEYÈS, Emmanuel Joseph. Was ist der Dritte Stand? In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998. ISBN 3-89331-367-2.

⁴ Die Nationalität und die Ökonomie der Nation. In LIST, Friedrich. *Das nationale System der politischen Ökonomie*. Stuttgart, 1841, s. 174-178. Online, [cit. 29. 8. 2017].

URL: <https://www.bueso.de/files/pdf/friedrich-list_das-nationale-system-der-politischen-oekonomie.pdf>.

⁵ MILL, John Stuart. Betrachtungen über die repräsentative Demokratie. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 13-14. ISBN 3-89331-367-2.

objektivními znaky, jako jsou rasa, jazyk, náboženství, ale v zásadě je pro něj rozhodující až společná minulost. Sieyèsovo, Listovo a Millovo pojetí národa spadá do prvního období bádání o národu a nacionalismu, které trvá od roku 1789 až do roku 1882. Druhá etapa probíhá v letech 1882 – 1983 a je pro ni typické, že rozlišuje dva typy národa, a to politicky-voluntaristický a jazykově-kulturní. Prvý z nich, politicko-voluntaristický, zásadním způsobem charakterizuje Ernest Renan,⁶ který tvrdí, že národy nejsou určené etnicky, ale vznikají na základě svobodného rozhodnutí jedince být jeho součástí. Dalším, kdo upustil od etnického hlediska při vymezení národa, je Otto Bauer,⁷ jenž vyzdvihuje historický aspekt, když prohlašuje, že národ je „společenstvím lidí, kteří sdílejí stejný osud.“ Na začátku 20. Století se někteří autoři přiklánějí k názoru, že národ nelze definovat kombinací znaků, které by byly platné pro všechny pospolitosti. Jisté řešení této problematiky nabízí Friedrich Meinecke,⁸ který rozlišuje kulturní národ (Kulturnation), tedy společenství vzniklé na základě společného jazyka a kultury, a státní národ (Staatsnation), pro který je základem sjednocující síla politických dějin a ústavy. Po první světové válce se významným jeví, co pod pojmem národ rozumí německý a italský fašismus. Pro německý fašismus, jehož významným představitelem je Max Hildebert Boehm,⁹ je nejdůležitější společná rasa. Podle zakladatele italského fašismu Benita Mussoliniho¹⁰ je stát tvůrcem národa. Po druhé světové válce většina filozofů a autorů definic národa a nacionalismu odstupuje od primordialistického názoru, že národ existuje věčně. Stále většího významu nabývá konstruktivistické pojetí národa, které uznává za národ skupinu lidí uvědomujících si svou sounáležitost, kterou zároveň vnímají jako hodnotu. Fenomémem nacionalismu se po druhé světové zabývá americký filozof a historik českého původu Hans Kohn.¹¹ Definuje dichotomii „západního“ a „ne-západního“ nacionalismu, přičemž se ohlíží na vztah k občanské společnosti a k vznikajícímu státu. Již jako klasická je dnes vnímána klasifikace nacionalismu vzniklá po roce 1945, jejímž autorem

⁶ RENAN, Ernest. Co je národ. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 24-35. ISBN 80-86429-20-2.; RENAN, Ernest. Was ist eine Nation? In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 15. ISBN 3-89331-367-2.

⁷ BAUER, Otto. Národnostní otázka a sociální demokracie. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 36-45. ISBN 80-86429-20-2.

⁸ MEINECKE, Friedrich. Obecně o národu, národním státu a světoobčanství. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 46-53. ISBN 80-86429-20-2.; MEINECKE, Friedrich. Weltbürgertum und Nationalstaat. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 16. ISBN 3-89331-367-2.

⁹ Boehm, Max Hildebert. Das eigenständige Volk. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 20-21. ISBN 3-89331-367-2.

¹⁰ MUSSOLINI, Benito. Della doctrina del Fascismo. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 21. ISBN 3-89331-367-2.

¹¹ KOŘALKA, Jiří. Hans Kohns Dichotomie und die neuzeitliche Nationsbildung der Tschechen. In SCHMIDT-HARTMANN, Eva (Hg.). *Formen des nationalen Bewußtseins im Lichte zeitgenössischer Nationalismustheorien*. München, 1994, s. 263-275. ISBN 3-486-56022-0.

je Theodor Schieder. K tématu národ a nacionalismus je zásadní dílo Eugena Lemberga,¹² které vyzdvihuje komunikaci mezi jednotlivými příslušníky jako určující faktor při vzniku národa. Autorem dalších významných prací je Miroslav Hroch,¹³ který vysvětluje pojem národ jako skupinu lidí vzájemně spjatých komunikačně. Určující pro jeho definici národa je, že se jedná o pospolitost rovnoprávných občanů. Zmíněný historik je autorem třífázového modelu průběhu národního hnutí v Evropě. První etapu národního hnutí (1775-1805) v českých podmínkách reflektuje např. Albert Pražák,¹⁴ druhou etapu (1805-1830) zachycuje např. již zmíněný Miroslav Hroch¹⁵ a konečně na třetí období (1830-1850) se zaměřuje např. Jiří Štaif.¹⁶

Autorem syntézy českého obrozenského nacionalismu je František Kutnar.¹⁷ Autor se zaměřuje na vývoj českého národního vědomí a jeho proměny od doby pobělohorské. Jádrem jeho práce je rozbor teorie národa a nacionalismu i jejích projevů v osvěcenském prostředí konce 18. století a v době Velké francouzské revoluce a napoleonských válek. Důležitá je Kutnarovo tvrzení, že počátky česko-německého antagonismu spatřuje již v době slezských válek v polovině 18. století a že odmítá koncepci jazykově neutrálního zemského patriotismu.

Skutečný zlom v pohledu na česko-německou problematiku přinesla monografie Jana Křena,¹⁸ která mapuje vztah Čechů a Němců od sklonku 18. století do roku 1918. Nesoustředí se jen na dění v českých zemích, ale bere v úvahu i vlivy rakouské a říšskoněmecké. Nepopisuje jen nepřátelství a konflikty, ale reflektuje i soužití obou až překvapivě blízkých komunit.

Klíčovou monografií, jež zásadně posunula českou představu o národním obrození, napsal Vladimír Macura.¹⁹ V díle *Znamení zrodu* analyzuje postoje a názory jungmannovské generace. Dospívá k názoru, že národní obrození není zákonitým procesem vycházejícím z lidu, ale stojí za ním skupiny intelektuálů, kteří se rozhodli, že jako Češi mají povinnost

¹² LEMBERG, Eugen. K psychologii nacionalismu. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 71-86. ISBN 80-86429-20-2.

LEMBERG, Eugen. Nationalismus. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 22. ISBN 3-89331-367-2.

¹³ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7419-010-0.

¹⁴ PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha, 1945.

¹⁵ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha, 1999. 275 s. ISBN 80-204-0809-6.

¹⁶ ŠTAIF, Jiří. *Obezřetná elita: česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*. Praha, 2005. ISBN 80-7363-014-1.

¹⁷ KUTNAR, František a Martin KUČERA. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*. Praha, 2003. ISBN 80-7184-833-6.

¹⁸ KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918*. Praha, 2013, s. 75-125. ISBN 978-80-246-2177-7.

¹⁹ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha, 2015. ISBN 978-80-200-2506-7.

vrátit svému národu místo, které si právem zaslouží. Dosáhnout toho chtěli za každou cenu, proto se nevyhýbali ani hrám a mystifikacím, které vytvářely iluzi rozvinutého národního života v době jeho počátků.

O tématu formování české společnosti pojednává kniha Jiřího Kořalky²⁰ *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914*. Této problematice se věnuje z několika hledisek. Rozděluje obyvatelstvo českých zemí na dvě, příp. tři společnosti jako jen jednu z možných eventualit. Upozorňuje, že existovaly další tendence národního vývoje, ačkoliv se neprosadily. Popisuje předpoklady a fakta vzestupu české společnosti (hospodářské, sociální, organizační, intelektuální atd.). Rozebírá složitou národnostní situaci v českých zemích, kde za jistých okolností mohlo dojít ke smíření mezi Čechy a Němci. Navrhuje možnosti řešení v podobě vyrovnání.

Vedle Lemberga a Hrocha považují vzájemnou komunikaci za určující znak národa i další badatelé jako např. americký politolog českého původu Karl Wolfgang Deutsch.²¹ Již jako klasická je dnes vnímána kniha Arnošta Gellnera,²² který se domnívá, že nacionalismus se vyvinul za určitých společenských podmínek a byl jimi determinován. Podle něj nacionalismus vytvořil národ, nikoli naopak. Gellner tedy nepokládá národ za odvěkou kategorii, ale za historicky relativně mladý. V tomto ohledu je s ním zajedno anglický historik Eric Hobsbawm.²³ Významným představitelem třetí etapy moderního bádání o národu a nacionalismu je Benedict Anderson,²⁴ jenž definuje národ jako „společenství vytvořené v představách“. K tématu národ se vyjadřuje také český historik raného středověku Dušan Třeštík,²⁵ pro něhož je podstatné vědomí jedinců určité pospolitosti, že společně vytvářejí národ. Terminologickou inovaci přinesli někteří sociologové a antropologové, kteří tvrdili, že nacionalismus pochází z předchozích postojů označovaných jako loajalita. „Klasikem“ pojmu identita je Erik Erikson.

²⁰ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996. ISBN 80-7203-022-1.

²¹ DEUTSCH, Karl Wolfgang. *Nationenbildung, Nationalstaat, Integration*. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 23. ISBN 3-89331-367-2.

²² GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993. ISBN 80-901381-1-X.

²³ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, 2000. ISBN 80-85959-55-0.

²⁴ ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, 2008. ISBN 978-80-246-1490-8.

²⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysli dějiny*. Praha, 1999. ISBN 80-7185-229-5.

Sekundární literaturu zachycující dějiny žurnalistiky tvoří přehledové práce *Dějiny žurnalistiky*²⁶ a *Dějiny českých médií*.²⁷ Bibliografii novin a časopisů vydali Miroslav Laiske²⁸ a František Roubík.²⁹

²⁶ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981.

²⁷ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.

²⁸ LAISKE, Miroslav, ed. *Časopisectví v Čechách 1650-1847*. Praha, 1959.

²⁹ ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*. Praha, 1930.

2 Přehled zostřování vztahů Čechů a Němců v českých zemích v 19. století v souvislosti s historickým a politickým děním

Habsburská říše byla po několik staletí společným státem pro mnoho zemí a národů s různými tradicemi a ekonomickou úrovní. Patřily do ní země, které byly v minulosti samostatnými celky (české a uherské království), dále země vzniklé z rozpadu jiných států (království haličsko-lodoměřské při dělení Polska) a řada dalších národů a národností (Italové, Němci, Slované, Maďaři aj.). Spíše než jednotící státní patriotismus se v říši projevovala loajalita národnostně různorodého obyvatelstva k vládnoucí dynastii jako k prvku, s nímž se identifikovali.

Království české a Markrabství moravské byly deklarovány jako samostatné země, ale ve skutečnosti jejich správa podléhala přímo habsburským panovníkům. V jejich čele stála zemská gubernia, která však podléhala úřadům ve Vídni. V praxi se tedy jednalo o státy centrálně řízené z Vídně.

S německými státy byla část Rakouska (dědičné země mimo Halič a Dalmácii) volně spojena ve Svaté říši římské národa německého a František II.³⁰ byl do roku 1806 i zvoleným říšským císařem. Roku 1815 vytvořila většina německých států Německý spolek. Společným orgánem těchto zemí se stal spolkový sněm ve Frankfurtu nad Mohanem. Roku 1818 přihlásil rakouský císař své země (mimo Uhry, Halič a jihovýchodní provincie) do Německého spolku (jeho součástí byly až do roku 1866).³¹

František II./I. (1792-1835) byl konzervativní panovník, odpůrce osvícenství a reforem. Obával se liberalismu a před možnými spiklenci se chránil tím, že vytvořil hustou síť státní tajné policie (špiclovství, kontrola korespondence). Z tohoto hlediska v zemi vládla mezi určitými vrstvami obyvatel (které se angažovaly politicky a nacionalisticky) všeobecná nedůvěra, strach, přísná cenzura a bylo potlačováno národní a konstituční hnutí. Osvícenský absolutismus byl nahrazen absolutismem policejním, tzv. františkovsko-metternichovským absolutismem. Clemens Lothar Metternich³² působil od roku 1809 jako ministr zahraničí a od roku 1821 až do roku 1848 jako kancléř.³³

³⁰ František II./I. nastoupil na trůn po smrti Leopolda II. v roce 1792 jako císař František II. Byl posledním císařem Svaté říše římské národa německého, která zanikla v roce 1806 po vytvoření Rýnského spolku. V roce 1804, poté, co Napoleon přijal císařský titul, se František prohlásil rakouským císařem. Jako rakouský císař vládl pod jménem František I. až do roku 1835.

³¹ HLAVÁČKA, Milan – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – TINKOVÁ, Daniela. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl 11b (1792-1860). Praha, 2013, s. 9-15. ISBN 978-80-7432-348-5.

³² Metternich Clemens Wenzel Nepomuk Lothar (1773-1859) byl rakouský šlechtic, politik a diplomat. Jeho doba je označována jako metternichovský absolutismus. Je pro ni charakteristické, že rakouská monarchie vystupovala proti revolučním hnutím v Evropě, založeným na národně-liberální ideologii. Národní hnutí kulturně folklorního charakteru Metternich toleroval, ale jakmile překročila rámeček nepolitických tradic,

Začátkem března 1848 dorazily do Vídně zprávy o revolučních převratech v Itálii a ve Francii. Dne 13. března došlo ve Vídni k ozbrojeným srážkám lidu s vojskem, které si vyžádaly několik desítek mrtvých. Revoluční nálada v hlavním městě říše donutila císaře, aby propustil ze svých služeb kancléře Metternicha,³⁴ vytvořil nová ministerstva a přislíbil vypracování ústavy, svolání říšského sněmu a vyřešení robotní otázky.

V Praze neprobíhaly události na jaře 1848 tak bouřlivě jako ve Vídni. Z iniciativy tajného spolku Repeal se 11. března 1848 sešlo ve velkém sále hostince ve Svatováclavských lázních na Novém Městě pražském shromáždění pražského lidu. Úkolem Pražanů bylo připravit petici liberálních, národních a také státoprávních požadavků, která měla být odvezena císaři do Vídně. Petice obsahovala požadavky na vytvoření státoprávního celku ze zemí Koruny české, rovnoprávnost Čechů a Němců ve veřejném životě, možnost výkupu z roboty a zrušení poddanství, zavedení obecní samosprávy, svobodu tisku, shromažďování, vyznání a další občanské svobody. Císař odpověděl na pražskou petici dne 8. dubna 1848 takzvaným kabinetním listem v podstatě kladně. Kabinetní list zrovnoprávnil češtinu s němčinou v úřadování, zaručoval zříditi zemskou vládu v Čechách a svolat zemský sněm nikoli na základě stavovské příslušnosti, ale řádných voleb, pro které byly vydány nové volební řády.³⁵

V prvních týdnech revoluce postupovalo německy hovořící obyvatelstvo Prahy společně s českým, protože měli společný cíl – usilovali o naplnění základních liberálních požadavků (vydání ústavy, volby do říšského sněmu, získání občanských svobod). Vzájemný vztah českého a německého obyvatelstva v českých zemích se začal zhoršovat na jaře revolučního roku. Národní gardy se přely o velící jazyk, v Národním výboru se vedly ostré spory o zákaz nošení kokard ve velkoněmeckých barvách, vedle institucí německých

považoval je za zdroj politického napětí a destabilizace mnohonárodnostního státu. Poté, co byl německý spisovatel August von Kotzebue zavražděn fanatickým buršákem, nacionalistickým studentem teologie Karlem Ludwigem Sandem za to, že kritizoval buršácké spolky, podpořil Metternich v srpnu 1819 vydání Karlovarských usnesení. Ta potlačovala německé liberální hnutí tím, že omezovala především autonomii univerzit a dohlížela na všechny veřejné aktivity. Situace u jiného národa v habsburské monarchii – u Čechů se vyznačovala snahou o prosazení v hospodářské a kulturní oblasti a snahou konkurovat jazykově německému živlu rozvojem institucí, spolků a společenského života vůbec. Byly založeny nové zemské instituce, v nichž se časem prosazovaly české národní zájmy (1818 Vlastenské, tj. Národní muzeum, 1825 Česká spořitelna, 1833 Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, 1831 Matice česká). Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 17 (Median-Navarrete), Praha, 1999, s. 207. ISBN 80-7203-218-6.

³³ ČORNEJOVÁ, Ivana - RAK, Jiří - VLNAS, Vít. *Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel*. Praha, 2012, s. 186-205. ISBN 978-80-7243-611-8.

³⁴ Vzápětí odešel dobrovolně do Anglie. Státní konference byla nahrazena provizorní vládou, jejímž vedením byl pověřen hrabě František Antonín Kolovrat. Na sklonku života se Metternich vrátil z Anglie a žil střídavě ve Vídni a v Čechách na svém zámku Kynžvart. Zemřel v roce 1859 ve Vídni a je pochován v kostele sv. Václava v Plasích u Plzně.

³⁵ HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha, 2014, s. 37-69. ISBN 978-80-7286-219-1.

(Konstituční spolek) byly zakládány paralelní spolky české (Slovanská lípa) a v souvislosti s volbami do německého národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, na němž se Češi ústy Františka Palackého odmítli podílet (duben 1848), se národnostně rozdělil i Národní výbor.³⁶ Došlo k rozštěpení českých a německých představ o budoucnosti Rakouska. Zatímco Češi chtěli zůstat součástí Rakouska, které by se přeměnilo ve federalisticky uspořádanou říši, čeští Němci snili o velkém sjednoceném Německu. Nejdůležitější hodnotu nepředstavovala již země, tedy vlast, ale vlastní národ. Češi špatně nesli, že v zemi, v níž mají dvoutřetinovou převahu, se úřední úkony vykonávají německy, což zvýhodňuje třetinovou německou menšinu.³⁷

Česko-německé soužití v Čechách se zkomplikovalo ještě více, když byl do Prahy na začátek června svolán slovanský sjezd, jehož účastníky byli téměř výhradně Slované z habsburské monarchie a který byl ze strany Němců pochopen jako protiváha frankfurtského sněmu. Během slovanského sjezdu došlo 12. června 1848 k bojům mezi vojskem a radikálně smýšlejícími Pražany, především z řad studentů. Zemský generál Windischgrätz se obával v narůstající revoluční atmosféře, že dojde k destabilizaci starých osvědčených struktur, proto se rozhodl tvrdě zakročit proti revoltujícím Pražanům a povstání potlačil dělostřeleckým útokem.

Jedním z důsledků červnového povstání bylo, že generál Windischgrätz vyhlásil v Praze stav obležení. Slovanský sjezd byl rozpuštěn a nedošlo ani ke svolání českého sněmu, čímž skončila naděje na samostatnější postavení Českého království v rámci habsburské monarchie. V německém tisku byly pražské události prezentovány jako slovanské spiknutí. Od této doby vzrostlo zvláště v Čechách česko-německé napětí. Představitelé Čechů měli Němcům za zlé, že se zúčastnili frankfurtského parlamentu, představitelé Němců zase Čechům vyčítali, že svolali slovanský sjezd, podezírali je, že chtějí rozhodnout o budoucnosti Rakouska a českých zemí proti vůli druhého národa. Vyhlídky liberálního měšťanstva na společný postup a rozumnou úmluvu byly červnovým ozbrojeným povstáním zmařeny. Protirevoluční síly, v jejichž čele stál generál Windischgrätz, slavily první vítězství nad revolucí.³⁸

Po revolučních událostech se obnovilo zasedání sněmu v kroměřížském zámku, kde poslanci pokračovali ve vypracování říšské ústavy. 7. března 1849 byl říšský sněm

³⁶ KAISEROVÁ, Kristina a Jiří RAK. *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*. Ústí nad Labem, 2008, s. 12. ISBN 978-80-7414-053-2.

³⁷ KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918*. Praha, 2013, s. 75-125. ISBN 978-80-246-2177-7.

³⁸ KLÍMA, Arnošt. *Češi a Němci v revoluci 1848-1849*. Praha, 1994, s. 102-113. ISBN 80-901609-7-2.

v Kroměříži vojensky rozehnan. Revoluce v západní části habsburské monarchie skončila. Císař³⁹ se postupně navracel k absolutnímu způsobu vlády.

V padesátých letech 19. století nebyly trpěny protivládní politické projevy a politicky nepohodlní lidé byli odsuzováni a zavíráni do vězení či deportováni do jiných provincií. O umrtvení politického a společenského života se zasloužil nejvíce ministr vnitra Alexander Bach, policie a nově zřízené četnictvo. Období neoabsolutismu či Bachova absolutismu trvalo v Rakousku od konce roku 1851 do roku 1859/60. Teprve po vydání Říjnového diplomu v roce 1860 a únorové ústavy v roce 1861 se opět konaly volby do zemských sněmů a byl obnoven politický a spolkový život. Rakousko se stalo konstitučním státem.⁴⁰

Na začátku šedesátých let vznikly v českých zemích dva politické směry. První, šlechticko-konzervativní, byl zastupován především vlastenecky smýšlející šlechtou v čele s hrabětem Clam-Martiničem⁴¹ a Lvem Thunem,⁴² druhý hájil zájmy měšťanstva a měl liberální a nacionální rysy. Z tohoto liberálního politického směru se postupně vyčlenily dvě linie české měšťanské politiky, totiž staročeši a mladočeši. Nejznámějšími osobnostmi české měšťanské politiky byli historik František Palacký, právník František Ladislav Rieger, Karel Sladkovský a bratři Julius a Eduard Grégrovi. Jak šlechtický, tak i měšťanský směr sledovaly stejný politický cíl - obnovení českého státu v rámci federativně uspořádaného Rakouska.⁴³

V roce 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání. Tehdy vzniklo Rakousko-Uhersko, které se skládalo ze dvou států: z východního Uherského království neboli Zalitavska (to byl velmi významný úspěch Maďarů) a ze západní části, tedy Předlitavska, sdružujícího české a alpské země a také Halič a Bukovinu. Tyto dva celky měly společného

³⁹ Jedná se o císaře Františka Josefa I., který nastoupil na trůn 2. prosince 1848 po abdikaci císaře Ferdinanda I., který vládl v letech 1835-1848 po Františku I.

⁴⁰ BĚLINA, Pavel – HLAVAČKA, Milan – TINKOVÁ, Daniela. Velké dějiny zemí Koruny české. Díl 11a (1792-1860). Praha, 2013, s. 327-378. ISBN 978-80-7432-347.

⁴¹ Clam-Martinič Jindřich Jaroslav (1826-1887) byl významný český a předlitavský politik 19. století. Prosazoval federalizované Rakousko a autonomii jednotlivých rakouských zemí. Byl poslancem Říšské rady a Českého zemského sněmu. Na protest proti únorové ústavě z roku 1861, která nesplnila české státoprávní požadavky, rezignoval a přestal docházet do poslanecké sněmovny a později i do Říšské rady. Do Říšské rady se vrátil v roce 1879, kdy společně s Riegiem a dalšími českými poslanci vstoupil do poslanecké sněmovny. Spolu s rakouskými a polskými konzervativci vytvořili tzv. *železný kruh pravice*. Jejich aktivní provládní politika přinesla dílčí úspěchy v podobě zrovnoprávnění češtiny s němčinou v úředním styku, zavedení češtiny jako povinného předmětu na středních školách, osamostatnění české univerzity v Praze a novelu volebního zákona v roce 1882. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 5 (C-Čechůvky), Praha, 1997, s. 426-428. ISBN 80-7185-102-7.

⁴² Thun-Hohenstein Leopold Lev (1811-1888) byl český šlechtic a český a rakouský politik. Dne 6. dubna 1848 byl jmenován guberniálním prezidentem Českého království. V letech 1849 – 1860 zastával funkci ministra kultu a vyučování, provedl řadu školských reforem. Založil české reálky, kde se však na začátku vyučovala většina předmětů německy. Ačkoliv sympatizoval s českými vlastenci, uměl česky, považoval jejich požadavky za nereálné. Lev Thun byl také členem panské sněmovny, čestným členem Akademie věd a čestným doktorem univerzit ve Lvově a ve Štýrském Hradci. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 25 (T-Tzschirner), Praha, 2002, s. 397-402. ISBN 80-7185-439-5.

⁴³ HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha, 2014, s. 117-129. ISBN 978-80-7286-219-1.

panovníka, armádu, zahraniční politiku a také část financí, každý však měl vlastní vládu a parlament. V důsledku této státoprávní změny byla koncem roku 1867 vypracována říšskou radou nová ústava pro Předlitavsko. Takzvaná prosincová ústava z roku 1867 zaváděla rovnost všech občanů před zákonem, neomezenou volnost pohybu a jmění, osobní a domovní svobodu a také svobodu shromažďování, svobodné vyznání víry a právo vytvářet spolky.⁴⁴

Úsilí české politické reprezentace o vyrovnání vyvrcholilo koncem šedesátých a na počátku sedmdesátých let 19. století. Tato léta nazýváme obdobím státoprávního boje. Bylo provázeno vášnivými diskusemi na zemském sněmu a mohutnými tábory lidu na nejnámějších místech Čech. Přimělo císaře a jeho ministry, aby se v roce 1871 na základě takzvaných fundamentálních (základních) článků pokusili rozdělit západní část říše na dva celky. K česko-rakouskému vyrovnání ale nakonec pro odpor Němců a Maďarů a také sousedního sjednoceného Německa nedošlo. Po neúspěšných státoprávních bojích opustili čeští politici český sněm, když už předtím přestali docházet do říšské rady. Ve svém pasivním odporu proti stávajícímu státoprávnímu uspořádání říše setrvali až do roku 1879.⁴⁵

V roce 1879 se vrátili čeští poslanci do vídeňské říšské rady. Místo přímého státoprávního boje začali spíše usilovat o jazykové, kulturní a hospodářské výdobytky pro českou společnost. Výsledkem této obnovené ústavní politické aktivity byly například v roce 1880 Stremayrova jazyková opatření, která znamenala částečné zrovnoprávnění českého a německého jazyka ve vnějším styku úřadů s občany (odpovědi úřadů na německá podání německy, na česká česky), a v roce 1882 rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou. České měšťanské politice nadále vévodily dvě strany: strana staročeská (tedy Národní strana) a strana mladočeská (Národní strana svobodomyšlná).⁴⁶

Výsledkem jednání staročechů s německými liberály v lednu 1890 o národnostním smíru byly tzv. punktace. Jednalo se o návrh úpravy veřejné správy v Čechách podle národnostních kritérií – české země měly být rozděleny na oblasti výlučně německé a německo-české, tj. smíšené. Punktace měly být kompromisem, ale Němci je slavili jako vítězství. Na české straně vyvolaly všeobecné pobouření a pro odpor mladočechů nebyly schváleny. Staročeši pak v roce 1891 utrpěli katastrofální porážku ve volbách do říšské rady a následně se staročeská strana rozpadla.

⁴⁴ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, 163-176. ISBN 978-80-7432-181-8.

⁴⁵ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982, s. 243-244.

⁴⁶ *Tamtéž*, s. 355-356.

Pro období konce 19. století je charakteristický pokus uspořádat jazykové poměry v českých zemích. Předseda vlády Kazimír Badeni v roce 1897 nařídil, že čeština má být v záležitostech týkajících se českých zemí zrovnoprávněna s němčinou i ve vnitřním úřadování (Badeniho jazyková nařízení). To vyvolalo bouři protestů ze strany Němců, Badeniho vláda padla a nařízení bylo roku 1899 zrušeno. Nezdarem skončily také Gautschova jazyková nařízení (1898), podle kterých měly být Čechy rozděleny na oblasti německé, české a smíšené), a návrh Thunova jazykového zákona. V roce 1899 přijaly německé politické strany v českých zemích a v Rakousku tzv. svatodušní program, který odmítl jazykové požadavky Čechů i federalizaci Rakouska.⁴⁷

⁴⁷ KOŘÁLKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 161-167. ISBN 80-7203-022-1.

3 Proměny pojmů národ a nacionalismus

3.1 Pojmy národ a nacionalismus do 18. století

Pojem „národ“, který pochází z latinského „natio“, což etymologicky v latině souvisí s nascor, nasci (narodit se), prodělal v průběhu dějin zásadní změnu významu. Pro antické autory, jako byl např. Tacitus, znamenal tolik co „kmen“ (např. kmen Germánů). Současní a pozdější autoři označují jako „nationes“ také kmeny v době stěhování národů, které v žádném případě nebyly homogenní v etnickém slova smyslu (zrovna tak jako kmeny v Tacitově pojetí). Jednalo o společenství stěhující se za určitým účelem nebo o kulturní svazy. V Římské říši došlo poprvé k těsnému spojení národa (populus Romanus) s jazykem. Římané se identifikovali nejen s územím své říše (Imperium Romanum), ale také s jazykem, který byl jazykem kmene Latinů, jejichž území tvořilo jádro městského státu v počátcích a posléze se stalo komunikačním a úředním jazykem všech obyvatel Římské říše.⁴⁸

Ve středověku označoval pojem národ vědomí příslušnosti k určitému zemskému nebo státnímu celku, což bylo značně obecné a v dnešním smyslu nevyhraněné. Jazykově a etnicky Čech i jazykově a etnicky Němec – jakožto obyvatelé Českého království, bylo možné, jak se zdá, je poměrně libovolně označit buď Bohemus (podle příslušnosti ke království) nebo Germanus (podle širší příslušnosti k Říši římské „národa“ německého).⁴⁹

V pozdním středověku a v raném novověku označuje pojem „nation“ všechny osoby oprávněné volit, a tedy (spolu-)rozhodovat o politických záležitostech daného regionu: stavovskou reprezentaci – na rozdíl od velkého množství obyvatel, kteří taková rozhodovací práva neměli. Zástupci těch území, měst, spolků nebo menších obcí podléhajících pravomoci císaře se počítali od roku 1649 k reprezentaci „Svaté říše římské národa německého“. Jako „Nation“ se označují také generální stavy ve Francii, reprezentace jednotlivých skupin obyvatel s právem rozhodovat o daních.

Stále silněji se prosazuje v raném novověku pojem „národ“ jako označení vládnoucí vrstvy obyvatel, např. Adelsnation v Polsku, Maďarsku a – včetně vysokého duchovenstva – také ve Francii. Vysoké duchovenstvo vznášelo nárok na politické spolurozhodování (především na spolurozhodování o daních), ale samotné většinou žádné daně neplatilo, na rozdíl od vládnoucích monarchů na jedné straně, kteří rozhodovali o daních, ale žádné neplatili, a zbytku lidu, který prakticky nesl celé daňové břemeno a přitom neměl žádné spolurozhodovací právo.

⁴⁸ STIEBITZ, Ferdinand. *Stručné dějiny římské literatury*. Brno, 1991, s. 57-74. ISBN 80-210-0267-0.

⁴⁹ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha, 2015, s. 172-173. ISBN 978-80-200-2506-7.

3.2 Vývoj pojmů národ a nacionalismus od 18. do 20. století a bádání o těchto pojmech

3.2.1 První etapa moderního bádání o národu a nacionalismu (1789-1882)

Zcela nový pohled na národ přinesl ve Francii v 18. století Abbé Sieyès, jehož vystoupení se stalo základem moderního pojetí nacionalismu. Emmanuel-Joseph Sieyès přisoudil části obyvatel Francie, jež platila daně – měšťanstvu a rolníkům – také právo na schvalování daní, a tím na utváření charakteru „národa“. Sieyèsovým prohlášením a prosazením nové definice pojmu národ se rozšiřují rozhodovací politická práva na značně větší okruh lidí ve Francii – „národ“ vrůstá tak řečeno v soustředných kružnicích do obyvatelstva.

Současně pochopil Sieyès myšlenku o nauce o přirozeném právu, podle které existuje předstátní právo, které není identické se zákonným právem (daným panovníkem), ale stojí před ním a má před ním přednost. A schopnost prosadit toto právo přisoudil národu. Prosazení tohoto principu ale znamenalo faktické zbavení panovníka suverénní moci.⁵⁰

„Co je národ? Společnost, která žije pod společným zákonem a je zastupována tím samým zákonodárným shromážděním. Není skutečností, že si šlechtický stav užívá přednostní práva a privilegia, která si troufá nazývat svými právy a která se liší od většiny obyvatel? Vystupuje tím ze společného řádu a společného zákona. Také už jeho občanská práva z něho dělají vlastní lid národa... Zvláště vykonává také politická práva. Má vlastní zástupce, kteří v žádném případě nejsou zplnomocněni lidem. Jeho poslanci konají porady odděleně. Také kdyby se v jednom sále shromáždil s poslanci prostých občanů, bylo by jisté, že jeho zástupci by byli zásadně odlišní. Oni jsou pro národ úplně cizí, a to jednak svým původem, protože jejich delegace nepochází od lidu, tak také svým cílem, který spočívá v tom, obhajovat ne všeobecné, ale soukromé zájmy.

Třetí stav zahrnuje všechno, co patří k národu. A všechno, co třetí stav je, nelze považovat za součást národa. Co je třetí stav? Všechno ... Národ existuje před vším ostatním, on je původ všeho. Jeho vůle je vždy legální; je zákon sám. Před ním a nad ním existuje už jen přirozené právo ...“⁵¹

Zcela jinak chápe pojem národ německý národohospodář a politik Friedrich List ve svém spisu z roku 1841. Pro něho je národ uzavřený (centrální) stát s dostatečnou

⁵⁰ Der „Dritte Stand“ als „Nation“ im Frankreich des 18. Jahrhunderts. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 11. ISBN 3-89331-367-2.

⁵¹ SIEYÈS, Emmanuel Joseph. Was ist der Dritte Stand? In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 12. ISBN 3-89331-367-2.

infrastrukturou a s jednotnými předpoklady pro obchod a pohyb peněz. Jeho vzorem jsou Francie a Velká Británie, které se už ve středověku vydaly cestou k centrálnímu státu a představily se v 19. století jako velké ekonomické jednotky. Pro Lista nejsou důležité politické složky pojmu „národ“, které byly podstatné pro Sieyès, ale klade důraz na kombinaci práva na svobodu a práva na rozhodování co nejširšího okruhu obyvatelstva, alespoň měšťanstva. Pro Lista mělo nejvyšší prioritu sjednocení německojazyčných území ve střední Evropě, která se od Vestfálského míru rozpadla v nespočet suverénních oblastí.⁵²

Další, kdo definoval pojem národ, byl anglický filozof a ekonom John Stuart Mill. Podle něj vzniká národ pocitem národní příslušnosti, kterou sice podporují „objektivní“ znaky jako „rasa, jazyk, náboženství“, v zásadě se ale vlastně vytváří až společnou minulostí. Tím kopíruje „vznik národa“ Velké Británie (včetně Skotska a anglické horní společenské třídy v Irsku) jako vývoj společné identity. Mill zdůrazňuje (stejně jako Sieyès – na rozdíl od Lista) politickou spoluúčasť a sebeurčení občanů jako základní znak „národa“.⁵³

Výše zmíněné definice pojmu národ spadají do prvního období moderního bádání o národu a nacionalismu v letech 1789 až 1882. Důraz byl kladen na politický charakter národa a soudobou politickou situaci. V této souvislosti je třeba poukázat např. na historika a politika Františka Palackého, který hrál důležitou roli při „probuzení českého národa“ v první polovině 19. století.⁵⁴

Mezi hlavní funkce historické vědy v 19. století patřila její legitimizace jako vědecké disciplíny. To výrazně ovlivnilo sebehodnocení historie jako vědy, a tím se proměnilo i pojetí národní identity. V západní Evropě se národní identita uskutečňovala společným politickým jednáním ve prospěch národa a vzpomínka na toto jednání sjednotila národ vytvořený z vlastní vůle, např. z pohledu Nizozemí už 1572/1648, z pohledu Francie už 1789: pojem národ byl politický a projevil se v národním státě. Naproti tomu ve střední a východní Evropě převládaly v definici národa a nacionalismu jazyk, kultura a částečně také náboženství a etnická příslušnost. Cílem středoevropských etnik bylo vytvořit národní stát, ale jejich politickou realitu určovaly etnické, náboženské a jazykové prvky.⁵⁵

⁵² Die Nationalität und die Ökonomie der Nation. In LIST, Friedrich. *Das nationale System der politischen Ökonomie*. Stuttgart, 1841, s. 174-178. Online, [cit. 29. 8. 2017].

URL: <https://www.bueso.de/files/pdf/friedrich-list_das-nationale-system-der-politischen-oekonomie.pdf>.

⁵³ MILL, John Stuart. Betrachtungen über die repräsentative Demokratie. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 13-14. ISBN 3-89331-367-2.

⁵⁴ KUNZE, Rolf-Ulrich. *Nation und Nationalismus*. Darmstadt, 2005, s. 14. ISBN 3-534-14746-4.

⁵⁵ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 172-178. ISBN 978-80-7419-010-0.

3.2.2 Druhá etapa moderního bádání o národu a nacionalismu (1882-1983)

Druhá fáze bádání o nacionalismu spadá do období 1882-1983 a je pro ni charakteristické rozlišení dvou typů národa: politicko-voluntaristického a jazykově-kulturního. Zásadní význam v dějinách nacionalismu má Renanova charakteristika politicko-voluntaristického typu, která dala jasnější obrysy také jazykově-kulturnímu typu národa.⁵⁶

Své myšlenky rozvinul francouzský vědec Ernest Renan ve známé přednášce na Sorbonně v roce 1882: Na pozadí anexe Alsaska-Lotrinska Německou říší roku 1871, ke které došlo proti vůli obyvatel tohoto regionu, definuje národ jako vybudovaný „denním aktem souhlasu“ jeho členů, kteří ho dokazují zpravidla pocitem historické sounáležitosti. Ještě dnes je tato myšlenka základem (ovšem mezitím omezeného) práva na státní příslušnost ve Francii: Francouz je ten, kdo se narodil ve Francii (a chce být Francouzem).

„Národ je duše, duchovní princip. Dvě věci, které jsou ve skutečnosti jen jedna, vytvářejí tuto duši, tento duchovní princip. Jedna z nich náleží minulosti, další přítomnosti. Jedna je společný majetek bohatého dědictví vzpomínek, ta další je aktuální shoda, přání společně žít, vůle zachovat dědictví, které se přijalo nerozdělené ... Národ je tedy velké solidární společenství, podporované emocemi obětí, které se přinesly, a obětí, které je člověk ještě ochotný přinést. Předpokládá minulost, ale přesto se v současnosti vzchopí ke konkrétnímu skutku: dohodě, zřetelně vyslovenému přání nadále žít společný život. Existence národa je ... denní plebiscit ...

Národy nejsou nic věčného. Jednou začaly, jednou skončí. Nahradí je pravděpodobně evropská konfederace. Ale to není zákon století, ve kterém žijeme. Aktuálně je existence národů dobrá, dokonce nutná. Jejich existence je zárukou svobody, která by se ztratila, kdyby svět měl jen jediný zákon a jediného pána ...“⁵⁷

K hlavním myšlenkám, které Renan vyslovil ve své přednášce, patří, že národy jsou moderním jevem. Další jeho tezí je, že národ vzniká vzpomínáním a zapomínáním. V této souvislosti se jeví jako pro národ nebezpečný faktor pokrok historické vědy, která musí rekonstruovat vznik národní legendy. Historický výzkum vynáší ve skutečnosti na světlo násilné procesy, které se přihodily na začátku všech politických seskupení. Sjednocení, které se ne vždy a všude podaří, probíhá vždy brutálním způsobem. Renan dále tvrdí, že hlavní znaky skupiny (rasa, jazyk, náboženství, zájmy a poloha) národ nedefinují. K důležitým

⁵⁶ KUNZE, Rolf-Ulrich. *Nation und Nationalismus*. Darmstadt, 2005, s. 14. ISBN 3-534-14746-4.

⁵⁷ RENAN, Ernest. Was ist eine Nation? In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 15. ISBN 3-89331-367-2.

myšlenkám patří také, že neexistují národy definované etnicky, nebo že národy vznikají rozhodnutím být jeho součástí na základě svobodné vůle.⁵⁸

Sociálně-demokratická levice se na počátku 20. století domnívala, že je zapotřebí definovat pojem a hodnotu národa a zároveň hájit nárok zásadního internacionalismu. Otto Bauer, autor následující definice národa (1907), přihlédl k tomu, že žil v mnohonárodnostním státě Rakousko-Uhersko a svoji koncepci multikulturního (i když ne rovnoprávného) soužití různých národností považoval v mnoha ohledech za perspektivní. Jeho definice národa proto nevychází z etnického hlediska, ale staví do popředí historický aspekt. Národ je společenství lidí, kteří sdílejí stejný osud.⁵⁹

Již počátkem 20. století však někteří autoři došli k názoru, že nelze najít univerzální kombinaci, která by závazně platila pro všechny pospolitosti, které tehdy byly označovány jako národ. Značný vliv proto získala Meineckova teze.

Německý historik Friedrich Meinecke je „vynálezcem“ pojmu „kulturní národ“ (Kulturnation), kterým na jedné straně staví jazykové a kulturní společenství (především německé) proti „státním národům“ (Staatsnation) západoevropského typu (Francie, Velká Británie), na druhé straně ale také zdůrazňuje, že přísná rozlišování nejsou možná, že státní a kulturní národ lze sloučit do jednoho, k čemuž ve skutečnosti za normálních okolností dochází.⁶⁰

„Národy, jak se na první pohled zdá, jsou velká mocná životní společenství, která vznikla historicky během dlouhého vývoje a jsou chápána tak, že jsou v neustálém pohybu a změně ... společné bydliště, ... společné mísení krve, společný jazyk, společný intelektuální život, společný státní svazek nebo federace několika stejnorodých států – všechno to mohou být důležité a podstatné základní prvky nebo znaky národa, ale tím není řečeno, že každý národ by je všechny musel mít, aby byl chápán jako národ. Nutně musí být v národu přítomno přirozené jádro, které vzniklo krevním poutem. Je možné rozdělit národy na kulturní národy a státní národy, na takové, které odkazují především na nějaké společně prožité kulturní vlastnictví, a takové, které se opírají hlavně o sjednocující sílu společné politické historie a ústavy. Obecný jazyk, společná literatura a společné náboženství jsou nejdůležitějším a nejpůsobivějším kulturním dědictvím, které kulturní národy vytvořily a udržely pohromadě.

⁵⁸ RENAN, Ernest. Co je národ. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 24-35. ISBN 80-86429-20-2.

⁵⁹ BAUER, Otto. Národnostní otázka a sociální demokracie. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 36-45. ISBN 80-86429-20-2.

⁶⁰ MEINECKE, Friedrich. Obecně o národu, národním státu a světoobčanství. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 46-53. ISBN 80-86429-20-2.

*Ale častější jsou případy, že politické vlivy a zájmy vznik obecného jazyka a společné literatury podpořily, pokud je dokonce nezpůsobily. Úzce jsou často také spjaty náboženství, stát a nacionalista ... Kulturní a státní národy nelze ani zevnitř ani zvenku od sebe přísně a důkladně oddělit. Protože v rámci jednoho státního národa – jak se ukazuje na příkladu Švýcarska – mohou žít příslušníci různých kulturních národů; a zase v kulturním národu – jak ukázal příklad velkého německého národa – může vzniknout několik státních národů, tzn. obyvatelstvo států, které svým politickým kolektivním duchem vytvářejí mocnou osobitost, již se stávají národy, často vědomě, zároveň ale - mohou chtít a vědět nebo ne – mohou také zůstat příslušníky onoho většího rozsáhlejšího kulturního národa ...*⁶¹

Nemožnost definovat národ stálými objektivními znaky vygradovala ve stanovisku Maxe Webera. Podle něj národ nelze definovat „podle empirických společných kvalit“. Tvrdí, že se jedná o jistou skupinu lidí, kteří mezi sebou vytvářejí „specifický pocit solidarity“. Národ je proto spojován s prestižními zájmy a mocenskou prestiží.⁶²

3.2.2.1 Vývoj po první světové válce

Meinecke rozvinul typologii „Kulturnation“ a „Staatsnation“ ještě před první světovou válkou a do začátku třicátých let 20. století byl vzorem pro své následovníky, kteří se zabývali nacionalismem. Situace první světové války a úsilí amerického prezidenta Woodrowa Wilsona (1856-1924) nově vytvořit Evropu ve znamení práva na sebeurčení národů způsobily rozmach bádání o nacionalismu. V roce 1931 předložil americký historik Carlton J. H. Hayes pod názvem „The Historical Evolution of Modern Nationalism“ bilanci svého výzkumu a představil na základě historického vývoje rozsáhlou typologii nacionalismu.⁶³ Vývoj nacionalismu rozdělil do šesti etap od Francouzské revoluce až do své doby (1930). Jedná se o humanitní, jakobínský, tradiční, liberální, integrální a hospodářský nacionalismus. Humanitní nacionalismus je spojen s Rousseauem a Herderem a snaží se spojit úsilí o demokracii, lidská práva a svobody se snahou o pozvednutí jednotlivých národních celků. Jakobínský nacionalismus souvisí s Robespierrem. Nejde už jen o prosazení národní suverenity, ale i o prosazení zájmů francouzského národa v jiných zemích Evropy. Tradiční nacionální romantici chtěli prosazovat rozvoj jednotlivých národních kultur, tradicí. Dalším typem je liberální nacionalismus, který je charakteristický pro druhou

⁶¹ MEINECKE, Friedrich. Weltbürgertum und Nationalstaat. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 16. ISBN 3-89331-367-2.

⁶² HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 19. ISBN 978-80-7419-010-0.

⁶³ KUNZE, Rolf-Ulrich. *Nation und Nationalismus*. Darmstadt, 2005, s. 11-12. ISBN 3-534-14746-4.

polovinu 19. století a který si klade za cíl šířit národní hodnoty do tzv. necivilizovaných zemí. Integrální nacionalismus se projevuje systémem vlády jedné strany. Příkladem jsou nacistické Německo a fašistická Itálie. Sjednocení národa se uskuteční nejen bojem proti vnějším nepřítelům, ale zároveň integrací národa uvnitř (zlikvidování nepřátel doma). A konečně hospodářský nacionalismus, jenž není omezen na konkrétní dobu, existuje neustále a vyznačuje se tím, že jednotlivé vlády se snaží v oblasti hospodářství chránit své vlastní zájmy.⁶⁴

Co pod pojmem národ rozumí německý a italský fašismus, se nejlépe ukáže na příkladech konkrétních autorů. Max Hildebert Boehm je navzdory odmítání národního socialismu typickým představitelem národní myšlenky, jaká se rozšířila v Německu v první polovině 20. století. Zavrhuje pojem kulturní národ (Meinecke) a ohraničuje pojem národ na státní národ. Svoji koncepci o ohraničení lidu a národa zakládá na myšlence solidarity, podobně jako Mill a Renan, rozšiřuje ji ale (inspirován italskými národnostními myšlenkami) o pojem *Irredenta*, jenž označuje „nesvobodné“ příslušníky lidu, kteří nejsou součástí národního státu, jehož jazykem hovoří, a kteří mohou proto najít svoje historické určení jen ve sjednocení s ním. Jako jeden z prvních obhajuje začlenění (také násilného) německy mluvících menšin v Evropě do Velkého Německa.⁶⁵

Podle německého fašismu byla tvůrcem národa především rasa. Odlišný názor zastával italský fašismus, který ústy Benita Mussoliniho považoval stát za tvůrce národa. V Mussoliniho doktríně fašismu (1932) je napsáno, že stát vytvořil národ, je vnitřním vědomím národa.

„Nejvyšší osobností je právě národ, pokud je identický se státem. Národ nevytváří stát ve smyslu starého naturalistického způsobu, který tvoří základ publicistiky národních států vzniklých ve 20. století. Naopak! – Národ je vytvořen státem, který lidu dodává vědomí vlastní morální jednoty, vůli a proto také vlastní existenci. Právo národa na nezávislost se neodvozuje od literárně a pomyslně zjištěného záměru vlastního bytí, a ještě méně od náhodné, pouhou setrvačností vytvořené konstelace, ale od vědomé aktivity, politické vůle k činu a ke zjištění vlastní svobody jednání: z této teoretické základny vychází stát na začátku; jako etická univerzální vůle je stát nepřetržitě tvůrce práva. Národ jako stát je etická realita, která existuje a žije tím, že se vyvíjí. Jeho nečinnost je jeho smrt.“

⁶⁴ STAUBER, Reinhard. Nationalismus vor dem Nationalismus? Eine Bestandsaufnahme der Forschung zu „Nation“ und „Nationalismus“ in der Frühen Neuzeit. In *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 47, 1996, s. 139-165. ISSN 0016-9056.

⁶⁵ BOEHM, Max Hildebert. *Das eigenständige Volk*. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 20-21. ISBN 3-89331-367-2.

Proto je stát nejen autorita, která vládne a uplatňuje vůli ve formě zákonů a hodnocením intelektuálního života; přináší onu sílu, která prosazuje svoji vůli navenek tím, že ostatní státy přiměje ji uznat a respektovat. Tato síla dokazuje zákonem obecnosti nevyhnutelnost vývoje, kterou vzal stát. Stát je proto také organizace a expanze navenek, i když jen náznakem stávajících možností. A tak se dá stát podle své přirozenosti porovnat s lidskou vůlí, která ve svém vývoji taky nezná žádné překážky a tím se splní, že prokáže svou vlastní neomezenost.

Stát zlepšuje časově omezený život svých jednotlivých příslušníků tím, že ztělesňuje vnitřní vědomí celého národa ...⁶⁶

3.2.2.2 Vývoj po druhé světové válce

Neblahé zkušenosti s nacionalismem v důsledku druhé světové války ovlivnily také postoj ke studiu národa a nacionalismu. Studium těchto jevů se stalo politicky aktuálním a s tím souvisela také větší angažovanost autorů. Názory byly pochopitelně i nadále odlišné, ale lze určit, v čem panovala shoda mezi badateli, co je potřeba vyzdvihnout a co naopak již neplatilo.

Většina badatelů upustila od primordialistického pojetí, že národ je odvěkou kategorií, a také od rasových teorií pospolitosti krve. Shodovali se také v tom, že pro národ nejsou určující pouze etnické rysy (jazyk a kultura). Začalo se prosazovat konstruktivistické pojetí národa. Národ platil za svébytnou politickou, respektive sociální pospolitost, pokud bylo možné doložit, že si jeho příslušníci více či méně uvědomují svou sounáležitost a představuje pro ně hodnotu.⁶⁷

Významným představitelem, který se zabýval fenoménem nacionalismu, byl v této době Hans Kohn, americký filozof a historik českého původu. V jeho pojetí byly národy produktem společenského a duchovního vývoje, nebyly ani předhistoricky ani biologicky určené. Kohn nepodceňoval význam sociálních a hospodářských faktorů při vzniku nacionalismu, ale nepřikládal jim rozhodující roli. Zatímco Carlton J. H. Hayes předložil vertikální klasifikaci nacionalismu, snažil se Kohn o horizontální členění, které se odvozovalo od protikladných vlastností „západního“ a „ne-západního“ nacionalismu s ohledem na vztah k občanské společnosti a k vznikajícímu státu. Kohn sám neformuloval dichotomii tak jednoznačně a zjednodušeně jako jeho interpreti a epigoni. V první řadě to byl Louis L.

⁶⁶ MUSSOLINI, Benito. Della doctrina del Fascismo. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 21. ISBN 3-89331-367-2.

⁶⁷ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 21. ISBN 978-80-7419-010-0.

Snyder, který charakteristické rysy „západního“ nacionalismu v Anglii, Francii, Nizozemí, Švýcarsku a britských dominiích na jedné straně a „ne-západního“ nacionalismu ve střední a východní Evropě a Asii na straně druhé shrnul v přehledném schématu.⁶⁸

Na západě se vytvořily národní státy, jejichž státní hranice byly zhruba totožné s národními, na východě byly státní a národní hranice zcela odlišné. Na západě vznikla sekularizovaná, racionalistická společnost z boje za svobodu, ústavu a občanská práva. Na východě představoval nacionalismus autoritativní pojetí společnosti, která odmítala cizí (tj. západní) vlivy, i když se jim nemohla vyhnout. Na západě byl národ politickou skutečností a pospolitostí rovnoprávných občanů, na východě se představa národa opírala o iracionální koncepci lidu, pracovala s historickou mytologií a s představou „národního poslání“. Západní nacionalismus zdůrazňoval občanská práva jedince bez ohledu na jeho sociální či etnickou příslušnost, na východě se kladl důraz na kolektivní práva a rozdílnost ras i tříd. Nacionalismus nebyl na východě zakotven v občanské společnosti, ale odrážel úsilí překonat pocit vlastní méněcennosti.⁶⁹

Oba koncepty nelze posuzovat jako absolutní hodnoty. Je důležité znát charakteristické rysy obou konceptů, ale ke každému národu by se mělo přistupovat individuálně a při absenci některého ze znaků se nepřiklánět k názoru, že v tomto případě se nejedná o pospolitost hodnou označení národ.⁷⁰

Autorem asi nejznámější klasifikace nacionalismu po roce 1945 je kolínský historik Theodor Schieder, pro něhož jsou rozhodující rozdíly ve formování národních států v západní, střední a východní Evropě. Rozlišují se tři způsoby, jakými vznikly národní státy v Evropě: cestou vnitrostátní revoluce; sjednocením státních celků, jejichž obyvatelé si byli blízcí kulturou a jazykem, nebo oddělením od nadnárodních (multietnických) celků. Prvým způsobem se utvářely státní národy, které existovaly již od středověku, respektive od raného novověku (např. Francie, Anglie). Druhou cestou vznikly Německo (1871) a Itálie (1861). A konečně třetím způsobem vznikl např. český národní stát oddělením od habsburské monarchie nebo pobaltské státy (Litva, Lotyšsko, Estonsko) odtržením od Sovětského svazu.

Výše uvedená typologie vzniku moderních národů umožní vytvořit si obraz mapy Evropy na začátku devatenáctého století. V této době existovalo pouze několik málo národních států s etnicky poměrně homogenním obyvatelstvem a jedinou národní kulturou

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 22.

⁶⁹ KOŘALKA, Jiří. Hans Kohns Dichotomie und die neuzeitliche Nationsbildung der Tschechen. In SCHMIDT-HARTMANN, Eva (Hg.). *Formen des nationalen Bewußtseins im Lichte zeitgenössischer Nationalismustheorien*. München, 1994, s. 263-275. ISBN 3-486-56022-0.

⁷⁰ Srov. HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7419-010-0.

(Francie, Nizozemí, Švédsko, Portugalsko, Španělsko). Dále se na mapě Evropy nacházelo pět multietnických impérií, z nichž ve dvou dominovala jedna vyspělá kultura (Velká Británie a Dánsko). Další tři měly více méně zřetelný multikulturní charakter, protože tam vedle kultury vládnoucí žily také další kultury: bylo to Rakousko, Osmanská říše a Rusko.⁷¹

Historik a sociolog Eugen Lemberg (1903-1976), jenž pocházel z Plzně a studoval v Praze, dále rozvíjí definici národa tím, že už neklade důraz na společné znaky jako jazyk, literatura, kultura, ale na souvislost s komunikací mezi příslušníky národa. Tato souvislost – a společné obsahy této komunikace (národní ideologie) – vytvářejí podle něj národ. Úkolem národa je potom zajistit jeho soudržnost.

Lemberg ve svém díle píše: „*Co je tedy podstatou národa nebo – obecněji řečeno – co spojuje velké sociální skupiny v sebevědomá, akceschopná, národní nebo národu podobná společenství a co je odděluje od jejich okolí, to není společný znak, stejný jazyk, původ, charakter, kultura nebo podřízení se společné státní moci, ale naopak: systém představ, hodnocení a norem, obraz světa a společnosti, a to znamená: ideologie, která jedním ze zmíněných znaků typických pro velkou skupinu vyjadřuje jejich sounáležitost a připisuje této sounáležitosti zvláštní hodnotu, jinými slovy: tuto skupina integruje a vymezuje vůči jejímu okolí ...*“⁷²

Autorem dalších významných prací v tomto směru je český historik Miroslav Hroch se svým třífázovým modelem průběhu národního hnutí v Evropě.⁷³ V této souvislosti nejdříve vymezuje pojem národ, o kterém tvrdí, že „*byl určován především vztahy mezi jeho příslušníky (nikoli tedy abstraktními „rysy“)* a že tyto vztahy mohly být vzájemně zástupné. *Nelze empiricky doložit, že by národy byly charakterizovány „závazným“ souborem vztahů, ale lze naproti tomu doložit skutečnost, že skupina „národ“ byla vždy definována kombinací několika druhů vazeb a vztahů (jazykových, historických, teritoriálních, ekonomických, náboženských, politických atd.), přičemž absence některého vztahu nevyklučovala existenci národa. Nutně však k charakteristice národa patří, že jeho příslušníci jsou navzájem spjati komunikačně i společným osudem ve vyšším stupni než s příslušníky jiných národů a že jsou pospolitostí rovnoprávných občanů, kteří se za příslušníky národa považují“.*

⁷¹ SCHIEDER, Theodor. Typologie und Erscheinungsformen des Nationalstaats in Europa. In WEHLER, Hans-Ulrich, ed. a DANN, Otto, ed. *Nationalismus und Nationalstaat: Studien zum nationalen Problem im modernen Europa*. Göttingen, 1992, s. 65-86. ISBN 3-525-36227-7.

⁷² LEMBERG, Eugen. Nationalismus. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 22. ISBN 3-89331-367-2.

⁷³ Srov. HROCH, Miroslav. *Das Europa der Nationen: die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen, 2005. ISBN 3-525-36801-1.

Právě koncept rovnosti všech příslušníků národa jako členů občanské společnosti, jak uvádí M. Hroch, nabízí pravděpodobně nejdůležitější, byť ne jediné kritérium pro rozlišení moderního národa od národa „středověkého“. M. Hroch neusiluje prokázat věčnost národů, nýbrž středověkou zakotvenost vzniku některých evropských národních pospolitostí.

Hrochův základní přístup je sociálně-historický. Klade si otázky, proč, kdy, jak a pro jaké skupiny se stal „národ“ nejdůležitějším objektem identifikace, a zkoumá proto „menší národy“ Evropy, tzn. Čechy, Pobaltské státy, Skandinávii a Vlámko. Přitom se zabývá částečně poprvé systematicky tak důležitými aspekty, jako jsou role nositelů národních idejí (básníci, filologové a historici jako „buditelé“ národů), podmínky masové politicko-nacionální mobilizace aj.⁷⁴

Na území multietnických impérií žilo více nevládnoucích etnických skupin. Od moderního národa se lišily tím, že neměly plnou sociální skladbu, chyběla jim kultura v národním jazyce a pochopitelně také politická autonomie.⁷⁵ Transformace nevládnoucích etnických skupin v moderní národ probíhala jako národní hnutí, jímž se rozumí cílevědomé úsilí dosáhnout pro tuto etnickou skupinu všech atributů plně zformovaného moderního národa, tj. dosažení plné sociální skladby s vlastními podnikatelskými i akademickými elitami, vytvoření národní kultury v národním jazyce a získání politické participace, která nemusela mít podobu státu. Cíle tohoto národního hnutí odpovídaly deficitům národní existence a zahrnovaly cíle kulturně-jazykové, politické a sociální. Tyto cíle ovšem nebyly formulovány od samého počátku se stejným důrazem, takže v českém prostředí, jak je obecně známo, nejprve převažovaly cíle a požadavky jazykové a kulturní, a také sociální, a teprve v předvečer revoluce 1848 se formovaly i cíle politické.

Jak bylo naznačeno výše, rozlišuje Hroch tři fáze v průběhu národního hnutí. Na počátku stálo období vědeckého zájmu o etnickou skupinu, o její minulost, jazyk, zvyklosti, sociální poměry atd., tak jak to odpovídalo osvíceneckému patriotismu (touha po poznání, ale také láska k vlasti a etnické skupině, která ji obývala). Druhá fáze je obdobím národní agitace, které začalo rozhodnutím jisté části příslušníků etnické skupiny získat pro myšlenku příslušnosti k národu všechny příslušníky skupiny – a také získat od vládnoucích tříd pro tuto skupinu co největší stupeň kulturní, případně i politické a sociální rovnoprávnosti, tak jak to odpovídalo principům občanské společnosti. Jeho třetí fáze byla pak obdobím, kdy se

⁷⁴ HROCH, Miroslav. *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, 1999, s. 8-12. ISBN 80-7106-298-7.; Blíže HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha, 1986.

⁷⁵ Etnická skupina zahrnovala tyto společenské vrstvy: rolnictvo a venkovské řemeslnictvo, drobné měšťanstvo, řeholníky a duchovní. Srov. HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7419-010-0.

s myšlenkou příslušnosti k národu, který představoval svébytnou hodnotu, ztotožnily široké vrstvy obyvatelstva, a kdy tedy národní hnutí dosáhlo své masové podoby a nezvratné povahy.

V důsledku rozdílného historického vývoje státních útvarů a také proto, že vznikaly a udržely se multietnické říše, začala hlavní etapa formování moderních národů na začátku devatenáctého století ve dvou podstatně odlišných situacích, a to buď v situaci státního národa, kde se moderní občanský národ utvářel vnitřní transformací a emancipací, jako tomu bylo např. ve Francii, Švédsku, Nizozemí, Dánsku, nebo v situaci nevládnoucí etnické skupiny, která netvořila státní pospolitost, ani neměla „vlastní“ vládnoucí třídy (šlechtu) a jejíž jazyk buď vůbec neměl podobu jazyka literárního, nebo byl, jako v českém případě, modernizační vývoj tohoto jazyka narušen. Vedle Čechů patří do této kategorie Norové, Řekové, Srbové, Slovinci, Slováci, Irové, Katalánci, Maďaři atd.⁷⁶

V českém případě spadá první etapa národního hnutí do období od roku 1775 do roku 1805. Na počátku mělo národní hnutí jazykový charakter. Probíhala obrana jazyka.⁷⁷ Buditelé chtěli povznést a zdokonalit český jazyk, jehož použití se následkem společenských změn omezilo především na venkov. Mluvili jím sedláci a nižší měšťské vrstvy. S prosazením absolutistické formy vlády se v důsledku centralismu sjednocovaly všechny státní složky (právní systém, náboženské vyznání, vynechán nebyl ani jazyk). Na území habsburské monarchie byl zaveden jednotný úřední jazyk – němčina, což vytlačilo češtinu z prestižních komunikačních sfér (nepoužívala se již na úřadech, v právní vědě, při společenské konverzaci v literárních salonech apod.) Protože nedostávala podněty, aby se zvelebovala, nedokázala držet krok s dobou, ve které došlo k mohutnému rozvoji věd, a proto upadala. Nestalo se tak ale z ideologických důvodů, nýbrž z ryze praktických – jednotný úřední jazyk zjednodušil správu státu.⁷⁸

Do první fáze národního hnutí spadají počátky českého divadla, básnictví a žurnalistiky. Umělci a vědci této doby hledají inspiraci v klasicismu a osvícenství. Je to doba hledání vlastenectví a stavění se na odpor josefínským centralizačním snahám. Konání hlavních aktérů je apolitické, protože se obávali policejního zákroku, nacionálně ještě nevyhraněné a neutrální. Nejvýznamnější osobností byl Josef Dobrovský, jazykovědec,

⁷⁶ Srov. HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha, 1999. 275 s. ISBN 80-204-0809-6.; Srov. KUTNAR, František a Martin KUČERA. *Obrozené vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozené*. Praha, 2003. ISBN 80-7184-833-6.

⁷⁷ Pelcl František Martin, osvícenský historik a vydavatel historických pramenů, připravil k vydání Balbínovu *Obranu jazyka slovanského, zvláště českého (1775)*, a Karel Ignác Thám, filolog, básník a překladatel, napsal *Obranu jazyka českého proti zlobným jeho utrhačům (1783)*.

⁷⁸ Srov. HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009. s. 80-94. ISBN 978-80-7419-010-0.

literární historik a katolický kněz, který položil základy k novočeskému spisovnému jazyku (ač nevěřil ve vzkříšení češtiny). K dalším důležitým osobnostem této doby patří historikové Gelasius Dobner, František Martin Pelcl, vydavatel Václav Matěj Kramerius, divadelníci Václav Thám, Karel Ignác Thám a Prokop Šedivý a autoři české poezie Antonín Jaroslav Puchmajer, Šebastián Hněvkovský. Centrum vědecké činnosti představovala Česká společnost nauk (1784), byla první v říši a od roku 1790 se přejmenovala na Královskou českou společnost nauk.⁷⁹

Druhá etapa národního obrození, ofenzivní, probíhala v letech 1805-1830. Je to období slovanského vlastenectví (panslavismus) jako protiváha germánského živlu. Vyznačuje se nekritickým romantickým obdivem k Rusům (mocný stát a neporobený slovanský národ) i naivní vírou v pomoc Ruska. Nevyskytuje se zde kritika samoděržaví, nevolnictví a národnostního útlaku. Mladší obrozenecká generace usiluje nejen o záchranu, ale i rozvoj české kultury a českého jazyka, o vyrovnání se vyspělým evropským jazykům, zvláště němčině, o vznik česky psaných děl uměleckých i vědeckých, o možnost překladů i nejnáročnějších cizích děl. Mateřština je vnímána jako „duše národa“, pokud žije jazyk národa, žije i národ.⁸⁰ Často spolu oba pojmy splývaly, jak je patrné z Jungmannova výroku („*Jazykem jedno živ národ; toho smrt – jeho záhuba*“).⁸¹ V závěru této fáze byl vytvořen první novodobý český národně kulturní program (1806 uveřejněn Jungmannem v časopise *Hlasatel*) a také splněn - obroda českého jazyka byla dovršena a národní vědomí se rozšířilo mezi širší vrstvy obyvatelstva. Byly položeny základy novodobé české odborné terminologie - Josef Jungmann pro literární vědu a estetiku, katolický kněz Antonín Marek pro filozofii, J. V. Sedláček pro matematiku a fyziku, Jan Svatopluk a Bořivoj Preslové pro botaniku, zoologii, mineralogii, chemii a technologii, Jungmannův bratr Antonín Jungmann pro medicínu a Jan Evangelista Purkyně pro fyziologii. Vznikl přírodovědný časopis *Krok* a v roce 1818 bylo založeno Národní muzeum jako centrum vědeckého a kulturního života. K významným osobnostem této fáze národního hnutí patří dále František Palacký, jehož důležitým počinem je napsání pětidílných *Dějín národu českého v Čechách i v Moravě*, které podávají obraz českých dějin od nejstarších dob až do nástupu Habsburků na český trůn roku

⁷⁹ Srov. PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha, 1945.

⁸⁰ Jungmannovo pojetí vlastenectví je spojeno s jazykem a kulturou, nikoli s územím (viz např. Jungmannovo Dvojí rozmlouvání o jazyku českém). České zemské vlastenectví je podporované zvláště žáky matematika a filozofa Bernarda Bolzana. Bernard Bolzano, profesor teologie na Filozofické fakultě v Praze, spojoval osvícenskou rozumovost s křesťanskou úctou k člověku. Byl zastáncem jednotného politického národa z větve české i německé, odmítal národní antagonismus a oddělování české a německé kultury, ale neschvaloval ani útlak českého jazyka. Srov. KOVÁŘOVÁ, Iva. *Bernard Bolzano a jeho vliv na české národní obrození*. Hradec Králové, 2005. ISBN 80-7041-262-3.

⁸¹ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha, 2015, s. 175. ISBN 978-80-200-2506-7.

1526. Literární svět reprezentují Pavel Josef Šafařík, Jan Kollár a František Ladislav Čelakovský.⁸²

Třetí etapa národního obrození se nazývá vrcholná a probíhá ve třicátých až padesátých letech 19. století. Vůdčí osobnosti již nesledují jazykové a kulturní cíle, ale zaměřují se na cíle politické – boj za politická práva českého národa. Za nositele politických práv je považován celý národ, nikoli pouze privilegované vrstvy. Vzniká celonárodní hnutí. Vlastenci pomáhají polskému povstání proti carskému útisku a zaujímají kritičtější postoj k všeslovanským myšlenkám. V této době se profilují dvě formy politického programu (obě proti stávajícímu politickému a společenskému uspořádání v habsburské monarchii a za národní rovnoprávnost). Prvním z nich je liberální (umírněný) proud, jehož představiteli jsou F. Palacký, F. L. Rieger a F. A. Brauner. Jejich program je spjatý se zemskou vlasteneckou šlechtou a vyjádřený austroslavismem (nutnost zachovat rakouskou monarchii). Dochází k odklonu od všeslovanské myšlenky. Budoucnost Slovanů vidí v rakouské monarchii, ale za předpokladu, že se Rakousko promění z centralizovaného a absolutistického státu v konstituční federalizovanou monarchii s národní rovnoprávností a svobodou slovanských národů. Podporu u vídeňské vlády pro rakouské Slováky hledali hrabě Lev Thun a český archeolog a historik Jan Erazim Vocel.

Druhý, radikálně demokratický proud, zastupují Emanuel Arnold, Karel Sabina, Josef Václav Frič, František Cyril Kampelík. Spjovali národní boj s bojem za politické a sociální změny, orientovali se na dělnictvo.⁸³

V této etapě obrození dochází k rozmachu českého národního života. V roce 1831 vzniká Maticе česká, kde se vydávají česká vědecká a umělecká díla, překládají se díla z cizích literatur a jejím prostřednictvím se rozšiřují české naučné knihy pro lid. V roce 1833 je založena Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách, která je střediskem vzdělanců a měšťanstva. K jejím aktivním pracovníkům patří F. L. Rieger, A. P. Trojan, J. Perner. A konečně v roce 1846 vzniká Měšťanská beseda, české politicko-spoločenské středisko pro společenskou osvětu založené F. L. Riegreem a A. P. Trojanem.⁸⁴

Metternichovský absolutismus nedovoloval vyslovit vlastenecké myšlenky přímo, proto se vyjadřovaly v literatuře nebo prostřednictvím divadla. Během poslední etapy

⁸² Srov. HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0809-6.

⁸³ Srov. ŠTAIF, Jiří. *Obezřetná elita: česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*. Praha, 2005. ISBN 80-7363-014-1.

⁸⁴ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 90-94. ISBN 80-7203-022-1.

národního hnutí nastupuje a vrcholí romantismus, reprezentovaný autory jako K. H. Máchu, K. Sabinu, J. V. Friče a K. J. Erben. Do tohoto období spadají také počátky realismu, v jehož duchu tvoří Božena Němcová. Významným hercem, dramatikem, novinářem a organizátorem společenských podniků byl Josef Kajetán Tyl. Na poli české žurnalistiky zaujímal mimořádné postavení Karel Havlíček Borovský, který ostře kritizoval rakouskou vládu a katolickou církev. Kvůli útočným satirickým článkům byl násilně deportován do jihotyrolského Brixenu.

V roce 1848 zasáhla Evropu vlna revolucí s cílem odstranit absolutistickou vládu a podpořit rozvoj industriální společnosti. Nevyhnula se ani rakouské monarchii, a ačkoli zde byla revoluce poražena, nedošlo k návratu předrevolučních poměrů, i když panovník vládl znovu absolutisticky. Přinesla definitivní konec poddanské éry a počátek občanské společnosti. Trvale byla zrušena roboty a poddanství. Místo federalizace se však uskutečnila centralizace.⁸⁵

Jiným, podstatně vlivnějším pokusem o překonání určení národa konkrétními „rysy“ byla koncepce amerického politologa, který se v Čechách narodil a v Praze vystudoval, Karla W. Deutsche. Ten již počátkem padesátých let 20. století definoval národ jako „pospolitost komplementární sociální komunikace“, tedy jako skupinu, jejíž příslušníci jsou schopni spolu navzájem komunikovat snáze, komplexněji a intenzivněji než s příslušníky jiných skupin.“

Podle K. W. Deutsche je *„národ lid ve vlastnictví státu. K získání státu do vlastnictví, musí někteří členové tohoto lidu postavit hlavní část vůdčích sil tohoto státu, a větší část příslušníků lidu se musí s tímto státem nějakým způsobem identifikovat a podpořit ho.*

Lid je zase rozsáhlá univerzální komunikační síť lidí. Je to seskupení individuí, která spolu mohou rychle a efektivně navzdory vzdálenosti komunikovat o různých tématech a věcech. Navíc musí mít doplňující komunikační zvyklosti, obvykle jazyk a vždy kulturu jako společnou součást společných významů a vzpomínek, která dělá více pravděpodobné, že tato individua v přítomnosti i v blízké budoucnosti budou společně sdílet společné preference a vnímání.

Příslušníci jednoho a téhož lidu si jsou s ohledem na zvyklosti a své charakterové rysy vzájemně podobní a vzájemně se doplňují ohledně ostatních zvyklostí. Když významná část příslušníků jednoho lidu usiluje o politickou moc pro svoji etnickou nebo jazykovou skupinu, můžeme to označit jako národnost. Pokud se takové moci dosáhlo – obvykle s ovládnutím státního aparátu -, označujeme to jako národ ...“⁸⁶

⁸⁵ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2008, s. 205-261. ISBN 978-80-7106-963-8.

⁸⁶ DEUTSCH, Karl Wolfgang. *Nationenbildung, Nationalstaat, Integration*. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 23. ISBN 3-89331-367-2.

Zatímco Miroslav Hroch medievalistům podává ruku a usnadňuje jim pochopit složitost fenoménu národ v posledních dvou stoletích evropských dějin, jiní historikové a sociologové je takřka neberou na vědomí. Platí to i pro Arnošta Gellnera. Debaty o národu a nacionalismu již delší dobu připomínají spory o slepici a vejci. Co bylo dříve, když jedno nemůže být bez druhého? Arnošt Gellner na tuto otázku odpověděl naprosto jednoznačně: „*Je to nacionalismus, který vytvořil národy, a nikoli obráceně*“.⁸⁷

Podle něj jsou národ a nacionalismus jevy, které se vyvíjely za určitých společenských podmínek a byly těmito podmínkami determinovány. Vznik nacionalismu je spjat jednoznačně s industrialismem v Evropě. Vytvořila se průmyslová společnost, která byla založena na hospodářském růstu a od každého svého člena vyžadovala častou a přesnou komunikaci, gramotnost, technickou schopnost a společnou zásobu pojmů. Plnit tyto požadavky pomáhal systém škol s kvalifikovanými učiteli.

Obecně lze říci, že nacionalismus nemá kořeny v lidské duši, nýbrž v určitém druhu společenského pořádku, který se začal v určitou dobu prosazovat. Nacionalismus se snažil uspořádat lidské skupiny do velkých jednotek, ústředně vychovávaných a kulturně jednotných. Nacionalismus znamenal snahu o to, aby kultura a stát byly jednotné.

Nedostatkem jeho bystré a čtenářsky poutavé knihy, alespoň z pohledu historika středověku, je vyloučení agrárního, tj. především středověkého světa ze zkoumání starších, historicky doložených forem národního povědomí. Nacionalismus je plodem průmyslové revoluce, i když se podle autora více méně nahodile objevuje i ve společnosti agrární.⁸⁸ V tom je s A. Gellnerem zajedno i anglický historik Eric Hobsbawm, jenž považuje moderní politický koncept národa za „historicky velmi mladý,“⁸⁹ příznačný pro období od konce 18. století, i když samozřejmě lze objevit několik příkladů v období předtím. Podstata jeho novosti spočívá ve spojení dvou hlavních předpokladů. Prvním z nich je, že loajalita vůči národu je důležitější než jakákoliv jiná, a druhým je názor, že toto jedinečné společenství lidu nebo národa musí prosazovat nezávislý a svrchovaný „národní stát,“ který je tvořen pouze z příslušníků jeho „národa“ mluvících jedním jazykem.⁹⁰

⁸⁷ Srov. GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993. ISBN 80-901381-1-X.

⁸⁸ *Tamtéž*.

⁸⁹ Srov. HOBBSAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, 2000. ISBN 80-85959-55-0.

⁹⁰ *Tamtéž*.

3.2.3 Třetí etapa moderního bádání o národu a nacionalismu (od roku 1983)

Třetí fáze dějin nacionalismu začala v roce 1983.⁹¹ V tomto roce vyšla kniha *Představy společenství* amerického historika a experta na východní Asii Benedicta Andersona. Jedná se o irského občana narozeného v Číně, který se při studiu v Cambridgi a na Cornell University zaměřil na indonéská studia. Z teritoriálně zaměřeného úhlu pohledu lze pochopit jeho definici národa jako „společenství vytvořené v představách“. Jedná se o imaginární společenství, protože jeho příslušníci nikdy nepoznají většinu ostatních příslušníků národa, nesetkají se s nimi, ani o nich neuslyší. Přesto si lidé představují, že je něco spojuje i s lidmi, které neznají a nikdy neviděli. Představu národa umožnil vytvořit rozvoj moderních technologií, zejména komunikačních. Důležitou roli zde hrál knihtisk a s ním spojená výroba knih v národních jazycích. Prostřednictvím technologie tisku získali lidé schopnost přemýšlet o svých životech jako o něčem, co tvoří paralelu k životům jiných lidí. Například v tištěném románu může čtenář sledovat děj, ve kterém vystupuje více postav žijících současně. Tuto představu pak čtenář přenesení do reálného prostředí. Povědomí o ostatních čtenářích, kteří čtou souběžně tutéž knihu v místním jazyce, stojí u zrodu představy národního společenství.⁹²

Dalším z autorů, kteří odmítli připustit středověkou existenci některých národních společenství a jejich širší, národní povědomí, je český medievalista Dušan Třeštík. Po druhé světové válce u nás připomněl starou Renanovou tezi o každodenním plebiscitu a transformoval ji do podoby „vymyšlení“ českého národa. V jedné z mnoha statí D. Třeštík tvrdí, že národ nesídlí v krvi a jazyku, ale v hlavách. Podstatný podle něho totiž není jazyk, nýbrž prosté vědomí jedinců žijících v určitém společenství, že společně vytvářejí národ. Ten není přírodní ani odvěký. V zásadě se jedná o společenskou smlouvu, kterou je třeba stále obnovovat. Svou profesí je D. Třeštík historikem raného středověku, proto připouští, že národu ve středověku cosi předcházelo, „*sotva ale co podstatného*“.⁹³

Většina autorů této doby dospěla k názoru, že je třeba rozlišovat dvojí tvář nacionalismu, a to dobrou a špatnou. Například Étienne Balibar tvrdil, že v devatenáctém století byl nacionalismus považován za pokrokový a tvořivý faktor, protože přispíval k budování státu a pospolitosti vůbec. Byl odvozen od lásky k lidem a byl tolerantní. Špatná,

⁹¹ KUNZE, Rolf-Ulrich. *Nation und Nationalismus*. Darmstadt, 2005. s. 14. ISBN 3-534-14746-4.

⁹² Srov. ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, 2008. ISBN 978-80-246-1490-8.

⁹³ Srov. TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysletí dějiny*. Praha, 1999. ISBN 80-7185-229-5.

až destruktivní stránka nacionalismu se projevila v první polovině dvacátého století nenávisť, netolerancí k jiným nacionalismům.⁹⁴

Někteří autoři se nespokojili s rozlišením dvojí tváře nacionalismu, postupovali ještě dále a doporučili, aby tento termín označoval pouze negativní projevy národního vědomí, jako jsou národní egoismus, nekritické povyšování zájmů vlastního národa nad ostatní a kladení národní pospolitosti nad práva jedince.⁹⁵ Pro pozitivní projevy národního vědomí se pak doporučilo užívat jiných pojmů, jako například národní cítění, láska k vlasti a zejména patriotismus. Protikladné pojetí pojmů nacionalismus (negativní jev) a patriotismus (pozitivní jev) v americkém prostředí mělo velkou odezvu v našem prostředí, kde se pro označení téhož vžily termíny nacionalismus a patriotismus.⁹⁶ Objektivně se pokoušel na nacionalismus pohlížet Dieter Langewiesche, když odmítl rozlišovat pozitivní a negativní stránku nacionalismu a chtěl, aby se zachovala jeho vnitřní rozpornost, přičemž se kriticky distancoval od nacionalismu ve všech jeho podobách.⁹⁷

Skutečnou terminologickou inovaci nabídli někteří sociologové a antropologové, kteří prohlásili, že to, co se označuje jako nacionalismus, se vyvinulo z jistých předchozích postojů a vztahů označovaných jako loajalita a identita. Loajalita je vztah jedince ke společenské skutečnosti, v jejímž kontextu žije; je v ní obsažen prvek závazku jedince vůči nadosobnímu celku. Za „klasiku“ pojmu identita je považován sociální psycholog Erik Erikson. Nejčastěji byl termín identita spojován s identitou etnickou. Zpočátku se tento pojem používal zřídka, avšak kolem roku 1990 nastal obrat, kdy nezávisle na sobě začala tento termín užívat celá řada autorů (např. Anthony Smith, William Bloom, Bernard Giesen a další).⁹⁸

Podle Smitha je národní identita jedna z mnoha identit, které lze vzájemně kombinovat. Jsou to např. identita regionální, etnická, náboženská nebo třídní. Základem národní identity jsou etnické prvky a její součástí je představa o společném prostoru (nabízí ideu „vlasti“), o společných tradicích a hodnotách, o společné paměti a mýtech a o společných zákonech. Hlavní funkcí národní identity je pomáhat při určení místa jedince ve světě tím, že definuje jeho příslušnost ke „kolektivní osobnosti“, respektive nabídne identifikaci s takovou

⁹⁴ BALIBAR, Étienne. *Národ jako forma: dějiny a ideologie*. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 217-238. ISBN 80-86429-20-2.

⁹⁵ DANN, Otto. *Nation und Nationalismus in Deutschland: 1770-1990*. München, 1993, s. 12. ISBN 3-406-34086-5.

⁹⁶ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 33-34. ISBN 978-80-7419-010-0.

⁹⁷ LANGEWIESCHE, Dieter. *Nation, Nationalismus, Nationalstaat: Forschungsstand und Forschungsperspektiven*. In *Neue Politische Literatur* 40, 1995, s. 190-236. ISSN 0028-3320.

⁹⁸ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, s. 36-37. ISBN 978-80-7419-010-0.

osobností.⁹⁹ Podle E. Hobsbawma tkví funkce národní identity především v tom, že jejím prostřednictvím se národ vymezuje vůči jiným identitám, které hodnotí jako podřazené.¹⁰⁰

Zdá se, že termín národní identita zaujímá v analýze národotvorných procesů díky svým přednostem opodstatněné místo. Na rozdíl od nacionalismu je národní identita hodnotově neutrální a je možné ji kombinovat s dalšími druhy identit (ať již identitou etnickou, státní či regionální). Na druhé straně její nevýhodou je, že nepostihuje moment aktivizace, který je s formováním národa spjat. Obecně lépe využitelné se zdá být použití termínů národní hnutí, respektive národní mobilizace – podle toho, o jaký typ formování národa půjde.

Pro úplný přehled je třeba zmínit ještě několik dalších termínů, kterých se užívá jako alternativy k nacionalismu. Poněkud zastaralý je termín „národní vědomí“, který se běžně používal v době před nástupem konjunktury nacionalismu, ale jeho varianta „národní myšlení“ se používá i v současné době. V němčině se ve smyslu národní identity objevuje termín *Zugehörigkeit*, jímž se míní prosté vědomí přináležitosti jedince k většímu nadosobnímu celku. Vědomí přináležitosti je objektivně dané, ale k ničemu nezavazuje a nejde ji morálně hodnotit. Avšak zároveň je předpokladem existence každé skupiny, tedy i národa.¹⁰¹

V dnešním jazykovém pojetí a chápání někdo jedná nebo argumentuje „nacionalisticky“ nebo je označen za „nacionalistu“, když zájmy jednoho národa, zpravidla vlastního, bezohledně nadřazuje zájmům jiných národů a je ochoten je v daném případě přehlížet. Avšak dodnes se vedou spory, co se pod nacionalismem přesně rozumí. Podle Lemberga¹⁰² je nacionalismus „*system představ, hodnocení a norem, obraz světa a společnosti*“, který vytváří vědomě v sociální „*velké skupině pocit sounáležitosti a připisuje této sounáležitosti zvláštní hodnotu, jinými slovy integruje a vymezuje se vůči okolí*“. Moderní nacionalismus, jak se vysvětluje od doby americké a francouzské revoluce, je ideologie a současně politické hnutí, které se vztahují k národu a suverénnímu národnímu státu jako ústředním vnitřně světským hodnotám a které jsou v pozici politicky mobilizovat národ nebo velkou skupinu obyvatel. Nacionalismus tak ztělesňuje ve velké míře dynamický princip,

⁹⁹ SMITH, Anthony D. Etnický základ národní identity. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 270-294. ISBN 80-86429-20-2.

¹⁰⁰ Srov. HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, 2000. ISBN 80-85959-55-0.

¹⁰¹ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009, 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.

¹⁰² LEMBERG, Eugen. K psychologii nacionalismu. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 71-86. ISBN 80-86429-20-2.

který je schopen vyvolat naděje, emoce a jednání. Je to nástroj k politické solidaritě a aktivizaci lidí, aby dosáhli společného cíle.¹⁰³

¹⁰³ ALTER, Peter. Nationalismus. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 26-27. ISBN 3-89331-367-2.

4 Stručný přehled dějin žurnalistiky

4.1 Počátky české žurnalistiky

Ve vývoji české žurnalistiky je počátečním mezníkem rok 1719, kdy začínají v Praze vycházet první české periodické noviny. Jejich vydavatelem je Karel František Rosenmüller, vzdělaný pražský tiskař na Uhlém trhu v domě U zlatého kříže a vážený měšťan, kterého současníci za jeho vlastenecké snahy nazývali Danielem Adamem z Veleslavína 18. století. Ve svých novinách zdůrazňuje české vlastenectví, lásku k národu a k rodnému jazyku. Vydáváním novin chce pozvednout národní sebevědomí a uskutečnit svůj záměr – přinášet v Čechách informace v českém jazyku. Noviny vycházejí dvakrát týdně. Převážnou většinu obsahu novin vyplňují zprávy ze světa, které Rosenmüller přejímá z cizích novin, zvláště vídeňských. Dále se zde nacházejí informace o událostech v habsburské monarchii nebo zprávy ode dvora, které se vyznačují přísnou loajalitou, přehnanou úctou až pochlebováním. Zprávy z Čech nebo z Prahy se objevují sporadicky a informují většinou o bohoslužbách nebo církevních slavnostech, o významných událostech ve šlechtických rodinách, o příjezdu či odjezdu osob, většinou opět šlechticů, o svatbách, úmrtích či popravách, o trzích apod. O životě prostého lidu noviny téměř vůbec nepojednávají. Zprávy jsou většinou krátké, až telegrafické.¹⁰⁴

Rosenmüllerovy noviny vycházely (s krátkou přestávkou v letech 1742-44, kdy byla Praha obsazena francouzskými vojsky) od roku 1719 do roku 1772. V posledních desetiletích své existence, vlastně již po smrti Karla Františka Rosenmüllera mladšího, upadala jejich kvalita po stránce formální, obsahové a zvláště jazykové. V druhé polovině 18. století se stále více prosazuje jazykové novotaření, kterému bohužel podlehl i redaktor českých novin František Kozury. Jeho zásada byla, že se v novinách mají objevovat jen česká slova, která buď nově tvořil, nebo je vyhledával ve starých knihách a slovnících. Kozury jako zapálený vlastenec však často zašel příliš daleko a nahrazoval dobrá, vžitá slova nesrozumitelnými výrazy, k nimž pak musel podat vysvětlení pod čarou.

V souvislosti s úpadkem úrovně novin ubývalo i čtenářů, kterých asi nikdy nebylo mnoho. Jejich přesný počet nám dnes není znám. Rosenmüllerovy noviny přestaly vycházet počátkem roku 1772, poslední číslo, které známe, vyšlo 4. února.¹⁰⁵

¹⁰⁴ AUGUSTA, Pavel. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha, 1999, s. 346-347. ISBN 80-85983-65-6.

¹⁰⁵ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 25-30.

4.2 Česká žurnalistika na konci 18. století

České noviny, tentokrát pod názvem *Pražské české noviny*, byly obnoveny až v lednu 1782. Čeština se díky obrozencům sice pomalu, ale přece vymaňuje z ponižujícího postavení, vznikají první jazykozpytné práce a vytvářejí se předpoklady pro to, aby české noviny existovaly a vycházely trvale. Tyto *Pražské české noviny* se roku 1784, poté, co zemřela majitelka rosenmüllerovské tiskárny, dostávají do vlastnictví pražského knihtiskařského velkopodnikatele Jana Ferdinanda šlechtice ze Schönfeldu, který při tom, když se rozdělovala privilegia a oprávnění, koupil právo vydávat německé a české noviny.¹⁰⁶

Schönfeld přejmenoval noviny na *Schönfeldské císařsko-královské pražské noviny* a roku 1786 pověřil jejich vedením Václava Matěje Krameria. Kramerius představil program své novinářské práce a největší důraz klade na výchovu a vzdělání lidu, což jsou podle něj základní prostředky ke zlepšení jeho hospodářské a kulturní situace.

Noviny přinášejí zprávy o aktuálních politických otázkách a událostech doby – o válkách a diplomatických jednáních, o lidových hnutích a bouřích. Zprávy byly velmi stručné a vyznačovaly se snahou spíše urovnávat spory poddaných se šlechtou než je podrobným popisováním rozšiřovat a vyostřovat.¹⁰⁷

Schönfeldské noviny se pod Krameriovým vedením staly velmi oblíbenými nejen mezi buditeli, ale i mezi lidovými vrstvami ve městě a na vesnici. Díky svému zaměření představují první významný tiskový orgán vzdělavatelského a vlasteneckého úsilí českých obrozenců. V tom je jejich největší přínos českému novinářství, a to především zásluhou velké osobnosti jejich redaktora a spisovatele.

Začátkem roku 1789 začaly Krameriovy spory se Schönfeldem. Situace mezi redaktorem a vydavatelem se vyhrotila natolik, že se Kramerius rozhodl odejít od Schönfelda a vydávat vlastní noviny. Již 4. července vychází první číslo *Krameriusových c. k. pražských poštovských novin*, které se od roku 1791 přejmenovávají na *Krameriusovy c. k. vlastenské noviny*. A tak se už svým názvem hlásí k cíli, kterému měly sloužit.¹⁰⁸

Koncem 18. století není možné ještě hovořit o metodě, systému nebo organizaci novinářské práce, které by V. M. Kramerius mohl převzít. České periodické novinářství má za sebou sice již šedesátiletou historii, ovšem po celou tuto dobu vydavatelé usilovali o udržení novin při životě. V. M. Kramerius začal působit v redakci českých novin v době hospodářských a společenských změn, kterým podřídil i svou novinářskou činnost. Zatímco

¹⁰⁶ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 4 I (S-T). Praha, 2008, s. 121-124. ISBN 978-80-200-1670-6.

¹⁰⁷ VOLF, Josef. *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*. Praha, 1930, s. 131-135.

¹⁰⁸ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 II (K-L). Praha, 1993, s. 933-936. ISBN 80-200-0469-6.

se jeho předchůdci snažili bránit český jazyk, jemu šlo, stejně jako celé generaci jeho současníků, o to, aby dokázal, že v češtině je možné vytvářet podobné spisy jako v cizích jazycích. Důkazem této schopnosti českého jazyka jsou nejen jeho publicistická díla, ale také jeho noviny.¹⁰⁹

4.3 Česká žurnalistika na začátku 19. století

Schönfeldské noviny velmi silně pocítily odchod V. M. Krameria v roce 1789. Vystřídal ho Václav Thám, který se zejména zpočátku projevoval jako talentovaný a pohotový novinář. Pokračoval ve snahách Krameriových, pečoval o český jazyk a o výchovu českého čtenáře. Ale ke konci své činnosti redakční práci zanedbával, dokonce se stávalo – jak si stěžoval Kramerius – že opisoval celé stati z Krameriových novin. Poté, co v roce 1790 opsal téměř celé jedno číslo, Schönfeld ho propustil. Jeho nástupcem se stal Josef Jakub Tandler, který nedokázal zabránit úpadku novin a poklesu počtu jejich odběratelů. Teprve když se roku 1817 stal redaktorem Josef Linda, dostaly noviny nový náboj i nové odběratele.¹¹⁰

Po smrti Jana Ferdinanda rytíře ze Schönfeldu získali právo vydávat české i německé noviny dědicové pražského knihtiskaře Bohumila Haase (1824), u nichž Linda působil jako redaktor *Pražských novin* a jejich literární přílohy *Rozličnosti Pražských novin* téměř až do své smrti.

Cílem Josefa Lindy v novinách bylo šířit osvětu a vzdělávat lid. Chtěl pro noviny získat i prostého čtenáře a chtěl uskutečňovat své cíle, proto volil prosté, lidové jazykové prostředky, které byly mnohdy na hranici vulgárnosti (zvláště v rubrikách *Všelicos*, *Člověčí zplašilost* nebo *Povídka*, což byly obyčejné vtipy nebo anekdoty). Součástí novin a zvláště příloh byly články s historickou, zeměpisnou, hospodářskou i technickou tematikou, životopisy českých učenců a spisovatelů, povídky s historickými náměty. Nacházejí se zde zárodky nenáročných fejetonů většinou s poučující nebo mravokárnou tematikou, občas zdařilejší fejetony s náměty národopisnými (*Způsoby a obyčeje Pražanů* – 1818, *Letní a zimní radovánky Pražanů* – 1825).

¹⁰⁹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 72-75. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹¹⁰ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 4 I (S-T). Praha, 2008, s. 896-899. ISBN 978-80-200-1670-6.

Ke konci Lindova života klesla celková úroveň *Pražských novin* i *Rozličností*. Redaktor neměl dostatek fyzických, ani duševních sil překonávat úřední šikanování a prezentovat českému čtenáři nezaujaté politické a kulturní zpravodajství.¹¹¹

4.4 Vznik a rozvoj prvních českých časopisů

Vydavatelé prvních českých časopisů se při své práci setkávali s mnohými překážkami. Dokonce naráželi na ještě větší překážky než vydavatelé novin. Zatímco české noviny rakouské úřady do určité míry potřebovaly, protože informovaly obyvatelstvo mluvící pouze česky o různých patentech, oběžnících, vyhláškách a oznámeních, tak české časopisy, sloužící výhradně národně osvobozeneckému hnutí, byly podezřívány z nebezpečných myšlenek a tendencí, a proto se na ně cenzurní úřady zaměřily více než na noviny. To způsobilo, že časopisy brzy zanikaly nebo vycházely s velkými přestávkami, mnohé z nich nebyly původní a neměly vysokou myšlenkovou ani obsahovou úroveň, a konečně neměly ani dost odběratelů.

Navzdory všem překážkám vycházely na přelomu 18. a 19. století časopisy, zvláště vědecké, jejichž tvůrce pokládáme za průkopníky našeho časopisectví. V redakcích těchto časopisů výrazně působily osobnosti jako J. Dobrovský, J. Jungmann, J. E. Purkyně, J. S. Presl, F. Palacký aj. K prvním českým časopisům patří *Böhmische Litteratur*, *Hlasatel český*, *Krok* a *Časopis českého Museum*, v nichž už obrozenci prvního období národního hnutí popularizují výsledky české vědy a osvícenské ideje.¹¹²

4.4.1 Böhmische Litteratur

U zrodu českých časopisů stál Josef Dobrovský. Jeho vědecký čtvrtletník *Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779*, o rok později přejmenovaný na *Böhmische und mährische Litteratur auf das Jahr 1780* a v roce 1786 na *Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren* byl sice psán německy, což vzhledem k jeho odbornému charakteru bylo tehdy ještě z jazykových důvodů nutností, ale po obsahové stránce byl výrazně český. Inspirací pro vydávání tohoto časopisu byla patrně časopisecká produkce v tehdejší střední Evropě a přímo pak vědecké časopisy německé vycházející v Praze – *Neue Litteratur*, *Prager gelehrte Nachrichten*, *Prager Intelligenz Blatt*, *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae*. Na rozdíl od nich zaměřil však Dobrovský ve svém časopise pozornost na současný stav české literatury, vědy a vzdělanosti, chtěl dokázat, že český národ svou vědou a uměním dokáže konkurovat

¹¹¹ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 II (K-L). Praha, 1993, s. 1185-1187. ISBN 80-200-0469-6.

¹¹² BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 50.

vzdělaným evropským národům. V časopise dává prostor svobodomyšlnosti, svobodné kritice, vědecké pravdě.

Velice brzy se začíná v časopise prosazovat Dobrovského kritický duch a to mu způsobilo mnoho nepříjemností (kritizoval např. svatojánskou legendu). Ve svém časopise neřeší pouze otázky přísně badatelské, používá ho také jako zbraň v boji proti dogmatismu a jeho útokům na svobodu myšlení. I když Dobrovský neměl s vydáváním časopisu nejlepší zkušenosti (jeho činnost byla několikrát pozastavena), rozhodl se na radu přátel v této činnosti pokračovat. V roce 1786 časopis přejmenoval, změnil se i nakladatel (nyní Jan Ferdinand šl. ze Schönfeldu). Celkem vyšly tři sešity, třetím sešitem končí *Litterarisches Magazin* svou existenci, protože i v tomto časopise stejně jako v předchozím se projevil Dobrovského kritický duch. Tak také končí redaktorská činnost Josefa Dobrovského.

Poté, co zanikl Dobrovského časopis, dlouho nevycházel žádný, který by se mu tematicky a ideově přibližoval. Vycházely sice časopisy už v českém jazyce, ale nedosahovaly takové kvality. Svou pozornost obracely k prostému čtenáři, kterého nabádaly k loajalitě, víře a poslušnosti. Většinou se nejednalo ani o samostatné české časopisy, ale buď přímo o překlady, nebo napodobeniny obdobných listů německých.¹¹³

4.4.2 Hlasatel český

Bylo nutné založit nový beletristický a poučný časopis dobré literární úrovně, který by pokračoval ve stopách Dobrovského časopisu, ale situace nebyla pro tento čin dlouho příznivá. Převrat v dosavadním českém časopisectví, které bylo poznamenáno závislostí na německých předlohách, způsobil nový časopis založený Janem Nejedlým. Byl to *Hlasatel český*, čtvrtletník, který začal vycházet v roce 1806 a kolem kterého se shromáždili významní literáti té doby: J. Jungmann, F. J. Tomsa, V. M. Kramerius, V. Nejedlý, J. Rautenkranc, J. L. Ziegler, J. B. Dlabač, A. Marek. Brzy se do čela časopisu dostal Josef Jungmann a to mělo za následek, že Jan Nejedlý po třetím ročníku list zastavil. Jeho vydávání obnovil až po deseti letech, v roce 1818, kdy se však literární vývoj ubíral jiným směrem, než jakým ho chtěl vést Nejedlý, proto časopis v roce 1819 zanikl.

Na počátku 19. století hrál *Hlasatel český* velmi důležitou roli. Stal se orgánem, v němž vlastenci představili nový program obrozeneckého hnutí, a to v pojednáních Jana

¹¹³ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 82. ISBN 978-80-247-3028-8.

Nejedlého *Promluvení k Hlasateli a O lásce k vlasti*, především však ve dvou rozpravách Josefa Jungmanna *O jazyku českém*.¹¹⁴

V první rozpravě *O jazyku českém* rozmlouvají Daniel Adam z Veleslavína, odrodilý Čech a spravedlivý Němec. Zde zesměšňuje Jungmann odrodilce, kteří se stydí za svou mateřštinu, a karikuje jejich hrůznou češtinu. Zároveň však Jungmann kritizuje současnou praxi v úřadech a na školách, která je vlastní příčinou tohoto jazykového úpadku. Český jazyk není potřeba, protože se nepoužívá.

Druhá rozprava je rozhovor vzdělaného kosmopolity Protivy se Slavomilem, se kterým se Jungmann ztotožňuje, a odsuzuje feudální teritoriální vlastenectví šlechty. Nad to staví lásku k národu a k českému jazyku. Jungmann zde tlumočí svůj názor, že základem českého národa je prostý lid, který je zárukou jeho lepší budoucnosti, a pro tento lid požaduje vzdělání v jeho mateřském jazyku i plná lidská práva, spravedlnost národní, sociální i hospodářskou.¹¹⁵

Nejedlého články a Jungmannovy rozpravy vytyčily další zaměření časopisu, který se stává představitelem a tlumočnickem těchto nových názorů, a to nejen v úvodních pojednáních, ale také v beletristické části.¹¹⁶

4.4.3 Krok

Poté, co zanikl *Hlasatel český*, nastalo opět období úpadku, kdy sice vycházely další české časopisy, ale většinou nepřilíš vysoké kvality. Teprve na začátku dvacátých let vznikl list, který se významně zapsal do historie českých časopisů. Jedná se o naši první vědeckou revui *Krok*, která začala vycházet s podtitulem *Veřejný spis všenučný pro vzdělance národu českoslovanského*.

Kořeny časopisu souvisí s myšlenkou vydávat českou encyklopedii, jejímž autorem byl opět iniciativní Josef Jungmann. Ale plán vydávat encyklopedii se ukázal tehdy jako neuskutečnitelný, proto se vlastenečtí vědci rozhodli založit tuto vědeckou revui. V časopise byl představen první český pokus o třídění věd, ve kterém pokládají základy české vědecké terminologie zejména J. S. Presl (přírodověda), A. Jungmann (lékařství), J. E. Purkyně, A. Marek, K. B. Presl aj.

Časopis *Krok* vycházel nepravidelně v dlouhém časovém období od 1821 do 1840. Časopis se potýkal s nedostatkem odběratelů (příčinu viděl např. František Palacký v tom, že

¹¹⁴ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 I (H-J). Praha, 1993, s. 190-192. ISBN 80-200-0468-8.

¹¹⁵ JUNGSMANN, Josef. *Boj o obrození národa: výbor z díla Josefa Jungmanna*. Praha, 1948, s. 27-50.

¹¹⁶ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 I (H-J). Praha, 1993, s. 190-192. ISBN 80-200-0468-8.

bylo dosud málo vzdělaných lidí hovořících česky) a především s nedostatkem finančních prostředků. Přesto však byly vydány celkem čtyři díly, které odvedly záslužnou práci v procesu českého obrození – zvláště ve vývoji české vědy po stránce věcné a jazykové.¹¹⁷

4.4.4 Časopis českého Museum

Koncem dvacátých let (1827) vznikl další významný list *Časopis českého Museum*, jehož zakladatelem byl František Palacký. Časopis byl věnován „osvícenějším v lidu“ a jeho úkolem bylo vzdělávat a šířit osvětu v českém jazyce. Po obsahové stránce koncipoval Palacký časopis tak, aby plnil několikero poslání. Především se jednalo o orgán muzea a jako takový musel mít nutně naučný charakter. Vedle toho měl sloužit národním zájmům a potřebám, a proto musel být jeho naučný obsah srozumitelný, přístupný široké vrstvě čtenářů. Proto se v časopise nacházely stati zejména z těch disciplín, které posilovaly národní vědomí – z historie, vlastivědy, literatury a jazykovědy. A konečně měl muzejní časopis sloužit jako orgán českých spisovatelů – vychovatelů a vzdělavatelů českého národa. Palacký získal za spolupracovníky J. Jungmanna, J. Dobrovského, z oblasti současné české poezie např. J. Kollára a F. L. Čelakovského, z oblasti současné prózy K. Vinařického, V. Zahradníka, J. Langra, V. A. Svobodu, pro část naučnou získal P. J. Šafaříka, K. S. Amerlinga, J. S. Presla, A. Šemberu a další. Nedílnou součástí časopisu tvořily literární recenze a kritiky, které psal buď sám Palacký (např. o básních Čelakovského) nebo J. K. Chmelenský (o díle K. H. Máchy).¹¹⁸

Časopis českého Museum za vedení Františka Palackého měl velký význam. Jedním z důvodů bylo to, že koncem dvacátých let a ve třicátých letech představoval jediný časopis, který se zabýval pravidelně vědeckými a kulturními otázkami na vysoké odborné úrovni, dalším z důvodů bylo to, že se stal časopisem národním. Díky širokému tematickému pojetí se stal obrazem vlasti, její minulosti i současnosti, vychovával čtenáře, vzdělával český jazyk a jím vytvářenou literaturu i vědu, a všestranně tak ovlivňoval vzdělanost Čechů.

Palacký se vzdal redakce v březnu 1838. Po něm se do čela časopisu dostává na jeho doporučení P. J. Šafařík, kterému práce v muzejním časopisu byla známá již z roku 1834, kdy na nějakou dobu zastupoval Palackého. Šafařík navázal na Palackého tendence, jen rozsah některých oborů se změnil. Po odchodu Šafaříka se stal redaktorem od ledna 1843 J. E. Vocel,

¹¹⁷ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 II (K-L). Praha, 1993, s. 988-990. ISBN 80-200-0469-6.

¹¹⁸ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 57-60.

který časopis vedl do března 1850, kdy se stal profesorem archeologie a dějin umění na pražské univerzitě.¹¹⁹

4.5 Další časopisy na počátku 19. století

Další časopisy, které vycházely, vydávali nebo redigovali tehdejší přední publicisté – Jan Hýbl, Václav Rodomil Kramerius, Josef Liboslav Ziegler a Karel Vinařický.

Jan Hýbl vedl redakci několika časopisů, kterými se snažil napodobit současné německé časopisy. Jedním z nich je *Český lidomil*, který byl v podstatě pouhým překladem pražského německého listu *Der Volksfreund*, dále beletristické *Rozmanitosti*, které svým obsahem (básně, povídky, pohádky, bajky, anekdoty, vtipy) připomínaly tzv. rodinné časopisy. Další Hýblovy časopisy byly kopií německých listů, které v Praze vydával K. E. Rainold.

Václav Rodomil Kramerius vydával týdeník *Čechoslav*, na němž spolupracoval s tehdejšími předními literáty, jako byli J. Kollár, F. L. Čelakovský, V. K. Klicpera, K. Vinařický, A. Marek a další. Oni se zasloužili o to, že časopis měl poměrně dobrou úroveň, vydával původní příspěvky básnické, prozaické i kritické.

Z dílny Josefa Liboslava Zieglera, katolického kněze a později profesora české řeči v semináři v Hradci Králové, pochází čtvrtletník *Dobroslav*, známý cestopisem Miloty Zdirada Poláka *Cesta do Itálie*. Dále u nakladatele Pospíšila řídil sborník *Milozor*. Později pracoval Ziegler ještě v redakci dvou časopisů pedagogického rázu. Jednalo se o *Věrného raditele rodičů, dítek, pěstounů a učitelů* a *Přítele mládeže*.

Na konci dvacátých let vyšel z iniciativy Karla Vinařického *Časopis pro katolické duchovenstvo*, který na rozdíl od většiny předešlých časopisů existoval dlouhá léta, vycházel až do roku 1852, kdy bylo jeho vydávání kvůli nedostatku finančních prostředků dočasně zastaveno.¹²⁰

4.6 Česká žurnalistika a významní novináři ve třicátých až padesátých letech 19. století

Ve třicátých letech zažilo české novinářství další rozvoj zvláště proto, že v něm po dlouhých desetiletích působili opět schopní redaktoři.

¹¹⁹ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 1 (A-G). Praha, 1985, s. 394-398. ISBN 80-200-0345-2.

¹²⁰ Srov. LAISKE, Miroslav, ed. *Časopisectví v Čechách 1650-1847*. Praha, 1959.

Jednou z talentovaných osobností byl František Ladislav Čelakovský, který byl od počátku 1834 zodpovědný za vydávání *Pražských novin*. Do redakce nastoupil již jako osvědčený literát a přispěvatel českých časopisů (např. *Čechoslav*).

Čelakovského působení přineslo mnoho nového a významného pro další rozvoj českých novin. První velké změny souvisí s politickým zpravodajstvím *Pražských novin*, které již nebylo závislé na německých novinách. Díky tomu, že znal několik cizích jazyků, čerpal zprávy z jinojazyčných novin, tedy bez německého prostřednictví. Tato skutečnost zpravodajství nejen zrychlila, ale i rozšířila a prohloubila.¹²¹

Druhá významná změna se týkala reorganizace a přeorientování literární přílohy. Nechtěl uveřejňovat více méně náhodnou snůšku literárních příspěvků a zajímavostí, ale volbou daného příspěvku sledoval určitý záměr. Soustředil se jednak na kulturní výchovu čtenáře, jednak na ovlivňování vývoje českého písemnictví. Prvního cíle dosáhl Čelakovský výběrem hodnotné literatury české i zahraniční, přičemž kladl důraz na literaturu slovanskou, zvláště ruskou, nezapomínal však ani na literatury západní. Svého druhého záměru docílil tak, že sledoval všechny významné počiny v českém literárním světě a zaujímal k nim zásadní stanovisko. Tak se z *České včely*, jak Čelakovský přílohu přejmenoval, stal kritický orgán, který významně napomohl rozvoji české literatury. Svými požadavky na dílo i na jeho spravedlivé hodnocení u nás platil za průkopníka seriózní literární kritiky, kterou rozvíjel i Josef Kajetán Tyl a ve čtyřicátých letech zvláště Karel Havlíček Borovský.

České novinářství těžce zasáhlo, když Čelakovský přestal být redaktorem *Pražských novin*. V redakci skončil nedobrovolně, k odchodu byl donucen poté, co byl roku 1835 předvolán na pražskou policii kvůli komentáři, který uveřejnil. Po odchodu Čelakovského redigoval *Pražské noviny* po dlouhou dobu Jan Nepomuk Štěpánek, tehdy známý dramatik a spisovatel, po něm v roce 1844 František Klučák a v dalším roce Karel Boleslav Štorch. *Pražské noviny* ani *Česká včela* už nedosahovaly takové úrovně jako za Čelakovského redakce.¹²²

Mezi nejinicativnější české publicisty v prvních desetiletích 19. století patřil Jan Hýbl. Vedle korektorské práce působil také v pražských tiskárnách, kde vydával několik časopisů, v nichž usiloval o popularizaci vědeckých poznatků i o pěstování zábavné literatury. Jeho časopisy však nevycházely příliš dlouho, zvláště proto, že se jednalo pouze o překlady německých vzorů. Posledním Hýblovým pokusem byl list *Jindy a nyní*, jehož vzorem byl

¹²¹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 78-79. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹²² FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 1 (A-G). Praha, 1985, s. 484-488. ISBN 80-200-0345-2.

německý pražský časopis K. E. Rainolda *Errinnerungen an merkwürdige Gegenstände und Begebenheiten*, z něhož Hýbl překládal, dokonce i ze starších ročníků. Opět neměl s časopisem úspěch a roku 1831 ho svěřuje nakladateli Janu Hostivítu Pospíšilovi. Upadající časopis se podařilo povznést poté, co byl redaktorem roku 1833 zvolen J. K. Tyl. V roce 1834 přejmenoval Tyl časopis na *Květy české* a o rok později na *Květy* s podtitulem *Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky*.¹²³

Jeho cílem bylo vytvořit časopis skutečně český, vyrůstající z národního života a sloužící lidu. *Květy* se měly stát podle jeho slov „mluvící troubou celého národa, rostoucím a zmáhajícím se slabikářem mladých učitelů a starých školáků“. *Květy* měly plnit dvojí funkci. Jednak měly tlumočit potřeby nově se formující české společnosti a za druhé měly zpětně působit na čtenáře, především na čtenáře lidového, měly ho získávat a připravovat pro vyšší společenské a národní úkoly. Svých cílů chtěl Tyl dosáhnout tím, že publikoval jen to nejlepší z pera českých autorů, kladl důraz na literaturu, především literaturu původní. Soustředil kolem svého časopisu přední literáty jak starší, tak střední i nejmladší generace. Skupinu starších spisovatelů zastupovali např. V. Nejedlý, M. D. Rettigová, F. V. Hek, A. Marek, V. Hanka, J. E. Vocel, mezi Tylovy současníky patřili J. P. Koubek, F. J. Rubeš, L. Štúr, K. Sabina, J. J. Langer a zástupci nejmladší generace byli K. H. Mácha, K. J. Erben, V. Filípek a další.¹²⁴

Tylovy *Květy* měly také vychovávat, a to prostřednictvím článků, které popularizovaly určité vědní obory. Vedle témat z historie se objevují také cestopisné a národopisné stati, ale hlavně přírodovědecká pojednání, namířená proti zakořeněné a záměrně živené pověrčivosti a nevědomosti.

Tylovo vedení se ukázalo jako velmi úspěšné, protože se zvýšil nejen počet přispěvatelů, ale také počet odběratelů časopisu, který nevyjadřuje zcela přesně to, co bylo pro časopis hlavní, určující: jeho okruh působnosti. A ten byl u *Květů* rozhodně širší, když vezmeme v úvahu, jak se tehdy noviny a časopisy četly. Šly totiž z ruky do ruky, nebo byly předčítány nahlas, takže skutečných čtenářů bylo mnohem více než odběratelů, kteří si časopis předplatili.

Tyl byl v letech 1834 – 1845 neobyčejně aktivní. Píše povídky a dramata a překládá, rediguje časopisy, hraje a řídí divadlo. V roce 1844 byla vydána jeho novela *Poslední Čech*, kterou veřejnost přijala příznivě. Karel Havlíček Borovský ji však podrobil nemilosrdné

¹²³ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 I (H-J). Praha, 1993, s. 373-375. ISBN 80-200-0468-8.

¹²⁴ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 4 I (S-T). Praha, 2008, s. 1068-1078. ISBN 978-80-200-1670-6.

kritice, která se týkala otázek uměleckých a společenských. Havlíček kritizoval nepravděpodobné situace a špatně zobrazené postavy, plané vlastenčení, prázdná slova a teatrálnost, které přicházejí totiž v době, kdy už byl český národ v podstatě konstituován. Nekonkrétnost a sentimentálnost mohly další národní rozvoj ochromit. Havlíček požadoval hlavně realismus v literární tvorbě.¹²⁵

Po tomto incidentu byl Tyl odvolán z redigování *Květu*, spolu s rodinou a hercem Kaškou putoval po českém venkově s divadelní společností a po roce už rediguje další Pospíšilův časopis. *Květy* po Tylově odchodu vycházet nepřestaly. V době revoluce se jako všechna česká periodika politizují, mění se na deník a po potlačení revoluce, po vydání represivních tiskových opatření zanikají. Za téměř 20 let své existence vykonaly *Květy* velký kus práce, a to hlavně Tylovou zásluhou. K největším přínosům patří, že v době předbřeznové prorazily cestu umění a kulturnímu životu do nejširších lidových vrstev, v čemž neměly obdobu. Jejich zakladatel a dlouholetý redaktor zasvětil celé své dílo a životní působení dobovým a národním potřebám.

Po odchodu z *Květu* se J. K. Tyl stává redaktorem dalšího Pospíšilova časopisu, a to *Pražského posla*. Jedná se o lidovýchovní časopis, který přístupnou formou pomáhal drobným rolníkům a řemeslníkům orientovat se v podmínkách nové doby, který v nich posiloval národní uvědomění a pomáhal jim lépe hospodařit a vyrábět. V březnu 1846 vyšlo první číslo nového časopisu s titulem *Pražský posel*, sbírka užitečného a kratochvilného čtení pro lid jazyka českého od J. K. Tyla.

Pražský posel uveřejňoval na svých stránkách populárně vědecké články z oblasti přírodních věd, historie, národopisu, zeměpisu apod. Vedle toho se zaměřil na výchovu dětí, na otázky školství, zdůrazňoval význam průmyslových škol a propagoval studium na nich. Tyl byl autorem téměř všech příspěvků. Psal sem povídky z vesnického a řemeslnického prostředí, historické črty, naučné články, drobnosti z denního života i zprávy o soudobém národním životě.

Charakteristickým znakem Tylovy novinářské činnosti v předbřeznové době je snaha o rozvoj národního hnutí. V prvním období, ve třicátých letech, organizuje kolem *Květu* skupinu mladých autorů, kteří v těchto letech dozrávají pro politické úkoly dalšího desetiletí. Cílem novinářské činnosti je povznést národ kulturně, vzbuzovat v něm národní vědomí a sebevědomí. Čtyřicátá léta představují druhou etapu Tylova žurnalistického vývoje a jsou dobou, kdy v *Pražském poslu* vychovává a uvědomuje ony vrstvy národa, které tvoří

¹²⁵ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 II (K-L). Praha, 1993, s. 1087-1102. ISBN 80-200-0469-6.

podstatnou složku blížící se revoluce. Tylovo dílo nabývá na političnosti, objevují se v něm demokratické, revoluční prvky až postupně dozrává k realistickému zobrazování společnosti.¹²⁶

V době, kdy J. K. Tyl rediguje *Pražského posla*, stává se redaktorem jediného českého politického listu *Pražské noviny* nový redaktor Karel Havlíček Borovský, který je po dlouhých letech úpadku pozvedá jejich úroveň a současně v nich klade základy politického novinářství. V prvním čísle, které vyšlo 1. ledna 1846, představil svůj novinářský program. Jeho záměrem je pracovat ve prospěch národa, uvědomuje si změnu, kterou je nutné provést pro další rozvoj národa. České národní hnutí nemohlo v současné době nadále řešit jen jazykové a kulturní otázky, podle Havlíčka se mělo hlavně zaměřit na praktické cíle: na pronikání českého měšťanstva nejdříve do hospodářského a pak i do politického života. Proto také v prvním ročníku *Pražských novin* vychází článek *O potřebě průmyslové školy*, která by měla vychovávat odborníky pro nedostatečně rozvinuté české hospodářství.

Pražské noviny měly být politický list. Ale ve skutečnosti do příchodu Havlíčka nebyly, protože jako noviny úřední, vládní, měly dovoleno zabývat se politikou jen velice krotce podle vzoru vídeňského listu *Oesterreichischer Beobachter*, který řídila rakouská vláda, především kancléř Metternich.

Navzdory tomu, že Havlíček prohlásil před vstupem do redakce *Pražských novin*, že politice nerozumí, stává se velmi brzy skutečným politickým novinářem. Jeho názory jsou ovšem natolik nové, neotřelé a často provokativní, že vzbuzují další polemiky. Nejdůležitějším článkem pro poznání jeho politických názorů v době předbřeznové je stať *Slovan a Čech*, která začala vycházet v *Pražských novinách* na pokračování 15. února 1846. Ústřední myšlenkou textu je otázka slovanství, ke kterému se Havlíček staví kriticky. Vystupuje s kritikou Kollárovy myšlenky „vlastenectví všeslovanského“, tak jak si umínil již v Rusku. Odmítal myšlenku o jednom slovanském národě a zdůraznil svébytnost českého národa. Vhodnými spojenci proti nepřátelům jsou ze slovanských národů nikoli Rusové a Poláci, ale Illyrové a dále pak rakouské mocnářství, jehož vláda prý českou národnost nepotlačuje a naopak bude jejímu rozvoji pomáhat. V článku se tedy nacházejí první náznaky austroslavismu, které tady Havlíček vůbec poprvé formuluje a tlumočí veřejně. Článek *Slovan a Čech* měl velký ohlas. Způsobil ostrou polemiku se stoupenci všeslovanské ideje, jako byl Jakub Malý, který proti Havlíčkovi vystoupil v *Květech*. Uveřejnění článku *Slovan a Čech* tak přispělo k rozdělení navenek jednotného vlasteneckého národa, protože se stal základem

¹²⁶ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 80-81.

programu v té době se tvořící národně liberální strany. Významný je však článek i z hlediska vývoje české žurnalistiky. Havlíček využil noviny k řešení závažných společenských otázek, a tím získala česká žurnalistika jiný ráz. Přestává mít převážně osvětový charakter a stává se politickým vychovatelem a rádcem, který si klade za cíl připravit českou společnost na blížící se politický zápas. Stoupá také počet čtenářů jeho novin, a tak se Havlíček stává jednou z nejnámějších osobností českého veřejného života.¹²⁷

4.7 Rozvoj českého politického tisku

Stav českého novinářství před rokem 1848 nebyl příliš uspokojivý. Existovalo málo beletristických a odborných časopisů a jen jeden list, který se mohl v omezené míře a více méně zastřeně zabývat politickým děním – *Pražské noviny*. Změna této situace nastala vydáním císařského patentu 15. března 1848, který zrušil cenzuru a zavedl svobodu tisku. Na celém území monarchie vzniklo mnoho nových časopisů a novin, které přinášely informace o aktuálním politickém dění. Tak v roce 1848 začaly u nás vycházet první české deníky: od dubna *Národní noviny*, od června *Pražský večerní list*, od ledna 1849 *Noviny Lípy slovanské*. Pražskou zvláštností byly listy vycházející současně česky a německy, jako např. večerník *Pozor (Habt Acht)*, deník *Svornost (Concordia)*, *Rychlík z Čech (Eilbote aus Böhmen)*, *Vlastimil (Patriot)* a dále list *Bohemia*, který přinášel články v obou zemských jazycích.

Po březnu 1848 není v Čechách téměř možné mluvit o tisku nepolitickém. Vedle deníků vzniká ještě mnoho politických časopisů, buď nově nebo přeměnou z dosavadních časopisů beletristických nebo dokonce vědeckých. To platí např. o *České včele*, *Pražském poslu*, *Květech*; i *Časopis českého museum* řeší politické otázky. Proti nezávislým listům velmi brzy vznikají noviny, které mají zeslabit jejich vliv jako hlasatelů českých kulturních i politických snah. Pro český tisk je však typické, že všechny vládní nebo vládou podporované noviny měly vyslovený neúspěch. Naproti tomu velkou oblibu a pozornost získaly noviny zaměřené pokrokově, např. *Svatováclavské poselství* za redakce J. B. Pichla, *Českoslovanský vlastenský deník* pod vedením Kramera, *Štulcovy selské noviny Občan* a především noviny radikálních demokratů *Občanské noviny*, *Pražský večerní list*, *Noviny Lípy slovanské*. K politickému tisku se řadily i humoristické časopisy, např. neperiodický *Hacafírek*, ilustrované *Šarivari* nebo *Brejle*.

K nejdůležitějším německým novinám, které samozřejmě sledovali i čeští čtenáři, patří liberální *Constitutionelles Blatt für Böhmen*, opoziční *Deutsche Zeitung aus Böhmen*,

¹²⁷ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 I (H-J). Praha, 1993, s. 112-119. ISBN 80-200-0468-8.

radikální *Constitutionelle Allgemeine Zeitung von Böhmen* a *Die Wage für Recht, Wahrheit und Freiheit* aj.¹²⁸

Změněná situace v politických a tiskových poměrech na jaře 1848 přiměla Karla Havlíčka k tomu, že opouští *Pražské noviny*, které po něm vede Karel Sabina, a 5. dubna začíná vydávat *Národní noviny*. Havlíček v *Národních novinách* pokračuje ve svém záměru mobilizovat nejširší vrstvy lidu, aby se účastnily závažných národních a společenských úkolů.

Protože Havlíček útočí na oktrojovanou ústavu, je postaven před porotní soud. Je sice osvobozen, ale 10. června 1849 zastavil pražský vojenský velitel *Národní noviny* po dobu trvání stavu obležení Prahy. I přes to, že se Havlíček nevzdává a vymáhá si přímo ve Vídni rozhodnutí, že může s vydáváním novin pokračovat, přichází 18. ledna 1850 definitivní zastavení *Národních novin*. Ale Havlíček se nevzdává a zanedlouho, 8. května 1850 vydává první číslo svého nového listu *Slovan*, který vzniká proto, „*aby národ s jistotou věděl, co má od vlády očekávati, a jak vysoce sliby ceniti*“.¹²⁹

4.7.1 Rozvoj tisku politických stran - tisk radikálních demokratů

Nejvýznamnější periodikum českých radikálních demokratů byl *Pražský večerní list*, který začal vycházet v tiskárně Karla Viléma Medaua jako večerník 1. června 1848 za redakce Jana Slavibora Knedlhane-Liblinského. Později ho v redakci vystřídal Prokop Chocholoušek. *Pražský večerní list* představoval nejrozšířenější český list této doby. Vedle úvodních článků, které přinášely informace o aktuálních politických problémech, obsahoval list pravidelné rubriky, do nichž byly zařazovány drobnější zprávy: Čechy, Ostatní Rakousko, Cizí země, později se názvy změnilly na *Pražský deník*, *Venkov* a *Směs*. Časopis ovšem dlouho nevycházel, byl zastaven 1. února 1851 kvůli článku o pohřbu kněze dr. Augustina Smetany. Redaktor Chocholoušek i autor článku Ferdinand Čenský byli zatčeni.

Další významné noviny, ovlivněné radikálními demokraty, byly *Noviny lípy slovanské*, které byly založeny v říjnu 1848 pod názvem *Lípa Slovanská* s podtitulem *Časopis politicko-literární a obchodnický pro Slovaný na demokratickém základu*. Časopis vycházející zpočátku dvakrát týdně vydával demokratický spolek *Lípa slovanská*. Jeho redaktory byli dr. J. Podlipský, J. Slavomil Vávra a Karel Sabina. Od roku 1849 se časopis přejmenoval na *Noviny*

¹²⁸ Srov. ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*. Praha, 1930.

¹²⁹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 100-103. ISBN 978-80-247-3028-8.

Lípy slovanské s podtitulem *Volnost, rovnost, bratrství slovanských národů* a vycházel denně. Přestal vycházet koncem dubna, když vydavatel nesložil kauci.¹³⁰

Demokraticky nejdůslednější byly *Občanské noviny*, které vydával Emanuel Arnold od listopadu 1848 čtyřikrát týdně. Staly se oblíbenými zejména na venkově, protože se věnovaly rolnické otázce, zvláště problémům malých a středních rolníků a vesnické chudiny. List zanikl v květnu 1849, kdy byl Arnold nucen po prozrazených přípravách k májovému povstání uprchnout do ciziny.¹³¹

4.7.2 Politické časopisy pod Tylovým vedením

Vydáním císařského patentu 15. března 1848 nastaly v českém novinářství velké změny. Nejen že vznikly nové, vysloveně politické listy, ale i existující časopisy změnilly svoji povahu. Novináři, kteří byli v předchozích letech donuceni psát v různých podobenstvích a jinotajích, mohli nyní otevřeně hlásat české národní požadavky vůči Vídni. Je samozřejmé, že i Tyl, který působil veřejně již v době předbřeznové, se také v revolučních letech podílel na politickém životě. Politický charakter měla přirozeně i jeho novinářská činnost. Časopis *Pražský posel*, který Tyl vedl již dva roky, se od dubna 1848 mění na politický týdeník.

Cílovou skupinou časopisu jsou i nadále lidové vrstvy, ovšem ke změnám dochází v jeho zaměření. Podle požadavků doby i podle Tylových představ se stává *Pražský posel* nástrojem politické výchovy těchto vrstev, pomocníkem, díky němuž měly získat širší a hlubší politický rozhled. Tyl si všímá všech závažných událostí a svým charakteristickým, srozumitelným způsobem je vykládá svému prostému čtenáři.

Tyl pracoval v *Pražském poslu* do konce roku 1848, kdy kvůli sporům s nakladatelem Pospíšilem odchází. Po Tylově odchodu časopis po všech stránkách upadá. Od 1. dubna 1849 řídí Tyl u vydavatele B. Haase *Sedlské noviny*, které vycházely třikrát týdně.

Přes veškeré úsilí nezabránil Tyl, aby *Sedlské noviny* zanikly. Vycházely do 30. června 1849.

Tylova novinářská činnost v *Pražském poslu* i v *Sedlských novinách* v revolučních letech 1848 – 49 byla velmi záslužná, protože v těchto listech promlouval ke čtenářům, kterým se musely politické události a souvislosti i politické pojmy interpretovat velmi trpělivě a srozumitelně. Tyl tento úkol splnil skvěle. Nejčastěji prezentuje aktuální politické otázky

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 103-104.

¹³¹ Srov. ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*. Praha, 1930.

v dialogu různých osob (jednou je to redaktor a jeho dobrý přítel, jindy jsou to dva sousedé) nebo ve formě otevřených dopisů a odpovědí mezi čtenáři a redakcí.¹³²

4.8 Česká žurnalistika v druhé polovině 19. století

Dne 13. března 1849 byl vydán nový tiskový patent, který výrazně zhoršoval dosavadní tiskové poměry. Především svým ustanovením o kaucích pro politické listy, jež se měly složit do 4. května 1849. Toto ustanovení způsobilo jak v Praze, tak i jinde zánik politických listů. V Praze to byl *Pražský posel*, *Občanské noviny*, *Noviny Lípy slovanské*, *Svornost*, *Sedlské noviny* a několik listů německých. A tak v roce 1852 vycházely v Praze jen dva české listy – vládní *Pražské noviny* a málo čtený Kuhův *Pražský prostonárodní list*, který však brzy zanikl. Na Moravě vycházely *Moravské noviny*.¹³³

Dne 8. května 1850 začíná vycházet Havlíčkův nový list – *Slovan*. Ve *Slovanu* Havlíček napadá vládní reakci, hájí národní rovnoprávnost, poučuje čtenáře o občanských svobodách, zajímá se o sociální otázky, připomíná slavnou minulost českého národa a věnuje se trvale slovanské otázce. *Slovan* se brzy stává nejoblíbenějším časopisem českých čtenářů a Havlíček si získává jejich důvěru, úctu a také podporu. Havlíček si ještě v roce 1850 myslel, že *Slovan* bude prozatímním periodikem, které nachystá půdu očekávanému konstitucionalismu. Ale již po pěti týdnech vycházení byl list zakázán v Praze, později v Uhrách a v Haliči, a Havlíček byl dán pod policejní dohled. Kromě toho vláda usilovala zmenšit vliv *Slovana* nepřímo tím, že v červenci 1850 začíná vydávat proti němu nový list – *Vídeňský deník* s redaktory dr. Beckem, Josefem Jirečkem a Janem Votkou. Všechno úsilí redakce nového listu však bylo marné. Zcela proti očekávání vlády a jejího listu Havlíčkův vliv stále vzrůstal. Právě polemiky s *Vídeňským listem* získávaly *Slovanu* další a další čtenáře, obdivovatele a stoupence.¹³⁴

Tiskové patenty a různá represivní opatření z počátku padesátých let způsobily, že zánikem *Slovana* a *Pražského večerního listu* skončilo období vydávání českého politického opozičního tisku. Navíc přední novináři byli potrestáni za svůj protest proti nastupující reakci. Karel Havlíček Borovský byl internován v Brixenu, Emanuel Arnold byl pro účast na květnovém povstání odsouzen k dvacetiletému vězení na pevnosti v Celovci, Prokop Chocholoušek byl konfinován v Horní Bystřici v Haliči, Josef Václav Frič byl odsouzen

¹³² BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 104-108.

¹³³ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 98-100. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹³⁴ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 I (H-J). Praha, 1993, s. 112-119. ISBN 80-200-0468-8.

vojenským soudem pro velezradu k osmnácti letům a trest si odpykával na pevnosti v Komárně, Karel Sladkovský byl vojenským soudem odsouzen k mnoha letům vězení v olomouckých kasematech, Karel Sabina na osmnáct let těžkého žaláře atd.

V důsledku všech těchto okolností vycházely v českých zemích v padesátých letech vedle většího počtu německých novin pouze dvoje české politické noviny: v Praze *Pražské noviny* a v Brně *Moravské noviny*, které vycházely až do roku 1872, přičemž se několikrát přejmenovaly.

Pražské noviny byly zcela ve vládních službách, a proto – ačkoli byly jedinými českými novinami v Čechách – měly poměrně málo odběratelů. Jejich náklad se pohyboval okolo 2000 výtisků, v roce 1862, kdy už vycházely nové české politické deníky, si je předplatilo podle úředního výkazu pouze 129 předplatitelů. O rok později musely být pro nezájem čtenářů zastaveny.

Myšlenkovou linii *Pražských novin* v padesátých letech vytvářeli bratři Jirečkové a Václav Vladivoj Tomek společně s redaktory tohoto listu V. J. Pickem a J. Šestákem. Jednalo se o linii podporující absolutistickou vládu. Pracovat v redakci *Pražských novin* se považovalo za národní zradu, proto mnoho pozdějších významných českých novinářů debutovalo raději v německých listech. Tak např. Jan Neruda začínal v listu *Tagesbote aus Böhmen*, Josef Barák v *Prager Morgenpost* apod. Německé listy představovaly pro začínající novináře dobrou školu a spoluprací s nimi se nekompromitovali jako spoluprací s vládními *Pražskými novinami*. Německé listy v této době byly volnější, teprve na konci padesátých let se v nich projevují nacionalistické tendence (např. v *Tagesbote aus Böhmen*) a čeští novináři z nich odcházejí.¹³⁵

4.8.1 Přehled českých časopisů v padesátých letech

V období Bachova absolutismu bylo zakázané vydávat nezávislé politické noviny, proto se jediným projevem českého novinářství stávaly v této době časopisy, a to vědecké, odborné, humoristické a především literární.

Dne 6. února 1851 začal Ferdinand Břetislav Mikovec vydávat u Kateřiny Jeřábkové v Praze literární týdeník *Lumír*. Časopis byl od začátku svého vycházení loajální. Jeho nejzajímavější část tvořil fejeton, který měl určitý politický podtext zejména u statí z oblasti historie, archeologie, divadla a umění. Ovšem tendence se projevuje jen tam, kde jde o boj proti pověrám, předsudkům apod.

¹³⁵ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 107-109. ISBN 978-80-247-3028-8.

Mladá generace autorů, která chtěla veřejně demonstrovat touhu po svobodném životě, se ohlásila v padesátých letech dvěma almanachy, které narazily na odpor konzervativců typu Jakuba Malého. Prvním z nich byl almanach *Lada Nióla* (1855), který vydala skupina básníků v čele s J. V. Fričem, a druhým byl almanach *Máj* (1858), v němž se poprvé veřejně představila mladá generace literátů seskupená okolo V. Háčka a J. Nerudy.¹³⁶

Nejvýznamnějším časopisem, který začal vycházet na sklonku Bachova absolutismu, jsou *Obrazy života*. Od roku 1859 ho vydával pražský nakladatel Josef Richard Vilímek a od roku 1860 litomyšlský nakladatel Antonín Augusta. Jeho redaktorem byl Jan Neruda, kterého vystřídal po dvou letech Vratislav Jiljí Jahn. *Obrazy života* zanikají 20. června 1862.

Obrazy života si určily za cíl spojit vzdělávací a výchovný účel časopisu s účelem zábavným. Neruda zde bojuje proti nacionalistické omezenosti s jejím uzavíráním se před vším pokrokovým, co přichází z ciziny.¹³⁷

Vedle beletristických časopisů vznikala v padesátých letech ještě periodika odborná a vědecká a dále humoristická. Důležitou roli, zejména pro venkovského čtenáře, hrál odborný tisk zemědělský. Časopis s touto tematikou byl založen 24. ledna 1851 a jmenoval se *Týdeník* s podtitulem *Časopis pro polní, lesní a domácí hospodářství ku prospěchu stavu rolnického*. V redakci listu se postupně vystřídali F. J. Schopf, Josef Pečírka a Filip Stanislav Kodým, známý hospodářský buditel. V roce 1854 byl *Týdeník* vystřídán časopisem *Hospodářské noviny*.¹³⁸

Z humoristických časopisů se v padesátých letech nejdéle udržely *Humoristické listy*. Vycházejí v letech 1858-1941. Jejich vydavatelem a redaktorem byl Josef Richard Vilímek. Ve druhé polovině 19. století byly jedním z mála českých ilustrovaných časopisů, kromě karikatur otiskovaly i portréty osobností a ilustrace věnované soudobým událostem.¹³⁹

Koncem padesátých let neexistoval český list, který by mohl plnit funkci organizačního centra českých národně politických snah. Dne 10. června 1860, v době již silně narušeného absolutistického režimu, podal JUDr. Alois Krása žádost o koncesi vydávat politický časopis. Za měsíc mu byla koncese udělena a 2. října 1860 vzniklo první číslo periodika *Čas*. Když se však dr. Krása jako poslanec říšské rady postavil na stranu Schmerlingovy únorové ústavy a svůj list dal přirozeně do služeb tohoto směru, většina redaktorů koncem roku 1861 demonstrativně odešla z redakce. Zřídili vlastní tiskový orgán

¹³⁶ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 II (K-L). Praha, 1993, s. 1234-1251. ISBN 80-200-0469-6.

¹³⁷ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 3 I (M-O). Praha, 2000, s. 638-641. ISBN 80-200-0708-3.

¹³⁸ BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 108. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹³⁹ Srov. ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*. Praha, 1930.

Hlas a ten se společně s ostatními českými listy, zejména *Národními listy*, stavěl proti *Času* a dr. Krásovi.

4.8.2 Česká žurnalistika v době po Bachově absolutismu

4.8.2.1 Mladočeská žurnalistika

Dne 1. ledna 1862 vychází první číslo *Hlasu*, v jehož redakci pracovali vedle dr. Finka a Vincence Vávry také Jan Neruda, Prokop Chocholoušek, Karel Sladkovský, Emanuel Vávra, Josef Barák, F. Schwarz a dr. Jakub Škarda. V *Hlasu* jsou představeny základní názory redakce na stav a budoucnost Rakouska, zvláště pak na českou politiku. Z nich lze vyvodit, že redakce byla tehdy stejného názoru jako političtí vůdci a stejně jako oni požadovala federalizaci Rakouska.¹⁴⁰

Nejvýznamnějším listem, který vznikl na počátku šedesátých let, byly *Národní listy* vycházející v letech 1861 až 1941. Založil je a do roku 1894 řídil Július Grégr (rodina Grégrova deník vlastnila a vydávala do roku 1910). Od roku 1874 byly *Národní listy* hlavní tribunou mladočechů. Do roku 1918 byly *Národní listy* nejvýznamnějším českým deníkem a oficiálním mluvčím politických a hospodářských zájmů českého měšťanstva a podnikatelských vrstev v Rakousko-Uhersku. Vynikaly i kulturní a od počátku 20. století rovněž národohospodářskou rubrikou. Po vzniku republiky se staly hlavním tiskovým orgánem Československé národní demokracie a poté Národního sjednocení. V dubnu 1941 jejich vydávání zastavili nacističtí okupanti. V redakci *Národních listů* se vystřídali významní spisovatelé a novináři, mj. i J. Neruda, V. Hálek, E. Grégr, J. Holeček, K. M. Čapek-Chod, bratři Čapkové či V. Dyk. Příspěvateli byli i F. L. Rieger, F. Palacký, J. E. Purkyně, historik V. V. Tomek a další.¹⁴¹

Národní listy vznikly jako tiskový orgán strany národní. V ní se však velmi brzy profilují dva směry, mladočeský a staročeský, které se liší v názorech na řešení současných politických otázek. Proto se staročeši rozhodli založit vlastní deník *Národ*.

4.8.2.2 Staročeská žurnalistika

V prvním čísle *Národa*, které vyšlo 15. prosince 1863, je vydán program listu i celé staročeské politické koncepce. Redakce v něm proklamuje národní jednotu, zastává se spolupráce se zemskou šlechtou, vyjadřuje důvěru k rakouské vládě a k panovnickému domu.

¹⁴⁰ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 109-114. ISBN 978-80-247-3028-8.

¹⁴¹ VYKOUPILOV, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno, 2000, s. 381. ISBN 80-902782-0.

Nejvýznamnějším spolupracovníkem listu je František Palacký, který zde publikoval několik zásadních článků. Nejrozsáhlejší příspěvek představuje stať *Idea státu rakouského*, vycházející na osm pokračování v dubnu a květnu 1865, v níž Palacký obhájí ideu rakouského federalismu. *Národ* musel být pro malý počet odběratelů zastaven již 15. května 1866.

Po zastavení *Národa* vydávají staročeši nový list *Národní pokrok* (1867 – 1868), přejmenovaný od roku 1869 na *Pokrok* a od roku 1886 na *Hlas národa*. Ale list nebyl příliš populární a po porážce staročechů po punktacích ztratil úplně politický vliv.

Nejúspěšnějším staročeským novinářským podnikem byl deník *Politik*, který vycházel od 14. září 1862 do 30. září 1907. *Politik*, vydávaný Janem Stanislavem Skrejšovským, byl německy psaný deník, jehož úkolem bylo informovat vídeňské politické kruhy i zahraničí o požadavcích české společnosti a hájit v tomto prostředí českou politiku, později zejména staročeskou. *Politik* se stal hlavním tiskovým orgánem staročechů. Ve Skrejšovského redakci pracovali významní novináři jako Gustav Eim, Emil Bretter, Josef Holeček, Ignác Schick, Adolf Srb nebo Adolf Stránský. V šedesátých a sedmdesátých letech se Skrejšovský stavěl nekompromisně proti rakouským úřadům. Byli v nich jeho informátoři, které uplatil, aby mu poskytovali informace, jimiž vyzbrojen sváděl boj s vídeňskou vládou. Skrejšovský a jeho redaktoři byli často uvězněni. Poté, co odešel Skrejšovský do Vídně, vycházel deník *Politik* i nadále. V roce 1883 mu přibyla česky psaná příloha *Česká politika*, ze které se v dubnu 1885 vytvořily oblíbené české noviny *Národní politika*.¹⁴²

¹⁴² BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 160-165.

5 Metoda výzkumu

V 19. století došlo k mnoha významným historickým událostem, které zvedly vlnu nacionalismu. Jednu z oblastí, která rychle reaguje na změny ve společnosti a ve které lze sledovat konkrétní projevy nacionalismu, představuje tisk. Po prostudování dějin tisku jsem se rozhodla vybrat pro svůj výzkum časopis *Květy*, a to z několika důvodů: jednak *Květy* vycházely po celou dobu 19. století (s krátkými přestávkami), za další byly určeny pro širokou vrstvu čtenářů a v neposlední řadě také proto, že jedním z cílů časopisu bylo jeho spojení s požadavky národního hnutí. V praxi to znamenalo, že všechno, co bylo otisknuto v *Květech*, mělo sloužit národním zájmům. V druhé polovině 19. století začala v *Květech* převažovat literární stránka, proto jsem pro svůj výzkum zvolila *Národní listy*. *Národní listy* představují nejvýznamnější deník ve druhé polovině 19. století a v hojné míře reflektují důležité historické události. Třetí a zároveň poslední periodikum, ve kterém jsem bádała, je *Časopis českého Museum*. Na rozdíl od *Květů* a *Národních listů*, které se obracely k lidovým vrstvám, je *Časopis českého Museum* zaměřen na úzkou vrstvu vzdělanců. Zajímalo mě, v jaké míře se projevil nacionalismus v periodiku adresovanému jiné cílové skupině. Kapitola věnovaná *Časopisu českého Museum* je v této práci umístěna až jako poslední, tedy za kapitolami věnujícími se *Květům* a *Národním listům*, ačkoli *Časopis českého Museum* začal vycházet nejdříve ze zkoumaných periodik, už v roce 1827 (*Květy* 1834 a *Národní listy* 1861). Tiskoviny nejsou tedy řazeny chronologicky, zvolené pořadí je z toho důvodu, že *Květy* i *Národní listy* byly určeny pro široké vrstvy čtenářů – *Květy* odrážely události převážně v první polovině 19. století a *Národní listy* v druhé polovině 19. století. *Časopis českého Museum*, určený vzdělané skupině čtenářů, je doplněním této práce, aby doložil, nebo vyvrátil domněnku, že se proměňovaly projevy nacionalismu vzhledem k cílové skupině čtenářů.

V úvahu jsem vzala všechny ročníky a na základě znalosti celé širší ročníků jsem vybrala na historii navázané ročníky, v nichž jsem vybrala typické, reprezentativní články. Zásadní byl revoluční ročník 1848, dále ročníky 1867, který reflektoval vznik Rakousko-Uherska, a 1868, v němž nacházíme řadu statí k otevření Národního divadla, což výrazně posílilo sebevědomí Čechů. Významné z hlediska česko-německých vztahů byly nepochybně roky 1871, kdy došlo k pokusu o česko-rakouské vyrovnání, a dále rok 1880, ve kterém podle Stremayrových jazykových opatření byly zrovnoprávněny český a německý jazyk ve vnějším styku úřadů s občany. Ke konci 19. století jsem se zaměřila na ročníky 1890 a 1895. Rok 1890 byl ve znamení pokusu o česko-německé vyrovnání v oblasti správy země a územního rozdělení a nakonec rok 1895, kdy byla zahájena Národní výstava československá.

Ukázky, které jsem z jednotlivých periodik vybrala, se vztahují k události daného roku, ale nacházejí se tam i přidružená témata, která vystihují náladu ve společnosti.

Při analýze publicistických textů se zaměřuji na stránku tematickou, kompoziční, jazykovou (především na lexikální a syntaktické prostředky), a to jak v textech samotných, tak v jejich titulcích.

Publicistický styl v 19. století ještě nebyl definován jako dnes, ale všechny hlavní funkce, které jsou nyní vymezeny a terminologicky pojmenovány, plnil již tehdy. Vedle funkce sdělné, informativní, komunikační jsou to dále funkce ovlivňovací, přesvědčovací, získávací, jež lze souhrnně označit jako funkci persvazivní.¹⁴³

Moderní stylistická teorie vymezila tři stupně persvaze. Je to prosté přesvědčování (argumentace), dále propagace a konečně agitace. V argumentačních textech se ovlivňování uskutečňuje na základě faktů, argumentů. Míra přesvědčování je u těchto textů malá. Jako propagaci, tedy druhý stupeň persvaze, lze označit skutečnost, kdy tvůrce projevu mající autoritu ovlivňuje myšlení a jednání předpokládaného více méně pasivního vnímatele. A konečně agitace směřuje k řešení určité časově a místně blízké situace a obrací se i k čtenáři, který je o správnosti budoucího jednání v podstatě sám přesvědčen a očekává pouze formulaci názoru, případně výzvu k činnosti.¹⁴⁴

Na základě analýzy zkoumaného materiálu jsem zjistila poměrné zastoupení jednotlivých typů persvaze. Podobně jako tomu bývá u jiných klasifikací, i v tomto případě jsem nenašla vždy zcela čisté typy argumentace, propagace a agitace. V argumentačním textu se může objevit prvek emocionální, naopak v textech agitačních i prvek neutrální. O zařazení do příslušné skupiny pak rozhodla míra výskytu výrazových prostředků příznačných pro daný typ a jejich umístění ve struktuře textu (vrstvení titulků, sousedství titulků, uplatnění tektonických (výstavbových) principů: opakování, kontrast, gradace (klimax a antiklimax), paralelismus, nadsázka).¹⁴⁵

Naše vyjádření (projevy, komunikáty, texty) se mohou pohybovat v opozici racionálnost a expresivnost. Racionálnost představuje polohu ryze věcného sdělení, expresivita vyjádření citového, hodnotícího a volního vztahu autora k označované skutečnosti. Věcná i expresivní platnost jazykových prostředků je dána jednak jejich místem v systému

¹⁴³ Persvazivní funkce je funkce ovlivňovací, přesvědčovací, získávací a hraje důležitou roli v publicistickém stylu. Srov. ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha, 2008, s. 245. ISBN 978-80-7106-961-4.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 284-285.

¹⁴⁵ HAUSENBLAS, Karel. *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha, 1971, s. 43-54.

jazyka (poučení o tom najdeme ve slovnících a mluvnících, zkratka v kodifikačních příručkách) a jednak užitím a umístěním v kontextu.

Z obojího vyplývá, že analýza či interpretace textu může být opřena o konkrétní jazyková fakta, což přístup interpreta objektivizuje, ale vždy je přítomen i jistý stupeň subjektivity, neboť právě závislost na kontextu dovoluje aktivizování individuálních znalostí, zkušeností, dovedností apod.¹⁴⁶

Prostředky racionální se objevují převážně v textech argumentačních, i když přítomnost menší míry expresivity je možná, a to zejména v textech 19. století, kdy v podstatě všechny texty jsou mnohem emocionálnější, než jak jsme zvyklí dnes. Prostředky expresivity hodnotící najdeme v textech, které označujeme jako propagační, a prostředky expresivity volní, resp. výzvodé, v textech agitačních. Při analýze publicistických textů beru v úvahu stránku – tematickou, kompoziční, jazykovou (především lexikální a syntaktické prostředky), a to jak v textech samotných, tak v jejich titulcích.

V další části je uvedeno rozdělení lexikálních a syntaktických prostředků do třech rovin – racionální, expresivně hodnotící a expresivně volní/výzvodé, jejichž konkrétní příklady se nacházejí ve zkoumaných novinových článcích a na jejichž základě jsem tyto články rozdělila do příslušných skupin podle toho, jestli se jednalo o argumentaci, propagaci či agitaci.¹⁴⁷

Lexikální prostředky

- a) *racionální* – výrazy většinou spisovné, stylově neutrální, odborná slovní zásoba apod., tj. slova s významem denotačním, věcným
- b) *expresivně hodnotící* – kladné nebo záporné – např. z nespisovné slovní zásoby slova argotická, slangová, profesionalismy – dále módní slova, frazeologismy, poetismy, ale i neologismy, bohatší uplatnění synonymie, polysémie, antonymie a homonymie, výskyt slovtvorně neobvyklých tvarů – dobová klišé či fráze
- c) *expresivně volní/ výzvodé* – větší frekvence a intenzita výrazů uvedených v předcházejícím bodě, zejména frazeologismy, synonyma, mnohoznačná slova, klišé a fráze – především však výzvodé částice, modální slovesa (muset, chtít apod.), jakož i další slovesa s významem „usilovat, překonat, získat, dosáhnout atd“, nebo predikativa

¹⁴⁶ PLESKALOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha, 2007, s. 296-335. ISBN 978-80-200-1523-5.

¹⁴⁷ Srov. ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.

(je nutno, záhodno aj.) – slovesa zejména v rozkazovacím či podmiňovacím způsobu¹⁴⁸

Syntaktické prostředky

- a) *racionální* – věty dvojčlenné, případně jednočlenné slovesné, věty a souvětí s jasnou, přehlednou a sevřenou větnou stavbou, se zřetelnými větnými vztahy, různé typy parentezí obsahujících věcná doplnění, poznámky na okraj apod., z hlediska modality především věty oznamovací, tzv. řečnické odpovědi
- b) *expresivně hodnotící* – jednočlenné věty, zejména neslovesné, z hlediska modality zejména věty tázací, hlavně řečnické otázky, vsuvky obsahující vyjádření kladného nebo záporného autorského hodnocení, tzv. vytýkací opis, hodnotící přívlastky
- c) *expresivně volní/výzvolé* – jednočlenné věty citoslovesné, vedlejší věty účelové, podmínkové, z hlediska modality věty přací, zvolací, tzv. výzvolý infinitiv, kontaktové prostředky, dialogizace, výzvolé přívlastky, silně citově zabarvení¹⁴⁹

Množství materiálu, který jsem pro svůj výzkum ze všech periodik nashromáždila, bylo různé a ovlivnilo strukturu předkládané dizertační práce. Nejvíce ukázek jsem vyexcerpovala z *Národních listů*, potom z *Květů* a nejméně z *Časopisu Českého museum*.

Proto mají periodika *Květy* a *Časopis Českého museum* každé jednu kapitolu a *Národní listy* jsou v rámci jedné kapitoly členěny do podkapitol, a to podle let, ze kterých uvedené ukázky pocházejí.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 169-177.

¹⁴⁹ *Tamtéž*, s. 182-191.

6 Květy

6.1 Charakteristika časopisu Květy

Vznik a počátky existence časopisu *Květy* jsou spjaty s časopisem *Jindy a nyní*. Časopis *Jindy a nyní* vycházel od roku 1828 v Praze u vydavatele K. E. Rainolda a funkci redaktora zastával Jan Hýbl. Časopis vycházel jednou týdně a jeho obsah a zaměření ovlivňovaly dobové německé časopisy, jako byly *Einst und Jetzt* a *Erinnerungen an merkwürdige Gegenstände und Begebenheiten*. Příspěvky uveřejněné v časopise *Jindy a nyní* byly často jen překlady z těchto německých vzorů. V roce 1833 byla redakce časopisu svěřena tehdy pětadvacetiletému, s redakční činností nezkušenému Josefu Kajetánu Tylovi. Ten však působil jako faktický, ale nikde neuváděný redaktor, protože mu jeho veřejná služba nepovolovala veřejně působit. Vlastní příspěvky do časopisu *Květy* nepodepisoval nebo používal pseudonym Týl Horník. Jako redaktor figuroval v listě vždy Jan Hostivít Pospíšil, později jeho syn Jaroslav Pospíšil. Protože Tyl nebyl uveden jako skutečný redaktor časopisu, mohl si J. H. Pospíšil dovolit dát mu i mizerný plat. Za veškerou svou námahu dostával Tyl 4 zlaté týdně, což je žalostně málo ve srovnání s redaktorským platem Fr. Lad. Čelakovského. Čelakovský dostával v roce 1834 asi 330 zlatých.

Pod vedením J. K. Tyla se obsah časopisu stal pestřejším a zajímavějším, jeho obliba velmi rostla. Vadou na kráse byl však pro některé osobnosti jeho název, který byl doslovně přejatý z původního německého vzoru. Ve snaze odpoutat se od titulu běžného v německé žurnalistice byl název změněn. Traduje se, že původcem nového názvu byl F. Palacký, který práce mladých autorů na stránkách časopisu *Jindy a nyní* označil jako „nové květy na štěpu naší literatury“.¹⁵⁰ *Květy* začaly vycházet 2. ledna 1834 jako časopis nový, s pořadovým číslem ročníku 1. Pod taktovkou J. K. Tyla se staly *Květy* předním beletristickým časopisem a tím, že se zaměřovaly na široké vrstvy čtenářstva, také hlavním orgánem národního hnutí třicátých let devatenáctého století. Jedním ze základních cílů *Květů* bylo spojení časopisu s požadavky národního hnutí. V praxi to znamenalo, že vše, co bylo v listu otisknuto, mělo sloužit národním zájmům. Dalším významným požadavkem na příspěvky časopisu *Květy* byla jejich původnost, tedy požadavek národní literatury. Tyl chtěl své čtenáře nejen bavit, ale i vzdělávat a vychovávat. Časopis měl přinášet zajímavosti z různých vědních disciplín a popularizovat tyto poznatky. Od předešlých tradičních časopisů (tzv. zábavníků) se *Květy* odlišovaly aktuálností a tím, že se zaměřovaly na český společenský a kulturní život, na aktuální dění uvnitř českého národa. Časopis měl tedy alespoň částečně i funkci

¹⁵⁰ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 2 II (K-L). Praha, 1993, s. 1087-1102. ISBN 80-200-0469-6.

zpravodajskou a nahrazoval, v rámci možností, denní noviny. *Květy* byly určeny čtenářům různého vzdělání a měly působit i na čtenáře lidového, prostého. Za tím účelem používal Tyl češtinu, která měla velmi blízko k přirozené lidové řeči, byla živá a srozumitelná.

Jádro časopisu tvořila beletrie. Mezi beletristickými příspěvky převažovala próza, nejhojněji drobné prozaické útvary (povídky, pověsti, báchorky, bajky, humoresky). Často byly publikovány i povídky s historickou tematikou nebo tematikou z dobového českého života. Frekventované byly i žánry, které stály na pomezí beletristiky a publicistiky jako např. črta, cestopis, obrazy aj. Články tohoto typu přinášely např. nové informace a poznatky zeměpisné, literární a životopisné.

Nedílnou součástí obsahu časopisu se stala poezie, která se na stránkách *Květů* rozmnožila od převzetí redakce J. K. Tylem. Převažovala lyrika vlastenecká, zastoupeny byly i básně osobní s milostnou tematikou. Velmi často se objevovaly i básně gratulační nebo žalozpěvy nad úmrtími slavných osobností.

Pokud se v časopise objevily překlady zahraničních děl, jednalo se především o překlady z ruské literatury nebo z jiných slovanských literatur (např. polské). Nepřímo tak byla podporována i myšlenka slovanské sounáležitosti a kulturní slovanské orientace. Méně často se překládalo z němčiny a francouzštiny.

Časopis si pod Tylovým vedením brzy získal mnoho nových příznivců a byl s nadšením přijat českou veřejností.¹⁵¹ To vše ale za cenu Tylova velkého sebeobětování a neúnavné píle. Platové i pracovní podmínky byly nedůstojné. Nejen že se musel na začátku existence časopisu spolehnout převážně sám na sebe a vyplňoval obsah časopisu především svými vlastními příspěvky, ale byl také omezován v rozhodování. Vydavatel a domnělý redaktor Pospíšil chtěl rozhodovat i o obsahu a skladbě každého čísla časopisu. Spory s nakladatelem se množily, a proto Tyl z redakce *Květů* odešel (1836). Po čtyřech letech se opět vrátil a působil znovu jako redaktor, ale protože se vztahy mezi ním a Pospíšilem nezlepšily, spíše se množily a zostřovaly, odešel v roce 1845 z redakce *Květů* definitivně. Dalším významným důvodem odchodu z redakce časopisu byla Havlíčkova uveřejněná kritika Tylovy novely *Poslední Čech*.

Po Tylově definitivním odchodu z redakce *Květů* upadala úroveň časopisu, snižoval se počet předplatitelů i příspěvatelů. Jakub Malý, Tylův následník, v roli redaktora neobstál. V roce 1848 podstoupily *Květy* významné proměny, které se týkaly změny v redakčním vedení (K. B. Štorch a K. V. Zap), dále změny názvu časopisu a v neposlední řadě změny obsahového zaměření a charakteru listu. Od 8. července začal vycházet časopis pod novým

¹⁵¹ Srov. OSVALD, V. *Novinář Josef Kajetán Tyl*. Praha, 1972.

názvem *Květy a plody* s podtitulem *Týdeník pro vzdělané obecnstvo*. Dominantní částí listu se staly politické články, beletrie se objevovala jen poskrovnu. Okruh významných literátů, kteří přispívali do časopisu, se velmi zúžil a z *Květů*, národního zábavníku, se stal politický týdeník. *Květy a plody* přestaly vycházet už 30. září. Od 1. října 1848 začal vycházet deník *Ranní list* coby pokračovatel časopisu *Květy a plody*. Ovšem ani deník *Ranní list* nezaujímal významné postavení mezi pražskými politickými deníky, a tak bylo jeho vydávání na konci roku 1848 zastaveno. V srpnu 1850 bylo vydávání časopisu *Květy* znovu obnoveno, ale jen na krátkou chvíli. Pro malý počet odběratelů přestaly *Květy* vycházet už v září stejného roku.

V roce 1865 začali Jan Neruda a Vítězslav Hálek jako redaktori vydávat časopis *Květy* s podtitulem *Týdenník k zábavě a poučení*. Zaměřením se jednalo zase o časopis beletristický, který se přímo hlásil k odkazu a tradici Tylových *Květů*. Jeho hlavní složkou byly opět příspěvky beletristické, doplněné o četné populárně naučné a zpravodajské články, které byly určeny širším čtenářským kruhům. Přestože byla literární úroveň časopisu v tomto období vysoká (do *Květů* přispíval téměř každý významný literát dané doby, např. J. Arbes, K. J. Erben, K. Sabina, A. Stašek, K. Světlá, E. Krásnohorská, J. V. Sládek, S. Čech aj.), nepodařilo se zabránit jeho zániku v roce 1872. Jako hlavní důvod zániku se uvádí finanční problémy vyvolané náročnou realizací vydávání přílohy o módě *Bazar*.

V roce 1879 se mezi českými časopisy objevilo další beletristické periodikum s názvem *Květy* a s podtitulem *Listy pro zábavu a poučení*. Názvem, podtitulem i obsahem navázal na tradici předešlých Tylových i Hálkových *Květů*. Časopis založili Servác Heller a Svatopluk Čech, kteří pak působili v redakci časopisu celých dvacet let (do r. 1899), po jejich odchodu vycházely *Květy* až do r. 1916. Nejvyšší úrovně dosáhly především v prvních dvaceti letech své existence, tj. za redakce obou zakladatelů Čecha a Hellera. Po přelomu století, kdy se redaktory stali S. Čech a později V. Jiřina, význam časopisu upadal a v roce 1916 bylo jeho vydávání zastaveno.¹⁵²

¹⁵² BERVIDOVÁ, Michaela. *Květy: Historie časopisu a digitální edice ročníků 1-3 (1834-1836)*. Diplomová práce. UCLK FF MU Brno, 2006, s. 8-32. Online, [cit. 5. 8. 2014]. URL: <http://is.muni.cz/th/64825/ff_m/>.

6.2 Analýza časopisu Květy

Při analýze *Květy* budu postupovat rozdělením ukázek do třech rovin – argumentace, propagace a agitace. Vybrané ukázky jsou pouze reprezentativní, mnohem více se jich nachází v mých článcích.¹⁵³

1. V persvazivních textech **argumentačních** se ovlivňování uskutečňuje prostřednictvím faktů, argumentů, je pro ně charakteristická snaha o věcnost a značnou míru objektivitu, což má působit na předpokládaného myšlenkově aktivního čtenáře.¹⁵⁴ Následující příklady, které jsem vybrala pro demonstraci prvního typu persvaze, spadají do oblasti kulturních zpráv a informují čtenáře o konání nějakého divadelního představení, o výkonu herců, reakcích obecnostva apod. Rovina věcnosti a objektivitu je však někdy narušena. Je zajímavé sledovat např. rozdíl ve formulacích, které autoři volí při informování o německých (a) a českých (b) divadelních představeních či jiných produkcích.

a)

1.1 „*Paní Pollertová převzala „z ochoty“ jmenovanou roli, hrála ji velmi slušně a našla též zaslouženého potlesku*“.¹⁵⁵

1.2 „*Nadaný mladý umělec, syn zasloužilého sochaře Maxe. Nejnovější obraz jeho vzbuzuje všeobecnou pozornost uměleckého světa. Od 10 let nevyvolal žádný obraz v Německu tak velikého nadšení jako tento Maxův*“.¹⁵⁶

1.3 „*Obrazy německých malířů jsou bez života, i když zobrazují významnou historickou událost*“.¹⁵⁷

Při líčení německých událostí se autoři drží argumentačního vzorce. Používají citově neutrální prostředky (nadaný umělec, zasloužilý sochař aj.) Pokud se objeví expresivní výraz, má negativní nádech, snižuje charakter dané skutečnosti (např. bez života).

A nyní pro srovnání několik zpráv o české operní pěvkyni a o hudebním provedení na českém bálu nebo o českém spisovateli a jeho dílech.

b)

¹⁵³ MOLKOVÁ, Michaela. Revoluční rok 1848 v dobovém tisku z pohledu jazykového nacionalismu. In KOUBA, Miroslav, ed., MAGINCOVÁ, Dagmar, ed. a ŘÍHA, Ivo, ed. *Kontexty propagandy*. Pardubice, 2012, s. 148-151. ISBN 978-80-7395-515-1.; MOLKOVÁ, Michaela. Češi a Němci. K projevům českého nacionalismu v letech 1865-1872. In JEDLIČKA, Jiří, ed. *Češi a Němci na Vysočině: soužití, rozdělení, dialog, spolupráce: [sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference] = Tschechen und Deutsche in der Vysočina: Zusammenleben, Trennung, Dialog, Zusammenarbeit: [Sammelband mit Beiträgen aus der tschechisch-österreichischen Fachkonferenz*. Havlíčkův Brod, 2014, s. 47-56. ISBN 978-80-87302-23-1.

¹⁵⁴ ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha: NLN, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

¹⁵⁵ *Květy*, 1848.

¹⁵⁶ *Květy*, 1865–1872.

¹⁵⁷ *Rozhledy v literatuře, umění a vědě*. In *Květy*, 1, 1879, č. 10, s. 496.

1.4 „Slyšeli jsme ve prospěch velezasloužilé paní Podhorské Gretryho zpěvohru „Modrofous“, paní Podhorská zpívala Marii tak dokonale.“ Jednalo se o „mistrný přednes árie“. „Její nadání musí uznat i německé herečky“.¹⁵⁸

1.5 „Prokop Chocholoušek, spisy svými zaujímá v literatuře naší zajisté přední místo, a každý sobě přeje, aby zdařilá, ba namnoze vynikající díla jeho zdobila veškeré domácí naše knihovny. Příjemnější a zvláště ze stanoviska historického zároveň poučnější zábavu nad spisy Chocholouškovy čtenářstvo naše s tíží najde. Povídky jeho došly však i v překladech, nejenom u jiných slovanských národů, nýbrž i u Němců zasloužené obliby“.¹⁵⁹

1.6 „O tom, že v národě našem jeví se vzácné nadání hudební, nikdy nebylo pochybováno; i cizina vždy bez ostychu a bez zášti to uznávala a dosud uznává“.¹⁶⁰

Kladný postoj je zde vyjádřen prostředky intenzifikačními slovo tvornými (velezasloužilé), sémantikou slov samotných (např. *mistrný, dokonale*). Využity jsou také intenzifikační prostředky, jako např. gradace (*zdařilá, ba namnoze vynikající díla*), zesilující částice „tak“ (*tak dokonale*), která připomíná expresivitu hovorového projevu, nebo nadsázku (*poučnější zábavu nad spisy Chocholouškovy čtenářstvo s tíží najde*). Výpovědi jako „*její nadání musí uznat i německé herečky*“ nebo „*i cizina vždy bez ostychu a bez zášti to uznávala a dosud uznává*“ nemají žádnou věcnou hodnotu, spíše prozrazují potřebu zahánět pocity méněcennosti a pozvedat národní sebevědomí.

Míra přesvědčování je u tohoto typu persvaze relativně malá. Autoři usilují většinou o objektivní věcné vyjádření a volí umírněné výrazy. Z výše uvedených ukázek vyplývá, že je rozdíl mezi referováním o české a německé události.

Při líčení německé skutečnosti se volí strohý styl, naopak o české kulturní události se mluví obsáhleji, s řadou silně kladně hodnotících prostředků, které mohou působit až přehnaně a budít podezření ze zaujatosti.

2. Za **propagaci**, druhý stupeň persvaze, považujeme skutečnost, kdy tvůrce projevu mající autoritu ovlivňuje myšlení a jednání předpokládaného více méně pasivního čtenáře. K ovlivňování (opět sledujeme tematiku nacionální) dochází prostřednictvím hodnotících prostředků, které odrážejí kladný nebo záporný postoj Čechů a Němců k sobě samým a k sobě navzájem. Ve zkoumaných ročnících Květů se nachází mnoho takových prostředků. Zmíním ty, které se vyskytují častěji.

¹⁵⁸ Květy, 1848.

¹⁵⁹ Květy, 1865–1872.

¹⁶⁰ HOSTINSKÝ, Otakar. O nynějším stavu a směru české hudby. In *Květy*, 2, 1880, č. 9, s. 285.

2.1 Ve velké míře se užívají **lexikální prostředky** obsahující kladné i záporné hodnocení už ve svém základním významu. Jako příklad jednoslovných prostředků uvádím: *oblíbený spisovatel, zkušený literát, rázný vlastenec, zpupný Maďar, úhlavní nepřítel, nezřízené sebemilství, nepřející plémě,*¹⁶¹ dále *opovržený jazyk, vyhlášená krása* (českých žen), *nekonečná píle, stověký balvan, vysoký stupeň vzdělanosti* (českých žen)¹⁶². Nebo dále: *krásná myšlenka, velký duch, fenomenální zjev, nevidaná krása* jazyka (o Vrchlickém), *píle neúmorná, horlivost až pedantická* (o herci Karlu Šimanovském), *nejnadanejší publicista český* (o Karlu Havlíčkovi), *rajské Čechy* (Goethe), *německý Jupiter* (o Goethovi), *herodotické cesty* (podle Goetha podnikl Dobrovský k prozkoumání pravdivých pramenů), *český terorismus* (Němci o Češích) a *úžasné vzmáhání se* živlu českého.

Uvedené lexikální prostředky se týkají české strany. Informují o tom, jak Češi (pokud není uvedeno jinak) vnímají sebe i ostatní. Z některých slovních spojení se vytvořily opakované fráze (např. dávná sláva, stověký balvan). Poslední dva jmenované příklady (český terorismus, úžasné vzmáhání se živlu českého) reflektují situaci v březnu 1848 v Praze po vyhlášení konstituce, o které se na jiném místě píše podrobněji: „*Nyní, když býti Čechem a vlastencem nebylo již hříchem, naopak ctí a zásluhou, objevila se teprve převaha obyvatelstva českého. Nejen že český hovor ozýval se aspoň tak četně jako německý po zněmčilých dříve ulicích – na rozích objevovaly se četné české vyhlášky, dříve vzácnost, na obchodech tabulky buď čistě české, nebo také české, četly se české noviny, jichž počet stále rostl, i letáky, ano i v divadle hrány již častěji české kusy a vše skvělo se českými barvami. Zdálo se po nějaký čas, že Němců, aspoň smýšlením, v Praze ani není*“.¹⁶³ Z rostoucího vlivu českého národa začali mít Němci strach, cítili se ohroženi a šířili nepravdivé zprávy o tom, že jim Češi chtějí uškodit.

Svobodu a ústavnost vnímala veřejnost jako císařský dar, za nějž také Češi náležitým způsobem děkovali. Popularita císaře Ferdinanda tak v březnových dnech roku 1848 dosahovala svého vrcholu. Loajalitu Čechů k monarchii podporovaly události za hranicemi říše, které však současně zhoršily dosud přátelský poměr mezi Čechy a Němci. Podle představ Němců se měl Německý spolek přetvořit v jednotný národní stát („ze spolku států spolkový stát“),¹⁶⁴ a to včetně rakouských a českých zemí, ale jejich plány narazily na rozhodný odpor Čechů. Bylo totiž jasné, že kdyby se naplnila tato velkoněmecká idea (na rozdíl od

¹⁶¹ Květy, 1848.

¹⁶² Květy, 1865–1872.

¹⁶³ MARŠAN, Robert. Poslední dnové března r. 1848 v Praze a vypravení druhé deputace. In *Květy*, 19, 1897/1, č. 38, s. 775.

¹⁶⁴ RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine*. Praha, 2013, s. 63-67. ISBN 978-80-87341-15-5.

maloněmecké, která předpokládala spojení států Německého spolku mimo země ve svazku Rakouského císařství), znamenalo by to rozpad monarchie – navíc Uhry spěly k otevřené roztržce s Vídní.

Situace se vyhrotila v dubnu. Češi chtěli zůstat pod ochranou Rakouska - národnostně spravedlivého a federálně uspořádaného. Ve Frankfurtu se měl shromáždit tzv. předparlament, který měl přichystat volby do plánovaného celoněmeckého zastupitelského sboru. Za nejdůležitější dokument odporu Čechů proti velkoněmecké koncepci je považován otevřený dopis Františka Palackého z 11. dubna, jímž odmítl svou účast v tamním přípravném výboru. Palacký hájil v dopise mimo jiné právo českého národa na samostatnou existenci a odmítal jeho začlenění do jednotného německého politického národa.¹⁶⁵

V menší míře se objevují prostředky víceslovné, např. „*zločin proti civilizaci* (násilně vnucovat češtinu německým školám, vesnicím i městům), *podivuhodná tvůrčí síla* (o Nerudovi) nebo *nezapomenutelná Božena Němcová, bolestně se dotknul, dávná sláva*“ obrazné „*krůpěje bolesti, jiskra nesmrtelnosti* (Rukopis Královédvorský), *rakev národa* (bitva na Bílé hoře)“ či prostředky využívající významově zesilující předponu pře- jako např. *předojemná obětavost, přebohatá fantazie, přehojní ctitelé* Františka Pravdy (českého spisovatele a národního buditele).

2.2 K zesílení kladného či záporného hodnocení slouží **intenzifikační prostředky syntaktické**. Jsou to např. **rozvíjející větné členy**: *velmi krásná, vysoce slavný muž, jedině pravý duch, pravý fanatismus*¹⁶⁶ nebo *zpola zapomenutý jazyk, těžce sužovaný národ, vše uchvacující nadšení, těžce vytoužený den, macešsky odstrkovaná popelka*.¹⁶⁷ Poslední jmenovaný příklad obrazně vystihuje postavení českých her na jediném českém jevišti. K intenzifikačním prostředkům dále náleží **gradace** (*nejzarputilejší, ano právě šílený nepřítel Čechů*¹⁶⁸, *představení bylo velmi pečlivé, ano místy se povzneslo na skutečnou výši*¹⁶⁹) a **opakování slov či větných struktur** (*pouhý požár a meč, chce a musí, veliké a skvělé*,¹⁷⁰ *tak skvělá byla její pleť, tak zářící oko, tak štíhlá postava* (o Boženě Němcové); *není kraje, není dědiny, není stavu, není spolku, který by nebyl čestně zastoupen při tomto svátku národním nebo dny útrapy a těžkosti, uprostřed ponížení a zármutku* (při příležitosti položení základního kamene k Národnímu divadlu)¹⁷¹ anebo *zjev básníka působil mocí a kouzlem,*

¹⁶⁵ *Tamtéž*, s. 67.

¹⁶⁶ *Květy*, 1848.

¹⁶⁷ *Květy*, 1865–1872.

¹⁶⁸ *Květy*, 1848.

¹⁶⁹ *Květy*, 1865–1872.

¹⁷⁰ *Květy*, 1848.

¹⁷¹ *Květy*, 1865–1872.

*jakými se hlásí jen géniové; jeho básně vzbudily pravou bouři obdivu a nadšení (o Nerudovi) nebo nikdy nezneuctila svého pera, nikdy nezneužila svého talentu, aby ho využitkovala, nikdy nechtěla z něho těžit ani všední úspěch, ani hmotný prospěch; nikdy se nesnížila, aby psala více a jinak než jak jí kázal genius, raději trpěla nouzí hmotnou nežli by byla psala pro zisk bez nadšení a rozředila činnost svou v nucenou hyperprodukcii, nikdy nic nestrojila, nic nešperkovala, nic neumělkovala v stránce vnitřní i vnější svých plodů.*¹⁷² (o Němcové). Intenzifikační je i opakované užití záporu (viz grafické zdůraznění). Další skupinu výrazových prostředků představují **několikanásobné přívlastky**. Opět uvedu některé příklady: „*rány národa poloubitého, pohozeného, zapomenutého, zhrzeného, až k pláči zbědovaného*“ nebo „*srdce slovanské, to mírné, obětavé, velkodušné, velekněžské srdce naše*“ anebo *nevzdělaný, pro styky lidstva zcela bezcenný, na literaturu chudý, popy a Rusy hýčkájící slovanský dialekt český*¹⁷³ a další „*duchaplný, veskrze původní a samostatný Neruda; obsah nevšední a řízný (Písň kosmické); nové a plné rýmy, lahoda a elegance slohu*“ (o Vrchlickém).¹⁷⁴ Mezi výrazové prostředky zastoupené ve zkoumaném materiálu patří také **ironie** („*Tento fanatismus vzal Löhner i na lavice říšského sněmu s sebou, kde český okres, rumburský, zastupuje, aby národní české straně své vlasti neustále škodil*“.¹⁷⁵ Ironie je vyjádřena nepravou vedlejší větou účelovou. „*Mnozí Čechoněmci se stále scházívali, chtějí vydávat noviny přísně německého směru pod titulem „Vorwärts“*¹⁷⁶ (= vpřed, dopředu). *Toho se zdá, že tuze potřebují, neboť posud jsou tuze pozadu*“. Zde je ironie vyjádřena pomocí jazykové hříčky založené na protikladnosti slov vpřed a dozadu. A konečně „... *rovnoprávnost je těmto apoštolům jedině pravého ducha, totiž německého již Übergriffem*“ (=zásahem). Podoba *Übergriffem* vznikla připojením české koncovky –em k německému slovu *Übergriff* a svou strukturou (spojením dvou lexikálních jednotek různých jazyků) připomíná tzv. makarónské vyjadřování).¹⁷⁷

2.3 Ovšem nejčastějším prostředkem, jakým se vyjadřuje kladný vztah ke všemu českému, je velká frekvence zájmen, a to zájmena **osobního „my“ a přívlastňovacího „náš“**, jimiž se vyzdvihuje silný citový vztah (*naše matička Praha, náš národ, naše dávnověkost, naše vlast, naše sláva, naše země, náš národ, naše řeč, naše obecnstvo, naše metropole, naše Labe, naše sklo, náš Tyl, náš Balbín, náš Škroup, naše císařství*). Poslední příklad dokládá pozoruhodný jev. Češi zřejmě dělali rozdíl mezi Němcem a Vídeňanem. Zatímco se snaží od

¹⁷² KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Památce Boženy Němcové. In *Květy*, 2, 1880, č. 4, s. 437.

¹⁷³ *Květy*, 1865–1872.

¹⁷⁴ *Květy*, 1879–1897.

¹⁷⁵ *Květy*, 1848.

¹⁷⁶ *Tamtéž*.

¹⁷⁷ *Tamtéž*.

všeho, co je německé, separovat, proti rakouskému nic nemají, ba dokonce k císaři a Vídeňanům chovají úctu a jistou náklonnost nebo alespoň loajalitu. Tohoto jevu si můžeme povšimnout i na dalším příkladu, kdy se hovoří o Edvardu Gurkovi jako o „*výtečném a srdečném, poctivém a hodném Vídeňákovi*“. Kladný vztah se hojně vyjadřuje také pomocí adjektiv, která stojí před vlastními jmény českých obrozenců. Často dochází ke kumulaci přídavných jmen, což působí přehnaně (až směšně). Jako příklad bych uvedla: *zasloužilý, velečinný a spanilomyslný katecheta; jeden z nejslechetnějších a nejobětavějších dobrodinců naší školy; náš slechetný a velice zasloužilý Šafařík; dr. Springer náleží k nejschopnějším, nejvzdělanějším mužům*.

Vyjádření kladného postoje je zde docíleno díky prostředkům slovotvorným (*velečinný*), sémantikou slov samotných (*zasloužilý*), díky rozvíjejícím členům v syntaktických dvojicích (*velice*) nebo také díky třetímu stupni přídavných jmen (*nejschopnější*). Zmiňované příklady jsou zároveň vyjádřením příslušnosti k českému, čímž se Češi chtěli vyčlenit v monarchii a oddělit se od rakouského.

3. Nejvyšší stupeň persvaze je **agitace**. Ta směřuje k řešení určité časově a místně blízké situace a obrací se i k čtenáři, který je o správnosti budoucího jednání v podstatě sám přesvědčen a očekává pouze formulaci názoru, případně výzvu k činnosti. Agitace obsahuje aktivizační prostředky, např. zvolací věty, nejčastěji se slovesem v 1. osobě množného čísla (*my*), které mají silně rétorický charakter. Výzvy, které se v Květech vyskytují, jsou obsaženy nejčastěji v titulcích článků, v jejich závěru, méně často uprostřed textu.¹⁷⁸

3.1 Ve zkoumaném materiálu se nacházejí výzvy jako „*Sláva památce jeho!*“ Tento apel vybízí k uctění památky českých osobností, které již zemřely a které svými činy výrazně přispěly k pozvednutí českého národního života. Týkalo se to např. Ignáce Jana Hanuše, Jana Purkyně, Karla Svobody, Karla Jaromíra Erbena, Karla Vladislava Zapa, Jana Erazima Vocela, Josefa Mánese.¹⁷⁹

3.2 Slabou stránkou českého národa je podle autorů Květů malý zájem o četbu děl krásné literatury, proto vlastenci bijí na poplach a provolávají „*Zachovejme si „Památky archeologické!*“ Autor článku nabádá čtenáře, aby kupovali dobrá literární díla. Česká literatura, jak vědecká, tak také krásná bohužel zápasí s netečností obecnstva. Výborné české knihy nemají odbyt, solidní nakladatel je vydává s obavou a často i s jistotou, že prodělá. Tento fakt je o to smutnější, že se naopak daří různým spisovatelským a nakladatelským

¹⁷⁸ ČECHOVÁ, Marie; KRČMOVÁ, Marie; MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha, 2008, s. 285. ISBN 978-80-7106-961-4.

¹⁷⁹ Květy, 1879–1897.

počinům, které našemu písemnictví spíše škodí, než prospívají (hyzdí jazyk, porušují pravidla krásy a dobra, vybírají nevhodná témata). Pro zámožnější občany jsou lákavější spisy nižší umělecké kvality, proto nemá literatura dobrých spisů tolik odběratelů jako sbírka literárních škvárů a literárního smetí. Vedle literatury se na občany apeluje také v oblasti divadelní. Připomíná se, že povinností vzdělaného obecnstva je co možná nejhojněji navštěvovat české divadlo. Protože je naše divadelnictví v počátcích, potřebuje velkou dávku povzbuzení ke svému dalšímu rozvoji. Nejlepším prostředkem k dosažení tohoto cíle je aplaus, který by měl následovat po každém zahraném, třeba i méně zdařilém kusu a který představuje pro umělce nejvyšší odměnu.¹⁸⁰

3.3 Také výtvarné umění pocituje slabiny, které brání jeho rozkvětu. „*Ach, čehož všeho nelitujeme při umělcích jako je Mánes!*“ Autor článku si stěžuje na lhostejnost naší (!) šlechty v souvislosti s mecenášstvím výtečných umělců, jako je Mánes. Takový mistr není každodenním úkazem, ale je jisté, že v dané době se této skutečnosti nedokázalo plně využít. Politováníhodné bylo také to, že národní a politické poměry se ještě neustálily tak dalece, aby národ sám se mohl stát mecenášem svým nejlepším mistrům. V textu se také lituje toho, že naše velká města, Prahu nevyjímaje, nedospěla dosud ve své praktičnosti k názoru, že krásná galerie, krásná obrazárna je pro zušlechtění obyvatelstva výbornou školou, ba že krásná galerie je městu často užitečnější než mnohé nařízení obecní – důkazem jsou Drážďany, Mnichov, Benátky aj. Podobný nezájem projevila česká šlechta také v případě děl malířů Čermáka¹⁸¹ a Levého.¹⁸² Jejich díla zdobí cizí muzea, cizí byty, protože ve vlasti nenašli podmínky k plnému rozvoji svého umění.¹⁸³

3.4 Kromě umění je důležitá i znalost historie. Proto Květy upozorňují na různé přednášky pořádané pro širokou veřejnost, avšak její zájem je nedostatečný. „*Nemysleme, že toho již víme tolik, abychom nemohli vědět ještě víc!*“ Tímto způsobem se reaguje na malou účast při dvou přednáškách, které uspořádal spolek „Osvěta“. Ačkoliv byly přednášky s názvy *Národ český na počátku tohoto století* (vykládal K. Sabina) a *Dějiny národa českého za bělohorské bitvy* (vykládal Fr. Dvorský) velice zajímavé, sešlo se jen málo obecnstva. „*Na*

¹⁸⁰ Zachovejme si „Památky archeologické“! In *Květy*, 5, 1870, č. 3, s. 23.

¹⁸¹ Čermák Jaroslav (1831-1878) byl český malíř působící v cizině (Antverpy, Brusel, Francie, Itálie, Bretaň). Měl nabídku k převzetí místa ředitele pražské Akademie, odmítl ji však a zůstal v cizině. Srov. AUGUSTA, Pavel. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha, 1999, s. 66-67. ISBN 80-85983-65-6.

¹⁸² Levý Antonín Josef (1845-1897) byl český malíř-krajinář. Působil zejména v Praze a Teplicích. Vytvořil množství ilustrací pro časopisy (*Květy*, *Světozor*, *Zlatá Praha*) a knihy (např. *Čechy od Bedřicha Bernau*). Navzdory rozsáhlé tvorbě byl Levý už v roce 1899 prakticky zapomenutý. Díky němu si ovšem dnes můžeme připomenout, jak vypadalo třeba zaniklé město Doupov nebo vyhořelá výletní restaurace na Doubravské hoře u Teplic. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 15 (Krajčij-Ligustrum), Praha, 1999, s. 980. ISBN 80-7203-196-1.

¹⁸³ Kronika umění výtvarného. In *Květy*, 7, 1872, č. 26, s. 207.

*naší inteligenci pak je, aby vybízela zejména kruhy dělnické, aby navštěvovaly přednášky, které hlavně jim slouží k osvětě.*¹⁸⁴

3.5 Společností otrásla zpráva o dehonestaci českého národa na divadelních prknech. Německý autor Bauernfeld přeložil do němčiny Aristofanovo dílo *Ptáci*, které opatřil vlastním závěrem, v němž se následujícím způsobem vyjádřil o Čechách: „... *vidím pranejmenší muže jako vůdce v čele, vůdce národa barbarského! Jak si pomlaskují, jak hodují! Já však bych radil omýt je dřívě, vyčesat jim vši. Pfui, jak to smrdí ve vzduchu! Neboť vniká z tohoto národa dech otrockého přepychu morový až k mému nejčistšímu oblaku. Avšak tiše! Nutno se podati, poněvadž mají nyní vládu ti, kteří druhdy pískali na fagot, volali „Stříbro“ a kopali hráze!*“¹⁸⁵ Negativní postoj k Čechům je vyjádřen pomocí gradace (*vůdce v čele, vůdce národa barbarského!*), dále se zde vyskytují nadsázka (*Já však bych radil omýt je dřívě, vyčesat jim vši. Pfui, jak to smrdí ve vzduchu!*) a elipsa (*Avšak tiše!*). Zastoupeny jsou také lexikální prostředky (*otrockého přepychu*) a slovtvorné prostředky využívající zesilující předponu pra- (*pranejmenší*). Pak i český autor se dost tvrdě vyjadřuje zvolací větou „*Po těchto věcech bude snad naše divadlo vědět, co s nimi!*“, ve které se nepřímou radí, aby české divadlo nehrálo Bauernfeldovy hry, ačkoli má k dispozici překlady některých jeho děl.

Obsah novinového článku je odrazem významné historické události, ke které došlo na podzim 1871. Tehdy se česká politická reprezentace dohodla s vládou Karla von Hohenwarta na změně státoprávního uspořádání, která vešla do dějin pod názvem fundamentální články. Český zemský sněm schválil fundamentální články 10. října 1871, spolu se zákonem na ochranu národnosti v Čechách a novou osnovou volebního řádu pro český zemský sněm. Všechny tři normy, od počátku tvořící integrální, vzájemně provázaný celek, byly schváleny za neúčasti německých liberálních poslanců, kteří se od 16. září demonstrativně neúčastnili zasedání sněmu, právě v reakci na vyjednávání o fundamentálních člancích. Články byly na sněmu přijaty jednomyslně. Tvořilo je 18 článků, v nichž bylo mimo jiné konstatováno, že věci zahraniční, vojenské a finanční (daňové) jsou věcí federální a rozhodování o nich náleží centru ve Vídni, a že všechny ostatní správní záležitosti spadají pod pravomoc českého zemského sněmu a zemské vlády.

Pravděpodobně největším kamenem úrazu v dalším vývoji se však ukázal zákon o ochraně národnosti, který prohlásil němčinu a češtinu za úřední jazyk všech federálních úřadů v Čechách, stanovil povinnost pro všechny úředníky těchto úřadů ovládat oba jazyky slovem a písmem a rozdělval český zemský sněm na národní kurie.

¹⁸⁴ Hlídka literární. In *Květy*, 6, 1871, č. 46, s. 367.

¹⁸⁵ Perly německé literatury se množí. In *Květy*, 6, 1871, č. 46, s. 367.

Císař František Josef I. byl fundamentálním článkům příznivě nakloněn, ale ostře proti nim začal ve Vídni bojovat kancléř Friedrich Ferdinand von Beust a také uherský premiér Gyula Andrassy. Tvrdě proti článkům protestovali též němečtí politici z Čech. Císař se proto nakonec rozhodl články zamítnout, což sněmu oznámil reskriptem 30. října 1871. Hohenwartova vláda reagovala demisí a odstoupit musel i kancléř Beust, ale jiného výsledku se českým politikům dosáhnout nepodařilo.

Čeští politici na protest proti tomuto vývoji zvolili politiku tzv. pasivní rezistence, tedy přestali na sněm chodit (mladočeši tuto taktiku opustili roku 1874, staročeši roku 1878, na říšské radě ji členové tzv. Českého klubu odvrhli roku 1879).

Problémy, které měly fundamentální články vyřešit, se vracely až do zániku monarchie (Stremayrova jazyková nařízení, punktace, Badeniho jazyková nařízení, moravský pakt atd.)¹⁸⁶

3.6 I přes vyhrocené vztahy Čechů a Němců bezprostředně před a po jednáních o fundamentálních člancích dokáží Češi objektivně posoudit a dokonce i vyzdvihnout některé činy Němců i samotné Němce. Jako příklad uvádím výzvu „*Zde bychom se věru mohli od Němců učit, jak mít péči o pokroky spisovatelstva!*“. Oblastí, ve které bychom měli Němce následovat, je finanční podpora spisovatelů. Zatímco pro německé autory je k dispozici částka 400 000 tolarů, vlastní Svatobor, spolek na podporu českých spisovatelů, pouze 30 000 zl. Autor vyzývá k větší podpoře tohoto spolku, přispět do něho by měl každý vzdělaný a poněkud majetný člověk.¹⁸⁷

3.7 Příkladem další výzvy je titulek „*Němec, ale jaký!*“. Řeč je o Františku Schuselkovi¹⁸⁸ patřícímu mezi skromnou skupinu Němců, kteří jsou povzneseni nad to, aby dělali rozdíly mezi národy, vidí ve všech národech „spřízněné bratry“, a tudíž jsou spravedliví ke všem. Schuselka se stal oblíbeným u Čechů a zároveň neoblíbeným u Němců pro své politické smýšlení – byl rozhodným zastáncem federalismu. Schuselka však nebyl na straně Čechů vždy. Poté, co byl zvolen do frankfurtského parlamentu (zasedal jako poslanec za Klosterneuburg), usilovně, ale marně vybízel Čechy, aby vyslali svého zástupce do německého parlamentu. Stal se proto předmětem Havlíčkovy agitační písně „Schuselka nám

¹⁸⁶ Urban, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982, s. 243-244.

¹⁸⁷ Hlídka literární. In *Květy*, 6, 1871, č. 49, s. 391.

¹⁸⁸ Schuselka František (1811-1886) byl rakouský publicista a liberálně orientovaný politik. V roce 1848 se jako poslanec ústavodárneho sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem snažil přimět české politiky, aby na sněm vyslali své zástupce. Od roku 1861 poslanec rakouské říšské rady, zastánce myšlenky federativního uspořádání rakouského císařství, zejména na stránkách časopisu *Reform*, který sám vydával v letech 1862 – 1879. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 23 (Schlossar-Starowolski), Praha, 2000, s. 71-72. ISBN 80-7203-324-7.

píše¹⁸⁹. Z jazykového hlediska má titulek podobu eliptické zvolací věty a jedná se o elipsu, z hlediska stylistického nám titulek zprostředkovává velkou míru autorova obdivu k tomuto Němci (kvalitativní zájmeno *jaký* v koncovém postavení).

3.8 Jednou z důležitých charakteristik národa jsou národní dějiny, které jsou spojeny často s památnými místy, o něž by se mělo pečovat, aby se zachovaly pro další generace. Že se tak neděje ve všech případech, dokazuje článek s titulkem „*Zachraňte Vyšehrad!*“. Takto zoufale volají o pomoc ti, kterým není lhostejný osud Vyšehradské skály v Praze. Skála se ocitla v nebezpečí, má být totiž stržena kvůli výstavbě silnice z Podolí na Vyšehrad. Autor článku poukazuje na to, že je potřeba zachránit tuto památku, protože dokládá starobylý původ a slávu českého národa. Jméno Vyšehrad vstoupilo do povědomí lidí již v dávných dobách. Vyšehrad sloužil jako panovnické sídlo prvních českých knížat. Svůj význam neztratil ani potom, když byl stolec panujících knížat přenesen na pražský hrad. Vyšehrad zůstal navždy národu milým a blízkým, protože národní báje i historie uchovaly jeho jméno v srdci lidu. Po vylíčení důležité role, kterou Vyšehrad hrál a stále hraje v životě českého národa, konstatuje autor textu smutnou skutečnost, že v jiných zemích vynakládají vláda, města i jednotlivci značné částky peněz, aby zachránili starodávné památky pro potomky, ale u nás je tomu přesně naopak. V závěru je patrná snaha ovlivnit a vyburcovat k záchraně Vyšehradu co nejvíce lidí, „*neboť potud národ svůj, pokud si váží svých památek*“.¹⁹⁰ Příčinnou souvislost dodává syntaktické konstrukci opozice spojovacích výrazů „*potud, pokud*“.

3.9 Významnou osobností na kulturním a politickém poli první poloviny 19. století byl Josef Kajetán Tyl. Na něho se odvolává titulek článku s názvem *Šetřte památky Tylovy!*, jenž byl vydán v Květech roku 1872. Autor článku apeluje na to, abychom nekompromitovali poctivé jméno člověka, který si zaslouží úctu celého národa na základě toho, co pro něho vykonal. Jak známo, měl J. K. Tyl jako český dramaturg velmi těžké postavení – během jednoho roku musel napsat několik divadelních her. Nelze se divit, že při této nucené hyperproduktivnosti vznikly také hry méně kvalitní. Tyl měl natolik rozvinutou schopnost sebereflexe, že uznal tato díla za bezcenná, a měl tolik smyslu pro svou literární čest, že je nevydával. Avšak pro ty, kdo měli na starosti Tylovu pozůstalost, nehrála kvalita jeho děl rozhodující roli. Ti uveřejnili vše, co jen někdy zavadilo o Tylovo jméno. Jen tak lze vysvětlit skutečnost, že čas od času vyšla některá jeho „nedochůdčata“. Takovým příkladem bylo dílo „*Jan Nepomucký*“, obraz z dějin českých. „*Jan Nepomucký je tak bezcenný a nechutný*“

¹⁸⁹ Němec, ale jaký! In *Květy*, 5, 1870, č. 34, s. 270.

¹⁹⁰ Zachraňte Vyšehrad! In *Květy*, 7, 1872, č. 3, s. 23.

produkt, že myslíme, že sám Tyl se za něj styděl a jistě by ho nikdy nesvěřil literatuře. Je to ta nejvšednější rytířská historie a tento škvár se neostýchají vytisknout!“ Otázkou zůstává, komu tím vydavatelé chtěli prospět - literatuře jistě ne a Tylovi ještě méně.¹⁹¹

Výše uvedený publicistický text reagoval na změny ve společnosti. V letech 1868-1871 se v Čechách rozvinulo velké státoprávní opoziční hnutí proti Vídni (po zamítnutí českého vyrovnání), jež vládní perzekuce postupně rozložila a zlomila. Zklamání z domácí politické scény zesílila porážka Francie v prusko-francouzské válce (červenec 1870 – květen 1871). Zmíněná atmosféra se projevila v tvorbě mladé poezie. Dělo se tak v almanaších (Ruch, 1868; Almanach českého studentstva, 1869; Anemonky, básně omladiny jižních Čech, 1871). Mladá generace autorů, jež začínala ve výše uvedených almanaších, se rozdělila do dvou skupin – byli to ruchovci a lumírovci. Pro ruchovce bylo charakteristické, že tíhli k domácí látce (a k národním dějinám) a hodlali sloužit básnickým dílem národně emancipačním snahám, nechápaným ovšem nijak úzkoprse. Autoři této orientace neměli až do doby, než Svatopluk Čech obnovil Květy (1879-1899), k dispozici svůj časopis.

V tomto ohledu na tom byli lépe spisovatelé, kteří připisovali umění moc odpoutávat člověka od všedních starostí, spojovat jeho ducha a představivost s ideály humanity a krásy, s lidstvem. Říkalo se tomu světoobčanství či (s hanlivým odstínem) kosmopolitismus. Tito autoři našli svůj časopis v Lumíru (obnovil ho již roku 1873 Jan Neruda), zvláště když ho v letech 1877 až 1898 vydával Josef Václav Sládek.

Zatímco heslem ruchovců bylo „umění pro národ“, tak lumírovci se přikláněli k heslu „umění pro umění“, což ale nebylo výrazem jejich netečnosti k národu. Nadřazovalo umění jakékoli účelovosti, vládnoucí v životní praxi a ve veřejném životě, a tak chtěli tlumočit vzpouru básníků proti politikům. Ruchovci tak svou tendenční tvorbou ve prospěch národa, kterou uveřejňovali na stránkách Květů, navázali na Tylovu tradici první poloviny 19. století.¹⁹²

3.10 Významnou událostí bylo položení základního kamene k národnímu divadlu v květnu 1868, na což Květy reagovaly vydáním článku s titulkem „*Máme národní svátek!*“ Na velké Národní divadlo se těší všichni. V tisku se psalo, že zástupci všech krajů, dědin, stavů i spolků putují v tento slavnostní den do „matičky Prahy“. Velké divadlo je odměnou za nekonečnou píli, obětavost a nadšení. Český národ učinil obrovský krok kupředu, jeho budoucnost již není nejistá. Národ, který takto žije, nikdy nezahyne. Událost položení

¹⁹¹ Šetřte památky Tylovy! In *Květy*, 7, 1872, č. 21, s. 167.

¹⁹² LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2004, s. 293-302. ISBN 80-7106-308-8.

základního kamene k českému divadlu vyvolala prý obavy u Němců. Měli strach, že panslavismus potlačí německví. Němci by povstali „jako jeden muž“ a bránili by se, kdyby se panslavismus pokusil potlačit německví. Němci provolávají: „Nuže, Čechové ať se včas mají na pozoru před nebezpečným sebeklamem!“¹⁹³ Z toho je patrné, že Češi prožívají text s velkou euforií, mimo jiné o tom svědčí označení „matička Praha“ a silnější výrazy (národ nezahyne). V článku je reflektováno i to, co se děje v německé komunitě. Němci protestují proti panslavismu, v textu se nachází skrytá výhrůžka, která je ale formulovaná tak, že Češi sami jdou do slepé uličky (viz sebeklam).

3.11 Jedním z úkolů, který stál před českým národem, byla výchova k umění. Proto se v Umělecké besedě konala přednáška na téma *O prostředcích k povznesení uměleckých poměrů našich*, kterou pronesl Dr. Miroslav Tyrš. Odpověď na otázku, jakým způsobem rozvinout české umění, není jednoduchá. Klíčem k jejímu zodpovězení je určit, jaké jsou požadavky na základní aktéry umění, a to na umělce a obecnostvo.

Úkolem obecnostva je, aby porozumělo umění a aby ho podporovalo. České obecnostvo neví, v čem spočívá hodnota uměleckého díla, a proto nepozná rozdíl mezi špatným a dobrým dílem. Autor příspěvku však tvrdí, že „české obecnostvo není ve svém jádru horší než kterékoli jiné“ a může se právě hodnotě uměleckých děl naučit. V tomto směru se ale u nás podniklo dosud velmi málo. Nedostatečně rozvinutý smysl pro umění způsobil, že zde schází pro život umělecký celá důležitá třída, třída pravých milovníků a oceňovatelů umění.

Autor přednášky nabádá, aby se i v dalších oblastech podnikly patřičné kroky k rozvoji, na myslí má výstavy fotografií a přednášky, aby české umění nezaostávalo za cizinou. Vždyť „každé i menší město německé má cykly přednášek, i Němcům v Praze se podobné příležitosti dostává“. Kupodivu používá k vybuzení aktivity Němce a jejich činnost jako příklad. V dobrém slova smyslu, ale je zřejmé, že srovnání s Němci je stále přítomné. V konečném smyslu přednášky je skryta řečnická otázka „Proč tedy ne my?“¹⁹⁴

3.12 Problém, který rezonoval ve společnosti, byl nedostatek česky hraných divadelních her. V závěru debaty o divadle vedené 1. března 1879 v Umělecké besedě zaznělo: „Vypravte je na jeviště s tou elegancí a s tím nákladem jako mnohé bezcenné hříčky francouzské a německé, a budou se líbit!“¹⁹⁵ Zúčastnění konstatují smutnou skutečnost, že v minulém roce byla původní česká díla v našem divadle odstrčena. Na česká představení

¹⁹³ Máme národní svátek! In *Květy*, 3, 1868, č. 20, s. 153.

¹⁹⁴ TYRŠ, Miroslav. O prostředcích k povznesení uměleckých poměrů našich. In *Květy*, 1, 1879, č. 4, s. 61.

¹⁹⁵ DUNOVSKÝ, Josef. Z Umělecké Besedy. In *Květy*, 1, 1879, č. 5, s. 245.

připadl jeden ze sedmi večerů. Důvodem je konkurence německých a nyní také módních francouzských představení. Diváci dávají přednost lehké zábavě před klasickými díly, která slouží vyšším cílům. Během diskuze se klade důraz také na to, že naše jediné české divadlo má pro nás jiný význam než např. zdejší divadlo německé pro národ německý. Je nutné projevit chuť a vůli, právě vlastenecké nadšení, aby naše divadlo mohlo být i nadále školou života, pramenem poučení a sloužit tak vyšším, národním zájmům.

Autor článku si uvědomuje, že divadlo hraje důležitou roli. Měly by se hrát kvalitní české hry. Je zde patrná snaha srovnávat české hry s německými a francouzskými a nabídnout následování v jistém smyslu. Zároveň se projevuje i nekritičnost, když se autor textu domnívá, že jen špatná výprava nebo nedostatek peněz způsobují, že se hraje málo českých představení. Vážným důvodem je nedostatek kvalitních českých her, se kterým se česká divadelní scéna potýká.

3.13 Na situaci po vyhlášení konstituce v březnu 1848 reaguje zvolání *Smrt Němcům!*, jehož autorem byl prý Karel Havlíček Borovský. Tomu se věřilo tím spíše, když 19. března 1848 vyzýval české obchodníky, aby si vyvěsili české štíty a navrhoval, aby se ve Stavovském divadle hrálo dvakrát týdně česky.¹⁹⁶ Pravda je taková, že po vyhlášení konstituce se Prahou šířily děsivé vymyšlené zprávy, protože pražští Němci dostali strach a očekávali od Čechů to nejhorší a sebemenší věc je dokázala velmi rozčílit.

Z jazykového hlediska mají výše uvedené výzvy podobu zvolací nebo rozkazovací věty, z hlediska stylistického plní funkci titulků nebo zakončení článků. Pro všechny rovněž platí, že mají explicitní charakter, ale v Květech se nachází také implicitní vyjádření agitace. „Skryté výzvy“ se objevují v naučných článcích, jejichž frekvence stoupá od druhé poloviny roku 1848. Tematicky spadají tyto články do různých oblastí, např. do školství (*Vyučování v Severní Americe*), historie (*Bitva u Řezna 1504*), národopisu (*Historická zpráva o slovanském sjezdu*) nebo do politiky (*Konstituce Norvežská, Ústava Spojených Obcí Severoamerických, Dvoukomorní soustava v Severní Americe*). V textech autoři informují o tom, jak jinde pracuje parlament a fungují školy, a současně nepřímou vyzývají k napodobení.¹⁹⁷

6.3 Shrnutí

Na základě analýzy Květů jsem dospěla k těmto zjištěním. Ze tří skupin textů s persvazivní funkcí je nejbohatěji zastoupena skupina druhá, tedy texty propagující český

¹⁹⁶ *Smrt Němcům!* In *Květy*, 19, 1897/2, č. 39, s. 117.

¹⁹⁷ *Květy*, 1848.

národ, jazyk, kulturu, vlast, osobnosti apod., a to pomocí silně hodnotících výrazů, jejich značnou frekvencí, až kumulací a pomocí výrazné expresivity. A s opačným znaménkem některé z nich hovoří o Němcích a německých skutečnostech. S odstupem na druhém místě je skupina argumentačních textů. Žánrově jde nejčastěji o různé podoby zpráv s převahou věcných, slohově neutrálních jazykových prostředků, s mírným využitím prostředků kladně hodnotících ve zprávách týkajících se českých skutečností. Nejméně je zastoupena agitace, vyskytující se ve formě explicitní i implicitní.

7 Národní listy

7.1 Charakteristika periodika Národní listy

Národní listy představovaly nejvýznamnější deník, který vycházel v druhé polovině 19. století. Čítárna Vojty Náprstka v domě U Halánků se stala místem, kde se v září 1860 setkali František Palacký, František Ladislav Rieger, Jan Evangelista Purkyně, František Šimáček, Edvard Grégr, Emanuel Tonner a Rudolf Thurn Taxis, aby projednali vydávání politického deníku, který by se stal mluvčím české politiky. Shromáždění se shodli na tom, že je potřeba vydávat český politický list, ale museli se domluvit, kdo se bude ucházet o koncesi. Palacký ani Rieger nebyli vhodnými kandidáty, musel to být někdo, kdo se dosud politicky neangažoval a taky někdo, na koho se v českém táboře dalo spolehnout. Navržen byl Julius Grégr, advokátní koncipient ve Frýdlantu, kterému bylo tehdy dvacet devět let. Julius Grégr souhlasil a požádal o koncesi. Pražský policejní ředitel Antonín Päumann byl sice přesvědčen, že se nejedná o poctivý účel, ale místodržitelství nakonec žádost vyřídilo kladně. A tak 8. listopadu 1860 získal Julius Grégr novinářskou koncesi, kterou postoupil do majetku zakladatelského družstva, v jehož čele stanuli F. Palacký, F. L. Rieger, F. A. Brauner a J. E. Purkyně. Grégr také navrhl název *Národní listy*. Družstvo opatřilo do měsíce potřebné peníze na kauci, na tisk, na nájem místností pro redakci a administrativu, na platy redaktorům a dalším zaměstnancům a zavázalo se, že bude celý podnik financovat. Nebyla však podepsána žádná smlouva a nebylo ani přesně stanoveno, jakými politickými zásadami se bude list řídit. Právě to vedlo později k ideovému rozkolu mezi zástupci *Národních listů*. Vedoucí činitelé družstva chtěli, aby se deník řídil politickými názory vůdců Palackého a Riegra. Naproti tomu Grégr požadoval, aby list hájil politiku většiny českých poslanců na sněmu. Další důvod neshod se týkal otázky hospodaření deníku. Během prvního roku existence utrpěly noviny velké ztráty. Tehdy Grégr navrhl, aby družstvo, které do té doby zcela zodpovídalo za finanční otázky, buď převzalo samo vydavatelskou koncesi, nebo aby mu list předalo do úplného vlastnictví, aby mohl o hospodářských otázkách rozhodovat sám. Na Palackého návrh dostal Grégr *Národní listy* do úplného vlastnictví i s finančním schodkem. Díky Grégrově organizačnímu talentu se *Národní listy* staly brzy prosperujícím podnikem.¹⁹⁸

První číslo *Národních listů* vyšlo 1. ledna 1861 a představilo program deníku. Prvořadým požadavkem bylo důsledné provedení říjnového diplomu, tj. vykonání autonomie ve vnitřních věcech prostřednictvím zemských sněmů. Co se týká šlechty, tak bylo přijato

¹⁹⁸ *Národní Listy: jubilejní sborník : 1861-1941*. Praha, 1941, s. 13-17.

s radostí, když se šlechta věnovala rozkvětu národa. Program požadoval svobodu literatury, především svobodu tisku a také národní rovnoprávnost.

Prostředníkem v navázání spolupráce mezi *Národními listy* a šlechtou byl Václav Vladivoj Tomek, který byl z Čechů v této době snad jediný v důvěrném styku s vysokou šlechtou. Již týden po založení *Národních listů* se setkali dr. Rieger a hrabě Clam-Martinič, aby projednali společný postup zástupců českých vlastenců se šlechtou. Dr. Rieger souhlasil s požadavkem Clam-Martiniče, aby se zachovala spojitost mezi bývalými stavovskými sněmy a novým českým sněmem, na jehož sestavení v této době právě pracoval nový předseda vlády Antonín Schmerling. Hrabě Clam-Martinič zase slíbil, že skupina šlechty, kterou zastupoval, podpoří české národní snahy o získání úplné rovnoprávnosti s Němci, o omezení moci byrokracie ve prospěch samosprávy zemské i občanské. Tato dohoda se šlechtou odpovídala snahám vlastenců a považovala se za získání vlivných a politicky významných spojenců v Rakousku.¹⁹⁹

Julius Grégr se vrhl do vydávání deníku s velkou energií, ale měl jen málo zkušeností. To ovšem platilo o celé redakci, ve které měl největší novinářské zkušenosti František Šimáček, jenž předtím působil v redakci Posla z Prahy. Mezi členy redakce dále patřili prof. dr. F. V. Jeřábek, prof. J. V. Jahn, dr. V. Svátek, V. Hálek, J. L. Zvonař a dr. J. Jeřábek.²⁰⁰

Národní listy vstoupily do veřejného života v bojovém duchu. Hned v prvním čísle zaútočily proti jednomu z předních germanizátorů v českém školství, školnímu radovi Johannu Mareschovi. Za článek proti Mareschovi se rozpoutal proces, v jehož důsledku byl Grégr obžalován z pobořování a rušení veřejného pokoje. Grégr byl odsouzen na deset měsíců ve vězení, ztratil tři tisíce z kauce, byla mu odebrána akademická hodnost, byl vyloučen z odpovědného redaktorství a musel zaplatit vysoké soudní výlohy.

Podobně jako Grégr byli uvězněni i jiní čeští pokrokoví novináři, například redaktor *Hlasu* V. Vávra, redaktor *Obecních listů* J. L. Kober, redaktor *Šotka* B. Moser, redaktor *Humoristických listů* J. R. Vilímek, redaktor německy psaného listu *Politik* J. St. Skrejšovský, redaktor listu *Boleslavan* F. Vinkler.²⁰¹

Národní listy byly politickým orgánem strany, a to nejdříve strany národní, pak jejího levého křídla a naposledy samostatné Národní strany svobodomyšlné. Platily za výhradně politický list, který nejen informoval o současné skutečnosti, ale také tuto skutečnost

¹⁹⁹ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 154-160.

²⁰⁰ VYKOUPIĽ, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno, 2000, s. 381. ISBN 80-902782-0.

²⁰¹ FORST, Vladimír. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Díl 1 (A-G). Praha, 2008, s. 816-819. ISBN 80-200-0345-2.

ovlivňoval. Na dlouhou dobu ztělesňovaly český národní program. V prvním období své existence útočily proti vídeňské vládě, která se v duchu centralismu obracela proti českým politickým snahám o národní rovnoprávnost, autonomii a federalismus. Zamítnutí fundamentálních článků, a hlavně konec pasivního odporu změnilo politický směr i strategii *Národních listů*. Stále větší vliv v politickém životě získávali mladočeši, kteří po punktacích zvítězili ve volbách a dostali se do vedení české politiky.

Prvním ročníkům *Národních listů* chyběly pestrá témata a bohatý obsah. Úvahy a články o domácí politice i ze zahraničí byly dlouhé a nezobrazovaly celé současné dění. Grégr se snažil napravit slabiny *Národních listů* tím, že na příkladu velkého zahraničního tisku usiloval o vytvoření působivého, vlivného deníku. Tak *Národní listy* dostaly speciální charakter listu, který byl současně komerční i politický. Aby byl list čtivý, a tím i populární, věnoval Grégr velkou pozornost fejetonu, který se stal základem rozsáhlé kulturní rubriky, která byla nejlépe vedenou rubrikou listu. Spolupracovaly na ní přední osobnosti kulturního života jako například V. Hálek, J. Neruda, B. Smetana, S. Čech, M. Tyrš, I. Hermann aj. *Národní listy* uveřejňovaly také zprávy z hospodářství, ze kterých postupně vznikla kvalitní hospodářská rubrika. Byly vybudovány i další rubriky, do té doby v české žurnalistice zcela neznámé nebo pouze povrchně řízené, jako soudní síň nebo sportovní rubrika. K novým druhům novinářské činnosti v *Národních listech* patřily válečné zpravodajství, přímé zahraniční dopisovatelství, pravidelné hudební a výtvarné recenze. V době, kdy probíhala prusko-francouzská válka, vycházela odpolední příloha Telegraf, která přinášela stručné zprávy z bojiště.²⁰²

7.2 Analýza periodika *Národní listy*

7.2.1 1867 – vznik *Rakousko-Uherska*

1. Následující ukázky, které demonstrují první typ persvaze – **argumentaci**, spadají do oblasti školství, politiky a literatury a informují o dvojakém chování šlechtice k obyvatelům českého města (1.1), o politické strategii Maďarů (1.2), o rozdílu mezi starší a mladší generací Němců (1.3), o provedení rovnoprávnosti českého a německého jazyka na univerzitě (1.4), o trvalé platnosti hesla již od doby krále Jiřího z Poděbrad do teď (1.5), o uznání českého překladu francouzskou spisovatelkou (1.6) a o kontroverzním politikovi Herbstovi (1.7).

²⁰² BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 110-115. ISBN 978-80-247-3028-8.

1.1 Ve městě Bělá pod Bezdězem nepanoval bohatý společenský a národní život. Nebyla zde beseda ani pěvecký, tělovýchovný nebo hospodářský sbor. Příčinou tohoto „živoření“ byla skutečnost, že městu vládl pevnou rukou hrabě Arnošt z Waldsteina, německý potomek českých pánů z Valdštejna. V tamějším bývalém zámku nechal zřídit lesnickou školu, kterou každý rok navštěvovalo osmdesát žáků. Město Bělá tak získalo nový, výnosný zdroj obživy, který předtím pramenil především ze zemědělství a soukenictví. Založení lesnické školy byl velice záslužný čin, ale Waldsteinovo dobrodiní mělo i stinnou stránku, jak dokládá následující ukázka:

*„Pan hrabě Arnošt z Waldsteini²⁰³ podřizuje absolutně i smýšlení národní svojí svrchované vůli a hrozí každým okamžikem kdykoli by město Bělá vlastenecké smýšlení své upřímně projevit chtělo, přeložením školy lesnické – v sousední město Doksy“.*²⁰⁴

V textu je vyjádřen vztah nadřazenosti a podřazenosti, a to pomocí lexikálních prostředků intenzivních (*svrchovaná vůle, hrozí, podřizuje absolutně, přeložení*). Skutečnost byla o to horší, že se jednalo o příslušníka českého rodu (dlouhodobě cítěn jako český).

1.2 Maďaři již několikrát prohlásili, že v politických otázkách se starají jen o sebe. Nepletou se do ústavních poměrů ostatních národů v Rakousku a svoje požadavky projednávají sami jen s vládou. Ale ukázalo se, že není pravda, co tvrdili. Nejen že usilovali o vyrovnání, ale zároveň se snažili překazit zavedení federalismu v říši. „Známo, že *myšlenka federalistického zřízení Rakouska vyšla z Čech a že odtud šířila se k ostatním potlačeným národům rakouským. Proto se již teď ubírá agitace maďarská tím směrem, aby se všemi národy se vyrovnala, jen ne s Čechy. Za tu cenu, aby Čechy vydány byly germanismu, míří se Maďaři s Němci, za tu cenu slibují se nejrozsáhlejší koncese i halickým Polákům*“.²⁰⁵

Ve výše uvedené ukázce jsou Češi zobrazeni jako oběti Maďarů a Němců, a to (z hlediska jazykového) pomocí lexikálních prostředků (*agitace maďarská, vydány germanismu*), dále pomocí gradované odporovací syntaktické konstrukce (*...aby se všemi národy se vyrovnala, jen ne s Čechy*) a nakonec pomocí opakování větných struktur (*za tu cenu ... míří se Maďaři s Němci, za tu cenu slibují se nejrozsáhlejší koncese i halickým Polákům*), čímž je myšlenka zdůrazněna.

²⁰³ Waldstein Hrabě Arnošt František (1821–1904) byl příslušníkem rodu, jenž je neodmyslitelně spjat s českými dějinami už devět století. Byl majitelem rodových statků, Mnichova Hradiště, Doks a Štáhlav se zámek Kozel. Jako jeden z mála šlechticů se přizpůsobil změnám moderní doby a začal velkoryse podnikat jak v oblasti zemědělství a lesnictví, tradiční základně šlechtické ekonomiky, tak zakládal také železářské podniky, zvláště na Štáhlavsku, a pomáhal vybudovat několik nových železnic v Čechách. Srov. MAŠEK, Petr. *Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích*. Praha, 2003, s. 293-296. ISBN 80-204-1049-X.

²⁰⁴ Německý kavalír a česká obec. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 10, s. 3.

²⁰⁵ Vítězství dualistů. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 31, s. 1.

1.3 Po vyhlášení konstituce na jaře roku 1848 vznikly dvě varianty sjednocení Německa: maloněmecká a velkoněmecká. Maloněmecká koncepce byla politická idea sjednoceného Německa v čele s Pruskem, které nezahrnovalo území habsburské monarchie. Podle velkoněmecké koncepce mělo sjednocené Německo zahrnovat všechny země mluvící německy, země Koruny české a západní část habsburské monarchie. To se však nelíbilo Rakousku. Avšak ani maloněmecká koncepce se neujala, protože pruský král Fridrich Vilém IV. odmítl přijmout císařský titul.²⁰⁶

Názor Němců na to, jaká koncepce je pro budoucnost „nového“ Německa lepší, nebyl jednotný, projevoval se zde generační rozdíl. „*Mezi starými a mladými [rozuměj Němci] jest příkrý rozdíl. Starí jsou nejprve Rakušany a pak Němci – tj. stanovisko, které naši říšští a zemští poslanci s malými výjimkami neopouštějí – mladí jsou nejprve Němci a pak Rakušany“.²⁰⁷ Starší generace Němců tedy cítila loajalitu k Rakousku (přikláněla se k maloněmecké koncepci), zatímco mladší generace Němců se chtěla vymanit z rakouského vlivu a vytvořit vlastní stát (zastávala tedy velkoněmeckou koncepci).*

V textu je využit antonymický vztah staří – mladí a navíc k zesílení protikladu slouží klasická rétorická figura, tzv. chiasmus,²⁰⁸ což znamená překřížení. V tomto případě se jedná o překřížení Rakušani – Němci (staří) a Němci – Rakušani (mladí).

1.4 Belcrediova vláda požádala sbor doktorů lékařské fakulty o posudek na zavedení rovného práva českého a německého jazyka na vysokých školách v Praze. Čeští lékaři předložili rozsáhlý a důkladný posudek, ve kterém popsali, že je možné zavést rovné právo obou jazyků na všech fakultách, aniž by se musel měnit dosavadní vyučovací systém, ovšem jen za předpokladu, že mají oba národy dobrou vůli. Čeští lékaři měli potřebu vyjádřit se k provedení rovnoprávnosti na universitě, protože lékařský sbor oslovený vládou se skládal převážně z osob nepřejících českému národu a z cizinců. „*Níže psaní mají za zbytečné dokazovat právo českého národa na univerzitu pražskou; patří ta univerzita od věků – od založení svého – českému národu, z jeho mozolů povstala a vydržována byla. Nemůže se i nadále upírat národu českému právo na jeho vlastní univerzitu, jakmile ji tento chce mít svou a která mu byla neblahým vlivem předešlých germanizačních systémů vládních odcizena. Káže to konečně i opatrnost a moudrost, aby se vyhovělo přáním národa, jenž v dobách nejtužších vydržoval svými penězi a svou krví říši rakouskou a povždy největším byl*

²⁰⁶ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, s. 361-386. ISBN 978-80-7432-181-8.

²⁰⁷ Politické snahy Němců. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 44, s. 2.

²⁰⁸ Chiasmus – stylistická figura spočívající v překřížení slovosledu, syntaktický paralelismus dvou větných struktur, z nichž jedna má právě opačný slovosled než druhá, tj. AB : BA. In VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984, s. 144.

pramenem financí státních“.²⁰⁹ Hlasy, které se ozývaly proti rovnoprávnosti, argumentovaly, že univerzitní řeč musí být světovou řečí a že obzvláště na lékařské fakultě by byla rovnoprávnost těžko proveditelná kvůli sbírkám a místnostem. Ale věda je kosmopolitní, a proto na ni mají právo všechny národy. Věda není a nesmí se stát monopolem jednoho národa.

Kladné hodnocení Čechů je formulováno prostřednictvím nejčastěji dvouslovných lexikálních prostředků: *neblahým vlivem, germanizačních systémů, v dobách nejtuzších, největším pramenem* (poslední dva jmenované příklady jsou vyjádřeny třetím stupněm přídavných jmen) a *z jeho mozolů povstala* (v tomto případě se jedná o emotivní obrazné pojmenování), dále prostřednictvím několikanásobných větných členů (*opatrnost a moudrost, svými penězi a svou krví*).

1.5 Redaktoři Národních listů přirovnali postavení českého národa v roce 1867 k politickému stavu národa za doby krále Jiřího z Poděbrad. Tehdejšími královými nepřáteli byli německá knížata a uherský král Matyáš Korvín, který se postavil do čela křížové výpravy proti Jiřímu. Podobně jako chtěl král Jiří vytvořit společenství evropských národů coby obranu proti Turkům, tak i nyní v roce 1867 by byl společný postup všech národů habsburské monarchie žádoucí a mohl by přispět k vytvoření federalizace. Ovšem nyní se proti českému národu začala vést „nová křížácká výprava“, jejíž heslo se změnilo – Češi ho popisovali tak, že tentokrát měli být potlačeni ve jménu osvěty, svobody a občanského blahobytu. „*My však heslo své vyměnit nemuseli* (stejně jako za krále Jiřího z Poděbrad). *Jako vždy vztyčujeme korouhev za nepopiratelné právo politické osobnosti malých národů a odmítáme surové učení, že jeden národ je stvořen k panování a druhý k otročení: Idea, za níž bojujeme, je idea evropské svobody; je to idea stejného oprávnění jak jednotlivců, tak i jednotlivých národů. Idea našich protivníků není ani humánní ani politickou ideou. Je to formulace pěstního bezpráví a je-li nějakou, je to idea semitické výhradnosti“.*²¹⁰

Český národ si přál mít přístup k dílům evropské vzdělanosti, aby mohl zvelebovat školy, kulturní instituce a občanský život celkově. Oceňoval všechna díla, která přispěla k osvětě - francouzská, anglická i německá. Požadoval autonomii ve vzdělání (nikoli diktát od Němců), aniž by tím narušil celistvost říše a ohrozil nárok na autonomii Němců v oblasti vzdělání. Považoval za nezbytné, aby se českým dětem přednášelo v mateřském jazyce, aby bylo několik hodin týdně na gymnáziích věnováno druhému zemskému jazyku a aby se na

²⁰⁹ Adresa lékařů českých za provedení rovného práva jazyka českého na vysokých školách pražských. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 64, s. 1-2.

²¹⁰ Proti našim pomlouvačům. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 72, s. 1.

univerzité přednášelo česky. To vše za předpokladu, že počestění neohrozí jedinou školu v německé oblasti. Němci namítali Čechům, že Češi přisuzují univerzitám vyšší státní účel. Češi však neměli nic proti tomu, aby univerzitu nadále řídila vláda, ale chtěli těžit z univerzity znalosti ve prospěch celého národa. Co se politických otázek týkalo, přirovnali Češi zavedení dualismu k bitvě u Sadové a považovali ho za krok vedoucí k rozpadu rakouské říše. Dualismem by se rozdělila říše na dvě části, z nichž jedna by spadala pod správu Maďarů, a druhou by ovládali Němci. Vhodným politickým uspořádáním pro budoucí Rakousko je federace.

K hodnotícím jazykovým prostředkům, jimiž autor ukázky argumentuje právo českého národa na národní svobodu a politickou autonomii, náleží lexikální prostředky *nepopiratelné právo, idea evropské svobody*, které se vztahují k Čechům, a *surové učení, pěstního bezpráví, semitické výhradnosti*, jež vypovídají o názoru Čechů na Němce. Další skupinu výrazových prostředků představují několikanásobné přívlastky (*ani humánní ani politickou ideou*). Uvedené příklady mají naznačit dobré úmysly Čechů a nesprávné, sobecké úmysly Němců.

1.6 V době česko-německých národnostních sporů působil na Čechy jako „*dojemná útěcha*“ a povzbuzení dopis George Sandová²¹¹ adresovaný české spisovatelce Žofii Podlipské,²¹² která přeložila román „*Consuelo*“. „*Jest mi velice líto, paní, že neznám Váš jazyk. Jsem přesvědčená, že Váš překlad jest mnohem lepší originálu. Soudím tak dle Vašeho listu. Vy máte v srdci mladost entusiasmu a víry. Bůh vyslyš Vaše touhy. Jsou to touhy Vaší šlechtné vlasti. Úcta k národnostem je zásadou, kterou aby posvětila Evropa, volky nevolky vynasnaží se. Stalo-li se, že by Francie někdy proti tomu jednala, provinila by se velice, neboť ona pocítila posvátnost tohoto principu a byla vždy potrestána kdykoliv naň zapomněla. Budoucnost zajisté navrátí národům samostatnost. Bude-li potřebí ještě dlouhých, ještě mnohých zápasů? Snad, avšak musíme důvěřovati a chtíti neustále, pravda-li? [...] Tento vzácný list působí jako *dojemná útěcha z lepších světů v době, kdy na nás nesnášenlivá**

²¹¹ Sandová George (1804–1876) byla francouzská romantická spisovatelka. Ve svých více než 70 románech se soustředila především na otázku společenského postavení žen a stala se tak bojovnicí za jejich právo mít vlastní citový život. Dalším tématem, kterému se věnovala, je život na vesnici, který popisuje idealizovaným způsobem. Její dílo mělo výrazný vliv na řadu dalších spisovatelů. U českých autorek je její vliv nejpatrnější v díle Boženy Němcové a Karoliny Světlé. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 22 (Rozkošný-Schloppe), Praha, 2000, s. 592-594. ISBN 80-7203-305-0.

²¹² Podlipská Sofie (1833–1897) byla česká spisovatelka a překladatelka, sestra Karoliny Světlé. Přispívala do Osvěty, Světozoru, Květů, Rodinné kroniky, Zlaté Prahy. Redigovala Ženskou bibliotéku a svůj almanach Souzvuk. Překládala z francouzštiny (George Sandová, Eugène Scribe). Ve svém díle se pokoušela kriticky zobrazit současnou zbohatlickou společnost (Nalžovský, 1878), čerpala z historických témat (Anežka Přemyslovna, 1879; Přemysl Otakar II., 1892–3), líčila probouzející se národní uvědomění patricijských rodiny (Osud a nadání, 1872; Peregrinus, 1881 a 1882). Část díla věnovala výchovným tématům (Povídky a bajky pro drobné dětičky, které se rády učí číst, 1864; Opuštěné dítě. Studie sociální a výchovná, 1897), tvorbě pro děti (pohádka O Palečkovi, 1891) či boji za zlepšení společenského postavení žen. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 19 (P-Pohoř), Praha, 2000, s. 1015-1017. ISBN 80-7203-249-6.

příkrost sousedního kmene doráží více než kdy jindy“.²¹³ Consuelo je román napsaný v letech 1842-43 a spadá do období, kdy se tvorba Sandové vyznačovala zájmem o celek, o společnost. Tehdy se autorka pod vlivem náboženství stala socialistkou, snila sny o obrodě a o vykoupení lidstva a psala sociální romány, někdy mysticky a nábožensky zabarvené.²¹⁴

Z jazykového hlediska jsou v textu použity lexikální prostředky kladně hodnotící (např. *šlechtné vlasti*), které popisují českou vlast, a záporně hodnotící (např. *nesnášenlivá příkrost*), jež se týkají Němců. Věcně je zajímavé, že George Sandová jako Francouzka chápe podstatu vztahu Čechů a Němců, protože Francouzi měli v jistém smyslu problém ve vztahu k Němcům.

1.7 Před krátkou dobou vzhlíželi Němci, kteří přešli z pražské sněmovny do říšské rady, obdivně a s úctou k profesoru Herbstovi. V současné době se ovšem jejich stanovisko změnilo. Jak se o panu profesorovi vyjadřoval německý tisk, demonstruje ukázka uveřejněná v *Debatte*. „*Prof. Herbst jest dojista unikum ve své spůsobě. Za Schmerlinga*²¹⁵ *učinil bankrot politický, když co vůdce většiny složil zbraň před onou Excelencí. Nové zasedání rady říšské zahájil bankrotem parlamentárním, prohlašuje zastupitelstvo národní za neschopné vlády a teď povídá se o něm, že všechno nynější jeho snažení směřuje jedině na bankrot finanční, poněvadž všeho dobrého bývá do třetice*“.²¹⁶

Na Herbstu pohlíželi Češi negativně, což se v jazykové rovině projevuje opakováním slov (*bankrot politický, bankrotem parlamentárním, bankrot finanční*) a sémantikou slov samotných (v textu se jedná o výrazový prostředek *unikum*, jenž je míněn v záporném slova

²¹³ Psaní George Sandové české spisovatelce paní Žofii Podlipské. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 106, s. 2.

²¹⁴ *Ottův slovník naučný*. Díl 22 (Rozkošný-Schloppe), Praha, 2001, s. 594. ISBN 8072033050.

²¹⁵ Schmerling Anton (1805-1893) byl rakouský státník. Pocházel ze staré šlechtické rodiny dolnorakouské. Na univerzitě ve Vídni se stal doktorem práv. V roce 1829 vstoupil do státní služby, vypracoval se a již roku 1846 nastoupil do funkce apelačního rady dolnorakouského. Protože byl liberál a protestoval proti Metternichovu systému, vzdal se roku 1847 svého úřadu, když byl zvolen poslancem do dolnorakouského sněmu. V březnu 1848 byl členem deputace, která přednesla císaři přání lidu, a patřil mezi revolucionáře, kteří po revoluci zřídili Národní gardu. V dubnu 1848 byl vyslán do frankfurtského parlamentu, aby tam zastupoval rakouskou vládu ve vypracování návrhu nové spolkové ústavy. V červenci 1849 převzal po Bachovi ministerstvo spravedlnosti a provedl reorganizaci soudů. Odmítal centralistické všenněmecké pojetí budoucího německého státu a preferoval variantu volnějšího soustátí (Staatenbund). Poté, co se stále silněji prosazoval absolutismus, Schmerling odstoupil z funkce ministra (1851). Stal se tajným radou a byl jmenován prezidentem nejvyššího soudu. Do politického života se zase vrátil v době společenských změn roku 1860. Dne 3. prosince 1860 byl jmenován státním ministrem a vytvořil tzv. „únorovou ústavu“. Schmerling byl zastáncem jednotného Rakouska, a proto se jeho ústava dostala do konfliktu se Slovy a Maďary, kteří požadovali federalizaci. Schmerling proto ustoupil a znovu začal zastávat funkci prezidenta nejvyššího soudního dvora. V letech 1861-65 působil jako poslanec na českém zemském sněmu, v letech 1861-1867 na dolnorakouském zemském sněmu. Roku 1867 byl jmenován doživotně do panské sněmovny, ve které po roce 1879 stál v čele opozice proti Taaffově ministerstvu. Ještě v roce 1886 se prudce ohradil proti jazykovým nařízením barona Pražáka (nařízení o odstranění nebo omezení úředních soudních překladů, zavedlo se částečné české úřadování u soudů). V roce 1891 odešel do výslužby. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 23 (Schlossar-Starowolski), Praha, 2000, s. 4-5. ISBN 80-7203-324-7.

²¹⁶ Zprávy domácí. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 128, s. 3.

smyslu a je zesílen intenzifikačním prostředkem *dojista*). Těmito prostředky získává text na naléhavosti, zároveň obsahuje i ironické znevážení.

V roce 1866 na zemském sněmu Eduard Herbst ostře odmítal státoprávní ambice Čechů. Prosazoval jednotný rakouský stát zahrnující i Uhersko, zavrhoval dualistické řešení v podobě rakousko-uherského vyrovnání. Když rakousko-uherské vyrovnání nicméně bylo provedeno, objevil se 30. prosince 1867 jako člen vlády Karla von Auersperga na pozici ministra spravedlnosti Předlitavska. Přál si, aby Předlitavsko bylo centralizovaným moderním státem převážně německého charakteru. Dne 24. listopadu 1870 pronesl velkou řeč, ve které se ohradil proti českému vyrovnání. V ekonomických otázkách byl stoupencem volného trhu. Na krach na vídeňské burze roku 1873 a následnou vlnu bankrotů reagoval s tím, že stát by se měl zdržet intervencí.²¹⁷

2. **Propagace** je v hojně míře zastoupena 2.1 **lexikálními prostředky**, které obsahují hodnocení už ve svém základním významu. Jako příklad uvádím: „*Jan Hus byl nelítostným k sobě a nelítostný naproti jiným a tím uvedl vlast svou na pokraj záhuby*“.²¹⁸ (Höfler)²¹⁹ nebo *odvěká přirozená práva* (českého národa na samostatnost a celistvost koruny české), *veledůležité volby* (volby do průmyslové a obchodní komory pražské) nebo *terorismus vlády Beustovy*.²²⁰ Mezi lexikální prostředky obsažené ve zkoumaném deníku patří také **antonymie**

²¹⁷ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982, s. 213, 229, 241, 278.

²¹⁸ Politické prskavky. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 72, s. 1.

²¹⁹ Höfler Karl Adolf Konstantin (1811–1897) byl německý historik. Studoval práva, filozofii a dějiny v Mnichově a Landshutu. V roce 1831 se stal doktorem filozofie a díky státní podpoře mohl bádát v Göttingenu, Florencii a Římě. V roce 1836 začal pracovat v redakci úředních novin „Münchener Zeitung“. V roce 1838 se habilitoval na univerzitě v Mnichově a stal se zde roku 1839 mimořádným a roku 1841 řádným profesorem. Působil jako učitel a účastnil se politického života. V roce 1847 byl jmenován archivářem v Bamberku, kde působil až do roku 1851. V roce 1851 byl povolán rakouským ministrem vyučování a kultu Lvem Thunem na pražskou univerzitu. Jeho příchod měl posílit německý vliv na univerzitě. Byl jmenován profesorem historie a tuto funkci zastával v letech 1852-1881. V Praze patřil mezi nejhorlivější představitele německé strany. Vůči posluchačům české národnosti na univerzitě byl spravedlivý, ale kritizoval vědecké práce Františka Palackého. V letech 1865-1866 vydal edici „Die Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung“. V dalších dílech o husitství se jakožto konzervativní katolík stavěl kriticky k tomuto hnutí. Tato díla vyvolala spor mezi českou a německou historiografií o povaze husitství, do kterého významně zasáhl František Palacký. V roce 1862 přispěl ke vzniku spolku německých historiků „Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen“. V letech 1871-1872 byl rektorem Karlo-Ferdinandovy univerzity. Na pražské univerzitě učil až do jejího rozdělení v roce 1882, kdy dobrovolně odešel, protože rozdělení vnímal jako porážku Němců.

V roce 1865 byl zvolen poslancem do českého sněmu. Byl odpůrcem státního práva Koruny české a všech snah českého národa o samosprávu. Za zásluhy o vědu a německou stranu byl odměněn nejdříve titulem vládního rady, později titulem dvorního rady, řádem železné koruny a udělením stavu rytířského. Höflerova vědecká činnost je rozsáhlá. Proslavil se také některými objevy, z nichž nejvýznamnější jsou hlaholské zlomky, které objevil v knihovně kapitoly pražské a vydal je se Šafaříkem v roce 1857.

Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 11 (Hédypathie-Hýždě), Praha, 1998, s. 457-458. ISBN 80-7203-180-5.

²²⁰ Beust Friedrich Ferdinand (1809–1886) byl saský a potom rakouský politik, v letech 1849–1866 ministr zahraničí Saského království a od roku 1858 i předseda vlády Saska, pak předseda vlády Rakouského císařství a osobnost, která dokončila rakousko-uherské vyrovnání, kterým byla vytvořena dualistická monarchie. Beust studoval práva na univerzitách v Göttingenu a v Lipsku a potom nastoupil do státních služeb Saského království. Od roku 1836 byl tajemníkem saského vyslanectví v Berlíně, od roku 1838 v Paříži a od roku 1841 v Mnichově. V roce 1846 se stal saským vyslancem v Londýně a v roce 1848 v Berlíně. Roku 1849 se stal ministrem

(„Avšak na Němce je zapotřebí zvláštního měřítka. Krom Bismarka je při nich obyčejně „velké slovo a malý skutek“. Mají i v politice svých sedm Švábů, jichž dobře a hlučně ozbrojených zapotřebí jest na jednoho ubohého zajíce. – Nepřikládáme tedy velké váhy té nynější ryčné opozici rakouských Němců“.²²¹ Tato ukázka pochází z článku „Pravá cesta“, ve kterém se píše o lednovém patentu, podle kterého uznala vláda neoprávněnost českých sněmů v řešení ústavní otázky. Místo toho chce zavést širší říšskou radu. Němci mají pocit, že lednovým patentem byli odstrčeni.

zahraničí Saského království, zmítaného revolučním hnutím jednotlivých knížectví, která bojovala za svou samostatnost a odmítala být součástí jednotného Německa. Uveřejnil dohody o lidských právech, které byly výsledkem jednání celoněmeckého frankfurtského parlamentu, ale následně neuznal platnost německé ústavy, kterou vytvořil tento revoluční orgán. Beust byl nucen v květnu 1849 požádat o pomoc pruské vojsko proti revolučním tendencím v Sasku. Poté uzavřelo Sasko s Pruskem a Hannoverem tzv. „tříkrálový spolek“, unii německých knížat pod vedením Pruska. I když Beust považoval tuto unii za cestu vedoucí ke spáse Německa, nebyl jí osobně nakloněn a ve skutečnosti považoval Prusko za nejnebezpečnějšího nepřítele samostatnosti malých německých států. Když tedy Bavorsko a Württembersko odmítly stát se součástí této unie, Beust z ní také vystoupil a začal se přiklánět k Rakousku. Kvůli tomuto obratu se stal v Sasku rázem nenáviděným, ale nedbaje rozhořčení lidu, začal rušit jednu ústavní vymoženost za druhou. Podařilo se mu porazit národní hnutí v Sasku a začal pomáhat Rakousku vytvářet znovu německý spolek. Ale na druhé straně odmítal odevzdat se úplně vedení Rakouska. Když v roce 1854 Rakousko a Prusko uzavřelo spojenectví v souvislosti s východní otázkou, Beust přiměl středoněmecké státy k protestu proti tomuto spojenectví, že Německo nechce obětovat svou krev pro zájmy Anglie a Francie na východě. Jako člověk hájící samostatnost malých německých států a kritizující myšlenku o spolkovém německém státu pod vedením Pruska, Beust navrhl v roce 1861, aby německý bundestag, vytvořený ze zástupců německých vlád, střídavě zasedal pod pruským vedením v severním Německu a pod rakouským vedením v jižním Německu. Prusko i Rakousko ovšem jeho návrh zamítly. Po prusko-rakouské válce byl Beust na přání Pruska sesazen z funkce saského ministra zahraničí. Následně byl 30. října 1866 jmenován rakouským císařem do funkce ministra zahraničních věcí habsburské monarchie. Jeho nástup do úřadu byl vykládán jako demonstrace protipruských emocí. V nové funkci se Beust soustředil na ustálení poměrů ve státě otřeseném válečnou prohrávkou a na urovnání státoprávních vztahů s Uherskem. Beust se dohodl s uherským předákem Gyulou Andrássem a 18. února 1867 byl v uherském sněmu představen císařský reskript, který vyhověl požadavkům Uhrů. Po sjednání finální podoby rakousko-uherského vyrovnání bylo vše potvrzeno korunovací císaře Františka Josefa I. za uherského krále v Budíně 8. června 1867. Aby Němci neuherských zemí souhlasili s dualismem, byla jim zajištěna nadvláda nad Slovany. Ostře zakročil proti české státoprávní opozici. V zemských volbách v Čechách v roce 1867, které proběhly pod Beustovým nátlakem, zvítězily centralistické, protifederalistické síly. V roce 1867 byl Beust jmenován poslancem Říšské rady, ve které zastupoval kurii obchodních a živnostenských komor v Čechách a v roce 1868 byl povýšen na hraběte. Dne 22. června 1869 povolal panovník Beusta do Prahy. Beust měl učinit vstřícný krok vůči Čechům a dohodnout se s českou opozicí na vyrovnání. Avšak jednání se rozbilo. Schylovalo se k prusko-francouzské válce a Napoleon III. se snažil navázat spojenectví s Rakouskem, které Beust jeho ministru Grammontovi určitě slíbil. V rozhodující chvíli zasáhl Andrassy a odmítl pomoci Francii, ukazuje na hrozící Rusko. Beust proto musel 18. července 1870 prohlásit naprostou neutralitu Rakouska a musel nečinně přihlíšet vzniku Německého císařství a prohlášení Viléma za německého císaře ve Versailles (18. ledna 1871). Císařství vzniklo podle maloněmecké koncepce a vládli v něm Hohenzollernové. Prvním císařem byl Vilém I. (1871-1888) a říšským kancléřem Otto von Bismarck. Beust pogrataloval Bismarckovi k velkému úspěchu a vyslovil přání, aby mezi novou německou říší a Rakouskem brzy zavládlo přátelství. Když došlo za Hohenwarta v roce 1871 k pokusu o české vyrovnání (fundamentální články), byl to mimo jinými Beust, který s ním nesouhlasil. Argumentoval, že je zapotřebí brát ohledy na Německo, které by nerespektovalo obnovený Český stát. Obával se obratu rakouských Němců směrem k Berlínu a nechtěl dráždit prostřednictvím ústupků Čechům. S pomocí Andrassyho opravdu zničil vyrovnání a způsobil Hohenwartův pád. Vzápětí, 6. listopadu 1871 byl Beust propuštěn a poslán jako rakouský vyslanec do Londýna. Zde zůstal do října 1878, kdy se stal vyslancem v Paříži. V roce 1882 odešel na odpočinek do Altenberku v Dolních Rakousích, kde 23. října 1886 zemřel. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 3 (B-Bianchi), Praha, 1996, s. 913-914. ISBN 80-7203-305-0.

²²¹ Pravá cesta. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 8, s. 1.

V následujícím článku využil autor lexikálních prostředků obrazných, které mají společného jmenovatele v oblasti gastronomie. „*Ve Vídni je připravena pečeně pro Němce, v Pešti pro Maďary; Polákům ve Vídni a Chorvatům v Pešti předloží se polévka a my Čechové ve Vídni vedle Slovanů i Rumunů v Pešti budeme obírat kosti a kdy Němec i Maďar zalije pečínku „rujným“ vínem, můžeme si pochutnat na neslané vodě, ale útraty za hostinu – zaplatíme my!*“²²² Zde je obrazně vyjádřena představa Čechů, jak dopadne vyrovnání v habsburské monarchii. „Nejvydatnější pokrm“ (tj. největší zisk) budou mít Němci a Maďaři, o něco chudší pokrm v podobě polévky bude naservírován Polákům a Chorvatům. Pro Čechy, Rumuny a ostatní Slovanů je připraveno „nejchudší jídlo“, tudíž jejich zisk z vyrovnání bude nejmenší. Tím, že se jedná o všední jevy (výrazy z oblasti gastronomie), se jevy politické zneváží.

Dalším příkladem obrazného pojmenování je následující ukázka, ve které se objevují také neologismy. „*Čechy a národ český nezmizí proto ze světakoule, protože někteří pyšní pštrosové ve Vídni strkajíce hlav svých do „cislajtánského“ písku jich nevidí. Po absolutisticku nás metternichovat a bachovat můžete, k mlčení a trpění nás dohnat můžete, avšak jen nenechte nás mluvit, volit. Tu vždy se dočkáte stejného výsledku, dokud to pravda, že slovo „volit“ pochází od „vůle“ a že vůle člověka jest to jediné, co i uprostřed „nejkonstitučnějšího“ násilí vždy zůstane – svobodné!*“²²³ Užití lexikální prostředky (*pyšní pštrosové, do cislajtánského písku, metternichovat, bachovat*) text ironizují, možná ho posunují až po pozice sarkastické.

2.2 K zesílení kladného či záporného hodnocení slouží intenzifikační prostředky. Mezi intenzifikační prostředky, které se ve zkoumaném ročníku Národních listů nacházejí, patří např. **rozvíjející větné členy velmi nebezpečné postavení** (Koruny české v politice německé, protože Berlín jí bral země a Vídeň jí brala práva. Češi požadují, aby koruna česká byla zástitou jejich národnosti a hradbou státu rakouského; nikoliv míčem politiky německé, kterým by si mezi sebou házely Berlín a Vídeň.)²²⁴ K intenzifikačním prostředkům dále náleží **gradace** („*Neslyšet, nevidět Slovanů, to byl vždy poslední smysl, ba jediný smysl všeho toho, co se dosud zalíbilo vyvoleným duchům v Rakousku nazývat „ústavou“, „februarismem“, „parlamentarismem“*“²²⁵), jež je vyjádřena ironicky, a **opakování slov a větných struktur** („*i krvi i penězi přispívají Čechy nejen poměrně, ale i absolutně více k říši než království uherské*“). Z toho důvodu jsou Češi přesvědčeni o tom, že mají větší právo na samostatnost

²²² Table d' hote. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 44, s. 1.

²²³ Volby ve venkovských obcích. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 80, s. 1-2.

²²⁴ Napoleon III. a Rakousko. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 126, s. 1.

²²⁵ Ticho v Čechách. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 106, s. 1.

(respektování práv, zájmů, zvláštních citů a názorů) než Maďaři. A jako důkaz toho, že se jejich tvrzení zakládá na pravdě, uveřejňují redaktoři Národních listů 20. dubna 1867 statistické údaje z roku 1864 (viz tabulka níže).²²⁶

	české království	celá koruna česká (Čechy, Morava, Slezsko)	uherská koruna (Uhry, Sedmihrady)
z přímých daní	20 003 838	29 306 011	30 925 175
z nepřímých daní	34 154 081	48 029 609	39 684 674
celkově	54 157 909 zl.	77 335 620 zl.	70 609 849

Dalším příkladem opakování je tento text: „*Ano, nařkli nás, že všechno naše dosavadní chování bylo jen líčené a že nám nešlo ze srdce. Nařkli nás, že všechno naše usilování o práva národní bylo jen naučeným komediantstvím, jež se skončí, když je úloha u konce. Nařkli nás, že celá naše minulost jest jen pouhou bublinou z hlavy snů, kšaft našich otců že jest podvržen, jenž nás ustanovuje za pravé, jediné, zákonité dědice této země. Nařkli nás, jakoby matka naše vlast byla jen ženou nejisté pověsti a že nutno pokrčiti rameny a usmáti se prostosrdečnosti naší, hlásíme-li se k ní co synové. Nařkli nás, jako bychom se musili hanbiti za svůj rod a my synové jediné rodiny jako bychom neměli počestného místa ve spolku ostatních“.*²²⁷ Takto nařkli Němci Čechy v předvečer voleb do českého sněmu, čímž dali jasně najevo, že nesouhlasí s uznáním státního práva Čechů. V již zmíněné ukázce se vyskytují také lexikální prostředky dvouslovné (*naučeným komediantstvím*) a víceslovné (*bublinou z hlavy snů, ženou nejisté pověsti, hanbiti za svůj rod*) nebo rozvíjející větné členy (*chování bylo jen líčené; jediné, zákonité dědice této země*). V textu je využita anafora²²⁸ a právě využití tohoto rétorického prostředku dodává textu určitý patos. Článek dostává charakter polemiky – dialogizace, co o Česích řekli Němci a jak na to Češi reagují.

Dialogizace vrcholí v Thunově²²⁹ proslovu: „*Jsem sám rodem Němec a bohužel nerozumím ani slova českého, nebudete mně tedy považovat za žádného „ultračecha“, avšak*

²²⁶ Dostane se nám spravedlnosti? In *Národní listy*, 7, 1867, č. 110, s. 1.

²²⁷ Předvečer slavnostní. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 78, s. 1.

²²⁸ Anafora – opakování téhož slova nebo skupiny slov na začátku dvou i více (někdy i mnoha) sousledných veršů (příp. poloveršů, strof nebo vět). In VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984, s. 19.

²²⁹ Thun-Hohenstein Friedrich Franz Joseph Michael (1810–1881) byl rakouský diplomat. V letech 1843 až 1847 byl v Turíně, následně ve Stockholmu a od roku 1849 v Mnichově. V roce 1850 byl vyslancem na kongresu ve Frankfurtu. Po založení Bundestagu (Německý spolek) se stal jeho prezidentem. V roce 1855 sloužil v Lombardii u Jana Radeckého z Radče. V letech 1857–1863 působil jako vyslanec a zplnomocněný ministr v Petrohradě. Pak odešel ze státní služby. Jako český velkostatkář byl zvolen do Českého zemského sněmu. Od roku 1879 byl dědičným členem Panské sněmovny Říšské rady. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 25 (T-Tzschirner), Praha, 2002, s. 400. ISBN 80-7203-385-9.

tolik musím říct, že jsem ještě od nikoho nezaslechl přání, aby Němci v Čechách byli potlačováni. Za to ale slyšel jsem často, že Němci jsou zde nejvzdělanější, nejprobudilejší, nejpodnikavější. A víte, co se z toho vyvodilo? Právilo se: proto mají Němci právo, aby jim vláda dávala přednost – Může pak ještě někdo říci, že Čechové chtějí potlačit Němce? Tážu se pánů, kteří denně čítají brutální surové útoky vídeňského časopisectva na národ český: to-li ten způsob, kterým lze se dodělati smíření?!”²³⁰ Výše uvedená ukázka je prohlášením ze zemského sněmu a hrabě Bedřich Thun v něm reagoval na profesora Höflera, který chtěl usmíření Čechů a Němců, avšak nechtěl potlačení Němců.

Hrabě Thun, ačkoli byl německého původu, se stylizuje do role zástupce Čechů, který vede dialog s Němci. Dialogizace pokračuje nahromaděním řečnických otázek, které v sobě implikují odpovědi s pročeským stanoviskem.

Mezi výrazové prostředky použité v proslovu patří přívlastek několikanásobný (*Němci jsou nejvzdělanější, nejprobudilejší, nejpodnikavější*), jímž Češi kladně hodnotí Němce, a dále přívlastek postupně rozvíjející (*brutální surové útoky*), kterým Češi popisují negativní chování vídeňského tisku k českému národu.

3. Poslední stupeň persvaze je **agitace**, jejímž cílem je přimět čtenáře k nějaké akci. Výzvy, které se v Národních listech vyskytují, jsou titulky článků, někdy zakončení článku, případně zdůrazněná myšlenka uprostřed.

3.1 Porážka Rakušanů v bitvě u Solferina v roce 1859 způsobila pád Bachova absolutismu a v monarchii se postupně začal obnovovat ústavní život. Na podzim roku 1860 vydal František Josef I. Říjnový diplom, jenž načrtl konkrétní podobu ústavní formy vlády, kterou pak konkretizovala únorová ústava, vydaná 26. února 1861 státním ministrem Antonem von Schmerlingem. Podle únorové ústavy měla být zřízena Říšská rada představující nejvyšší zákonodárný sbor, volený nepřímo jako soubor zástupců jednotlivých zemských sněmů. Ještě téhož roku byly proto vypsány zemské volby nejen v Čechách, ale také v ostatních korunních zemích. V březnu 1861 se tedy konaly první volby do nově vytvořeného Českého zemského sněmu, jenž platil za zákonodárný sbor zemské samosprávy.²³¹ O několik let později, v roce 1867 se Češi ohlédli a zhodnotili minulou dobu radostným zvoláním: „Jaký to rozdíl mezi dobou, kdy roku 1861 vypsány byly volby do sněmu zemského a mezi dobou nyníjší!“ Od roku 1861 do roku 1867 udělali Češi velký pokrok v oblasti znalostí o domácí politice. V roce 1861 byli občané na rozpacích, nevěděli, co bude

²³⁰ Ze sněmu českého. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 58, s. 2.

²³¹ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, s. 15-23. ISBN 978-80-7432-181-8.

úkolem zemského sněmu a koho do něj zvolit. Avšak v roce 1867, v době konání dalších voleb, si český národ na základě předchozí zkušenosti dokázal vybrat vhodné zástupce („muže všestranně způsobilé a úplně spolehlivé“), kteří ho budou reprezentovat“.²³² Z jazykového hlediska má výše uvedená (a graficky zdůrazněná) výzva charakter zvolací věty. Jedná se o reflexi Čechů v pozitivním slova smyslu.

3.2 Významnou osobností veřejného života byl český podnikatel a obchodník Richard Jacob Dotzauer, jeden z nejbohatších mužů v monarchii.²³³ K národnostní otázce zaujal jasné stanovisko, jež je patrné z ukázky, kterou uveřejnily Národní listy v článku s titulkem „Německý fanatismus“. „K Němci Rich. Dotzauerovi přišla těchto dnův deputace výboru pro uspořádání koncertu ve prospěch bezplatných obědů pro chudé žáky gymnasiální. Deputace nabízejíc listek ke koncertu žádala za příspěvek dobročinné podniknutí. Němec Richard Dotzauer, prohlédnuv si deputaci od hlavy k patě, tázal se, které národnosti jsou studenti, pro něž se tuto sbírá. A uslyšev, že nadace požívají studující obojí národnosti, osopil se Němec R. D. : na smíšené nadace že nepřispívá. – To byl čin německý pana Dotzaura!“²³⁴ Další vyznačené vybidnutí je vyjádřeno pomocí zvolací věty, která se nachází v závěru článku a představuje myšlenkové shrnutí a zdůraznění.

3.3 Jak se projevovaly národnostní spory mezi Čechy a Němci lokálně, demonstruje následující ukázka o plzeňských Němcích, kterým byla trnem v oku místní reálná škola. „Němci plzeňští už zase protestují a sice, dle Plz. Novin“ podali protest proti usnesení obecního zastupitelstva, jimžto reálka plzeňská ve smyslu zákona o rovnoprávnosti na středních školách prohlášena za českou. Věditi' dobře, kam se obrátit. České obyvatelstvo plzeňské, ted' už jen české, brzo-li ohlásí Němci tamější nový protest proti tomu, že vůbec v Plzni Češi žijou a takovou nesmírnou většinu mají. Česká Plzeň v Čechách! Tot' patrně přece to největší bezpráví jaké se kdy státi mohlo kultuře německé“.²³⁵ Uvedený příklad agitace má podobu zvolací věty eliptické a vyskytuje se v závěru ukázky. Je vyjádřen paradoxem.

3.4 Češi, zaměstnaní děním ve vlasti (jednání o státoprávních požadavcích), zanedbali obranu proti šíření klamných informací o domácí situaci v cizině a nyní o nich vídeňský tisk psal nelichotivé zprávy. „Viedeňské časopisy dělají z rakouských Němců „schmerzenskind“,

²³² Našemu občanstvu na uváženu. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 9, s. 1.

²³³ Dotzauer Richard Jacob (1816–1887) byl v letech 1846–1860 jedním z členů předsednictva Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách. V roce 1848 se stal hejtmanem pražské Národní gardy. Od roku 1850 byl členem a od roku 1862 viceprezidentem pražské obchodní a živnostenské komory. V letech 1874–1884 zastával funkci prezidenta komory, díky čemuž byl zvolen do Českého zemského sněmu, v němž příslušel k německým liberálům.

²³⁴ Německý fanatismus. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 80, s. 3.

²³⁵ Denní zprávy. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 88, s. 3.

píší o nich srdcelomné žalozpěvy do ciziny, vypravují o nich, co prý všechno zkusí např. od Čechů a při tom se vypravuje znovu vše, co se o těchto již nalhalo a mimo to ještě jiné, dle příležitosti a fantazie.“ Autor článku dále nabádal čtenáře k opatrnosti a bdělosti, když napsal, že tato situace nemůže být Čechům lhostejná, protože jsou národem teprve se utvářejícím a musí dbát na svou pověst, kterou by snad chtěl někdo očernit. Nejsou velkým národem jako Francouzi, kterým může být lhostejné, že je německá žurnalistika dennodenně uráží. Z toho důvodu začali bit redaktoři Národních listů na poplach a v tisku provolávali: „Nastává práce v cizině!“²³⁶ Tato výzva je formulována prostřednictvím rozkazovací věty a plní funkci titulku.

3.5 Po rozpuštění českého sněmu (leden 1867) hrozil zánik českého království v nově vytvořené říši (cislajtánské), což by vedlo jednak k rozpadnutí říše rakouské, kterou Češi chtěli zachovat, tak také ke ztrátě politické samostatnosti českého národa a jeho podřízení vládě někoho jiného. Redaktoři Národních listů nabádali český národ, aby se nevzdávali a bojovali za své cíle: „*Vy pak rodáci – buďte pamětlivi slavného jména českého a velikých skutků předků našich. Nedejte utonouti staroslavnému království našemu a národu svému v bezejmennosti a područí a nepřivolte k rozdělení říše. Kdožkoli jsi poctivý a věrný Čech, konej při nastávajících volbách svou povinnost nešetře času, ani práce, ani obětí. Jednáť se o naše právo, naši čest, naše bytí, naši budoucnost. Proto držme se všickni pevně, svorně. – „Svoji vždy k svému“ a „nedejme se!“²³⁷ Výše citovaný apel je z jazykového hlediska zvolací věta, která využívá tvarů rozkazovacího způsobu, a nalézá se v závěru textu. Využití rozkazu postupně v každé větě (*buďte, nedejte, nepřivolte*) připravuje půdu pro klíčovou větu, která nese poselství. *Svoji vždy k svému* je eliptické vyjádření, do kterého je čtenář sám schopen dosadit vhodné sloveso, protože předtím proběhla příprava.*

3.6 Dne 30. října 1866 povolal císař do vlády jako ministra zahraničí saského politika Friedricha Ferdinanda Beusta. Jeho jmenování přijala česká veřejnost ostražitě a tisk vyslovil obavy, že cizinec neporozumí specificky rakouským potřebám. Po jmenování Beusta opět ochladly naděje na uznání českého státního práva a jeho potvrzení korunovační přísahou. České obavy byly na místě – Beust začal pracovat na přípravě dualistického řešení.²³⁸ Většina sněmu království českého volala jedním hlasem: „Pryč s Beustem, pryč s politikou Beustovou!“ Připouští se názor, že proti Beustovi a jeho ústavodárné politice by se vyslovila také většina sněmů moravského, krajinického i haličského. V závěru článku se čtenář dočte, že

²³⁶ Nastává práce v cizině. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 24, s. 1-2.

²³⁷ Čechové! In *Národní listy*, 7, 1867, č. 76, s. 1.

²³⁸ RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine*. Praha, 2013, s. 151-152. ISBN 978-80-87341-15-5.

„národové rakouští a sněmové jejich zemští dočkají se doby, kdy Rakousko nebude více potřebovati p. Beusta, p. Beust však nedočká se doby, kdy Rakousko by obejiti se mohlo bez skutečné většiny svých národů a sněmů jejich zemských“.²³⁹ Zmíněná výzva je vyjádřena rozkazovací větou eliptickou, která se nachází v centru článku. V textu je využito opakování syntaktické konstrukce, jedná se o anaforu, což ještě ve spojení s vykřičníkem upoutá pozornost. V závěru článku je hlavní myšlenka (Beustův odstup) podpořena chiasmem v celé syntaktické konstrukci, který je vyjádřen slovesy v kladné a záporné podobě (dočká – nedočká).

3.7 Vůči českým státoprávním požadavkům zaujal Beust jasné stanovisko, když pronesl památnou větu: „*Jen ke zdi s nimi!*“ Tak se má podle Beusta nakládat se Slovy. K čemuž autor článku dodal, že Češi jsou čelními zastánci národní rovnoprávnosti a tedy také základním kamenem Rakouska, které se rozpadne, pokud nebude zavedena všestranná rovnoprávnost.²⁴⁰ Češi připustili myšlenku, že kdyby byla jejich státnost vytrvale ignorována, oslabilo by se jejich spojení s monarchií.²⁴¹ Předchozí zdůrazněná ukázka agitace má podobu eliptické věty zvolací, která využívá tvarů rozkazovacího způsobu.

3.8 V březnu 1867 byly vypsaný císařem zemské volby v Čechách.²⁴² Díky provládní agitaci došlo ve velkostatkářské kurii k přelivu téměř všech mandátů ve prospěch centralistické a provídeňské Strany ústavověrného velkostatku, jejímž předsedou byl Karel Vilém Auersperg. Ve zbylých kuriích se poměr sil nezměnil, proto se Češi a federalisté ocitli na sněmu v menšině (sněm obsahoval 154 ústavověrných a 87 státoprávních poslanců). Česká reprezentace pak přestala docházet do sněmu a začala politika pasivní rezistence (1867-1874).²⁴³

Na vzniklou situaci okamžitě reagoval tisk, když psal o tom, že nastalo „*Ticho v Čechách!*“²⁴⁴ Česká žurnalistika, motivovaná solidárním jednáním, prohlásila, že bude muset prý rovněž ustoupit z jeviště veřejné politické diskuse. Centralistická většina mezitím odsouhlasila obeslání Říšské rady a pomohla ke schválení rakousko-uherského vyrovnání. Sněm zasedal od dubna 1867 do října 1869.²⁴⁵ Výše zmíněný příklad agitace je realizován

²³⁹ Ale co potom? In *Národní listy*, 7, 1867, č. 82, s. 1-2.

²⁴⁰ Jen ke zdi s nimi. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 90, s. 1-2.

²⁴¹ RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine*. Praha, 2013, s. 154. ISBN 978-80-87341-15-5.

²⁴² Stalo se tak po nevydařených volbách v lednu téhož roku, při kterých zvítězil federalistický proud podporovaný českou Národní stranou (staročechy) a Stranou konzervativního velkostatku, která zastupovala historickou šlechtu).

²⁴³ Sněm království Českého 1867-69. In *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky*. Online, [cit. 8. 7. 2017].

URL: < http://www.psp.cz/eknih/1867_69skc/index.htm >.

²⁴⁴ Ticho v Čechách. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 106, s. 1.

²⁴⁵ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982, s. 218-220.

zvolací větou a zastává funkci titulku. Jedná se o jednočlennou substantivní větu a tím, že je výrazově úsporná, navozuje mnohoznačná očekávání.

3.9 Po rakousko-uherském vyrovnání odmítala česká státoprávní politika nově vytvořený umělý útvar „Předlitavsko“, v němž zanikala autonomie zemí Koruny české, protestovala proti omezení pravomocí zemských sněmů ve prospěch centrální říšské rady. Česká politika ovšem reagovala v mnohém nezrale – čeští předáci se například vydali navštívit národopisnou výstavu v Moskvě a vydávali tuto cestu za slovanskou odpověď německé a maďarské hegemonii; bývalý radikální demokrat z let 1848-1849 Karel Sladkovský dokonce demonstrativně konvertoval k pravoslavné církvi. Čeští předáci prakticky ovšem ničeho nedosáhli, protože ruská vláda si samozřejmě nechtěla komplikovat své vztahy s Rakouskem kvůli několika českým vlastencům.²⁴⁶ Na celou akci ostře reagoval maďarsko-německý žurnál „Debatte“, když volal: „*Sbratření na základě panslavistickém! Toť spiknutí proti Rakousku, toť zločinný útok na život Rakouska!*“ Jeden nešťastný dopisovatel z Prahy totiž podal žurnálu zprávu, že národopisná výstava slovanská v Moskvě se využije k slovanské národní demonstraci, že různé ruské noviny již zřejmě o tom píší a že tak jako všechny slovanské národy navštíví onu výstavu, tak také mnozí Češi, mezi nimi zejména pánové Palacký, Rieger a Brauner.“ Němci se obávají spojení všech Slovanů, protože by vytvořili početně silnější skupinu (40 milionů Němců, 80 milionů Slovanů), a proto vyhrožují, že pokud půjde několik Čechů do Moskvy, je možné, že se odtamtud už nevrátí. Na což Češi reagují hláškou: (a) „*A tento názor o svobodě je názorem vzdělanosti německé!*“ a pokračují: (b) „*Vy byste věru byli nejradši, kdybychom vůbec vyšli přes hranice a nevrátili se nikdy. Řekněte nám jedinou věc, kterou byste na nás byli dle zásluhy ocenili, jen jedinou naši vlastnost, na které byste nechali poctivého mlata. Vy spíláte nám musíte, vy byste nás vyháněli, i kdybychom ve všem byli ryzejší nad zlato a lesklejší nad slunce – neboť vy nenávidíte nás! Nás, co povznáší, vám je pramenem žluči*“.²⁴⁷ Citovaná ukázka agitace je tvrdým osočením Čechů, vznesením těžké obžaloby na Čechy a má polemický ironický charakter. Na začátku zareagovali Češi správně, v polemice použili ironii (a), ale později přešli do jiné stylové polohy (b). Jejich promluva se zvrhla v sebelítost, nárek nad nepochopením, který se objevoval v první části národního obrození, ale do této doby už nepatřil. Vymyká se zralejším polemikám tohoto období.

3.10 Zanedlouho poté, co Češi přestali docházet do zemského sněmu (duben 1867), byli najednou „*vzácným a vyhledávaným zbožím*“ v Rakousku. Na stránkách Národních listů

²⁴⁶ RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine*. Praha, 2013, s. 157. ISBN 978-80-87341-15-5.

²⁴⁷ Spiknutí proti Rakousku. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 116, s. 1.

v článku *Vyrovnání s Čechy?* se psalo: „Češi mají přispěti tonoucí Cislajtánii!“ Ještě neuplynuly ani čtyři měsíce, co vítězové ode dne 13. dubna hrdě opouštěli sněmovnu českou, aby obnovili říši. „[...] majíce vzácné sebevědomí, že nepřítomnost „tuctu českých poslanců“ nezadrží je v samosprávném díle ústavním. A hle! Již jsou u konce ústavní mudrci se svým politickým počtem, se svou hrdostí, se svým sebevědomím, se svým důmyslem a se svou čiperností organizátorskou!“ [...] „veliký jejich kapelník“ přišel prý hledat mezi Čechy, těmi Čechy, které dne 12. dubna toho roku při debatě o volbách do rady říšské tak nízko cenil v ohledu politickém“.²⁴⁸ Z jazykového hlediska má výše uvedená výzva charakter zvolací věty a jedná se o myšlenku, která stylisticky konstatuje skutečnost. Z toho pak vychází ironický komentář, ve kterém jsou zmiňovány tři věci: *vzácné sebevědomí* měli poslanci, kteří zbyli na sněmu a kteří se domnívali, že se obejdou *bez tuctu českých poslanců* při práci na *samosprávném ústavním díle*. Potom jsou znovu uvedeny tři tematické okruhy, které při zasedání sněmu chybí. *Ústavní mudrci* ztratili svoje *sebevědomí*, sněm nedosahoval potřebného *počtu účastníků* a *veliký kapelník* podcenil české poslance z *politického hlediska*. *Velikým kapelníkem*, jehož jméno v ukázce uvedené není, byl zřejmě předseda českého sněmu. Tuto funkci tehdy zastával Edmund Hartig (4. dubna 1867 – 3. srpna 1867).

3.11 Národnostní spory mezi Čechy a Němci se promítly také do každodenního života. Projevy nenávisti je možné sledovat v následujícím úryvku, který pojednává o založení industriální školy v Humpolci. „Ó ty všemohoucí kulturo německá! Ty zde pořídíš, pouhá Němkyně v ryze českém městě! Není možno, aby tobě dívky českých rodičů svěřeny byly. Ale div divoucí! Co den přibývá prý jí děvčat, a ona měla již i tu smělost, že žádala obecní radu za subvenci“. Zástupci města Humpolec si přáli založit novou školu, která byla podle jejich názoru velmi důležitá. Ale jejich přání bylo zamítnuto z finančních důvodů. Vyčerpaly by se totiž všechny peníze na městské důchody. Pravý důvod byl ovšem jiný, nesl se v duchu národním. Před nějakou dobou se usadila ve městě Němka, bývalá guvernanka narozená v Prusku, která neuměla ani slovo česky. Založila zde ústav pro dívky, který byl ovšem určen jen bohatším. Chudé dívky, které by znalosti ženských prací nejvíce potřebovaly, do školy chodit nemohly, protože neměly dostatek peněz. Je zcela pochopitelné, že místní nenechali celou akci bez odezvy a apelovali proti tomuto diskriminujícímu počínu: „*Ctění pp. výborové, prohlédněte a nenechte, by takovýto soukromý, dívky naše odnárodňující ústav v městě našem se zakotvil!*“²⁴⁹ Uvedený příklad agitace má podobu zvolací věty a obsahuje adresnou výzvu – přímé oslovení.

²⁴⁸ Vyrovnání s Čechy? In *Národní listy*, 7, 1867, č. 122, s. 1.

²⁴⁹ Industriální škola. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 122, s. 2.

7.2.2 1868 – položení základního kamene k Národnímu divadlu

1. Ukázky, které náleží k **argumentačním** textům, patří do oblasti kulturních a politických zpráv, úřední komunikace, spolkového a každodenního života a školství. Kladou si za cíl informovat čtenáře o postavení českého a německého divadla v Praze (1.1), o přípravách na německou demonstraci (1.2), o úřední komunikaci s německými podniky výhradně v jazyce německém (1.3), o vztahu Čechů k Prusům (1.4), o vyhození Čechů ze Spolku německých kupců (1.5), o roli češtiny ve vzdělávacích institucích v Čechách (1.6, 1.7, 1.13), o koncertu ve svatovítském chrámu v Praze pod německou taktovkou (1.8), o výkladu českých dějin německým profesorem (1.9), o německém studentovi, členu burschenschaftu, Ottovi Černém (1.10), o následcích germanizace v Brně (1.11) a o otázce práv Němců na řízení rakouské politiky (1.12).

1.1 Skutečnost, že postavení Čechů a Němců v Praze bylo rozdílné, dokazuje odlišná naléhavost vybudování českého a německého divadla. „*Některé pražské journály spustily se do neplodné dle našeho názoru polemiky o českém divadle s „Tagesboten“, který dokazuje to, co byl už často dokazoval, že totiž pro Prahu je německé divadlo ovšem nutností, české ale nic. Ano nutností prý bylo německé divadlo pro Prahu před nějakým stoletím, praví „Tagesbote“, sic prý by byli tenkrát stavové vystavili divadlo české a nikoli německé. Před německým bylo divadlo italské v Praze, žádala toho tenkrát snad italská národnost a čistě a vybroušeně italská vzdělanost Pražanů? [...] Divadlo je velkému městu vždy potřebou, právě tak jako koncertní a bálková síň i jiné místnosti zábavné. Povstanou-li v jednom městě divadla dvě, musí každé způsobem svým obecnstva sobě dobývat. České divadlo ale nemá úkol druhého divadla, musí s německým divadlem jíti mutatis mutandis touže cestou, musí mít, aby s výsledkem konkurovalo, tedy také tytéž prostředky. [...] Německé divadlo má velkou, bohatě upravenou místnost, prostranné jeviště, skvělou mašinerii, která ob rok zemi vždy zase nových dvacet tisíc stojí atd. České divadlo je maličké, uvnitř chudé, s jevištěm malým, mašinerií pražádnou – a má konkurovat!*“²⁵⁰

Redaktor *Národních listů* v textu dále psal, že nechápe logiku Němců a uvedl příklad. Před sto lety nebyly žádné české školy ani žádné české úřady v zemi – „*nemělo snad obyvatelstvo české národnosti žádné „potřeby“ škol a úřadů?*“ Před patnácti lety Bach zakázal zakládání nových kočovných českých divadelních společností, „*snad pro to, že nebyla jich potřeba?*“ Zakázané knihy v českém překladu byly ve stejnou dobu dovoleny v německém originále – „*snad kvůli větší duševní potřebě Němců?*“

²⁵⁰ České a německé divadlo v Praze. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 9, s. 2-3.

Podle autora článku měla vláda poté, co nechala postavit první samostatné české divadlo, poskytnout mu stejné množství peněz jako již stojícímu německému divadlu a jako náhradu za to, že německé divadlo užívalo monopolu a za roky fungování nashromáždilo jistý finanční obnos, měla založit hned alespoň čtyři česká divadla.

České divadlo disponovalo jen malým prostorem, ale toužilo uvádět činohru, operu i balet, podobně jako velké divadlo německé. Muselo mít ve své nabídce různé žánry, aby uspokojilo zájmy všech diváků. Vedle klasických děl chodili diváci velmi rádi na komedie.

Text je postaven na kontrastu českého a německého divadla. Popisuje, jak vypadá interiér českého a německého divadla a také, jak obě divadla fungují. Významové vyznění vrcholí ve výše citovaných řečnických otázkách.

1.2 Následující ukázka popisuje, jak probíhaly přípravy na německou demonstraci. „*Tagesbote*“ v nedělním čísle svém nazval jak známo české studentstvo „syčící a hvízdající rotou“, české obecní Prahy, jež nechce zde trpěti žádných německých skandálů: chátrou a luzou. Ve včerejším čísle raduje se, že prý nás těmito nadávkami svými jak se patří „*řal do živého*“; ostatně prý v tom zástupu, který v koleji Karlově „*insultoval*“ německé studenty, bylo jen málo českých studentů, nýbrž skorem samí „*flamendři*“. – *Výstrahy, kteréž vyslovily listy české, zove výhrůžkami a terrorismem, kterýž prý už kasá si rukávy. Je prý to jako o venkovském posvícení, „když podnapilí pacholci chtějí býti sami pány v tančírně a proto menšině slušných lidí hrozí vyhozením a vymlácením“*. – [...]“²⁵¹ Ve skutečnosti to byli ale Němci, kteří chtěli provést demonstraci („*čili ten „posvícenský tanec*“). Byli to němečtí studenti a jejich známí z německého kasina, jež si chtěli zahrát na pány v české Praze. Překážkou jim byli čeští obyvatelé Prahy, kteří se nechtěli nechat „*vyhazovat a urážet od hloučku křiklounů podnapilých nenávistí k národu českému*“.

V textu je využito vulgarismů sdružených i do rozvitých a několikanásobných větných členů (*flamendři, syčící a hvízdající rotou, chátrou a luzou*). Objevují se i slova s velmi silnou sémantikou (*výhrůžky, terorismus*). Takto mluvili Němci o Čechách. Češi na to reagovali téměř stylově neutrálními výrazy (*hlouček křiklounů, podnapilých nenávistí*).

1.3 Jedním z hraběcích rodů, jenž měl pozemkové vlastnictví v Čechách, byli Althannové - původem z Německa a od 16. století usazení v Rakousku.²⁵² V roce 1738 koupil rod Althannů panství Svojsice u Kolína (politický okres Kolín, soudní okres Kouřim), jehož

²⁵¹ Přípravy k německé demonstraci. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 14, s. 2.

²⁵² K jejich sídlům v Čechách a na Moravě patřily například Hrušovany nad Jevišovkou, Jaroslavice, Králíky, Oslavany, ale nejvíce byl tento rod spjat se zámek Vranov nad Dyjí, který platil za hlavní rodové sídlo v 17. a 18. století. Srov. MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Praha, 2010, s. 21. ISBN 978-80-257-0027-3.

součástí byl také cukrovar. V době, kdy rodový majetek spravoval Michael Karel Althann (žil v letech 1801-1881), se stala událost, o které informovaly Národní listy dne 24. ledna 1868.²⁵³ „*Píše se nám: Kouřimský okresní výbor před nějakým časem poslal správě svojšické cukrovarny patřící hraběti K. Althanovi český dopis stran přenechání škvárů na opravení cest. Každý by se domníval, že správa cukrovarny nepatrné této žádosti ochotně vyhověla, jelikož dojísta cukrovarně samé nejvíce záležitosti musí na dobrých cestách v okolí. Avšak ředitelem továrny jest jakýs Němec z ciziny sem přišlý jmenem Westermaier. Proto dostal okresní výbor za nedlouho dopis svůj zpět s krátkou německou odpovědí, že ředitelstvo cukrovarny žádných českých dopisů nepřijímá, poněvadž správa téže továrny jest německá! – Kterak neslýchanou tuto slušnost německou okresní výbor mohl smlčeti nechápu naprosto. [...]“.²⁵⁴ Autor článku připustil, že důvodem, proč okresní výbor strpěl takové jednání, mohly být ohledy na pana starostu, kterému jakožto šlechtici nemuselo být příjemné vystoupit proti závodu jiného šlechtice. Ovšem všechny ohledy měly jít stranou, pokud se jednalo o národní čest.*

Záporné hodnocení německého ředitele je realizováno snížením vzhledem k jeho osobě, a to tím, že autoři použili vyjádření *jakýs Němec z ciziny sem přišlý*. V textu je použita také ironie (*neslýchanou tuto slušnost*).

1.4 Deník *Allgemeine Zeitung* se Čechům posmíval kvůli posledním demonstracím proti pražským Němcům: „naproti Prusům že prý jsme si netroufali demonstrovat, ti že nám imponovali. A včerejší „Bohemii“ náramně líbí se tento výsměšek, uvádít ho jakožto „trefné slovo“. – *My ale vysvětlíme „Bohemii“ proč jsme proti Prusům zde posádkou ležícím nedělali demonstrace: předně poněvadž sami prohlásili, že nevedou válku proti národu našemu, za druhé poněvadž byli to většinou lidé vzdělaní, kteří nepokládali za „věc své cti“ dráždit a urážet národ náš při každé příležitosti. Za to imponovali Prusové jistému kasinu velmi vydatně, tak sice, že se tam hrál a zpíval hlučně pruský „Siegemarsch“.*²⁵⁵

Z jazykových prostředků užitých v ukázce je možné jmenovat lexikální prostředky *netroufali demonstrovat, imponovali*, které používají Češi, když mluví o Prusech, a dále lexikální prostředky *dráždit a urážet*, které Češi volí, když hovoří o českých Němcích.

1.5 V prosinci 1867 byla vydána prosincová ústava, ve které císař František Josef I. uzákonil mimo jiné občanské právo „shromažďovat se a tvořit spolky“. Po celé monarchii vznikla celá řada spolků, ve kterých mohli lidé sdílet a prohlubovat své společné zájmy.

²⁵³ TÝŽ.

²⁵⁴ Zase kousek německé snášenlivosti. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 23, s. 2.

²⁵⁵ Trefné slovo. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 26, s. 1.

V době národnostních třenic (po roce 1848) byly zakládány spolky české a německé, přičemž spolky české odpovídaly typem sdružením německým. K profesním spolkům, které se vytvořily, patřil „Spolek německých obchodníků“. Ani jemu se nevyhnuly národnostní spory.²⁵⁶ „Ve spolku německých kupců zdejších („Verein Deutscher Kaufleute“) antipodu to našeho bujarého „Merkeru“ těchto dnův byla rozprava o zařízení bursy v Praze. Tři zdejší obchodníci, Češi, jichž věc ta zajímala, byli by rádi bývali přítomni této rozpravě o záležitosti pro veškeré obchodnictvo zdejší stejně důležité; i nechali se tedy uvést známými údy spolku do místnosti řečeného „Vereinu“. [...] Netrvá dlouho, přistoupí k našim hostům jednatel německého spolku p. Czermak a ptá se jich, kým byli do spolku uvedeni? Hosté v odpověď ukážou panu jednatele na vedle sedícího úda spolku. Pan jednatel odkvapí do vedlejšího pokoje, bezpochyby aby se poradil s pány, kteříž ve spolku rozhodují a po nějaké chvíli vrátí se s dvornou německou poklonou „že je mu líto, ale že musí pány prosit, aby se poroučeli odtud, jelikož do spolku nemají přístupu příslušníci druhé národnosti. Rozumí se, že čeští hosté nečekali, až budou odtud po zákonech německého pohostinství zdvořile vyhozeni. My ale, [...], žádáme toliko: aby se nám se strany německé uvedl jediný případ, kde by s hostmi německými, uvedenými od členův do kterého spolku českého podobně bylo naloženo. Dotud, ať žije německá kultura!“²⁵⁷

Ve výše zmíněné ukázce se objevuje kontrast mezi obsahem a formou. Forma je zdvořilá, ale obsah ponižující, a to je vyjádřeno pomocí s dvornou německou poklonou, zdvořile vyhozeni, které vrcholí prohlášením, opět ironickým, Dotud, ať žije německá kultura!

1.6 Němečtí gymnazisté z Chebu se velmi, avšak marně radovali, že na základě ministerského nařízení se už nebudou muset povinně učit česky. „Jak se „Tagesbotu“ z Chebu píše, němečtí gymnasisté tamnější „s velikou netrpělivostí“ očekávali prý počátek druhého školního běhu na gymnasium tom. Doufaliť, že ředitel oznámí jim, kterak čeština na německém ústavě tom od nynějška pěstovati se bude jen co předmět nepovinný. Avšak holobradí politikové němečtí šeredně zklamáni jsou v nadějích svých: dne 28. února na interpellaci jejich ředitel poučil je, na gymnasiích v Čechách že má se věc s češtinou poněkud jinak než na Moravě. Zde že ustanoveno vyučování češtině za předmět povinný zákonem zemským, kterýž nemůže být odčiněn žádným ministerským nařízením, ale opět jen zákonem od sněmu učiněným“.²⁵⁸ Záporné hodnocení Němců je formulováno prostřednictvím

²⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. Z dějin české každodennosti: život v 19. století. Praha, 2009, s. 317-327. ISBN 978-80-246-1683-4.

²⁵⁷ Kus německého pohostinství. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 47, s. 2.

²⁵⁸ Čeština na gymnasiích v Čechách. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 63, s. 2.

lexikálních prostředků (*holobradí politikové němečtí, šeredně zklamáni*). Nejedná se o urážku, je lehce naznačen expresivní význam slova, ale je to neutrální stylová poloha.

1.7 Národní listy obdržely zprávu pojednávající o „*velmi charakteristickém příkladu z piaristického gymnázia*“ v Praze na Novém Městě. *V prvním pololetí potkala několik žáků novoměstského gymnasia nehoda, že obdrželi z češtiny špatnou známku, kterou arci jen svou nechutí k předmětu a ještě větší nedbalostí sobě zasloužili. Tito mučenníci ihned zadali o osvobození čili dispensi o učení se češtině jakožto předmětu povinnému, a ejhle – netrvalo ani týden – tak rychlí jsou v „jistých“ ohledech naši c. k. úřadové – a všickni ti žáci oblaženi jsou potěšitelnou zprávou, že se češtině učit nemusí: „zu Folge hohen Statthaltereierlasses“.* [kvůli vysokým správním nařízením] – O skutečných důvodech se redaktor listu podrobněji nezmínil, uvedl jediný jako příklad: Jeden žadatel se chtěl věnovat studiu lékařství, a proto si myslel, že (!) češtiny „nikdy potřebovati nebude!!“ Takový důvod byl zajisté přesvědčivý, ale dosud nikoho neosvobodil od povinnosti učit se německy.²⁵⁹

Negativní hodnocení Němců je formulováno sémantikou slov samotných (*nechutí k předmětu, mučenníci, potěšitelnou zprávou*), gradací (*svou nechutí k předmětu a ještě větší nedbalostí sobě zasloužili*) a zvolací větou, která vypichuje nelogičnost argumentu Němců, (*a tudy češtiny „nikdy potřebovati nebude!!“*).

1.8 František Škroup, český hudebník, dirigent a hudební skladatel, působil velmi značnou měrou na vývoj hudebního vkusu Pražanů a za jeho kapelnictví vznikla tzv. zlatá doba pražské opery. Ačkoli byl Čechem, vedl hudebníky v jazyce německém, výjimku nechtěl udělat ani v případě, když se jeho sbor skládal převážně z Čechů. „*Dnes bude koncert ve prospěch dostavení chrámu sv.-vítského, při němž měli účinkovat z ochoty hlavně čekatelé z českého c. k. ústavu pro vzdělávání učitelův. Že ale dirigující pan kapelník Škroup²⁶⁰ měl k nim co Čechům tak málo šetrnosti, že ani po opětovaném přání všech neupustil od svého německého komanda, - opustili všickni pp. čekatelé čeští generální zkoušku a usnesli se, že za německého velení při koncertu účinkovat nebudou. Jsme žádostivi, rozhodne-li u p. kapelníka Škroupa, jenž dobře česky umí vznešený účel, o který tu jde nad osobní jeho libůstkou. Aneb je to tak těžká ctnost, býti šetrným a spravedlivým k tomu, od koho žádám službu ochotnou?*“²⁶¹

V této ukázce se o Češích hovoří pozitivně i negativně, a to pomocí lexikálních prostředků (*z ochoty, od německého komanda, za německého velení*). Pozitivně jsou hodnoceni ti, kdo slíbili účinkovat při koncertu, a negativně je nahlíženo na kapelníka

²⁵⁹ Svoboda – neučiti se češtině. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 95, s. 2.

²⁶⁰ Škroup František (1801–1862) byl český hudebník, dirigent a hudební skladatel. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 24 (Staroženská-Šyl), Praha, 2001, s. 658-659. ISBN 80-7203-367-0.

²⁶¹ Koncert pro chrám sv.-vítský za řízení – německého! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 117, s. 2.

Škroupa - ten, ačkoliv byl Čechem, mluvil německy. V textu se projevuje vztah podřazenosti a nadřazenosti. *Ochotu* lze synonymicky vyjádřit jako dobrovolnost a proti tomu stojí *komando, velení*.

1.9 Při interpretaci dějin záleží na úhlu pohledu. Bude zřejmě rozdíl v tom, jak stejnou skutečnost vnímá Čech a Němec.²⁶² Příkladem může být vnímání české historie. Jak interpretovali českou historii Němci, demonstruje následující ukázka. „*Sděluje se nám: Kladu sobě za povinnost, oznámiti Vám jak ušlechtilé na nedělní obchodnické škole profesor dr. Scholz přednáší historii českou. Minulé neděle poučoval učně své as takto: V Praze počala válka 30letá, která Čechy tak strašně zhubila, že ještě podnes mnohá města a vesnice smutně na ni se žalem zpomínají, a kdo byl příčinou té války? Jen vlastní děti země české. Rovněž tak války husitské byl vinen jediný Jan Hus, on jest příčinou, že tolik krásných zámků a hradů přišlo od vlastních synů vlasti k zničení. - - Však nedosti na tom: Největší blaho květlo prý Čechům, když vládli nad nimi králové němečtí, oni prý jsou to, kteří vystavěli Karlův Týn, týnský kostel a rovněž k velkolepému chrámu sv. Víta položili němečtí králové základ a jej v několika letech vystavěli, kdežto vlastní děti vlasti nemohou jej ve 300 letech dokončiti. České víno má prý původ svůj od Němců, pod německými panovníky byli prý Češi světu známí, z časů však, kdy nad Čechy jejich knížata vládli, jest prý jen malá pověst, že byli knížaty a více nic jiného. Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Unislav, Krok, Libuša nezanechali prý po sobě nic jiného nežli pověst malou, že nad Čechy panovali; z toho prý dosti jasně vidět, že pod německými vladaři nejlepší blaho může zkvétati atd. - Ten pan profesor má talent. Dá-li pán Bůh, za nějaký rok může být z něho někde „regierungs-rath“.*“²⁶³

Z jazykového hlediska jsou v textu použity lexikální prostředky (*největší blaho, nejlepší blaho, k velkolepému chrámu, položili základ*), jimiž Němec kladně hodnotí německý národ. První dva zmíněné příklady jsou formulovány pomocí superlativu. V článku je využit kontrast. Vše, co se vztahuje k české minulosti, je malé (*malá pověst*) a proti tomu je vyzdvihováno působení německých panovníků (*největší blaho, nejlepší blaho*).

1.10 Zprávy o německém studentu a členu Burschenschaftu Ottovi Černém plnily často stránky novin a časopisů, protože dotyčný byl rváč, zejména po požití alkoholu, a v boji se nezdráhal použít zbraň. O jeho další výtržnosti přinesl zprávu *Posel z Prahy*.²⁶⁴ „*Německý student“ Otto Czerný, rodem z Buštěhradu, navštěvoval r. 1865 jeden zdejší obchodní ústav, kdež však studie nedokončiv pro příliš „pilné“ navštěvování žádné vysvědčení neobdržel;*

²⁶² Srov. VEYNE, Paul. *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec, 2010. ISBN 978-80-87378-26-7.

²⁶³ Höfler má konkurenta. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 190, s. 3.

²⁶⁴ *Posel z Prahy* byl český časopis, jenž vycházel v letech 1857-1883, a jeho nakladatelem byl František Šimáček.

přihodilo se mu to nejenom zde, nýbrž i téměř na veškerých ústavech, akademiích a universitách, na kterých „studoval“. Czerny nesčíslněkrátě nálezal a škemral majitele řečeného ústavu o vydání vysvědčení nezaslouženého. Majetník ústavu toho, který nám, mimochodem řečeno, co solidní a nezvratný karakter znám jest, nedal se k vyhotovení nepravého vysvědčení pohnouti. – V krátce na to odcestoval majetník ústavu toho do lázní, ponechav řízení ústavu toho zástupci svému. Netrvalo dlouho, dostavil se k tomuto štíhlý muž, doručiv mu litografovanou navštívenku p. presidenta zdejšího zemského soudu, pana Mentbergra, v kteréž majitele ústavu žádal o zaslání nevyplněného a vlastnoručně podepsaného blanketu vysvědčení z ústavu, neboť prý je k porovnání s jiným vysvědčením potřebuje. Přání tomu nevyhověno hned a později se dokázalo, že navštívenka p. presidenta padělána byla a že tento o celé věci toho nejmenšího nevěděl. Když se byl majetník ústavu z lázeňské cesty své vrátil a zástupce jeho mu tuto zajímavou historku vypravoval, řekl majetník ústavu toho: V tom nevězí žádný jiný než – Otto Czerny“.²⁶⁵ Záporné hodnocení německého studenta vyjadřují postupně rozvíjející přívlastky (*příliš pilné navštěvování, nesčíslněkrátě nálezal*), lexikální prostředky (*padělána, vysvědčení nezaslouženého, nepravého vysvědčení*), opakování slov (*nálezal a škemral*), které snižují charakter člověka. Do postavy německého studenta chtěli Češi promítnout negativní rysy některých Němců.

1.11 O tom, jaké následky měl německý vliv v Brně, podala zprávu *Moravská Orlice*. Ze vzdálenějšího kraje šel jeden Moravan na c. k. okresní hejtmanství do Brna. Neznal docela nová jména ulic v Brně, která byla navíc pouze v němčině. „*Po dlouhém hledání, sem a tam chodění* se začal ptát, kde se nachází hledané c. k. okresní hejtmanství, že nemůže nikde najít Koblišnou ulici. Nakonec byl „*po dlouhém ptaní*“ doveden ke svému cíli, až k samotnému domu c. k. okresního hejtmanství v ulici, kde stál název Krapfen Gasse. Hodiny právě odbíjely půl jedné a úředníci vycházeli z kanceláří na oběd. Nemohl proto vyřídit, co chtěl, a protože se nemohl v Brně zdržet až do večera, odešel s nepořízenou. [...] tedy jen proto šel do Brna, aby se na německé nápisy ulic podíval!“²⁶⁶ V textu je zobrazen Moravan, který si připadal doma jako cizinec, což bylo dáno jazykovou realitou, kdy ulice nesou německé názvy. Jeho bloudění „doma“ je jazykově vyjádřeno trpce ironickou větou zvolací *tedy jen proto šel do Brna, aby se na německé nápisy ulic podíval!*

1.12 Češi se domnívali, že by bylo přirozené, kdyby ve státu, kde Němci netvoří ani čtvrtinu obyvatelstva, panovala politika neněmecká. Bylo by zcela spravedlivé, kdyby Němci měli stejná práva jako ostatní národy. Bylo by moudré, kdyby v zemích, kde Němci tvoří

²⁶⁵ Zprávy denní. In *Národní noviny*, 1, 1868, č. 15, s. 2.

²⁶⁶ Následky němčourství v Brně. In *Národní listy*, 1, 1868, č. 56, s. 3.

menšinu, většina jim zajišťovala ochranu národnosti. Ale s tímto se Němci nedokázali spokojit. Dlouhou dobu provozovaná germanizace v Rakousku, německá politika, která se stala základem rakouské tradice, a volební řády, jimiž chtěl Schmerling zajistit všude převahu Němců, přispěly k tomu, „že v myslí mnohých Němců panuje jen jediná zásada, a ta zní: Stát jsme my. [...] *Tážeme-li se, jaký důvod k tomu vede, aby Němci diktovali politiku rakouskou, jsou tu hned pohotově s odpovědí, že vzdělanost jejich je k tomu opravňuje. Nikdo na světě nebude upírat, že celý národ německý dosáhl dosti vysokého stupně vzdělanosti, avšak z té příčiny, že Goethe byl Němec, že Němec Humboldt sepsal Kosmos atd. nemůžeme pochopiti, kterak ku př. vídeňský notář dr. Schindler, nebo štýrský státník Kaiserfeld má mít právo, rozhodovati nad ostatními národy rakouskými. I Francouzové a Angličané mají vysokou vzdělanost a světovou literaturu; mají se proto Maďaři, Poláci, Čechové spravovati nápady státníků francouzských neb anglických? [...] A hledí-li se blíže k rakouským Němcům, tu' se shledává, že budoucímu Německu byly by důležité jen Čechy a Terst, a to právě jsou krajiny neněmecké. Což ale může záležeti na krásných krajinách alpských, na Štýrsku, Solnohradech atd.? Krásné horské partie nejsou zároveň politicky důležitými krajinami! [...] Vyjímaje Čechoněmce a snad Vídeň jsou skutečně rakouští Němci malým faktorem ve velkém národu německém. Jméno „Němec“ je sice šlechtí a jsou na ně hrdí; ale vzdělanost německá má své sídlo za hranicemi Rakouska, a Němci mimorakouští jsou nám nejlepšími svědky, jak nepatrnými živly v organismu národu německého jsou Němci rakouští. [...] Nebudeme snášeti německou nadvládu, ač plody ducha německého budou nám tak drahé, jako výkvěty vzdělanosti vůbec. A co se práv týče: Stejné právo všem“.²⁶⁷*

Mezi jazykové prostředky nacházející se ve zmíněné ukázce patří: rozvíjející větné členy (*dosti vysokého stupně vzdělanosti, na krásných krajinách alpských, plody ducha německého budu nám tak drahé*), které kladně hodnotí Němce, jejich krajinu a jejich kulturní vyspělost, dále několikanásobné větné členy (*důležité jen Čechy a Terst*) a eliptická věta oznamovací v závěru článku (*Stejné právo všem!*). Autor textu chce otevřít oči rakouským Němcům. Článek souvisí s tím, co prosazuje Schmerling, který chce zajistit převahu Němců. Rakouští Němci by si měli uvědomit, že německým Němcům na nich nezáleží (*rakouští Němci jsou malým faktorem ve velkém národu německém*). Pokud německým Němcům na něčem záleží, jsou to Čechy a Terst. Terst byl nejdůležitějším přístavem Rakousko-Uherska. Od poloviny 19. století byl samostatnou korunní zemí monarchie s vlastní vládou a sněmem, což potvrzuje jeho důležitost. Po vyrovnání patřil do Předlitavska. Bylo to i významné

²⁶⁷ Utiskování Němců. In *Národní noviny*, 1, 1868, č. 62, s. 1.

kulturní centrum. Důležitost Čech pramenila především z oblasti financí, protože země Koruny české přispívaly v Rakousku nejvíce do státní pokladny.

1.13 Jistá Emilie Schmittová založila v Praze soukromý vzdělávací ústav pro ženy, o jehož zahájení informovala širokou veřejnost pomocí letáku přiloženého k deníku *Tagesbote aus Böhmen*. „[...] tato Emilie Schmittova má tolik drzosti do sebe, že v hlavním městě země české hledajíc výživu, opovází se veřejně urážeti národnost českou. Vykládat' v řečeném ohlášení čemu prý se všemu na té její „*Erste Commercialschule für Damen in Prag*“ bude učit; a tu pod zvláštním záhlavím: „*Fremde Sprachen*“ k jazykům „cizím“ jako jsou anglický a francouzský výslovně počítá též jazyk český!! Však na tom ctěná dáma ještě nemá dost. Z těchto tří cizích řečí – dokládá – cvičiti se budou žáčky na mém ústavě jen v konverzací anglické a francouzské. – Jak by asi s takovou drzostí pochodila v Uhrách, kdyby tam veřejně prohlašovala maďarštinu za jazyk cizí?“²⁶⁸

Jedná se o text polemický, ve kterém autor polemizuje s letákem přiloženým k novinám. Je zde užito ironie (ctěná dáma), snížení vážnosti školy (na té její „*Erste Commercialschule für Damen in Prag*“), ale je zde i jasně a tvrdě vyjádřen názor na to, co si Emilie Schmittová dovolila udělat (opovází se, drzost), ale úplně hlavní, co je předmětem odsudku, že počítá češtinu za cizí jazyk.

2. Druhý stupeň persvaze, **propagace**, je ve zkoumaném ročníku nejčastěji zastoupena 2.1 **lexikálními prostředky**. Jako příklad uvádím: „*k stěně přitlačené národy, neúnavné namáhání, neohrožená odhodlanost několika mužů – vůdců, odvěčná práva, památný den, velké národní divadlo, nejkřiklavější nevzdělanost a surovost* (o Čechách), *teutonský hrdina* (o německém hrdinovi), *skutek Learův* (dát polovinu říše Němcům, polovinu Maďarům a Slovany odstrčit); *niederträchtig* [podlý, hanebný], *schurkisch* [darebácký], *bubenstücke* [klukoviny] (nadávky na české spolky a na Čechy vůbec)“.

2.2 Hojně zastoupené jsou také **intenzifikační prostředky**. Mezi intenzifikační prostředky v analyzovaném ročníku Národních listů patří např. **rozvíjející větné členy** (*kruhý až nesmyslně exaltované mládeže a nevzdělané třídy; drzý pohled, vysmívavě vyhrnutý nos, cynicky skřivená ústa a k tomu pořádně klukovské neohrabané chování*²⁶⁹ (o Čechách u příležitosti příprav na nedělní slavnost), dále **gradace** (*jazyk národa, pro nějž nemají ani za mák citu, ba který namnoze nenávidí z celé své duše*²⁷⁰ (Češi o Němcích v souvislosti s češtinou), **několikanásobné přívlastky** (*sebevědomí* [rozuměj Čechů] *jeví se jen způsobem*

²⁶⁸ Drzost. In *Národní noviny*, 1, 1868, č. 67, s. 3.

²⁶⁹ Tábor lidu pod Bezdězem. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 171, s. 1-2.

²⁷⁰ Kyselá jablka. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 146, s. 2.

surovým a násilnickým) a **ironie** („Němci brněnští, dle zpráv listů moravských, hrozí českým dělníkům propuštěním z práce, jestli vstoupí do spolku dělnického a podepíšou žádost za moravské školy! To se říká po německu „biederkeit“ [poctivost], „freiheitsliebe“ [touha po svobodě] nebo „deutsche Kultur“ [německá kultura] – jak kdo chce“.²⁷¹ Nebo další příklad „Tedy pro Čecha je němčina pravým božím dárkem, vezdejším chlebičkem, bez něhož by ani živ býti nemohl; pro Němce ale v Čechách žijících je řeč národa českého „kyselým jablkem“.“²⁷² Výše uvedený úryvek cituje článek uveřejněný v deníku *Bohemia*,²⁷³ který pojednává o vztahu Čechů k němčině a Němců k češtině. Zatímco i ti Češi, kteří nenáviděli vše, co je německé, nechávali své děti učit se německy, protože to bylo potřeba, tak Němec, především pokud vykonával úřední funkci, jakkoli to pro něj bylo těžké, musel „zakousnout do toho kyselého jablka a přiučit se češtině“. *Bohemia* nemohla trefněji charakterizovat Němce žijící na českém území a „zejména ty, co v kancelářích po Čechách z českých peněz žijí“. Češi necítili potřebu oplácet Němcům stejným způsobem, i když i pro ně byla (z jejich pohledu) němčina „kyselým jablkem“. Pozornost soustředili k závažnějším problémům, bojovali proti poněmčování a proti vytlačování češtiny ze škol a úřadů. Zároveň nechovali nenávist k němčině, učili se německému jazyku stejně jako jiným jazykům a navíc jim připadalo užitečné znát jazyk, kterým mluví jejich nejbližší sousedé. Současně se divili, proč Němci v Čechách, kterým se zdál český jazyk „odporný jako kyselé jablko“, zde setrvali a neměli „v těle tolik cti“, aby odešli ze země, kde museli každou chvíli ten nenáviděný jazyk poslouchat, ne-li ho sami „ochutnat“.

3. Poslední stupeň persvaze je **agitace**, jejímž cílem je přimět čtenáře k nějaké akci. Příklady výzev ve zkoumaném ročníku *Národních listů* jsou uvedeny níže.

3.1 Dne 1. března 1833 byla založena organizace na podporu rozvoje průmyslu a obchodu – *Jednota k povzbuzení průmyslu*. Od začátku padesátých let převzal její mnohé úkoly nově zřízený orgán – *Pražská obchodní a živnostenská komora*. Obchodní a živnostenské komory byly reprezentativní institucí, která tlumočila požadavky představitelů průmyslu a obchodu. *Pražská obchodní a živnostenská komora* se poprvé sešla 18. listopadu 1850. Za jejího člena byl zvolen Richard Dotzauer, jenž se z řadového člena vypracoval v roce 1862 na vicepresidenta a v roce 1874 na presidenta. V komoře působil až do roku

²⁷¹ Denní zprávy. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 126, s. 3.

²⁷² Kyselá jablka. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 146, s. 2.

²⁷³ *Bohemia* byl nejstarší německy psaný deník. Vycházel v Praze od roku 1830 do roku 1938. V roce 1852 se proměnil v politický list. Po obnovení ústavní vlády v roce 1861 byl hlavním tiskovým orgánem německých liberálů (tzv. Ústavní strana) v Čechách. Vznikl zásluhou významné pražské německé rodiny Haasů. Srov. BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, s. 568. ISBN 978-80-7432-181-8.

1884, než ji ovládla česká strana. Byl velmi aktivním členem a svými podněty a příspěvky k odborné problematice usiloval o zlepšení postavení obchodníků a průmyslníků, a tím chtěl posílit hospodářskou sílu monarchie.²⁷⁴

Podle redaktora *Národních listů* byl Richard Dotzauer člověk, který se do všeho pletl a který musel mít ve všem nos. „*Richard ritter von Dotzauer, grosshaendler*“. *Co bylo a bude německých agitací v Čechách, pan Richard Dotzauer musí být v každé. On musí zahajovat všechny německé spolky, on musí fedrovat i veškeré německé noviny, on musí agitovat při volbách obecních, do sněmu, do obchodní komory, on musí toastovat při každé německé slavnosti, on musí demonstrovat, on musí řečnit, zpívat, turnovat, ba on se musí i blamovat „pro interesy německva v Čechách“.* *A takovou důkladnou blamáži páně Dotzaurovu máme zase dnes před rukama ve způsobě agitátorského oběžníku ku volbám do obchodní komory – budějovické! Ano, píšeme dobře: pan Richard Dotzauer zvláštními okružníky litografovanými a opatřenými plným jeho jménem agituje pro interes německva při nynějších volbách do obchodní komory. Čemu se při celé věci divíme, že pan rytíř Richard Dotzauer spisuje ten okružník, konečně už i sám poznával, kterak je to přece už jen příliš Dotzauerovské míchati se do záležitostí naprosto cizích. Avšak honem se konejší: Všemi krajinami vlasti, píše, že obchod a průmysl tak rozvětven, řekl bych tak úzce spojen, že i kupci a obchodníku mimo okres Vaší obchodní komory nemůže být lhostejno, jaké snahy a záměry v ní nabudou platnosti. Dojista mi tedy žádný předsudku prostý člověk nebude pokládati za nepovolané vtírání se, jestliže dovolím si“ – atd. [...] Mluví o šťastném obratu v Rakousku, o „velkolepém stvoření základních zákonů“ o výborných snahách nynějších ministrů, kteříž zasluhují neobmezené důvěry a podpory, ergo: volte následující kandidáty strany německé, jakož tuto uvádějí se vám. Ještě jednou, volba je důležitá pro naši věc, držte se statečně a zasýlejte pilně legitimační listky své panu V. Rosenauerovi²⁷⁵ v Budějovicích ...“*Mit hochachtung und ergebnheit Richard Ritter v. Dotzauer grosshaendler*“ [s velkou ústou a oddaností Richard rytíř v. Dotzauer velkoobchodník].²⁷⁶ Z jazykového hlediska má výše uvedená (a graficky zdůrazněná) výzva charakter zvolací věty. Je zde užito anafory (*on musí*) a ironie, a to ve vztahu k Dotzauerovi.*

3.2 Po rakousko-uherském vyrovnání se ministrem financí ve vládě Karla von Auersperga stal 30. prosince 1867 Rudolf Brestel. V rámci svých kompetencí navrhl úpravu

²⁷⁴ VALENTA, Petr. *Jindřich Fügner a Richard Dotzauer. Dvě osobnosti podnikatelského života v počátcích kapitalismu*. Diplomová práce. UHSD FF UK Praha, 2006, s. 86-88. Online, [cit. 6. 8. 2017]. URL: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/4568>>.

²⁷⁵ Rosenauer Wenzel (1824–1874) byl rakouský a český podnikatel a politik německé národnosti, v druhé polovině 19. století poslanec Říšské rady.

²⁷⁶ Dotzauer Richard už zase panuje. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 40, s. 2.

daňového zákona, o jejímž obsahu však *Národní listy* podrobněji neinformovaly, ale přinesly reakci, jakou vyvolala tato zpráva u jednoho českého venkovana v blíže neurčeném městě ve Slezsku. V době národnostních sporů rozdmýchala jeho hláška vášně místních Němců. „No, tentokráte musejí cepy ven!“ *V jistém městečku slezském, vypravují „Ol. N.“, kdež obyvatelstvo obojí národnosti přebývá, hovořilo se nedavno o nově zamýšlených daních finančního ministra Brestla.*²⁷⁷ *Za řeči prohodil venkovan pro své národní smýšlení chvalně známý, u Němců však neoblíbený: „No, tentokráte musejí cepy ven!“ – Poznámka tato přivedla našeho venkovana do nemilých styků, neboť nepřátelé jeho nelenili obžalovat jej z buřičství a nebezpečného vyhrožování. S netajenou radostí sledovali každický krok a pohled obviněného, na němž si jednou notně postihnouti umínili. Soudce počal výslech za hlubokého ticha: „Vy jste obžalován, že při zvěstu, že přijítí mají větší daně, jste vzkřikl: „Tentokrát musejí cepy ven!“ V jakém úmyslu jste to pravil?“ Obžalovaný: „Hm, totě podivná věc, v jakém úmyslu! Řekl jsem, že musejí cepy ven, by se honem mlátilo obilí, abychom zvýšené kontribuce zaplatit mohli.“ – Všeobecné udivení a – útěk“.*²⁷⁸ Další vyznačené vybidnutí je vyjádřeno pomocí rozkazovací věty. Hláška byla tematizována a dostala podobu anekdoty. Žánrově se tato věta promění prostřednictvím diskurzu, který si k tomu Němci připojí (co Čech, to husita, nebezpečí, pokyn ke vzpouře).

3.3 U příležitosti položení základního kamene k Národnímu divadlu dne 16. května 1868 psaly *Olomoucké noviny*: „Vzhůru do Prahy! *Českomoravský národ bude slavit na sv. Jana v Praze velikou, památnou a velevýznamnou slavnost. Nehynoucí pomník obětovnosti doby vzkříšení našeho! Základní kámen pro divadlo národní bude dovezen z Práchně. Dopravení kamene stane se po vodě na prámu, což pan Čeněk Bubeníček s největší ochotou na sebe převzal“.*²⁷⁹ Původně se zamýšlelo dovézt základní kámen pouze z hory Říp, ale nakonec byly dodány kameny i z dalších míst – z Blaníku, Boubína, Branky u Náchoda, Buchlova, Čerchova, Doudleb, Hostýna, Lipníka, Podlažic, Práchně, Radhoště, Svatoboru, Trocnova, Vyšehradu, Záhelnic, Zlatého koně a Žižkova. Celkem se jednalo o šestnáct míst.²⁸⁰ Uvedený příklad agitace má podobu zvolací věty eliptické a plní funkci titulku.

3.4 Dne 15. května 1868 uveřejnily *Národní listy* zprávu, že pan hrabě Taaffe,²⁸¹ „bezúhonný člen českého sněmu a cislajtánský ministr policie a zemské obrany“, je velkým

²⁷⁷ Brestel Rudolf (1816–1881) byl rakouský politik, v letech 1867–1870 ministr financí Předlitavska.

²⁷⁸ No, tentokráte musejí cepy ven! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 99, s. 3.

²⁷⁹ Vzhůru do Prahy! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 136, s. 1.

²⁸⁰ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jirí – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny země Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, s. 193. ISBN 978-80-7432-181-8.

²⁸¹ Hrabě Eduard Taaffe se stal 8. září 1868 předsedou rakouské vlády a vystřídal tak ve funkci Karla Auersperga. Zastával současně i funkci ministra zeměbrany. S Čechy chtěl vyjednávat a usiloval o nalezení

přítelem Čechů. V Praze a v Čechách vůbec se to všeobecně ví a Češi mají pana hraběte rádi stejně, jako on má rád Čechy. O své lásce k Čechům ale podal nedávno „*opět nový, velezajímavý důkaz*“. Vídeňské divadlo zařadilo do svého repertoáru frašku *Kropáček, der tapfere Böhme* [Kropáček, statečný Čech], v jejímž scénáři se píše: „*Češi jsou zloději – krádež jest nejmilejší zábavou Čechů*“. Ještě bylo zapotřebí, aby tento kus schválila cenzura. Ta však – „*snad náhodou*“ - spatřila ve hře urážku české národnosti a nedovolila její uvedení. Autoři se proto obrátili o pomoc na ministerského předsedu Taaffeho,²⁸² který si hru přečetl a „*smál se – až se za břicho popadal*“. Hra se mu velmi líbila a slíbil, že se postará o to, aby tento „*nový květ německé kultury*“ byl uveden. A tak by se i stalo, kdyby se o tom nedozvěděla osobnost, která měla větší vliv než pan „*bezúhonný*“ hrabě Taaffe. V článku však její jméno uvedené nebylo. V závěru autor vysvětlil, proč měl potřebu o této události napsat: „*Píšu vám tuto věc proto, poněvadž pan hrabě Taaffe dle všeho posud spekuluje na místodržitelství v Čechách, kdyby dnes neb zejtra jeho ministrování mělo vzítí za své*“.²⁸³ Prostřednictvím výše zmíněného citátu pocházejícího ze hry se odhaluje pravý vztah Taaffeho k Čechům. Je varováním pro Čechy a Taaffe je v ukázce ironizován.

3.5 Při příležitosti položení základního kamene k Národnímu divadlu byl jeden občan ze Smíchova ochotný ubytovat u sebe dvacet členů jednoho banderia²⁸⁴ i s koňmi. Kvůli své nerozvážnosti se o tom prořekl před c. k. pol. úředníky a hned nato byl předvolán a napomenut: „*Kdybyste raději daně zaplatil!*“ Takové zdálo se být nejnovější heslo rakouských úředníků vůči Čechům, což Češi okomentovali: „*Nezbývá, než aby se nám už začali dívat do trouby, co se tam peče, abychom atd. Roztomilé živobyť v té Cislajtani*“.²⁸⁵ Výše citovaný apel je vyjádřen formou přací věty, která má ale význam rozkazovací ve smyslu „zaplaťte daně“. Ukázka má dialogický charakter, kde výchozí hláškou je *Kdybyste raději daně zaplatil!*

3.6 Položení základního kamene k Národnímu divadlu bylo vrcholnou demonstrací, které se konaly v roce 1868 týden co týden v reakci na uznání státního práva Uhrů a zamítnutí stejného požadavku Čechů. Na zpravidla historických místech se shromáždila početná skupina lidí, která se rozrostla v tzv. táborové hnutí. Lidé chtěli, aby byla uznána práva zemí

modu vivendi s českým národem. Srov. BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, s. 175. ISBN 978-80-7432-181-8.

²⁸² Taaffe Eduard (1833–1895) byl rakouský státník, konzervativní sociální reformátor a zemský prezident Salcburska, Horních Rakous a Tyrolska. V letech 1868–1870 a 1879–1893 byl předsedou předlitavské vlády, přičemž druhá vláda Eduarda Taaffeho byla nejdéle fungujícím kabinetem v dějinách Předlitavska a v rámci tzv. železného kruhu pravice spojila německorakouské konzervativce, Čechy a Poláky do stabilní vládní koalice.

²⁸³ Pan hr. Taaffe a Češi“ In *Národní listy*, 8, 1868, č. 134, s. 1.

²⁸⁴ Banderium byla dříve selská krojovaná jízda. Srov. KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov: A-Ž*. Praha, 2005, s. 97. ISBN 80-200-1351-2.

²⁸⁵ Kdybyste raději daně zaplatil! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 124, s. 2.

Koruny české. Jak je patrné z níže uvedené ukázky, tyto tábory lidu se přímo hlásily k české husitské a revoluční minulosti. Představovaly významný politický prvek.

Vídeňský list *Neue Freie Presse*²⁸⁶ reagoval na slavnost položení základního kamene slovy: „*Jestli Češi doufají v nového Žižku, tož my si dáme udělati buben, aby byl potažen koží tohoto Žižky!*“²⁸⁷ Výbuchy vzteku byly však spíše jen hrané, měly zakrývat pravý důvod chování Němců – strach. Němci se obávali, aby Češi nepoškodili jejich autoritu pomocí aristokratů a klerikálů. Vídeňská žurnalistika prohlásila, že existují dvě možnosti. Buď zvítězí Češi a jejich vítězství bude „*černější než noc*“, nebo zvítězí Němci a nastane prý „*zlatý den svobody*“. Podle tohoto názoru by v Rakousku nebylo možné nastolit žádnou svobodu bez českého otroctví. Češi připustili, že existuje ještě třetí strana, že totiž všechny rakouské národy získají svobodu. Avšak Němci tuto třetí stranu neznají. Předchozí zdůrazněné vybidnutí má povahu zvolací věty, nalézá se v centru textu a je podnětem k reakci autora článku.

3.7 *Národní listy* citovaly úvodní článek z *Moravské Orlice*, jenž podal nový důkaz solidárnosti opozice v Čechách i na Moravě. *Moravská Orlice* připomněla politický význam císařovy cesty a zejména poslední císařovu návštěvu v Praze (říjen 1866) a dále vyjádřila radost, „*jaký velký rozdíl [se projevil] mezi r. 1866 a r. 1868 v dějinách zemí Koruny české!* *Dnes jsme mnohem zkušenější, uvědomělejší, silnější, a proto též strážlivější a neustupnější; dnes máme více důvodů, abychom nepopustili od svého práva ano špetky, poněvadž důvěřovati nám jest v konečné vítězství naše; dnes stojíme co obrnění rytíři svaté naší věci v nejtuzším odporu proti zřízení státnímu a ministerstva: a v takovém okamžiku na nejvyšším kritickém přichází mocnár sám do hlavy království, do sídla této oposice. [...] My nejsme co do návštěvy J. V. Prahy ani pessimisté ani optimisté. Možno, že osobní rozmluva panovníka s vůdci českého národa zahájí obrat; možno ale též, že zasvěcení mostu v Praze*²⁸⁸ *zůstane pouhou slavností města Prahy. V prvním případě by ovšem zjednány musely býti podmínky první k nastoupení cesty k vyrovnání se zeměmi koruny české, a již tyto první podmínky, vyplnily-li by se, mají v zápětí pád dualismu a ministerstva. Zákonití sněmové v Čechách a na Moravě musejí býti svoláni, ti pak řeknou králi, jaká jest vůle zemí českých a národa. Zákonití sněmové, po straně majíce důvěrníky naše u osoby krále českého, jedině dovedou a mohou učiniti vyrovnání. Co mimo ně leží, jest koncese; národ chce ale své úplné právo. Na základě*

²⁸⁶ *Neue Freie Presse* byl německy psaný deník, hlavní tiskový orgán německých liberálů (Ústavní strany) a vycházel ve Vídni v letech 1864–1939.

²⁸⁷ Hlasy vídeňské. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 140, s. 1.

²⁸⁸ Jednalo se o otevření třetího mostu přes Vltavu, k němuž mělo dojít v červnu. Tento most stával na místě současného Štefánikova mostu.

nynějšího zřízení není možné vyrovnání s korunou českou, a budou-li učiněny jinak kroky k němu, pak ovšem leží dualismus již v sutinách. Pevný program náš nemůže změnit nikterak návštěva císaře a krále v Praze; změnit se může jedině postavení koruny a vlády k pevné vůli českomoravské opozice. V tom pravý význam této návštěvy, v tom vězí krize dualismu“.²⁸⁹ Výše zmíněný příklad agitace je zvolací věta a nachází se ve středu ukázky. Důležitou roli zde hraje kompoziční záležitost – dříve a nyní, což je vyjádřeno příslovcem „dnes“ v anaforické poloze. V textu je vyjádřen vztah k osobě panovníka. Ze sebevědomých státoprávních pozic hovoří Češi o panovníkovi jako o králi nebo jako o císaři a králi.

3.8 Pan Josef Paleček, člen pražské opery, obdržel od německého dvorního divadla ve Vídni²⁹⁰ nabídku, aby se stal jeho členem. Být členem tak slavného divadla bylo ctí pro každého hudebníka. „Pan Josef Paleček, člen opery české v Praze, obdržel od německého dvorního divadla ve Vídni nabídnutí, aby se stal členem divadla tohoto. Dvorní opera vídeňská může sobě vybrati mezi zpěváky bezpočetných téměř divadel po Německu; kteráž okolnost jest nejvýmluvnějším svědectvím jak o skvělém nadání tak o výtečném umění páně Palečkově. Přestoupiv ku dvorní opeře vídeňské, byl by p. Paleček tak skvěle postaven, že by plat jeho byl trojnásobný proti platu jeho nynějšimu. Pan Paleček nabídnutí toho nepřijal, i odpověděl na ně v ten smysl, že také ctižádosti jeho úplně dostačí věnovati síly své vlasteneckému ústavu českému. Tento příkladný čin ryzého vlastenectví jest zajisté úkazem velmi vzácným i bude navždy zaznamenán co jeden z nejušlechtilejších činů doby naší! Všechna čest takovému smýšlení a jednání!“²⁹¹ Citovaná výzva má charakter zvolací věty a je umístěna na konci textu. Je završením charakteristiky jednání pana Palečka a lexikálním obsazením připomíná výrazovou exaltovanost publicistického stylu první poloviny 19. století.

7.2.3 1871 – Fundamentální články

1. Příklady argumentace, které níže uvádím, informují, opět s ohledem na nacionální tematiku, o Němcích na českém gymnáziu v Českých Budějovicích (1.1), o německé kultuře v Kroměříži (1.2), o pruské slavnosti brněnských turnérů (1.3), o českém průmyslu v cizině (1.4), o pomníku Čechovi v Německu (1.5), o Herbstově prohlášení u příležitosti německé demonstrace v Teplicích (1.6), o německé zuřivosti (1.7, 1.9, 1.10, 1.11, 1.14), o názoru

²⁸⁹ O cestě císaře pána do Prahy. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 170, s. 1.

²⁹⁰ Toto divadlo založili a podporovali Habsburkové. Zejména císař Leopold II. (1640-1705), mimo jiné vášnivý hudebník a nadaný hudební skladatel, se zasloužil, že Dvorní opera měla již od 17. století velkou prestiž.

²⁹¹ Literatura a umění. In *Národní noviny*, 8, 1868, č. 8, s. 2.

Hohenwartova²⁹² listu *Oesterreichisches Journal* na česko-německé vyrovnání (1.7), o německé spravedlnosti v Budějovicích (1.8), o německých financích vydaných na slovanské účely (1.12), o jednom praněmeckém městě (1.13), o „německé vyspělosti“ (1.15) a o „příjemnostech“ českých profesorů na pražské univerzitě za Höflerova rektorátu (1.16).

1.1 Text se týká situace, kdy vláda měla převést české gymnázium, které založil biskup Jirsík,²⁹³ pod svoji správu. Tím se cítili českobudějovičtí Němci ohroženi, protože do poslední chvíle doufali, že české gymnázium bude muset zaniknout. Požádali proto německé kasino v Praze, aby jim pomohlo. A jakou radu od kasina dostali, cituje následující ukázka: „*Je prý na českém gymnasiu mnoho žáků z venkova, kteří mají ze svých rodišť do jiných učilišť blíž a proto že netřeba v Budějovicích českého gymnasia. A co byl následek? Vláda bez odkladu poslala ministeriálního radu Fickara, aby si vyžádal seznam studujících na českém gymnasiu budějovickém dle krajin, z kterých pocházejí! České gymnasium je Němcům budějovickým trnem v oku a proto nestydí se ani za nejbídnější zbraň, které proti němu užití mohou*“.²⁹⁴ Záporné hodnocení budějovických Němců vyjadřují lexikální prostředky *trnem v oku* a *nejbídnější zbraň*, z nichž druhý jmenovaný příklad je formulován v superlativu.

1.2 *Národní listy* informovaly také o situaci na gymnáziu v Kroměříži, když ocitovaly zprávu z periodika *Moravská Orlice* o „pěstování německé kultury“ v místním vzdělávacím ústavu. „*Na zdejším gymnasiu pěstuje se „kultura“ co nejdůležitější předmět. S němčoury se mazlí, Čechoslované musejí se před jednotlivými profesory ponižovati, ba mnozí ze studujících nemají odvahy, aby si počínali co Čechové. Němčourští synkové vychovají se takovým způsobem, že z nich budou důstojní nášlapníci Giskry²⁹⁵ a Herbsta co do teutonské*

²⁹² Hohenwart Karl Sigmund (1824-1899) byl rakouský státník, s jehož jménem se pojí nejdůležitější doba nejnovějších politických dějin českého národa. Dne 5. února 1871 se stal předsedou vlády Předlitavska. Zároveň byl jmenován ministrem vnitra. V čele vlády byl do 26. října 1871. Ostatní členové kabinetu byli ministr spravedlnosti dr. Karel Habětínek, ministr kultu a vyučování Josef Jireček, ministr obchodu a správce ministra orby dr. A. Schäffle, ministr financí Holzgethan a ministr zemské obrany generál Scholl. Hohenwart jako ministerský předseda prosazoval větší práva historických zemí a jejich zákonodárných sborů (zemských sněmů). Byl zastáncem federalismu. Nová vláda předložila svůj program - fundamentální články, které byly výsledkem Hohenwartova vyjednávání s Jindřichem Jaroslavem Clam-Martiničem a Františkem Ladislavem Riegrem. Fundamentální články měly zajistit české vyrovnání, měly tedy ukončit českou opozici proti ústavnímu systému Předlitavska tím, že se posílí pozice českých zemí jako částečně autonomní jednotky v rámci monarchie. Pro odpor ze strany německorakouských liberálů, českých Němců a Uhrů nebyly Fundamentální články realizovány a v důsledku toho Hohenwart opustil ještě před koncem roku 1871 svůj úřad. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 11 (Hédypathie-Hýždě), Praha, 1998, s. 471-473. ISBN 80-7203-180-5.

²⁹³ Jirsík Jan Valerián (1798-1883) byl český biskup, spisovatel, vlastenec a národní buditel. V letech 1851-1883 byl biskupem v Českých Budějovicích a z titulu své funkce zasedal na Českém zemském sněmu a v Říšské radě. Zasloužil se o rozvoj českobudějovické diecéze a založil první českojazyčné gymnázium v Českých Budějovicích. In BENEŠ, Josef. *Ač zemřeli ještě mluví: Medailonky čes. kat. vlasteneckých kněží*. Praha, 1964, s. 326-331.

²⁹⁴ Budějovičtí Němci a české gymnasium. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 178, s. 2.

²⁹⁵ Giskra Karl (1820-1879) byl rakouský politik. Studoval práva na vídeňské univerzitě a od roku 1846 tam byl suplentem stolice pro státní vědy. V roce 1848 byl zvolen jako zástupce Moravské Třebové do Frankfurtského parlamentu, kde se připojil k velkoněmecké straně. V roce 1861 se stal poslancem zemského sněmu a říšské

zuřivosti“. Nedávno došlo k jedné události, která názorně ukazuje, jak se „němčourští synkové“ chovali na místním gymnáziu. „Zdejší nově zařízená národní knihtiskárna Šperlína a Vaňka vyvěsila na místnost tiskárny nápis v slovanských barvách. To nedalo zuřivým němčourům dlouho pokoje. Druhý den večer byl zamazán celý dům i nápis inkoustem a hrdinství to provedl prý jeden žák třetí třídy gymnasialní. Skvrny ty zůstanou prý na památku na domě i nápisu, aby se každý poctivý člověk o zuřivosti teutonské přesvědčit mohl. Není nad vychování, když přenáší se do učitelských síní politika a strannictví“.²⁹⁶ K jazykovým prostředkům užitým v ukázce náleží lexikální prostředky (*s němčoury, mazlí se, němčourští synkové, důstojní nášlapníci Giskry a Herbsta, teutonské zuřivosti, zuřivým němčourům*), jež záporně hodnotí Němce, a gradace (*Čechoslované musejí se ... ponižovati, ba mnozí ze studujících nemají odvahy ...*), která líčí Čechy jako oběti Němců. Užitím silně expresivních výrazů *němčoury, němčourští synkové* psaných s malým počátečním písmenem chce autor ponížít Němce. Dalším lexikálním prostředkem k ponížení je slovo *hrdinství*, které je myšleno ironicky. Stejně tak jako se mluví o „hrdinství“ u Němců, tak se v ukázce v zastřené podobě hovoří o Česích, že taky nebyli vždy hrdinové (*mnozí ze studujících nemají odvahy, aby si počínali co Čechové*).

1.3 Díky vojenským úspěchům Prusů ve válkách s Dánskem (1864), Rakouskem (1866) a s Francií (1870) se zvýšil počet turnerských spolků, německých tělovýchovných nacionalistických spolků. O připravované pruské demonstraci brněnských turnerů přinesly *Národní listy* následující zpráva: *“Demonstrace se blíží a následkem toho roste terrorismus fanatiků, lež ústaváků a nevole rozumné části obyvatelstva brněnského. Slyšeli jsme ryzé Němce stěžovati si na drzou žebravost Němců a téměř násilné vydírání peněz a nestydaté vnucování dekorací.* Porovnávali demonstraci se slavností Sokola, při které „nikdo peníze nevyžebrával“. Někteří židovští továrníci chtěli ve dnech 29. a 31. července k počtě turnerů zastavit práci. Dělníci proti tomu nic nenamítali, ovšem za předpokladu, že jim za oba dny zaplatí běžnou mzdu. „A jakých prostředků užívají prusofilové, aby zlákali lid! Rozšiřují lež,

radý, kde se přidal na stranu Schmerlinga a podporoval jeho poněmčovací snahy. Giskra se vášnivě ohradil proti českému státnímu právu v řečech, které pronesl 3. a 11. května 1861. Měl velký vliv, takže byl v roce 1867 zvolen předsedou říšské rady a 30. prosince 1867 byl jmenován ministrem vnitra a tuto funkci zastával až do roku 1870. Jako ministr vnitra se snažil zničit českou opozici. Omezil shromažďovací právo (zakázal schůze a české tábory), nechal pronásledovat českou žurnalistiku, redaktorům udělil 64 let vězení. Vyhlásil výjimečný stav v Praze a jmenoval generála Kollera českým místodržitelem. Vedl veliký a úsilný nátlak na úředníky a lid při nových volbách v roce 1868. Jeho protičeské snahy ovšem narazily na odpor menšiny Taaffova ministerstva (Taffe, Potocki, Berger), která se chtěla se státoprávní opozicí domluvit. V lednu 1870 byla menšina ministerstva propuštěna. Poté, co 22. března 1870 odešel z ministerstva, vedl s Herbstem opozici proti Hohenwartovi. Dne 20. září 1871 byl členem delegace do Pešti, která měla přinutit Maďary ke zmaření českého vyrovnání. V roce 1873 se stal starostou Brna. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 10 (Gens-Hedwigia), Praha, 1998, s. 155-156. ISBN 80-7203-179-1.

²⁹⁶ Německá kultura v Kroměříži. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 186, s. 1.

že prý císař přijede k slavnosti!? Nejdrzejší ovšem jest vnucování dekorací nestranným občanům, jen aby tito okna ozdobili a tak se zdálo, že celé Brno klaní se turněřům. V továrně p. Strniště chtělo několik němčourských dělníků vystrčiti velkoněmecké prapory a žádali i podporu od většiny českých dělníků. Tito ale rázně odmítli žádost, zapověděvše si oslavování prušácké demonstrace. Čeští dělníci vlastenečtí budou státi při táboritech“.²⁹⁷ Záporné hodnocení Němců je formulováno prostřednictvím lexikálních prostředků: *terorismus fanatiků, na drzou žebravost, násilné vydírání peněz, nestydaté vnucování dekorací, několik němčourských dělníků*. K intenzifikačním prostředkům v textu patří rozvíjející větné členy (*rázně odmítli*) a přívlastek vyjádřený třetím stupněm přídavného jména (*nejdrzejší*). Z textu vyplývá, že se snaží o skutečnou objektivnost. Sice odsuzuje Němce za některé projevy chování, ale zároveň dokáže i ocenit (*ryzé Němce, rozumné části obyvatelstva brněnského*).

1.4 Průmyslová revoluce proměnila celou Evropu. Nové vynálezy, jako byl například parní stroj, urychlily výrobu i dopravu. Z českých vynálezců je možné jmenovat Josefa Ressela (lodní šroub), bratrance Veverkovy (ruchadlo) nebo Františka Křižíka (oblouková lampa). O jejich vynálezy panoval zájem i za českými hranicemi: „Čeští průmyslníci jsou nyní v cizině velmi zhusta hledáni. Tak staví pan Jan Prokopec, osvědčený stavitel uměleckých mlýnů, v Bělehradě v Srbsku velký umělecký mlýn o čtyřech složeních a dle všeho bude příští rok ještě několik jiných mlýnů v Srbsku stavěti“.²⁹⁸ Z jazykového hlediska jsou v textu použity lexikální prostředky (*osvědčený stavitel*) a rozvíjející větné členy (*velmi zhusta, velký umělecký mlýn*), jež kladně hodnotí Čechy a kvalitu jejich práce.

1.5 V Hamburku se sešel výbor, který měl projednat vybudování pomníku „*našemu krajanu A. Sennefeldrovi, vynálezci litografie*“ Členové se usnesli, že pomník bude stát v Mnichově na místě, kde se křížují ulice Ottova a Barrerova, „*k čemuž městská rada mnichovská dala již své svolení*“.²⁹⁹ Z výše zmíněné ukázky vyplývá, že Němci se dokázali povznést nad národnostní třenice, jakmile se jednalo o nějaký vynález či objev, který sloužil k rozvoji společnosti. Z jazykového hlediska se to v této novinové zprávě projevilo neutrální sémantikou slov (*dala svolení*).

1.6 Herbst a ostatní vůdci Němců v Čechách se vydali do německých krajů, aby „*již dosti poděšený a rozčilený lid vyzvali k boji za ohrožené panství strany*“. Jedna z německých demonstrací se konala v Teplicích, na které byly znovu připomenuty „*ty laciné fráze, jež v sněmovnách dávno již pozbyly kreditu: svoboda, ústava a němectví [...]*“ Herbst prohlásil,

²⁹⁷ Denní zprávy. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 200, s. 1.

²⁹⁸ Český průmysl v cizině. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 201, s. 2.

²⁹⁹ Pomník Čechovi v Německu. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 234, příloha s. 1.

že právě za tyto hodnoty se obětuje. A dále pronesl: „*Proč máme teprve čekati, aby se nám podaly záruky za občanskou a politickou svobodu od našich protivníků, v nichž jsme nikdy nepoznali přátel pravé náboženské, politické a občanské svobody? My nikdy nevzdáme se dobra za něco, co nám snad chtějí nabízet a nač dívati se musíme s rozhodnou nedůvěrou, ač nabízí se nám to co ochrana naší národnosti a svobody. Že vyhledávají se vůbec nějaké záruky, to právě jest důkazem, že národnost a svoboda naše jest ohrožena*“.

Autor článku zkonstatoval, že ve výše uvedené ukázce se projevíly Herbstovy charakteristické vlastnosti, jako jsou domýšlivost, tvrdohlavost a politická úzkoprsost. Herbst se, podle *Národních listů*, nechtěl vzdát dobrého ve prospěch ještě něčeho lepšího. Chtěl pouze boj. Češi na něho reagovali: „*A kdo má býti zákonem o národnostech především chráněn, Němci či Čechové? My máme za to, že Němci, poněvadž jich je co do počtu méně [...]. Avšak toho všeho pan Herbst nepotřebuje, on chce jen takové ústavní zřízení, kde by např. v Čechách zástupcové dvou milionů měli převahu nad zástupci tří milionů, nestane-li se tak, nechce Herbst raději nic. Toť jest ona liberální theorie dle zásad Herbstových!*“³⁰⁰ V textu se jedná o konfrontaci českého a německého stanoviska. Německá vyjádření jsou expresivní (př. *protivníků, rozhodnou nedůvěrou*), zatímco česká reakce se snaží o věcné argumenty. Z této věcné roviny vybočuje až v závěru, kde přechází do ironie, ta vrcholí zvolací větou, která má také expresivní charakter.

1.7 *Národní listy* sdělily, co uveřejnil Hohenwartův list *Österreichisches Journal*. Císař by se měl brzy vyjádřit k požadavku českého zemského sněmu na vyrovnání. Do měsíce by měla zasedat říšská rada, do které Češi opětovně vstoupili. Veškerá rakouská žurnalistika se zabývala neustále návrhy českého sněmu. Jak o nich soudila, ukazují výňatky níže: „*Vyrovnaní jest nutným opatřením proti zemězrádcům. Dokud bylo Rakousko i s královstvím českým částí německého spolku, nabyla německá národnost v Rakousku převahy. Roku 1866 přestal tento poměr Rakouska k Německu. Opora, již mělo rakouské němectví v spolku německém, zmizela, a velká říše podunajská zůstala odkázanou sama na sebe. I tato událost musela mít přirozené následky. Stát rakouský musel si utvořiti novou organizaci a již tehdy kázal praktický rozum, aby se nová organizace zřídila na základě rovného práva všech. A tj. nyní jediným účelem vyrovnání; vyrovnání chce vyhověti nutnosti, která se objevila již r. 1868, chce Rakousko postaviti na vlastní nohy. Je-li to rakouským Němcům nepohodlné, měli by přec sami se přiznat, že mají za toto nepohodlí mimo Bismarka, děkovati svým vlastním chybám, t. j. krátkozrakosti svých vůdců. Ba ještě více! Měli by si též říci, že nikoho ještě nezneuctilo, když se vzdal svých výsad, privilegií a politické nadvlády, ba že to konečně i jim*

³⁰⁰ Hlasy časopisecké. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 271, s. 2.

*samým prospěje, poněvadž bez tohoto ústupku mírný rozvoj Rakouska nemožným se jeví“. Na konec dovozuje týž list, že by v jistých případech nebylo připojení některých rakouských zemí k Prusku právě nemožné – a této možnosti má se předejiti vyrovnáním“.*³⁰¹

České vyrovnání mělo zajistit rovnoprávnost Čechům, aniž by Němci utrpěli nějakou újmu. Mezi argumentační prostředky ve zmíněném textu patří pojmenování (*na základě rovného práva, nutnosti, krátkozrakosti svých vůdců*), zvolací věta eliptická (*Ba ještě více!*), několikanásobné větné členy (*vzdal se svých výsad, privilegií a politické nadvlády*) a gradace (*nikoho ještě nezneuctilo ..., ba že to konečně i jim samým prospěje*).

1.8 Na budějovické německé škole s českými studenty se v roce 1871 obsazovala dvě místa učitelská s výplatou 600 zl. Každý si myslel, že jedno z těch míst dostane pan Martin Papír, protože už asi dvacet let působil na zmíněné škole jako podučitel a donedávna si měsíčně vydělával jen 200 zl. „*Ale německá spravedlnost c. k. okresní školní rady usoudila jinak; zasloužilý a na staroměstské škole sešedivělý učitel p. M. Papír zůstal podučitelem*“.³⁰² Argumenty ve prospěch českého učitele jsou obsaženy v několikanásobném rozvitém přívlastku (*zasloužilý a na staroměstské škole sešedivělý učitel p. M. Papír*), negativní postoj ke členům okresní školní rady vyjadřuje ironické pojmenování (*německá spravedlnost*).

1.9 Vídeňská městská rada nařídila, že na vídeňských obecných školách nepřijme „*nikoho za učitele, kdo je rodem Čech*“. Bylo celkem 562 uchazečů, mezi nimiž se nacházelo mnoho rodilých Čechů, z nichž ani jeden učitelské místo nemohl obsadit. Podobně rozhodlo také zastupitelstvo města Děčín v Čechách. Usneslo se, že nepřijme žádného učitele, který skládal zkoušky před českou komisí. „*Tak Němci. Což by to byl za poplach, kdyby tak chtěli Češi stejnou měrou spláceti!*“³⁰³ Negativní hodnocení Němců se projevuje užitím zvolací věty v závěru článku (viz grafické zdůraznění). Účinná argumentace je provedena neutrálním konstatováním o „normálním“ chování Němců k Čechům (viz minimální věta *Tak Němci*) a naznačením jejich reakce v případě stejného postoje Čechů (*Což by to byl za poplach, kdyby tak chtěli Češi stejnou měrou spláceti!*)

1.10 Hostinec U Tří králů v Prostějově navštívil „*jakýs poběhlík německý*“, aby si tam objednal něco k jídlu. Podíval se na jídelní lístek, a když zjistil, že je český, „*zvolal s velkou rozhořčeností: „Oho, vy máte jídelní lístek český, česky já nic nejím“, a vstav, chystal se k odchodu, žádaje hostinského ještě o drobné. Tento vyhověl mu sice, ale pověděl mu při té příležitosti ve vsí mírnosti, kde vlastně se nachází, a jak se v českém městě chovati má, načež*

³⁰¹ Politické zprávy domácí. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 280, příloha s. 1.

³⁰² Německá spravedlnost v Budějovicích. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 291, s. 1.

³⁰³ Německá zuřivost. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 297, s. 2.

hrdina německý s láním na vše, což českého, vzdálil. Národní listy uveřejnily tuto zprávu, aby se prý Češi naučili „od svých protivníků“, jak se mají chovat ke „svým národním a politickým nepřátelům“.³⁰⁴ Z jazykového hlediska jsou v ukázce zastoupeny lexikální prostředky *německý poběhlík, s velkou rozhořčeností, s láním*, jež záporně charakterizují Němce, a dále *ve vsí mírnosti*, což bylo charakteristické pro chování českého hostinského. Obě charakteristiky mají jen lehce expresivní polohu. Mnohem expresivněji však vyznívá závěrečná reakce „německého hrdiny“ (viz grafické znázornění).

1.11 „*Výtržnosti buršů brněnských*“ se projevovaly tím, že před několika dny vyloukli okna v budově českého gymnázia. Útoky se opakovaly ještě v sobotu, ale v mnohem větší míře, aniž by městská policie některého z buřičů zatkla nebo aniž by alespoň zasáhla. „*Za tou příčinou sestoupilo se v Brně již zvláštní komité, jež vypracuje pamětní spis a předloží jej českému obyvatelstvu brněnskému k podpisu, aby se dokázalo, jak bídně pečuje obecní policie brněnská o osobní bezpečnost a majetek českého obyvatelstva brněnského*“.³⁰⁵ O německých výtržnostech je reflektováno objektivně, stylově neutrálně. Tato neutralita je překročena jen spojením *bídně pečuje*.

1.12 Ústavověrné noviny vydávané v Olomouci vytykaly moravskému sněmu, že při poslední schůzi „*probíjel německé peníze k slovanským účelům*“, které byly použity na zřízení nových českých škol. „*K tomu pitomému zuření*“ podotkl Našinec:³⁰⁶ „*Pravíte, že české ústavy zřizují se za německé peníze. Olomouc platí daně asi 40.000 zl. a okolí jeho slovanské přes 200.000 zl., a máme v Olomouci se smíšeným k tomu obyvatelstvem německé gymnasium, německou reálku a německou průpravnu, naproti tomu jediné gymnasium slovanské, jež z daní se vydrží. Kdo tedy na koho připlácí? A jako zde, tak bude jinde!*“³⁰⁷ V článku se pracuje s argumenty, fakty, čísly. Emoce se objevují jen v závěru – v řečnické otázce, zvolací větě a ve spojení *pitomému zuření*.

1.13 Nedávno vyprávěl člen okresní školní rady v Jihlavě, bývalý kaprál a nyní c. k. důstojník na odpočinku Knabel českým dětem na jedné jihlavské německé škole: „*že jest Jihlava ryze německým městem, a že se to nikterak nemůže trpět, aby se tam česky ve škole mluvilo a vyučovalo (- to právě mluvil česky) aby se pilně učily tedy německy*“ (to mluvil německy k dětem, které německy nerozumí!) – *Že jest Jihlava ryze německým městem,*

³⁰⁴ Německá „snášlivost“ In *Národní listy*, 11, 1871, č. 299, příloha s. 1.

³⁰⁵ Denní zprávy. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 300, s. 2.

³⁰⁶ *Našinec* byly katolické noviny, které vycházely v Olomouci. U jejich zrodu stál novinář Josef Černoch, autorem názvu byl Ignát Wurm. Na začátku vycházel *Našinec* dvakrát, od roku 1871 třikrát týdně, od roku 1909 obden a od roku 1910 každý den. V době druhé světové války se v roce 1941 změnil na týdeník a potom bylo jeho vydávání zcela zastaveno. Jeho vydávání se obnovilo v roce 1945, kdy začal vycházet pod novým názvem *Osvobozený Našinec*. Protože byl zaměřen protikomunisticky, byl krátce po komunistickém převratu zakázán.

³⁰⁷ Německé peníze k účelům slovanským. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 304, s. 2-3.

presvědčí se každý, kdo tam přibude: všudy uslyší českou řeč. Mimo to nalezne tam množství českých jmen, ovšem spotvořených atd. *Ondřej Sterby, magistrátní rada, praví ve svém, roku 1828 v Jihlavě vydaném spisku: „Drangsale der stad Iglau unter der schwedischen zwingherrschaft besonders während der belagerung im jahre 1647“ na str. 33.: „V tomto čase (červnu 1646) byl také český kostel sv. Václava s mnohými jinými domy zbořen a stroskotán (Švédý), tak že sotva stopa po něm zůstala“.* Patrně z toho, jak ryze německým městem Jihlava byla v XVII. století, když tam byl pro Čechy zvláštní kostel!³⁰⁸ Argumentuje se věcně. Vtipně je využito opakovaného tvrzení *Jihlava je ryze německým městem* v různých kontextech, a tím se dosahuje ironie.

1.14 *Národní listy* převzaly zprávu z *Allgemeine Zeitung* o krvavé rvačce, kterou vedli němečtí dělníci proti cizím dělníkům. *„Před několika dny ubíraly se městem Řeznem v Bavorsku tlupy dělníků s dítkami a ženami, kterýmž z tváří zírala bída a utrpení. V brzku poznáno, že jsou to čeští dělníci, kteří pracující dříve na východní dráze byli od německých dělníků násilně zapuzeni a u úřadů v Řezně ochrany hledali. Čeští dělníci prchli následkem pravé bitky mezi dělníky cizozemskými a bavorskými, v které sedm mužů bylo usmrceno a mnohem více ještě více méně nebezpečně pobodáno. [...] Příčinu k politováníhodným těmto událostem zavadala prý okolnost, že cizí dělníci uspokojili se s menšími platy, nežli dělníci němečtí, což tyto v pravém slova smyslu rozrušilo [...]“.*³⁰⁹ Autor textu dodal, že v Čechách pracuje také mnoho dělníků ze zahraničí, ale dosud nikdo neslyšel o tom, že by je Češi násilně vyhnali. Je důležité, jaké stanovisko zaujme rakouská vláda a co udělá pro ochranu svých občanů v zahraničí, protože něco podobného se může příště stát i jinde v Německu.

Ve výše zmíněném článku jsou Češi zobrazeni jako oběti Němců, a to (z hlediska jazykového) pomocí lexikálních prostředků (*násilně zapuzeni, pravé bitky, k politováníhodným událostem*) a opakováním slov (*bída a utrpení*). Zároveň nelze upřít článku snahu věcně popsat situaci a připojit informaci o zcela jiném jednání vůči cizím dělníkům v Čechách.

1.15 *Národní listy* ocitovaly zprávu uveřejněnou v časopise *Germania*, která informuje o úplatnosti Němců coby svědků před soudem. *Jak hluboko klesla v Berlíně mravnost, dokazuje okolnost, že od nějakého času stávají u městského soudu osoby, které se jednotlivým stranám za mzdu nabízejí za svědky. Těchto dnů přiblížil se jeden z těchto „vzorných Berličanů“ k jistému pánu a oslovil ho takto: „Hledáte-li nějakého svědka, drahý pane, vemte mne; já přísahám o polovic levněji nežli moji soudruzi; oni berou deset grošů, já jen pět“.*

³⁰⁸ Také praněmecké město. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 304, příloha, s. 1.

³⁰⁹ Německá snášenlivost. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 315, příloha, s. 1.

Jiný časopis se vyjádřil ke skutečnosti, že v Německu zemře v průměru 40.000 lidí za rok v důsledku nadměrné konzumace alkoholu. „*Mezi německými zeměmi a zemičkami, jež nyní sklání svá čela až k zemi před novým německým císařem, zaujímá co do lásky k pivu a lihovým nápojům Bavorsko místo nejprvnější. Letos o posvícení nebylo v Bavořích ani vesničky, v které by se nebyla strhla rvačka a nebyl někdo buď zabit nebo polomrtev z hospody vynešen. A potom prý není Německo sídlem nejvyšší kultury! „Tagesbote“ a „Bohemia“³¹⁰ však nikdy podobné důkazy svým čtenářům nepodávají“.³¹¹ Jde o kritiku novin a časopisů, že nedostatečně informují, když takováto zpráva by mohla být „esem v rukávu“ proti tvrzením o německé vyspělosti. V textu se to projevuje užitím slov v opačném významu (vzorných Berlíňanů, nejvyšší kultury).*

1.16 Přírodovědci Antonín Frič, Ladislav Josef Čelakovský a Emanuel Bořický byli ustanoveni od začátku školního roku 1871 mimořádnými profesory přírodních věd na Karlově univerzitě v Praze. Jak dokládá níže uvedená ukázka, jejich postavení jakožto českých profesorů mezi německými kolegy nebylo „nejpříjemnější“. *Píše se nám: Profesoru Fričovi je zakázáno užívání zoologického kabinetu, tak že si musí své vlastní sbírky i s mikroskopem do posluchárny přinášeti; ano ještě více, pan dr. Frič musí si též petrolejovou lampu se stínítkem bráti s sebou, aby mu oslňující světlo plynové v experimentování nepřekáželo. Duté skleněné koule, kterých užívají na plynu profesori Stein a Zepharovič, o přednáškách páně Fričových pravidelně se odstraňují. Pedel, ustanovený ku posluze profesorů a posluchačů, vzpíral se kdysi o přednášce páně Fričově rozsvítit, ano na počátku školního roku nechtěl v posluchárně ani zatopit“.³¹² K hodnotícím prostředkům v článku patří třetí stupeň přídavného jména (nebylo nejprjemnější) a dále gradace v souvětích (grafické zdůraznění).*

2. Ukázky, které náležejí k druhému typu persvazivní funkce – **propagaci**, jsou nejčastěji 2.1 **lexikální prostředky**, které vyjadřují kladné nebo záporné hodnocení, mnohdy s využitím frazeologie, zveličování, obrazného pojmenování a zesilování. Jako příklad uvádím *holubičí povaha slovanská; dr. Giskra, zjevný nepřítel Slovanstva; (chystáme se) po lidožroutsku na Němce; my beránci [rozuměj Češi] jsme pojednou vlky; velříše německá – slovanský hřbitov podle slovanského hřbitova; [Čechy nebyly nikdy a nejsou žádným] Erblandem rakouským; nenasytný jícen panství hohenzollernského; (je to) gastýno-salcburská*

³¹⁰ *Bohemia* byl německy psaný deník, který vycházel v Praze v letech 1830–1938. Byl hlavním tiskovým orgánem německého liberálního politického proudu (Ústavní strany) v Čechách.

³¹¹ Demoralisace v Německu. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 328, s. 2.

³¹² Příjemnosti českých profesorů na universitě pražské za rektorátu Höflerova. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 357, s. 2.

*usedlina ... kamkoli padne jen stín Pruska, tam již nezelená se žádné stéblo.*³¹³ Poslední jmenovaný příklad demonstruje názor Prusů na česko-rakouské vyrovnání (tzv. Fundamentální články). Českým vyrovnáním se cítí Prusko ohroženo, a aby rakouský císař podpořil pruské zájmy, neměl být korunován českým králem.

Výše uvedené příklady jsou výpověďmi Čechů. Na druhé straně Němci prohlásili následující, např. *seslovanštění říše vůbec a „čechizování Čech“; furor bohemicus; vymýtní Němectva z Čech; [Češi prý chtějí] čechizovat Němce v Čechách; křížácké tažení (proti svobodě), bláznovské plány (o vyrovnání), nepřátelství až na smrt; do poslední krůpěje krve (se musí bránit každý Němec proti české hegemonii); šílené toto si počínání Čechů; dar někdejších panovníků, králů německých*³¹⁴ (Země koruny české).

2.2 Ve velké míře se také vyskytují **intenzifikační prostředky** rozvítené do delších syntaktických konstrukcí. K intenzifikačním prostředkům ve zkoumaných číslech deníku patří např. **rozvíjející větné členy** (*přehnané české požadavky* (prohlásili Němci), *neblahé dvoustoleté utiskování národnosti slovanské*, [Země koruny české byly od jakživa] *pravou kontribučenskou sýpkou pro ostatní Rakousko*). Poslední jmenovaný příklad je výrazem, jakým se přezdívalo Zemím koruny české, které od roku 1526 až dosud vydržovaly téměř půl habsburské monarchie (na jiném místě v textu se píše, že svými daněmi vydržovali dokonce tři čtvrtiny Cislajtánie. *„Kromě Dolních Rakous, kteréž vydrží Viedeň bohatnouc zase jen z peněz našich [rozuměj Čechů], jsou to v celé Cislajtánii jediné země koruny české, jež naplňují svými sto miliony ročních daní pokladnici Cislajtánie a říše; všechny ostatní země od Bukoviny až po Dalmácii více spotřebují než vynášejí“*. Peníze plynuly odsud pryč (vysoké daně, přemrštěné platy ve správě, války) ve prospěch cizích zemí, ale nic se už nevracelo zpět na rozvoj země. Národ český poznal, že při takovém stavu věcí spěje k záhubě, proto žádal samostatnost českého království, především ve věcech finančních. Pro blahobyt ostatních zemí nechtěl obětovat blahobyt vlastní, ale na druhé straně si byl vědom svých povinností a chtěl jim dostát (na základě pragmatické sankce musel hmotně vypomoci ostatním zemím monarchie, pokud to potřebovali). Češi požadovali, aby vždy jen české království rozhodovalo o tom, komu a kolik přispějí, ne aby to za ně dělal někdo cizí: *„samostatnost království českého, samostatnost ve správě i zákonodárství, samostatnost především ve věcech finančních!“*³¹⁵ Jde o opakování slov v anaforické pozici a opakování větných struktur.

³¹³ Výprava prušácká proti králi českému. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 286, s. 1.

³¹⁴ Sjezd Němců. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 292, s. 2.

³¹⁵ Nejvýznamnější stránka vyrovnání. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 274, s. 1.

Další skupinu intenzifikačních prostředků představuje **opakování slov či větných struktur** („o té velké národní slavnosti německé v Teplicích“, „o tom hlubokém, dalekosáhlém významu této demonstrace“, „o tomto skvělém protestu všech Němců v Čechách proti vyrovnání“, při kterém bylo [...] „nesmírné účastenství lidu německého z okolí“ ... inu nemůže být působivější komiky pod sluncem! „Šel jsem se tam naschvál podívat. Zvyklý obrazům českých táborů, kde se počítá lidstva po desíti tisících, myslil jsem, že po náměstí bude se hemžit lidstva, že sotva bude se lze prodrati k tribuně. Ale kdo vypíše moje překvapení. Hodina tábora již odbyla a na náměstí – hrstka lidí sem tam pocházejících; kolem tribuny pusto a prázdno, - [...]. Všeho všudy mohlo tu být natlačeno asi – 120 lidí; a co to za lid? Většinou měštští hasiči a trochu židů!! [...] Nebylo by se mohlo přihodit ústavákům větší ostudy, než takovýto „tábor lidu“ – bez lidu [...].“³¹⁶ Jedná se o opakování syntaktických struktur (o tom hlubokém, o tomto protestu atd.). V ukázce se objevuje humorně podaný kontrast mezi viděním tábora lidu německýma a českýma očima. Vrcholem humorného a současně ironického vyjádření je spojení *tábor lidu – bez lidu*.

nebo další příklad: „máme být rozštěpeni a rozptýleni, máme být vydáni Slovanům na milost i nemilost“³¹⁷ (stanovisko Němců k vyrovnání), vzmáhání se a již bezohledné vystupování prušáctví na území říše rakouské [...]³¹⁸. V menší míře jsou zastoupeny také **několikanásobné přívlastky** („Slované jsou národ barbarský, nečistý. Češi se k ničemu jinému nehodí, nežli za domovníky a drvoštěpy. [...] „kdo neumí německy, není člověkem“.³¹⁹) a **dobová klišé či fráze** („Český národ je jako zákeřník, který přepadl poutníka, svlékl jej až do naha a potom mu velkomyslně řekl, že více od něho nežádá“ (Tagesbote aus Böhmen).³²⁰

3. Třetí skupinu výrazových prostředků spadajících do oblasti **agitačních** textů reprezentují tyto ukázky:

3.1 Národní listy uveřejnily zprávu, která zaplavila stránky všech vídeňských ústavověrných novin: „Válka je vypovězena, nepřítel již je před branami, všem Němcům hrozí záhuba nejen na těle alebrž i na duši, a proto všickni Němci jako jeden muž musí do boje!“ Stalo se tak poté, co hrabě Hohenwart rozpustil říšskou radu a zároveň zemské sněmy, v nichž měli centralisté většinu. Němečtí liberálové v reakci na tuto událost začali agitovat mezi německým obyvatelstvem a připravovali tuhý odpor. V Chebu se konala schůze, na které se

³¹⁶ Německá slavnost v Teplicích. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 272, s. 2.

³¹⁷ Sjezd Němců. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 292, s. 2.

³¹⁸ Výprava prušácká proti králi českému. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 286, s. 1.

³¹⁹ Za jednu ostudu dvě. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 301, s. 2.

³²⁰ Oběti – „žebráků“ In *Národní listy*, 11, 1871, č. 279, s. 1.

sešlo mnoho Němců a na které se protestovalo proti vyrovnání s Čechy.³²¹ Češi se zaradovali, protože vnímali dosavadní ústavu tak, že nadržovala Němcům i tam, kde tvořili menšinu. Zároveň ubezpečovali Němce, že jim nebudou ubírat jejich práva. „[...] *Jaká to šlechtnost! Kde pak se jevila posud ústava cislajtánská co záštita národních menšin? V Čechách, kde ústava tato jedné třetině Němců nad dvěma třetinami Čechů, a na Moravě, kde jedné čtvrtině Němců nad třemi čtvrtinami Čechů sjednala většinu. V Štýrsku, kde Němci jsou ve většině, nechala ta prosincová záštita národních menšin Němce ve většině a národní menšinu Slovinců v menšině, a v Slezsku kde Slovanů je dobrá polovice, uvedla zase Slovany v rozhodnou menšinu a Němce v rozhodnou většinu. Jak roztomilá to záštita národních menšin, která Němce všude povyšuje na většinu, kde ji náhodou již nemají, a uvádí Slovany všude v menšinu, kde náhodou v ní nejsou již ve skutečnosti. [...]* My nechceme nic více, než co nám přináležejí, a necháme Němcům u nás v plné míře, co jim patří. O to pak, aby Němci ani v ostatních zemích nikde nebyli v právech svých skráceni, postará se zajisté hrabě Hohenwart, a tak tedy nemají se Němci ničeho jiného co obávati, nežli že tam, kde jim většina nepatří, nebudou ji více míti. Je-li to spravedlivou příčinou k pokřiku válečnému, dovede každý nepředpojatý posouditi, a ten zajisté neodsoudí hr. Hohenwarta, jako by on svým jednáním byl Němcům vypověděl válku“.³²² Dne 14. září zahájily činnost zemské sněmy. V centru Hohenwartovy pozornosti byl především český sněm. Nejvyšším maršálkem byl jmenován kníže Jiří Lobkovic a zástupcem vlády Bohuslav Chotek. Úkolem zemského sněmu bylo spravedlivě a uspokojujícím způsobem uspořádat státoprávní poměry Českého království, a to bez porušení práv jiných království a zemí monarchie, a tím ukončit ústavní spor. Z jazykového hlediska má výše uvedená (a graficky zdůrazněná) výzva charakter zvolací věty, kompozičně umístěné na začátek textu. Je tak východiskem, k němuž se vztahují proklamace a komentáře nacházející se v dalším textu.

3.2 Ve Šternberku na Moravě se konala slavnost několika turnéřských spolků, na které se neustále opakovala slova: „My Němci, naše německé město, německá kultura je v nebezpečí, naše německé právo atd. A jací jsou to Němci, kteří ve svých řečích takový strach o německou kulturu a takovou udatnost v obhajování německého práva na jevo dávali? První řečník, starosta výboru slavnosti, zove se doktor Noha a je odrodilý Hanák; druhý je purkmistr šternberský Mikulášek, také původu hanáckého, třetí doktor Machánek, advokát z Olomouce a čtvrtý výtečník ředitel zpěváckého spolku Stárek. To jsou ti sloupové německé vzdělanosti! Zvláště ryzí německá krev proudí žilami doktora Machánka. Jeho děd, kupec

³²¹ Ottův slovník naučný. Díl 11 (Hédypathie-Hýždě), Praha, 1998, s. 471-473. ISBN 80-7203-180-5.

³²² Poplach válečný. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 222, s. 1.

olomoucký, pocházel z blízkého nepatrného hanáckého městečka a babička ze mlýna blízce moravské vesnice Lazek u Olomouce. V domě otce jeho, žijícího obchodníka olomouckého, posud mluvilo se jen česky a německy pouze tolik, co vyžadoval obchod. Z tohoto moravského stromu pochází divem divoucím staroněmecká odnož – šternberský řečník Machánek, hajitel německé kultury.³²³ Graficky vyznačené výrazy jsou citáty ze slavnosti německých turnérských spolků, umožňují autorovi ironizovat zmíněné šternberské Němce a tamější německou kulturu. Působí komicky, když se pánové Noha, Mikulášek a Machánek vydávají za Němce a všechna příjmení jsou českého původu.

3.3 Obecní zastupitelstvo královského hlavního města Prahy se usneslo na půjčce pět milionů na zvelebení Prahy. Tato částka byla trnem oku Němcům, protože oni by nejraději viděli Prahu chátrat, když z ní nemohou udělat německé město. Tagesbote využil příležitosti, aby znovu „vrhнул do světa svou starou ošemetnou lež“, jako by se Němcům v Praze děla „do nebe volající křivda co se týče obecních škol.“ „Pět milionů, a jediná německá škola národní v Praze!“ volá posupně [Tagesbote]. „Pět milionů – a těchto dnův již opět na sta německých dětí bylo při zápisu odmrštěno, poněvadž Praha nemá žádných německých škol!“ Podobným způsobem „zuřil“ Tagesbote již před několika dny, když kladl otázku, „mají-li Němci pražští děti své posylati snad do Valašské Meziříče?“³²⁴ Zmíněný příklad německé agitace má podobu zvolací věty eliptické a slouží i agitaci Čechům, kteří poukazují na chování Němců.

3.4 Zástupci českých Němců Leopold Hasner,³²⁵ Antonín Banhans,³²⁶ Franz Schmeykal,³²⁷ Karl Wolfrum,³²⁸ Karl Pickert a Franz Klier³²⁹ v čele s dr. Herbstem volali

³²³ Také Němci. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 253, s. 2.

³²⁴ Pět milionů a – žádná německá škola. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 267, s. 1.

³²⁵ Artha Leopold Hasner (1818–1891) byl rakouský státník. V roce 1867 byl zvolen za město Trutnov do českého zemského sněmu a 29. srpna 1868 podal návrh na zrušení zákona o obligátním vyučování druhému zemskému jazyku na středních školách, jenž byl v nepřítomnosti Čechů přijat. Byl zastáncem centralismu a nesouhlasil s maďarským vyrovnáním ani s federalistickými požadavky slovanských národů. Později také v panské sněmovně, do které byl v roce 1867 doživotně jmenován, protestoval proti rozdělení pražské univerzity. V letech 1867–1870 byl ministrem vyučování Předlitavska a pak v roce 1870 krátce předseda vlády Předlitavska. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 10 (Gens-Hedwigia), Praha, 1998, s. 942. ISBN 80-7203-179-1.

³²⁶ Banhans Antonín (1825–1902) byl rakouský politik. Studoval práva v Praze a v roce 1845 vstoupil do státní služby u fiskálního úřadu. V roce 1859 opustil státní službu a stal se do roku 1867 ústředním hospodářským ředitelem u hraběte Arnošta Waldštejna. Byl součástí ústředního výboru vlastenecké společnosti hospodářské a všech pražských německých spolků. Jako zástupce měst Most, Bílina a Horní Litvínov byl v roce 1867 zvolen do českého sněmu, v němž se připojil ke straně ústavověrné a který ho 13. května vyslal do říšské rady. Od 1. února do 12. dubna 1870 byl ministrem orby a od 25. listopadu 1871 do 20. května 1875 byl ministrem obchodu za Potockého a Auersperga. V roce 1881 se stal předsedou dolnorakouského Gewerbevereinu. Při světové výstavě mu byl udělen čestný diplom za podporu obchodu a průmyslu. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 3 (B-Bianchi), Praha, 1996, s. 232. ISBN 80-7203-033-7.

³²⁷ Schmeykal Franz (1826–1894) byl vůdcem pražských Němců. Studoval práva v Praze a stal se advokátem. Navzdory českému původu byl zuřivým odpůrcem všech českých snah a stál v opozici proti vzrůstajícímu se českému živlu v Praze. V roce 1861 se stal zemským poslancem za Českou Lípu a zároveň přisedicím zemského výboru království Českého. Pro své řečnické nadání, společenskou uhlazenost a obratnost se stal velmi oblíbenou osobností v německých kruzích. Stanul v čele Německého kasina, které založil a dlouhá léta mu

jednohlasně „*Nur kein Ausgleich nicht*“. Jsou to jména lidí, kteří se deset let „*pachtili do unavení*“, aby vnitřní mír navždy zůstal „*psancem*“ v habsburské monarchii. Celý svět volal, aby se vnitřní mír v říši zjednal, jenom páni neslyšeli.³³⁰

Tato výzva je formulována prostřednictvím oznamovací věty a je umístěna ve středu ukázky. Slovní výpověď *Nur kein Ausgleich nicht* je zajímavá z gramatického hlediska. Jsou v ní použity dva záporny, a to *kein* a *nicht*, přičemž podle pravidel by měla německá věta obsahovat pouze jeden zápor. Užití dvou záporů slouží k zesílení negativního hodnocení.

3.5 Každý národ je něčím jiným výjimečný, Španělé např. dramaty, Němci nadávkou. „*Jak úžasný, obrovsky velký je duch německý! Oni slaví zlatou dobu své plodnosti, ti šťastní!*“ Považuje se za zázrak, že za Filipa IV.³³¹ měla španělská literatura přibližně 30 000 kusů her. Autor článku porovnával počet španělských her s počtem „produktů vídeňské literatury“ a dospěl k závěru, že literatura „*vídeňská měla za jediný den daleko přes 30 000 nadávek, a to bez Filipa!*“³³²

Výše citovaný apel jsou z jazykového hlediska věty zvolací a vyskytují se na začátku textu. Záporné hodnocení Němců je zde docíleno zvolacími větami dvojčlennými, které jsou myšleny ironicky. Nadávky označené jako „*bez Filipa*“ je možné vysvětlit jako nadávky bez nápadu, fantazie nebo zvláštního smyslu.

3.6 Nejnovější události ve Vídni sice způsobily, že bylo zamítnuto české státní právo, na což Češi reagovaly zprávou s titulkem „*Vyrovnaní je rozbito!*“ Zároveň ale dali Češi najevo, že jejich čest a právo tím neutrpěly ani nejmenší škody.³³³ Uvedené zdůrazněné vybidnutí má povahu zvolací věty a nalézá se na konci článku, což lze vnímat jako konec snažení.

3.7 Jedna vysoce postavená osobnost ve Vídni, jejíž jméno však *Národní listy* nezveřejnily, prohlásila: „*S Čechy musí se teď nakládat laskavě!*“ Čechy tento výrok velmi překvapil, protože v české historii od roku 1526 až doteď žádné projevy vstřícnosti nikdy

předsedal. Německé kasino mělo udržet hlavně pražské Němce v jednom táboře. Jeho politický program obsahoval požadavek na rozdělení Čech na národnostně ohraničené území německé a české s nadvládou němčiny v úřadech zemských a státních. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 23 (Schlossar-Starowolski), Praha, 2000, s. 4-5. ISBN 80-7203-324-7.

³²⁸ Wolfrum Karl (1813–1888) byl rakouský a český průmyslník a politik německé národnosti, ve druhé polovině 19. století poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady.

³²⁹ Klier Franz (1819–1884) byl český politik německé národnosti, ve druhé polovině 19. století poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady, jeden z předáků německé liberální Ústavní strany.

³³⁰ O vyrovnání se s Čechy. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 200, s. 1.

³³¹ Filip IV. Španělský (1605–1665) byl vládnoucí král španělský a jako Filip III. také král portugalský, neapolský a sicilský. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 9 (Falšování potravin a pochutin – Genrista), Praha, 1998, s. 212-213. ISBN 80-7203-137-6.

³³² Zlatá doba německé plodnosti. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 283, s. 1.

³³³ Politické zprávy domácí. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 294, s. 1-2.

nezaznamenali. Češi byli zvyklí, že zástupcům vídeňské vlády „leželi v žaludku“ a při každé změně ministerstva se tento stav jen zhoršoval. Co Vídeň Vídní je, taková vlastnost nebyla při žádném ministerstvu vyhledávána. Češi se domnívali, že příčinou tohoto chování jsou výčitky svědomí, které pramenily z neuznání českého státního práva, a byli zvědaví, v čem se bude laskavost příštích vídeňských ministerstev projevovat. S ironickým podtextem uvádějí několik příkladů, co všechno by mohlo být považováno za laskavost. „*Jestliže policie nepozatýká denně alespoň padesát Čechů, protože si někde zazpívali „Hej, Slované“, „jestliže při takové demonstraci strašné [ovace Riegrovi v Praze] byl toliko jeden z buřičů poraněn, ejhle tu laskavost k Čechům!*“ Češi však žádné „laskavosti“ nežádají, chtějí pouze, aby Vídeň splnila jejich práva, a dodávají, že ty jim dříve nebo později splnit musí, protože na to mají královské slovo.³³⁴ Výše zmíněný příklad agitace je zvolací věta, ve které je vyjádřena naléhavost pomocí modálního slovesa *musí*. Nachází se na začátku ukázky a předznamenává její ironický tón.

3.8 Olomoucké noviny *Neue Zeit* přinesly zprávu s titulkem „*Slované vypalují Němce!*“, podle které to byl jistě nějaký Slovan, jenž způsobil požár v jedné vesnici nedaleko Olomouce. „*V sobotu v noci vypukl v Hněvotíně oheň, který na štěstí jen jednu stodolu v popel obrátil. Že bylo zúmyslně zapáleno, o tom není pochybnosti. Všeobecně má se za to, že založení tohoto ohně jest dílem nějakého fanatického Slovana. Němečtí banderisté, kteří brali podílu na olomouckém „saengerfestu“ uspořádali totiž v neděli v noci ples a Hněvotýnským nebylo tajemstvím, že slavnost ta jest Slovanům trnem v očích. Důkladným vyšetřením snad přijde na jevo, jestli hlas lidu uhodil do pravého“ Je snad potřebí k tomu něco dodat? Zuřivost ústavověrných orgánů v poslední době jest již taková, že bychom se nedivili, kdyby jednoho dne přinesly zprávu, že chtějí Slované v Rakousku všechny Němce – povraždit“.³³⁵ Do zvolací věty, která plní funkci titulku, je zhuštěno a „bulvárně“ nadsazeno téma článku.*

7.2.4 1880 – Stremayrova jazyková nařízení

Ve zkoumaném ročníku Národních listů je ze všech typů persvazivní funkce nejčastěji zastoupena **argumentace**. Vybrané ukázky textů podávají zprávu o dvou profesorech působících na jedné katedře (1.1), o rovném právu na pražské univerzitě (1.2, 1.11), o zásadách, jimiž se řídilo školství za ministra Stremayra³³⁶ (1.3), o působení ředitele pražského

³³⁴ Nedbáme o protekci. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 299, s. 1.

³³⁵ Slované vypalují Němce! In *Národní listy*, 11, 1871, č. 334, s. 2.

³³⁶ Stremayr Karl (1823–1904) byl rakousko-uherský, resp. předlitavský státní úředník a politik, v roce 1870–1871 a znovu 1871–1880 ministr kultu a vyučování Předlitavska, v roce 1879 předseda vlády Předlitavska a

semináře Bauera (1.4, 1.5), o malém odbytu hudebních skladeb českých skladatelů (1.6), o konkurzu na obsazení místa inženýra (1.6), o situaci českého divadla (1.7), o tom, jak se dělá německá národnost na Moravě (1.8), o přirovnání vztahu Němci-Češi ke vztahu Němci-Francouzi (1.9), o tom, jak Češi slaví jarní slavnosti (1.10) a o jednacích řečích u soudu v Čechách a na Moravě (1.12).

1.1 Včera [tj. 19. 2. 1880] bylo oznámeno, že mimořádným profesorem národního hospodářství na pražské univerzitě byl jmenován dr. Emil Sax.³³⁷ Současně byl však přijat na univerzitu řádný profesor dr. Jnama-Sternegg z Innsbrucku, také na katedru pro národní hospodářství. „*Tím tedy má universita pražská pro tentýž předmět dva řádné profesory; oba jsou pouzí Němci.*“ Dr. Sax působil v roce 1879 jako docent na vídeňské univerzitě a na začátku zimního semestru téhož roku byl povolán do funkce mimořádného profesora v Praze. Dr. Sax byl ale téměř současně zvolen ve Slezsku říšským poslancem a svůj mandát vykonával ve Vídni, proto nemohl věnovat dostatečné úsilí povinností na pražské univerzitě. Poté, co koncem října 1879 zemřel řádný profesor národního hospodářství dr. Jonák, mysleli si všichni, že se určitě alespoň mimořádná profesura udělí nějakému Čechovi, a to navíc z toho důvodu, že jeden z českých docentů musel katedru národního hospodářství zastupovat téměř sám. „*Na místě toho však, nejenom že české síly zhola byly pomínuty, [...], nýbrž nad to vše jmenován byl poslanec dr. Sax – profesorem řádným!*“ Dr. Sax byl celý jeden semestr mimořádným profesorem a většinu semestru strávil v říšské radě ve Vídni. „*Mimořádní profesorové čeští pachtí se už po dlouhé řady let při hubeném platu svém – pro ně však státní pokladna, k Němcům tak splendidní, nemá ani krejcaru.*“³³⁸ Autor článku dále napsal, že pokud bylo jmenování dr. Saxe a dr. Sternegga projevem nastávajícího vyřešení univerzitní otázky, pak to s nadějami na české učitele nevypadá dobře. Mělo být jmenování dvou řádných německých profesorů pro tentýž předmět závorou, která zabrání přijetí českých učitelů na katedru politické ekonomie na dlouhou dobu?

K jazykovým prostředkům užitým v ukázce náleží lexikální prostředky (*pouzí Němci, profesorem řádným, pachtí, při hubeném platu*) a rozvíjející větné členy (*zhola pomínuty, k Němcům tak splendidní*). Článek je založen na faktech, využívá stylově neutrálních výrazů. Z nich však funkčně vybočuje adjektivum *hubený*, cizí slovo *splendidní* a vazba *nemá ani krejcaru*.

v letech 1879–1880 i ministr spravedlnosti Předlitavska. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 24 (Staroženské-Šyl), Praha, 2001, s. 232–233. ISBN 80-7203-367-0.

³³⁷ Sax Emil (1845–1927) byl rakouský a český národohospodář, vysokoškolský pedagog a politik německé národnosti ze Slezska, ve druhé polovině 19. století poslanec Říšské rady a rektor Německé univerzity v Praze. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 22 (Rozkošný-Schloppe), Praha, 2000, s. 699. ISBN 80-7203-305-0.

³³⁸ Dva němečtí profesori na jednu stolic. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 32, s. 2.

1.2 Češi považovali za zbytečné dokazovat právo českého národa na českou univerzitu, kterou v minulosti měl a na které se až od roku 1784 na příkaz Josefa II. přednášelo německy. Mezi Čechy byli jedinci, kteří měli patřičné vzdělání a kteří by se svým německým kolegům vyrovnali. Redaktor *Národních listů* dále tvrdil, že dnes neexistuje jediný kulturní národ, který by neměl univerzitu. I menší a chudší národy, jako byli Chorvati a Srbové, měli svoje univerzity.

Jednání o rovnoprávnosti na pražské univerzitě probíhala již patnáct let. „*Patnáct let dovoláváme se důrazně na sněmech, táborech, v časopisech, peticích a memorandech ne snad práva, alebrž odčinění bezprávi*“. Češi požadovali od roku 1866 stále to samé: přednášky v českém jazyce, možnost českých habilitací, možnost skládat zkoušky česky a českou zkušební komisi vedle německé.

Němečtí poslanci v českém sněmu a na říšské radě odpověděli na požadavky Čechů ohledně pražské univerzity ve svém „vzdormemorandu“, které bylo „*hotovou negací všech požadavků*“ [Čechů]. Rovnoprávnost na univerzitě nebylo možné realizovat, a to žádným způsobem. Vyloučena byla administrativní cesta. Za další rovné právo nebylo možné provést kvůli státní potřebě, podrobněji se o tom hovoří v ukázce: „*Ještě poučnější jest část druhá. Článek 19. zaručuje sice rovné právo všech národností ve škole, úřadě a životě veřejném, avšak memorandum sedmašedesáti hlásá, že článek nelze tak daleko rozšířit, aby i zkoušky v jazyku českém skládati se směly. Otázka českých přednášek, českých zkoušek, českých vědeckých spisů habilitačních že může býti rozřešena jedině se stanoviska potřeby státu. Aby nikdo nebyl v pochybnosti o tomto stanovisku státní potřeby, hlásá vzdormemorandum dále: Dopuštěním zkoušek v jazyku českém na pražské universitě byla by zlomena nevyhnutelná jednota a přesnost státní správy a tím přetrženy nejdůležitější pásky, které pojí jednotlivá království a země v jednotu státní*“.³³⁹ Závažným důvodem také bylo, že rovnoprávnost na univerzitě by zničila její vědecké cíle. Profesori by se více věnovali politické jízlivosti než vědeckým snahám. Posledním bodem vzdormemoranda bylo, že jeho tvůrci se přikláněli ke zřízení zvláštní univerzity pro Čechy, když nebylo možné uskutečnit rovnoprávnost.

Z jazykového hlediska jsou v textu použity lexikální prostředky (*rovné právo*) a opakování slov (*ve škole, úřadě a životě veřejném; otázka českých přednášek, českých zkoušek, českých vědeckých spisů habilitačních*).

1.3 „*Snaživé kněhkupectví*“ Antonína Felkla v Karlíně vydalo malý atlas pro české školy národní, který „*pokud se týče přehlednosti, správnosti a pěkné úpravy, předčí atlanty podobného druhu, vyšlé z kartografických dílen pověsti světové požívajících*“. S atlasem, jenž

³³⁹ Vzdormemorandum šestašedesáti a rovné právo na pražské universitě. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 37, s. 1.

sestavil prof. Knaus, je spjata historika dokládající stanovisko, které proti národům neněmeckým, zejména proti národu českému, zaujal bývalý ministr osvěty Stremayr. Pan Flekl poslal již zmíněný atlas ministerstvu vyučování ke schválení a v odpovědi, kterou si vyžádal, stály zásady, jimiž se řídilo ministerstvo vyučování při posuzování zaslaných map a atlasů. Podle těchto zásad musely být nástěnné mapy jednotlivých korunních zemí se smíšeným obyvatelstvem opatřeny jmény v obou zemských jazycích. V zemích, kde byla němčina druhou zemskou řečí, musel být německý název uveden vepředu. Nadpis mapy, která byla určená pro školy národní nebo měšťanské, s jakýmkoli vyučovacím jazykem, musel být v první řadě německý. Pro atlasy platily stejné zásady jako pro nástěnné mapy. Na mapách jednotlivých korunních zemí, konkrétně na mapě Čech, Moravy nebo Slezska musely být německé názvy uvedeny vepředu. Pokud by se přitom objevily technické komplikace, měla být méně důležitá jména vynechána. Ostatní mapy v atlase měly být opatřeny výhradně německým názvoslovím. Ke korunní zemi, pro kterou byla mapa určena, nesměla být připojena jiná sousední země korunní. „*Toť jsou zásady, jimiž řídilo se za Stremayra ministerstvo vyučování. Němectví a všude jen němectví, toť ten přední zákon, jemuž podrobiti se musí všechno [...]*“.³⁴⁰ Redaktora Národních listů udivilo mimo jiné nařízení, že názvy v atlasech měly být výhradně německé. Atlas je přeci jen pomůcka k vyučování zeměpisu. Po českém učiteli nemohl nikdo chtít, aby české děti učil Wien místo Vídeň, Brünn místo Brno atd. „*Toť přímo pedagogická ukrutnost, která podivně ilustruje banální frázi: Vyučování nesmí býti nikdy zkaleno štvanicemi národními*“.

Pan Flekl ovšem nedbal na výše uvedené zásady a vydal atlas pro české učitele a české děti a nikoli pro ministra Stremayra.

Kladné hodnocení atlasu českého autora je formulováno několikanásobným větným členem (*pokud se týče přehlednosti, správnosti a pěkné úpravy*), zatímco záporné hodnocení Němců je vyjádřeno opakováním slov (*Němectví a všude jen němectví*) a lexikálními prostředky (*pedagogická ukrutnost, štvanicemi národními*).

1.4 Národnostní třenice mezi Čechy a Němci se nevyhnuly ani pražskému semináři. Tento ústav byl dlouhou dobu centrem jezuitů a do budoucnosti měl plnit ještě funkci poněmčovací instituce. Tehdejší ředitel prof. dr. Bauer přikázal „alumnům-Čechům“, aby četli při obědě německy. „*To nebývalo v semináři nikdy a za nynějších poměrů jest to nemožno, neboť vlastenecký ruch, jaký panuje v akademickém studenstvu, nedá udusiti se ani v semináři rozkazy ředitelovými*“.

Alumnové se tomuto příkazu vzepřeli a slušně požádali ředitele, aby od své žádosti ustoupil a nenutil je, aby jednali proti svému svědomí a smýšlení. Na jejich požadavek ovšem nebyl brán zřetel. Tedy četlo se první den. Ale ještě večer téhož

³⁴⁰ Stremayr a české školství. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 43, s. 2.

dne se shromáždili všichni čeští zástupci a dohodli se, že ještě jednou požádají, „*aby nebyli násilně poněmčováni*“. Ředitel jim však opět nevyhověl a navíc pohrozil všem alumnům druhého ročníku, že je raději rozpustí, než aby povolil, co žádali. Je nutné doplnit, jaké je národnostní složení členů v semináři. Celkem je v semináři sto osm alumnů, z nichž jsou devadesát tři Češi a patnáct Němců. Z těchto patnácti Němců je jedenáct Prusů z vratislavské diecéze. Zbývali tedy pouze čtyři Němci na devadesát tři Čechů a kvůli nim byla kázání v oratoriu sedm až osm krát týdně německá a šest až sedm krát česká; „*kvůli těmto mají čísti německy v poledne, měniti své smýšlení a státi se Němci!* [...]“³⁴¹

Chování ředitele Bauera k českým seminaristům vyjadřují lexikální prostředky (*rozkázati, násilně poněmčováni*) a zvolací věta (*kvůli těmto mají čísti německy v poledne, měníti své smýšlení a státi se Němci!*), které je třístupňově gradováno.

1.5 Pražský kardinál Bedřich kníže ze Schwarzenbergu pronesl následující „*drzou urážku*: *Kdo neumí německy, ten nucen mlčeti ve společnosti jako němý pes*. Tímto aktem dospěla aféra ke svému vrcholu. Vedení pražského semináře v čele s německým ředitelem Bauerem vyhrožovalo teologům vyloučením, pokud nepodepíší listinu, která je zavazovala k tomu, že museli číst náboženské texty a odbývat kázání střídavě německy, latinsky a také česky.³⁴² Na knížete pohlíží autor článku negativně, což se v jazykové rovině projevuje lexikálním spojením (*drzá lež*) a citováním výroku o českém jazyce, který vrcholí hanlivým přirovnáním *jako němý pes*.

1.6 Jeden velký podnik v Praze vypsál konkurz na místo inženýra. Výplata nebyla příliš vysoká, přesto se do výběrového řízení přihlásilo tři sta uchazečů. O vypsané místo se ucházelo také několik inženýrů z Německa, kteří se podle redaktora *Národních listů* domnívali, že „*nárůdeček*“ *český je vyživí a vypase a že se mu pak á la Hallwich*“³⁴³ *odmění*. Firma preferovala nakonec Čecha a odmítla cizí inženýry. Nízké platy způsobily, že řada inženýrů inklinovala k jiným oborům. Jeden inteligentní a praktický inženýr se stal společníkem svého bratra, který provozoval uzenářskou živnost.³⁴⁴ Zpráva se staví negativně k tomu, že se přihlásili i němečtí inženýři. Tuto skutečnost signalizuje autor slovesy s negativním významem (*vyživí a vypase*) a deminutivem s hanlivou konotací (*nárůdeček*). Autor v tomto případě zapomněl na volání po rovnosti.

³⁴¹ Germanisace v pražském semináři. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 51, s. 2-3.

³⁴² Kdo neumí německy, ten nucen mlčeti ve společnosti jako němý pes. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 53, s. 2.

³⁴³ Hallwich Hermann (1838–1913) byl rakouský a český historik, národohospodář a politik německé národnosti, v 2. polovině 19. století poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 10 (Gens-Hedwigia), Praha, 1998, s. 806. ISBN 80-7203-179-1.

³⁴⁴ Obrázek našeho „blahobytu“ In *Národní listy*, 20, 1880, č. 89, s. 3.

1.7 Češi litovali, že se hrálo velmi málo her ruského dramatika Alexandra Nikolajeviče Ostrovského. Ostrovskij se snažil chladně a neúprosně vykreslit slabé stránky ruské společnosti a usiloval o znovuzrození ruské kultury, podobně jako jiní ruští autoři. „*Arci – u nás je tak málo smyslu pro produkci českou, jakž teprve pro jihoslovanskou. Je nejvyšší čas, poslední již hodina, aby děly se v skutku racionelní přípravy pro příští divadlo. Národní, jinak bude repertoár jeho vypadat jako některého předměstského divadla vídeňského: moderně, pikantně, ale ne česky*“.³⁴⁵ Z jazykového hlediska jsou v článku použity lexikální prostředky vyjádřené ve třetím stupni (*nejvyšší čas*) a několikanásobné větné členy (*moderně, pikantně, ale ne česky*).

1.8 Z Brna ze spolehlivých zdrojů přišla zajímavá zpráva: Tři členové obecního výboru městyse Kartouzy, který leží asi půl hodiny cesty od Brna, dostali od brněnského c. k. hejtmana Schröttra písemně pokyny, jak se mají zachovat, až přijede císař z Brna do Kartouz. „*V instrukci té stojí mimo jiné, aby starosta tohoto ryze českého městyse císaře pozdravil německy, aby veteráni tamější volali „Hoch“ a potom teprve „Sláva“*“, a aby všech dvanáct děvčat, z nichž jedna má předat císaři kytici, zdobil černožlutý odznak. Tato instrukce se jevila jako nesmyslná, protože Kartouzy měly při tehdejší císařově návštěvě „*zastupovat český venkov*“.³⁴⁶ K posílení kritického pohledu na nepatřičnost oficiálních pokynů poukazují zejména výrazy *ryze český městys*, *zastupovat český venkov*.

1.9 Podle *Národních listů* spočívala představa o uspořádání Rakouska v budoucnosti na „*falešné politické ideji*“, a to že Čechy lze germanizovat. Jedním z důkazů byla skutečnost, že rakouský novinář a politik Johann Umlauft prohlásil, že Čechy musí být germanizovány, aby se sever a jih Německa mohly sjednotit „*přes naši mrtvolu*“. V této souvislosti považovali Češi za vhodné připomenout doby z dějin německého národa před padesáti až sedmdesáti lety, kdy se v německých oblastech výrazně prosazoval vliv Francouzů a francouzštiny. „*Pravíte-li Vy dnes, že u nás naučení se jazyku českému je dnes věcí zbytečnou, poněvadž beztoho vše umí německy, tož vám připomínám Voltaira, když napsal: „V Němcích mluví německy jen postiliony, vše ostatní umí francouzsky*“. A v jedné z nejkritičtějších dob historie Německa, kdy většina německých vlastenců v důsledku napoleonských válek nedoufala v budoucnost Německa (básník Jindřich Kleist spáchal v roce 1811 dokonce sebevraždu, protože nevěřil v budoucnost Německa), napsal Johann Gottlieb Fichte své dílo *Řeči k národu německému*, ze kterých ocitovaly *Národní listy* následující pasáž: „*Kdekoliv se nalezá zvláštní nějaký jazyk, tu jest také zvláštní národ, jenž má právo,*

³⁴⁵ Divadlo. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 89, s. 3.

³⁴⁶ Jak se dělá německá národnost na Moravě. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 129, s. 2.

*své záležitosti sám obstarávati, právo k samosprávě; a naopak se může říci, že kdekoliv národ přestal sama sebe spravovati, musí se pak také zřici svého jazyka a musí s podmaniteli svými splynouti v jednotu“. Tak veliký onen filosof! A vy, pánové, Vy šťastní dědicové heroické duchovní práce velikých oněch mužů, vy smíte být nepřáteli národní autonomie?“³⁴⁷ Velmi vhodně je zde využito citátů připomínajících rozporuplnou německo-francouzskou situaci. Jsou uvedeny doložené věcné argumenty. Závěr však obsahuje i apel na city Němců (A vy, pánové, Vy šťastní dědicové), vyjádřený apostrofou, a ocenění práce významných německých osobností (*heroická duchovní práce*), kterých si Češi vážili.*

1.10 Autor fejetonu v *Národních listech* si stěžoval na to, že Češi málo pečují o oslavy, jarní, letní atd. Ačkoliv měly oslavy v Čechách tradici, pravidelně se konaly jarní slavnosti Slavník a Fidlovačka, které však nebyly tak populární jako např. mnichovský Salvator. Výpovědní hodnotu však neměl počet zúčastněných, ale počet rvaček, ke kterým na slavnosti došlo („referent jednoho jen tamějšího časopisu napočítal 2341 „zmožených“ a 41 větších a přes půl druhého sta menších rvaček!“) Na což Češi zareagovali hláškou: *My neumíme žít. My se neumíme ani bavit. Proto si nás také ale nevšímá na širém světě nikdo. Děje se nám ve světě jako v divadle, kde jsou „první místa už abonována“ – sedíme zcela vzadu a nikdo o nás neví.*³⁴⁸

Vedle Němců byl český národ v textu porovnáván s Francouzi, kteří jsou prý „šťastným národem“, protože se prý těšili velkému zájmu a velmi často byli také inspirací pro ostatní. Po vzoru Francouzů začal vznikat pamětní list *Národ sobě* u Němců, Italů, Poláků i Čechů. Český „Národ sobě“ byl celý věnován Národnímu divadlu. Na jeho stránkách se nacházely kresby nejlepších českých malířů a literární ukázky nejlepších českých spisovatelů.

Český autor hodnotí záporně český národ, a to pomocí opakování syntaktické struktury podpořené gradací (*My neumíme žít. My se neumíme ani bavit.*)

1.11 Z německé strany se k otázce rovnoprávnosti na univerzitě vyjádřili Süß a hrabě Wurmbrandt. Zastali se jednoznačně německého stanoviska. Němci prý nemohli dopustit, aby pražská německá univerzita zanikla. Musela být zachována. „Kdyby zavedena byla na universitě rovnoprávnost, kdež by prý studenstvo české bylo pronikáno ještě více duchem

³⁴⁷ Řeč poslance dra. Fr. V. Jeřábka v 67. zasedání říšské rady dne 9. dubna 1880. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 89, příloha, s. 1.

³⁴⁸ Feuilleton. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 94, s. 1.

národním, universita stala by se kolbištěm sporů národních, a Němci – slyšte a smějte se! – utrpěli by velikou ztrátu, protože by Škodové³⁴⁹, Rokytaňští³⁵⁰ potom gravitovali k české vědě!

Tento důvod uvedl hrabě Wurmbrandt při argumentaci proti zřízení české univerzity. Süß prohlásil, že věda je kosmopolitní a že nepatří žádnému národu, a proto „že my Češi nejlip uděláme, když staneme se - - Němci“.³⁵¹ Zajímavé však je, že Němci „polemizují“ sami se sebou, vyvracejí sami svá tvrzení. Na jedné straně tvrdí, že věda je kosmopolitní a nepatří žádnému národu, na straně druhé doporučují, aby se Češi raději stali Němci. Autor na tuto vnitřní polemiku poukazuje komentářem *slyšte a smějte se!*

1.12 *Fremdenblatt* a *Neue Freie Presse* se vyjadřovaly s velkým opovržením o českém jazyce. Prohlásily, že český a německý jazyk nemohou být rovnoprávními, že nadřazenost němčiny nad češtinou je obecně uznána, že touha po rovnoprávnosti je „*honba po fantomech*“, že úředník by neměl být nucen, aby se učil gramatiku „*podřeči*“, kterou mluví jen úzký okruh lidí. Na to Češi odvětili, že nenutí Němce, aby se učili česky. Nechtěli tak Němce zbavit zaměstnání. Požadovali, aby se občan u každého soudu v Čechách a na Moravě domohl svého práva ve svém jazyce. K tomu by stačili jeden nebo dva úředníci. Češi byli ochotní se tohoto práva ve výhradně německých okresech vzdát, pokud se Němci vzdají tohoto práva v českých okresech a pokud bude dovoleno komunikovat s úřady v českých oblastech česky. Načež Češi dodali: „[...] uznáváme jazyk německý ne za to, zač uznal jej zajisté jen v zápalu boje dr. Rieger, ne za jazyk státní, ale pouze a jedině za jazyk armády a za jednací jazyk v záležitostech říšských, zejména na rajchsrátě“.³⁵² Záporné hodnocení českého jazyka ze strany Němců je vyjádřeno sémantikou slov (*honba po fantomech, podřeči*). O němčině mluví Češi sice s úctou, ale zároveň jasně vymezují roli němčiny důrazným opakováním (*pouze a jedině*) a několikanásobným větným členem (*za jazyk armády a za jednací jazyk v záležitostech říšských*).

2. Propagace a agitace jsou uvedeny v malé míře. Jako příklad **propagace** uvádím úryvek z článku „*Zemězrádné štvání*“, ve kterém se propagace vyjadřuje ze strany Čechů i Němců pomocí **lexikálních prostředků**: „*My Čechové, my národ většinou z mála dvou třetin v zemi od nepaměti osedlý, mlčíme k tomu nařízení, my dáme si líbiti tu „amtssprache“, ač čteme v Jungmannovi, kerak úpadek národnosti naší a nejhlubší ponížení jazyka českého*

³⁴⁹ Škoda Josef (1805–1881) byl rakouský lékař, dermatolog a vysokoškolský profesor vnitřního lékařství českého původu. Společně s Karlem Rokytaňským byl jedním ze zakladatelů „Moderní vídeňské lékařské školy“. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 24 (Staroženská-Šyl), Praha, 2001, s. 638-639. ISBN 80-7203-367-0.

³⁵⁰ Rokytaňský Karel (1804–1878) byl rakouský lékař, patolog, filosof a liberální politik českého původu. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 21 (R(Ř)-Rozkoš), Praha, 2000, s. 913-914. ISBN 80-7203-289-5.

³⁵¹ Debata o české universitě. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 98, s. 2.

³⁵² Žurnalistický boj proti českému jazyku. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 109, s. 2.

počalo tím dnem, kdy za Josefa II. zavedla se němčina co samopanující jazyk do veškerých úřadův státních v zemi české. Kdo ale za to křičí, jak by jim k hrdlu sáhal, to jsou naši milí krajané němečtí.

Němcům nestačilo, že němčina ovládala všechny úřady v celé zemi. Nebylo pro ně dostačujícím, že pro jazyk menšiny se vydržovala univerzita, zatímco pro jazyk většiny nebylo dostatek peněz na univerzitu. Nespokojili se s tím, že měli většinu na sněmu a nespravedlivě silné zastoupení v říšské radě, že jejich jazyk vládl v parlamentu a u nejvyšších říšských úřadů. Bouřili se, ačkoli v jejich jazyce vycházely úřední noviny v české zemi a ačkoli jejich jazyk vládl ve správě železniční a komunikační sítě. „[...] *pravíme ti na všem tom nemají ještě dosti, alebrž strhují ukrutný povyk a hlomoz proto, že má se na státních úřadech v Čechách s Čechem jednati po česku a s Němcem po německu, že má se knihovní zápis statku státi tím jazykem, za který strana žádá, že má se na českou žádost dáti tak správné vyřízení po česku jako se dává na německou po německu. To prý jest křivda páchaná na německé národnosti v Čechách, to prý jest znásilnění Němcův, to prý jest rušení rovného práva obou národností, zkrátka bezpráví*“.³⁵³ Němci protestovali proti Stremayrovým nařízením z několika důvodů. Provedení rovnoprávnosti by vyloučilo Němce ze státní služby v Čechách. Dalším argumentem bylo, že by nastal zmatek ve státní správě a potíže při překladu pozemkových knih z němčiny do češtiny. A konečně posledním důvodem bylo, že by se narušila jednota říše a podpořil by se separatismus. České výroky pracují s anaforickým opakováním (*my Čechové, my národ, my dáme*), s výraznou sémantikou slov (*úpadek, nejhlubší ponížení, němčina co samopanující jazyk*), s ironií (*naši milí krajané němečtí*). Ze strany Němců se ozývají slova o *křivdě, znásilnění a bezpráví*.

3. A konečně **agitace**, pro jejíž demonstraci uvádím následující ukázky.

3.1 V poslední době vyšlo velmi mnoho dobrých skladeb „*skladatelů našich nejprvnějších*.“ České produkci se konečně podařilo najít nakladatele, bez jejichž ochoty by nemohlo vyjít „*velmi mnoho výborných skladeb domácích*“. Těžko by se našel někdo, kdo by se „*odvážil*“ vydat partitury a hlasy „*Smetanových velikolepých symfonických básní*“. *Leč vydané skladby potřebují také odběratelů, nemají-li nakladatelé naši ztratiti chuť, nemá-li česká produkce hudební odkázána zůstat na milost ciziny, doma podpory obecnstva postrádajíc. A z té příčiny dovolujeme si učiniti spolkům literárním návrh, aby záslužnou činnost svoji rozšířily na literaturu hudební, aby vedle dobrých českých knih přičinily se o řádný a rozsáhlejší odbyt českých hudebnin [...]*“.³⁵⁴ Výzva je podpořena silně emotivními

³⁵³ Zemězrádné štvání. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 122, s. 1.

³⁵⁴ Naše spolky literární. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 80, s. 2.

výrazy typu *skladatelů našich nejprvnějších, velmi mnoho výborných skladeb domácích, Smetanových velikolepých symfonických básní*, které chtějí přesvědčit, že si zaslouží, aby to bylo podporováno.

3.2 Redakce *Národních listů* obdržela „zdrucující „zvěst“. Syn Čecha Josefa Ressela, „geniálního vynálezce lodního šroubu“, umíral ve Vídni hladý. „Inženýr Jindřich Ressler, mladý, nad míru talentovaný muž, úpí již od delší doby v neskonalé bídě. Zbaven všeho majetku, bez výdělků, bez peněz, bez pomoci, na těle i na duchu zlomen, očekává v chudíčkové jizbičce v Mödlingu, až smrt zbaví ho útrap vezdejších. Syn velikého otce, jehož kovový pomník zdobí náměstí před vídeňskou polytechnikou, muž inteligentní, inženýr nad míru talentovaný, o němž jde hlas, že zdědil po otci talent, důmysl – však také i jeho hrdost a oprávněné sebevědomí – nemohl přes veškeré namáhání zaopatřit sobě skrovničkého místečka, kteréž by mu aspoň poskytovalo tolik, by nemusel hladem zemřít. „Ressler je náš! Ressler jest Němec!“ volala před lety vídeňská žurnalistika. Navzdory tomuto zvolání se v celém Rakousku nenašla pro Ressela vhodná práce. Povyk, který dělala Vídeň s německým českého krajana, se v této situaci ukázal v pravém světle. Češi cítili povinnost zaopatřit Resslerova syna a doufali, že ho nějaký závod v Čechách zaměstná, aby netrpěl nouzí, což vyjádřil titulek textu: „Konejme povinnost svoji“.³⁵⁵ Jde o apel vyjádřený zvolací větou. Podporují ho však i výroky v textu líčící chudobu a schopnosti Resslerova syna, výroky připomínající slavného otce i dvojaký postoj Vídně/Němců k problému otec – syn.

7.2.5 1890 – punktace

1. Následující ukázky, které mají demonstrovat první typ persvaze - **argumentaci**, patří do oblasti kulturních a politických zpráv a informují čtenáře o novém poněmčovacím ústavu pro dívky a jazykové otázce obecně (1.1), o obavě českých učitelů (1.2), o názoru na punktace (1.3, 1.4, 1.12, 1.13, 1.20), o návštěvách Němců na Žofínském ostrově (1.5), o názoru na češtinu v zahraničí (1.6), o následcích vyrovnání (1.7), o zemské výstavě (1.8, 1.16, 1.25), o vlivu českého živlu na německé území (1.9), o stavu po vyrovnání (1.10), o týrání českého lidu a německé agitaci (1.11), o „německých“ Podsedicích (1.14), o nevyužitých argumentech při debatě o česko-německém vyrovnání (1.15), o pronásledování Čechů v Trutnově (1.17, 1.18), o vnímání jazyka jako pilíře jednoty země (1.19), o Josefu Heinrichovi, zástupci pražské obce v zemské školní radě německé (1.21, 1.24), o německém

³⁵⁵ Konejme povinnost svoji. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 114, s. 2.

protestu proti koncertu českého Sokola (1.22) a o Grégrově názoru na vídeňské úmluvy (1.23).

1.1 Při klášteře Voršilek v Praze byla zřízena nová soukromá škola. Určena byla pro dívky, které se chtěly učit německy. „*Žačkám vštěpuje se hned od první třídy, že němčina je u nás jazykem povzneseným, v němž výhradně každý mysliti a jímž každý mluvití musí, kdo povznésti chce se nad všednost*“.³⁵⁶ Jednalo se o počín, který posílil pozice němectví v českém království tím, že přispěl, aby se ještě více utlumily v českých dívkách láska k mateřskému jazyku a národní vědomí.

O jazykové otázce pojednávají také následující ukázky: „*V životě praktickém jeví se býti znalost němčiny v Čechách nezbytná, znalost češtiny v mnohých případech prospěšná*“.³⁵⁷ nebo „*Napřed němčina a potom, aby se neřeklo kdesi v zadu také drobet té češtiny – takový bude nyní pořádek v Čechách*“.³⁵⁸ nebo „*Řeč německá bude a zůstane, jak za to mám, povždy sprostředkovacím jazykem vzdělaných tříd všech národů mnohojazyčné říše a jazykem vyšších orgánů státní správy. Výsadní postavení němčiny v Rakousku se zakládá na číselné převaze (!) německého kmene v Rakousku, na jeho rozvětvení po všech téměř zemích a na nezměnitelném prý vývoji dějin*“.³⁵⁹

Kladné hodnocení němčiny ze strany Němců je formulováno prostřednictvím lexikálních prostředků (*jazykem povzneseným, nezbytná znalost němčiny, jazykem vzdělaných tříd, výsadní postavení němčiny*) a rozvíjejících větných členů (*výhradně každý*). Ke stejnému účelu slouží i statistický údaj (i když o jeho pravdivosti lze pochybovat).

1.2 Ministr vyučování nařídil revizi školních učebních pomůcek, protože v učebnicích bylo vše prezentováno tak, jako by Země Koruny české byly součástí pruské říše. Češi reagovali na tuto akci s velkými obavami. Měli strach, že se při té příležitosti „*sáhne*“ na již tak málo schválených českých pomůcek a místo nich obdrží čeští žáci pomůcky vytvořené v zahraničí. „*Je tudíž potřebí býti na stráži a poukazovati zvláště k tomu, jak se dobrym českým pomůckám zamezuje přístup do českých škol, kdežto se jim vnucují drahé nedokonalé věci cizí*.“ Z hlediska národního nebylo v českých pomůckách nic „*závadného*“, ale dříve se několikrát stalo, že při podobných akcích se zakročilo proti všemu, co mělo jakýkoli ráz národně český (když např. byla nařízena revize školních knihoven, protože „*se do nich*

³⁵⁶ Nový poněmčovací ústav pro dívky. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 5, s. 2.

³⁵⁷ O vyrovnávacích konferencích. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 7, s. 2.

³⁵⁸ Tato situace nastane podle redaktora *Národních listů* poté, co budou přijaty vídeňské úmluvy, tzv. punktace. Reagoval na vyhlášku týkající se 1. května, kterou vydal nejvyšší správce země hrabě František Thun. Tato vyhláška byla uveřejněna nejdříve v německém a potom českém jazyce, ačkoli většina dělníků, kterým byla tato vyhláška určena, byla české národnosti. Srov. Napřed němčina. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 22, s. 3.

³⁵⁹ Česko-německé konference v předsednictvu ministerstva. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 13, s. 1.

vloudilo i dost spisů prušáckých“, byly zároveň současně vyhozeny z českých knihoven i spisy, „které zaujímaly stanovisko speciálně české, nebo jen jméno země koruny české obsahovaly“.³⁶⁰ K hodnotícím jazykovým prostředkům užitým v článku náleží rozvíjející větné členy (*dobrým českým pomůckám, drahé nedokonalé věci cizí*), jež jsou vzájemně protikladné.

1.3 Vůdčí osobností českých Němců byl dr. Ignaz von Plener.³⁶¹ O vídeňských úmluvách prohlásil, že jsou důkazem toho, „že nelze vládnout bez Němců ani proti Němcům. A pokračoval „že to nejde, doháněti Němce v národní roztrpčení; že Rakousko se nemůže upevniti, zůstanou-li Němci neuspokojeni. Toto poznání obrátí se k dobru všech Němců. Výsledky jednání podle něj neznamenal jen úspěch Němců v Čechách, ale úspěch všech Němců v Rakousku. Němci se stali opět faktorem, s nímž se musí počítat. „Beznadějnost posledních let“ byla odstraněna.³⁶² K vyjádření pocitů Němců jsou v textu použity lexikální prostředky (*národní roztrpčení, Němci neuspokojeni, beznadějnost posledních let*) a opozitní předložková vazba (*bez Němců ani proti Němcům*).

1.4 Němečtí liberálové měli obrovskou radost z punktací, jak dokládají následující ukázky. List *Deutsche Zeitung* napsal, že „rozenému Němci se opět otevírá volná dráha k úřadům a soudním místům v Čechách, aniž by byl nucen učit se češtině“. Nebo: „Přehmatům češtví v německý majetek postavena jest silná hráz“. Nebo také: „Výsledky konferencí jsou úplným ospravedlněním tříleté abstinenční politiky Němcův“ (doba, kdy Němci sedávali na českém sněmu bezmocní „proti české většině plné chuti, aby svou přesilu přivedla k platnosti“).³⁶³ Mezi hodnotící prostředky obsažené v textu patří lexikální prostředky (*nucen, přehmatům češtví, silná hráz, konec abstinenční politiky Němců*). Jde o nárek Němců. Zajímavá je otázka, proč nebyla „česká přesila“ využita.

1.5 Český advokát a poslanec českého zemského sněmu JUDr. Jindřich Šolc byl v letech 1887 – 1893 starostou Prahy. Jednoho dne ho navštívil Franz Schmeykal, jeden z hlavních představitelů německých liberálů v Čechách, a oznámil mu, že Němci hodlají stejně jako dříve navštěvovat Žofínský ostrov a pořádat tam zábavy. Starosta žádal, aby se k tomuto požadavku vyjádřila městská rada. Porady se zúčastnili tito členové: Kandrt, dr.

³⁶⁰ Podstatná obava. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 25, s. 2.

³⁶¹ Plener Ernst (1841–1923) byl rakousko-uherský, resp. předlitavský politik, předák německorakouské Ústavní strany, v letech 1893–1895 ministr financí Předlitavska. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 19 (P-Pohoř), Praha, 2000, s. 896. ISBN 80-7203-249-6.

³⁶² Opona se zvedla. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 27, s. 1.

³⁶³ Vítězný jásot v německo-centralistickém táboře. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 20, s. 1-2.

Eiselt,³⁶⁴ Audolenský, Baroch, dr. Karlach,³⁶⁵ dr. Milde, Sokol a Štaus. Podle pana Sokola nebyl Němcům přístup na ostrov nikdy zakázán. Po zaplacení „*mostného*“ tam mohl jít každý. Ale protože Němci neuposlechli nařízení, na kterém se usnesla městská rada v roce 1885, že je zakázáno vyvěšovat na Žofinském ostrově, majetku Prahy, pruské a velkoněmecké prapory, byl jim vstup na ostrov odepřen. Stalo se to při poslední německé zábavě, na které musela zasahovat policie a odstranit pruské prapory. Při nynějším jednání trvala městská rada nadále na svém rozhodnutí, aby na ostrově nebyly vyvěšovány velkoněmecké prapory, protože by dráždily „*velikou většinu českého obyvatelstva*“. Pokud budou Němci organizovat zábavy v sálech, kam mají přístup jen oni sami, nemůže se jim zakazovat, aby zdobili stěny dle svého přání. Pan Baroch si myslel, že by pouze policie měla rozhodovat o tom, jestli se smí veřejně vyvěšovat velkoněmecké nebo jiné prapory. Zároveň uvedl, že zákaz městské rady z roku 1885 pramenil z hospodářských důvodů, protože se zjistilo, že prapory se připevňovaly silnými a dlouhými hřebíky na stromy, které tím velice trpěly. „*Podobně vyslovil se kanovník dr. Karlach, těše se, že s německé strany byl učiněn první krok ku svornému sblížení se obyvatelstva pražského obou národností. Dr. Eiselt připomenul, že pražská obec byla vždy toho pečlivá, aby na ostrově Žofinském jak v sadech, tak v sálech a lázních šetřilo se rovnoprávnosti obou národů a sbor obecních starších zavázal nájemce ostrova smlouvou, aby při provozování své živnosti zachovával úplné rovnoprávnosti obou jazyků zemských a aby veškerá oznámení, tiskopisy atd. vydával v jazyku českém i německém a aby i veškeren jeho personál znal oba zemské jazyky*“.³⁶⁶ Další ukázka popisuje, jak tato situace nakonec dopadla: „*Německé listy potvrzují tedy zprávu, již jsme o věci té byli přinesli, a z níž je patrné, že ačkoli zákaz vyvěšovati prapory velkoněmecké a prušácké formálně nebyl odvolán, přece nebude se nyní Němcům, pokud dekorace ostrova se týče, ni nejmenší překážky klásti. Passivní odpor německý proti Žofinskému ostrovu skončil tedy – německým vítězstvím*“.³⁶⁷ Jazykově příznačné je, že jednání městské rady bylo vedeno

³⁶⁴ Eiselt Jan Bohumil (1831–1908) byl český lékař. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 8 (Dřevěné stavby-Falšování), Praha, 1997, s. 461-462. ISBN 80-7203-136-8.

³⁶⁵ Karlach Mikuláš (1831–1911) byl český katolický kněz a politik, organizátor církevních, humanitárních a vlasteneckých podniků. V šedesátých letech mimo jiné zorganizoval vybudování nové hřbitovní kaple ve Slabčích u Rakovníka a okresní nemocnice na Křivoklátě, prosazoval zalesňování neúrodných strání kolem Berounky, zajistil finanční pomoc pro oběti povodně z r. 1872. Jako kanovník (od r. 1871) a probošt (od r. 1902) měl velké zásluhy o zvelebení Vyšehradu, především o rekonstrukci baziliky sv. Petra a Pavla, rozšíření hřbitova a vybudování Slavína, uspořádání a zpřístupnění kapitulního archivu. Byl zvolen do pražské městské rady a českého sněmu. Kontroverzi vyvolal svou činností v čele Svatováclavské záložny; po krachu tohoto ústavu r. 1902 byl obviňován, že špatným hospodařením v letech 1872–78 přispěl k celkové ztrátě. Během života byl oceněn rytířským křížem Fr. Josefa a čestným občanstvím několika obcí; za zásluhy o rozvoj Vyšehradu mu byl roku 2003 odhalen pomník.

³⁶⁶ Němci chtějí navštěvovati Žofinský ostrov. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 59, s. 2.

³⁶⁷ Žofinský ostrov a Němci. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 61, s. 3.

smířlivě. Rada neustoupila, ale v další větě v přímém rozporu k tomu tvrdila, že nebude klást odpor.

1.6 Redakce *Národních listů* uveřejnila zprávu, kterou chtěla prokázat, že i v zahraničí bylo možné vyřídit určité záležitosti v českém jazyce. V jedné vinohradské kavárně vznikl spor, jestli by úplně český dopis byl vyřízen např. ve Španělsku. Spor byl rozhodnut tím, že byl poslán český dopis časopisu *La Ilustracion española y americana*. Celá záležitost byla obratem vyřízena a na ukázkou bylo posláno také číslo daného časopisu s adresou v češtině, správně napsanou. – *Jest nepochybně, že bychom mohli i jinde ve věcech vážnějších než v takovýchto hříčkách docílit úspěchu a zjednat uznání svému jazyku, kdyby vždy a všude sebevědoměji se vystupovalo – po česku*.³⁶⁸ Po věcném popisu událostí je naznačena cesta k úspěchu, jazykově formulovaná opakováním větných struktur a slov (*docílit úspěchu a zjednat uznání, vždy a všude*) a dále sémantikou slova *sebevědoměji* (druhý stupeň).

1.7 Jakýsi Moric Heller poukázal ve zprávě uveřejněné v *Bohemii* na názvy ulic v Holešovicích výhradně v českém jazyce a dal na uvážení, jestli by nebylo vhodné nyní „v době vyrovnávací“ přimět městskou radu k tomu, „aby nápisy rovnoprávnými osvědčila ochotu a smířlivost oproti četným německým obyvatelům tohoto okresu. Redaktor *Národních listů* nevěděl, kolik tehdy žilo v Holešovicích Němců. V roce 1880 jich tam žilo jen několik. A dále pokračoval tím, že se Holešovice nestaly součástí Prahy, aby byly opatřeny německými nápisy a „dotěrným utrakvismem“, proti němuž se Němci všude rázně stavěli. „Česká Lípa“ ze zášti proti národnosti naší zkomolila i to své staré jméno a přeměnila se v prostou „Lípu“. Teplice stydí se za svůj slovanský původ a změnily se návodem pseudovědeckého ignoranta v „Töplice“; Liberec překřtil ze samé lásky k nám svou Českou ulici – zapomněli jsme již v jakou – snad v „ulici Pruskou“. Podle Čechů byl Hellerův požadavek, „utrakvizování bývalé ryze české obce, „neomaleností“. Dotyčný byl v listu vyzván, ať se znovu ohlásí, až dokáže, že města jako Liberec, Most, Duchcov, Teplice aj. opatřily kvůli svým četným českým obyvatelům své ulice a náměstí také českými nápisy a že teprve potom se snad také v Holešovicích Němcům v jejich žádosti vyhová.³⁶⁹ Jde o polemiku s Bohemií. Jako argumenty jsou uváděny konkrétní příklady z jednání německé strany. Místy je rovina argumentace narušena útočnějšími výrazy (*pseudoněmecký ignorant, zkomolila, neomalenost*).

1.8 Na poradě liberecké obchodní komory v otázce jubilejní výstavy, na níž Němci prosadili svou, bylo usneseno, že budou zřízeny filiální výstavní výbory v Chebu a Liberci.

³⁶⁸ Čeština za hranicemi. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 62, s. 3.

³⁶⁹ Následky vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 65, s. 2.

Všechna jednání mezi vystavovateli z obvodu liberecké a chebské obchodní komory s generálním výborem v Praze měla probíhat prostřednictvím těchto filiálních výborů. Vedle toho se vystavovatelé dohodli, že „*v jazykové otázce má být každému vystavovateli ponechána úplná volnost a rovnost*“. Čeští vystavovatelé z kraje litoměřického, mladoboleslavského, jičínského a královéhradeckého byli nuceni domlouvat se s ústředním výborem v Praze přes německý Liberec. Zatímco čeští vystavovatelé v okrese lounském se museli domlouvat prostřednictvím filiálního výboru v Chebu. „*A co znamená ta „volnost a rovnost“ všech vystavovatelů v ohledu jazykovém? Nic jiného, než že Němci v zevním označení ignorovati budou na výstavišti úplně jazyk český; kdežto, jak již u nás obyčejem, každý Čech co „smírlivý utrakvista“ označí vystavené předměty v jazyku českém i německém. Ovšem, že se potom stane výstava věrným obrazem poměrů v zemi: V německém kraji zrovna tak, jako v německé výstavní části výhradně němčina, v českém kraji zrovna tak, jako v české výstavní části němčina a vedle ní také trochu češtiny*“.³⁷⁰ Věcně popsaná situace o volnosti a rovnosti přechází v hořkou ironii.

1.9 Alfred Knoll³⁷¹ vysvětlil v *Bohemii*, jak si představuje smíření Čechů a Němců po českoněmeckém vyrovnání. „*Nejnebezpečnější zjev v národním životě německém jest, že živel český pořád víc a více prostupuje území německé a tím ohrožuje německý ráz našeho území ... Proti tomu především vzepříti se musí německé úsilí. A to tím způsobem, že když nebylo možné žádat od německého majitele panství nebo továrníka, aby přijímal do svých služeb české úředníky, měl dotyčný zakázat všem svým zaměstnancům, aby se účastnili české agitace. Ten, kdo chtěl prodávat továrnu, lékárnu nebo obchod v uzavřeném území, ji musel prodat jen Němci. Ale mezi německými živnostníky, zejména řemeslníky vykrytalizovala ještě mnohem „důležitější národní akce“. Bylo zcela běžnou praxí, že se v německém kraji usadil český řemeslník, jenž se zpravidla obklopil českými pracovníky a vychovával jen české učedníky. Ti se většinou natrvalo usadili v německém kraji a stírali z něho národní ráz. S tímto měly německým řemeslníkům pomoci německé spořitelny a záložny, které měly poskytnout zálohu na zvelebení živnosti. Zároveň se muselo věnovat úsilí tomu, „aby z německé rodiny vytlačena byla česká služka“.* Podle dra. Knolla bylo nejobtížnější, jak snížit počet českých dělníků, kteří se stěhovali do německého kraje. Bylo by nemyslitelné, aby německý průmysl vyloučil ze svých závodů české dělníky. „*Laciná a dobrá výroba jest prý německým průmyslovým závodům nezbytnou podmínkou světové konkurence a proto prý*

³⁷⁰ Zemská výstava a Němci. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 65, s. 2.

³⁷¹ Knoll Rudolf (1844–1914) byl rakouský a český právník a politik německé národnosti, koncem 19. století poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady.

továrník nemůže řídit se ohledy národními, nýbrž bude vždycky o to dbáti, aby pracoval co možná levně a s dělnictvem spůsobilým“. České dělníky tedy nebylo možné vyhnat z německých oblastí, avšak dr. Knoll navrhl jiné řešení této situace. „*Pan dr. Knoll navrhuje prostě, aby se z těchto dělníků nadělali Němci“.* Dále obrátil dr. Knoll pozornost k německému v Praze. Knoll se před časem radoval, když dr. Herbst pronesl známá slova: „*My Němci neznáme zlatou Prahu, my gravituje k Vídní“.* Avšak nyní litoval, že němečtí otcové rádi posílali své syny studovat do Vídně, nikoli do Prahy. A právě tyto německé studenty obvinil dr. Knoll, že přinesli do Čech tzv. „*nezfalšované germánství“* a že jsou příčinou *oné zdivočlosti, která zavládla prý mezi studující mládeží německou“.*

Knoll promlouval Němcům do duše i v jiných věcech. Jeho napomínání vyvrcholilo, když prohlásil: „*Nedomnívejte se, že vídeňskými úmluvami národnostní boj v Čechách je skončen. Snad změni se ve formě, však ve věci povede se dále“.*³⁷²

V líčení strategie, jak se zbavit „nebezpečného českého živlu“ v německých oblastech se odhaluje, čeho si Němci na Čechách cenili a co hodlali využít ke svému prospěchu (*česká služka, levně a s dělnictvem spůsobilým*).

1.10 Němci v Praze nebyli spokojeni s obecní správou, protože je prý utiskovala v oblasti školství. Češi na toto prohlášení zareagovali: „*Ukázali jsme nesčíslněkrátě již, jak bezpodstatné jsou tyto výtky a jak výborně je o ně postaráno, však jim nestačí, aby dětem jejich dostalo se vyučování v jazyku německém, jim jde o germanisaci dětí českých a proto křečovité ono úsilí, aby počet německých škol a tříd byl zde rozmnožen“.*

Jak se Němci chovali ve městech, ve kterých se dostali do městské rady, tehdy „*v době českoněmeckých líbáněk“*, lze demonstrovat na příkladu Budějovic. Přestože většina obyvatel Budějovic byli Češi, pouze jedna šestina byla německé národnosti, nedařilo se tam Čechům ve školství příliš dobře. Jednotlivé třídy v českých školách byly přeplněné. Děti musely při vyučování sedět na kamnech, v oknech a na zemi. Jednoho dne se budějovickým Němcům naskytla příležitost, při které mohli ukázat, jak se chovají k Čechům po „*smíření“*. Na schůzi budějovického obecního zastupitelstva se projednával návrh, aby na stavbu „*nové nezbytné budovy pro českou školu“* bylo povoleno 80 000 zl. Avšak tento návrh „*byl bezohlednou německou většinou prostě zamítnut*. Na druhé straně ale Němci v Praze požadovali, aby město investovalo alespoň půl miliónu do stavby nových škol pro jejich děti a české děti, které byly určeny k poněmčení.³⁷³ Kromě faktů vypovídají o česko-německém soužití i negativně hodnotící výrazy (*utiskuje, germanizaci, poněmčení, bezohledná německá většina*).

³⁷² Nový boj navzdor česko-německému vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 70, s. 2.

³⁷³ Po vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 81, s. 2-3.

1.11 Na obci Řeže u Rakovníka lze předvést jednu z praktik, jakými chtěli Němci docílit toho, aby rozšířili území spadající pod jejich správu. Navzdory skutečnosti, že v této obci žilo jen sedm Němců, tam Schulverein provozoval německou školu. Bylo pozoruhodné, jakou důležitost přičítali Němci výše zmíněné obci. Vídeňský Schulverein v Řeži penězi přímo plýtvál a nejen vídeňský spolek tohoto jména, ale i spolek berlínský zásoboval německou agitaci v této malé obci finančními prostředky. Statek, jenž byl v dané obci před dvěma lety na prodej, koupil německý poslanec dr. Garreis³⁷⁴ z Děčína jen za tím účelem, aby „*německá věc*“ tam získala novou oporu. Nelze pochybovat o tom, že dotyčný pan dr. Garreis byl štedrým mužem, protože bez uplácení české chudiny v Řeži by tam již dávno nebylo ani stopy „*po nějakém němectví*“. V neděli 13. dubna 1890 se dostavili na vyzvání okresního soudu osm Čechů z Řeže s tamějším učitelem matičným a učitel školy schulvereinské, jakýsi Oertel, se šafářem živnosti dra. Garreise do Jesenic, aby se přihlásili k okresu, ke kterému chtěli patřit. Protože ale přišlo čtyřikrát více Čechů než Němců, poslal okresní soudce tyto důvěrníky opět domů a na 27. dubna byla svolána do Jesenic k soudu celá obec. Každý bez pardonu musel absolvovat dalekou cestu, všichni bez rozdílu – muži, ženy, výměnkáři, výměnkářky, oráči, služky museli prohlásit, jestli jsou Češi nebo Němci a jestli si přejí být připojeni k Rakovníku (součást českého území), nebo chtějí zůstat při Jesenicích (součást německého území). Toho dne nezůstali v obci žádní dospělí, jen děti. Spolupracovníci dra. Garreise se ze všech sil snažili, aby získali českou většinu. Nejen že starší lidé byli na vozech tohoto pána zdarma dovezeni do Jesenic, ale každý z nich také dostal 40 krejcarů až 1 zl. a kromě toho také oběd, přesto se jich přihlásilo 49 pro Rakovník a pouze 42, mezi nimi více než 20 podplacených Čechů, pro Jesenice.³⁷⁵

1.12 Jak hodnotili vídeňské punktace Češi, zejména mladočeši, vyplývá z prohlášení poslance Herolda:³⁷⁶ „[...] *úmluvy nevyhovují nijak potřebám a prospěchu českého národa [...] my máme hlavní zásluhu o kulturní povznesení této země, o státním právu nebylo ani řeči na vídeňských konferencích, tj. právě chyba [...] veškeré punktace vídeňské jsou zárodkem pro jazykovou nerovnost [...] staví se nový pojem do veškerého našeho zřízení veřejného, pojem totiž, že nemáme národů a jazyků zemských, nýbrž národnosti a jazyky okresní! [...] klademe váhu na to, nebýti jenom národností v tom smyslu, jako jsou slovanské národnosti v Uhrách. Klademe váhu na to, že český národ jest politický národ v této zemi a že tu není ani*

³⁷⁴ Garreis Julius (1838–1898) byl rakouský a český advokát a politik německé národnosti, v závěru 19. století poslanec Českého zemského sněmu.

³⁷⁵ Týrání českého lidu a německá agitace. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 142, s. 3.

³⁷⁶ Herold Josef (1850–1908) byl český advokát a politik mladočeské strany, poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady, dlouholetý starosta Vršovic. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 11 (Hédypathie–Hýždě), Praha, 1998, s. 200–201. ISBN 80-7203-180-5.

*pídě, ani nejmenší cestičky, kde by český národ nebyl býval pánem od jakživa. [...] chceme smír na zásadě svobody a rovnosti jazyka“.*³⁷⁷ Argument je založen především na pojmu *politický národ* a opírá se o *zásadu svobody a rovnosti jazyka*, proto nemůže přijmout výsledky puntací (*národnosti a jazyky okresní*).

1.13 Poslanec dr. Kučera³⁷⁸ prohlásil na českém sněmu při debatě o česko-německém vyrovnání, že „*Rakousko není ničím jiným než tím, z čeho povstalo*“. Podle něj bylo Rakousko stále ještě „*ostmarkou*“, jejímž cílem bylo a je chránit germánský svět proti východu, ale zároveň germánství k východu šířit. Tento úkol plnilo dosud Rakousko velice dobře a to je jedna z příčin, „*proč my hledáme záruky, proč my máme nedůvěru k tomuto vyrovnávacímu dílu, poněvadž pozorujeme, že posud ještě ten germanizující směr Rakouska trvá dále*. [...] Poslanec Kučera pokračoval tvrzením, že jeden německý politik prohlásil, že Rakousko musí být německé, jinak zanikne. Naproti tomu si Kučera myslel, že následkem „*zmohutnění národnostní myšlenky, když Rakousko nebude hájiti zájmů veškerých svých národů, když bude germanisovati, pak že ho nebude*“.³⁷⁹ Ve výše uvedené ukázce jde o postavení a funkci Rakouska, a to prostřednictvím výrazné sémantiky slova *ostmarka* a prostřednictvím hry se slovy (*německé, germanizovat*) a výrazů *jinak zanikne, pak že ho nebude*.

1.14 Obec Podsedice ležící nedaleko Třebenic prohlašovali Němci až donedávna za „*německou*“. Nechtěli připustit za žádnou cenu, aby tato obec byla připojena k novému českému okresu třebenickému nebo aby byla vyloučena z lovosického okresu. „*A jaký měli proto důvod? Jedině ten, že v roce 1880 bylo tam napočteno o tři Němce více než Čechů. Bylo tam tehdy „zjištěno“ 234 Němců a pouze 231 Čechů. Co nový doklad k tomu, „jak se v roce tom počítalo“, stůj zde výmluvné faktum, že při volbách do obecního zastupitelstva, jež tam vykonány byly těchto dnů, zvítězili čeští kandidáti do jednoho ve všech třech sborech. Tak ve skutečnosti vypadají ty – německé Podsedice*“.³⁸⁰ K hodnotícím jazykovým prostředkům ve zmíněném textu patří lexikální prostředky *výmluvné faktum* a *německé Podsedice* (myšleno ironicky).

1.15 Podle mladočechů měli staročeši několik ustanovení, která jim poskytovala pevnou půdu při obhajobě českého státního práva, která ovšem ale při jednáních nepoužili. Takovým trumfem byl například císařský kabinetní list z 8. dubna 1848: „*Budiž přijato za zásadu, že národ český úplně postaven na roveň uznáním práv jazyka českého ve všech*

³⁷⁷ Ze 27členné sněmovní komise, jednající o vídeňských úmluvách. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 143, s. 1-3.

³⁷⁸ Kučera Václav (1835-1912) byl český politik z Mělnicka, poslanec zemského sněmu.

³⁷⁹ Řeč poslance dra. Kučery. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 151, s. 1.

³⁸⁰ „Německé“ Podsedice. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 160, s. 3.

odvětvích státní správy a veřejného školství s jazykem německým [...]“.³⁸¹ V témže roce vyšlo také další nařízení, které zajišťovalo rovnoprávnost češtiny a němčiny u soudů. Ani toto nařízení však zástupci staročechů Mattuš,³⁸² Rieger a Zeithammer³⁸³ při vyjednávání s Němci nevyužili. Argumentem pro kladné hodnocení Čechů je citace z oficiálních dokumentů.

1.16 V děčínském listu *Tetschen-Bodenbacher Zeitung* se psalo, že i přes politické rozbroje, jež vyvolaly punktace, zemská výstava bude uspořádána. Pod nátlakem vyrovnání se Němci nechali přinutit k obeslání této výstavy. Pražský německý tisk vybízel Němce v Čechách, aby se zúčastnili výstavy „v počtu nejhojnějším“. Ale s vyrovnáním to tehdy vypadalo tak, že mladočeši ho ostře kritizovali a staročeši neměli sílu hájit ho. Proti vyrovnání protestoval veškerý český národ. „Němci přes to výstavy se účastní a dopomohou zlaté slovanské Praze k zisku a českým „Čechám“ ku slávě. [...] Němci s nějakým zvlášť radostným nebo povznášejícím pocitem vůbec výstavního díla se nesúčastní, již proto ne, že mu v čele stojí osobnost tam nesympatická jako hrabě Zedtwitz;³⁸⁴ k tomu ještě obávají se nyní, že na konec budou napáleni“. Z toho důvodu *Tetschen-Bodenbacher Zeitung* položil německému výstavnímu výboru otázku, jak se vlastně mají Němci ohledně výstavy zachovat. Jako odpověď přišlo následující sdělení: „Výstavní výbor [rozuměj německý] má to za čestnou povinnost účastniti se zemské výstavy co nejhojněji. Výkonný výbor jest přesvědčen, že, když Němci vši silou výstavy se účastní, nad českým průmyslem vysoko vyniknou. Tím ale zároveň bude podán důkaz, že proměna tří obchodních komor z německých v české bylo znásilnění, jež vývojem českého průmyslu nijak ospravedlniti se nedá“. Výkonný výbor se domníval, že německou pasivitou by se výstavě více uškodilo, než pomohlo, a že by se tím neprospělo ani

³⁸¹ Lháří a komedianti. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 161, s. 1.

³⁸² Mattuš Karel (1836–1919) byl český právník a staročeský politik. V letech 1865–89 působil v městské a okresní samosprávě v Mladé Boleslavi. V letech 1866–1893 zasedal s přestávkami v Českém zemském sněmu za staročeskou stranu a po ukončení pasivní rezistence roku 1879 rovněž v Říšské radě. Po porážce staročechů roku 1890 přijal místo ředitele Zemské banky království Českého, po smrti Riegra byl zvolen předsedou staročeské strany. Během 1. světové války předsedal Národnímu výboru. Byl oceňovaný pro hluboké odborné znalosti, řečnické a vyjednávací schopnosti a korektní jednání s oponenty. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 16 (Lih-Media), Praha, 1999, s. 999. ISBN 80-7203-207-0.

³⁸³ Zeithammer Antonín Otakar (1832–1919) byl český politik a novinář, významný člen staročeské strany. Zasedal jako poslanec Českého zemského sněmu (1863–71 a 1878–95), předlitavské Říšské rady (1879–91) a od roku 1909 Panské sněmovny, pracoval v pražském zastupitelstvu (1873–79 jako náměstek starosty). Účastnil se významných politických jednání (např. státoprávní deklarace českých poslanců 1868, pokus o česko-rakouské vyrovnání 1871, punktace 1890) i vlasteneckých podniků (činnost Průmyslové jednoty, stavba Národního divadla, zřízení městského muzea v Praze). Přispíval do stranického tisku (*Politik*, *Národní pokrok*). Po neúspěchu staročechů ve volbách do Říšské rady roku 1891 odešel z politického života. Byl oceňován a vzpomínán jako poslední z generace praktických národních buditelů, jehož ideálem byl navzdory všem kompromisům vždy pokrok a bezpečný vývoj národa. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 27 (Vůz- Žyžkowski), Praha, 2002, s. 522-523. ISBN 80-7203-446-4.

³⁸⁴ Zedtwitz Karel Maximilián (1844–1908) byl rakouský a český šlechtic a politik německé národnosti, ve druhé polovině 19. století poslanec Českého zemského sněmu a Říšské rady. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 27 (Vůz- Žyžkowski), Praha, 2002, s. 516-517. ISBN 80-7203-446-4.

dílu vyrovnávacímu. Sdělení bylo ukončeno tvrzením, že ani Němci už neměli důvěru k vyrovnání. – „A s vysvětlením tímto je „Tetschen-Bodenbacher Zeitung“ spokojena“. Němcům nešlo o to, aby účastí na výstavě podpořili společnou vlast, ale spíše o to, aby dokázali, že jim byly násilím odňaty tři obchodní komory.³⁸⁵

1.17 List *Trautenuer Wochenblatt* uveřejnil v červnu 1890 seznam Čechů z Trutnova a okolí, většinou mistrů a dělníků, kteří podepsali petici proti vídeňským puntacím. Nejen že uvedl u každého jména adresu, ale vybízel také přímo zaměstnavatele, „by naznačené osoby práce a chleba zbavili“. Následkem tohoto incidentu bylo ještě téhož dne „propuštěno šest sladovnických z tamějšího pivovaru a panu Ant. Melichárkovi, obchodníku, [byla] dána výpověď z bytu a krámu. Ostatním stane se asi podobně“.³⁸⁶

1.18 V poznámce, již připojuje *Trautenuer Wochenblatt* k seznamu Čechů, kteří zmíněnou petici podepsali, bylo napsáno: „To tedy smečka, jež ve veledůležité, politicky dalekosáhlé vyjednávání strká hrubou ruku svou. A tito lidé, kteří namažou své jméno na cár papíru, aniž by tušení měli, čím je popsán, jsou podporou mladočeské politiky. Tito lidé, již v německém žijí městě a po většině krmí se z německého koše, ti nechtějí se s Němci vyrovnat. To je drzost neslýchaná“.³⁸⁷ Mezi hodnotící jazykové prostředky v posledních dvou člancích patří lexikální prostředky (*propuštěno, smečka, z německého koše, drzost neslýchaná*), dále větné členy několikanásobné (*výpověď z bytu a krámu*) a rozvíjející (*veledůležité, politicky dalekosáhlé vyjednávání*). Zatímco text (1.17) referující o událostech, při nichž vinou Němců se stala křivda na českých obyvatelích, je psán objektivně, s minimem emocí, reakce v německém tisku (1.18) neobsahuje argumenty, ale převážně expresivní výrazy (*smečka, hrubá ruka, krmí se z německého koše, drzost neslýchaná*).

1.19 Němci se vrhli „s pravou zuřivostí“ na požadavek Čechů, aby čeština byla rovnoprávná s němčinou ve vnitřním úřadování. Raději by upustili od vyrovnání, než aby byl tento návrh Čechů schválen. A z jakého důvodu? „Od Lienbachra³⁸⁸ až k panu Steinwendrovi³⁸⁹ jediný je slyšet důvod: Jednota správy a jednota říše vyžaduje společného státního jazyka, kterýmž v Rakousku nemůže být jiný než německý“. Češi však poukázali na to, že jednotě a velikosti státu nijak nevadí větší různost, ale spíše jazykový rozdíl a deklarace

³⁸⁵ Naši němečtí přátelé a zemská jubilejní výstava. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 163, s. 2.

³⁸⁶ Pronásledování Čechů v Trutnově. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 168, s. 2.

³⁸⁷ Německý terrorismus. In *Národní listy*, ročník 30, číslo 170, 22. 6. 1890, s. 2.

³⁸⁸ Lienbacher Georg (1822–1896) byl rakouský politik německé národnosti, v druhé polovině 19. století poslanec Říšské rady. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 15 (Krajčij-Ligustrum), Praha, 1999, s. 1058. ISBN 80-7203-196-1.

³⁸⁹ Steinwender Otto (1847–1921) byl rakouský politik, na konci 19. a počátku 20. století poslanec Říšské rady, v poválečném období člen rakouské Spolkové rady a ministr financí Rakouska. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 24 (Staroženská-Šyl), Praha, 2001, s. 90. ISBN 80-7203-367-0.

o nezbytnosti státní řeči byla podle nich spíše zástěrkou, která zahalovala sobecké národní zájmy Němců. Na Německu bylo nejlépe vidět, jak nepravdivé je tvrzení, že silným mohl být pouze centralistický stát. Německo bylo federací států, z nichž některé byly královstvím, jiné velkovévodstvím, vévodstvím, knížectvím nebo republikou.³⁹⁰ Argumentuje se věcně z obou stran, jazykovou neutrálnost narušuje pouze expresivní pojmenování *s pravou zuřivostí*.

1.20 Redakce *Národních listů* považovala za svoji povinnost konstatovat, že navzdory společenským událostem, „po jednomyslném, energickém odporu všeho národa proti punktacím vídeňským, že oproti hlubokému vzrušení všech vrstev a stran v lidě českém“, prohlásili staročeši nově, že všechno, co čeští zástupci na konferencích dohodli a podepsali, „znamená zisk a prospěch národa“. Autor článku nechal český národ, aby sám posoudil pravdivost tohoto výroku a aby si vytvořil názor na staročechy, kteří se odvážili k takovému tvrzení.³⁹¹ Už touto distancí dává najevo svůj nesouhlas. Zesiluje ho ještě výrazy jako *energický odpor, oproti hlubokému vzrušení* i zjevnou ironií.

1.21 Hlavní orgán německo-liberální strany „*v pravém slova smyslu zuřil*“, protože se obecní zastupitelstvo v Praze rozhodlo vyslat do zemské školní rady Josefa Heinricha. Tento bývalý učitel zastupoval na Říšské radě litomyšlsko-lanškrounský okres, „*ježž Němcům urval, a nyní Němce zákeřnický v zad napadá. Jmeno Heinrich největší nenávist budí v Němcích a poslanec za Litomyšl nesmí se v parlamentě pozvednouti, aniž by mu k uchu dolehala slova, jež jako pruty ve tvář jej šlehají. A tohoto Heinricha vyslati chtějí do zemské školní rady, aby tam hájil německý zájem!* [...] Nato *Neue Freie Presse* pokračovala: „*To je klukovský kousek, jenž nedůvěru Němců do krajnosti přiostrí; toť provokace, jež nalézá se na úrovni Chuchle, kde, jak známo, byli Němci kamenováni. [...] Na jaký stupeň politické zdivočilosti dospěli oni lidé, již z toho radost pociťují, že mohou Němcům vnutiti společnost – Heinrichovu. Tomuto pustému řádění musí býti učiněn konec, chce-li vláda „vyrovnání“ zachrániti a ne Němce zcela odpuditi. [...]*“³⁹² *Jest to týž člověk, jenž boj Čechů proti Němcům slavil v básni, jež končila slovy: „Du Czechenvolk, du Husgeschlecht, du bist in diesem Kampf im Recht“.* (Ty, lide český, z krve Husovy, ty v boji tom ve právu jsi.) *A takovýto odřezanec, na jehož patách lpí kletba svého národa, má státi se zástupcem v zemské školní radě*“.³⁹³ Ředitel německé tiskové kanceláře poslanec dr. Lippert a zároveň člen sedmadvacetičlenné komise vyrovnávací se o volbě Heinricha vyjádřil následujícími slovy: „*Pro nás a pro naše jednání, na němž sami byli jsme se usnesli, nemá volba Heinrichova naprosto žádné důležitosti. My se*

³⁹⁰ Vnitřní úřední jazyk český, jednota říše a Němci. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 170, s. 2.

³⁹¹ Zisk a prospěch národa. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 183, s. 2.

³⁹² Boj o německého zástupce Prahy v zemské školní radě. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 186, s. 2.

³⁹³ Bouře k vůli Heinrichovi. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 187, s. 2.

páně Heinrichovy činnosti v zemské školní radě báti nemusíme".³⁹⁴ V článku se objevují sice expresivní výrazy směřující na adresu Josefa Heinricha i obecního zastupitelstva v Praze. Jde však o citáty, které autor vybírá z německého textu. Takže vlastně dodržuje zásady argumentování.

1.22 Kolínský Sokol uspořádal výlet do Drážďan. Cestou se chtěl zastavit v Děčíně a uspořádat tam koncert, protože měl s sebou vlastní kapelu. „*Leč „smířliví“ Němci děčínští s tamější městskou radou v čele putovali od jednoho hostince ke druhému a hostinským všude hrozili pranýřem a hmotným zničením, opováží-li se, zapůjčiti „Sokolu“ k tomuto koncertu sál.* Samozřejmě že následkem tohoto „terorismu“ se koncert nepořádal. Stalo se to jeden týden před volbou ředitele Heinricha do zemské školní rady, přihodilo se to „*v rozkošné době vyrovnání, kdy na každičké větvi oboujazyční slavici zpívají sladkou píseň smíření*“. Na českém území nesměla kolínská kapela koncertovat, ale na německém území v Drážďanech neprotestovali Němci proti koncertu.

List *Tetschen-Bodenbacher Zeitung* jásal, „*že český koncert v Děčíně šťastně byl zmařen.* Ve stejném čísle v článku nazvaném Uličnický kousek výše zmíněný list „*syčí vztekem, a na konec k následující dospívá hrozbě: „Jestliže vláda neztrestá drzé gaminy za políček, jež nám vyřali, pak to bude důkazem, že také ona nechce vyrovnání - - - My ale potom vrátíme se zase k boji, však ne snad k boji obrannému, nýbrž k boji, v němž rozhodnuto bude, kdo v Čechách pánem státi se má. My v boji tom zvítězíme, poněvadž nejsme sami.*“³⁹⁵ Vidíme zde podobně dvojaký charakter textu jako v předchozí ukázce. Z české strany je to argumenatce pomocí citací, ale nelze přehlédnout, že výběr z německých novin je i dokladem citované angažovanosti autora. Autor si tady neodpustil ironizovat za pomoci obrazného vyjádření (*v rozkošné době vyrovnání*).

1.23 Dne 14. července 1890 byla v sále restaurace Kravín výborem politického spolku pro okres vinohradský uspořádána schůze. Předsedou spolku byl pan Holeček. Výbor politického spolku okresního požádal Julia Grégra, poslance za okresy vinohradsko-žičkovský, karlínský a brandýský, aby přednesl zprávu o průběhu posledního zasedání českého sněmu. Svou řeč začal tím, co aktuálně rezonovalo ve společnosti, a to vídeňskými úmluvami. „*Nejdet tedy Němcům zdejším v posledních cílech o nic jiného, než aby strhli země koruny české do Německa, aby nás Čechy potlačili, poněmčili a připojili k velkému Německu. Vychází to na jevo z řečí nacionalů, kteří říkají upřímně, od plic to, oč vlastně usilují všichni*

³⁹⁴ Německá tisková kancelář a volba Heinrichova. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 191, s. 2.

³⁹⁵ Německá slušnost a smířlivost. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 190, s. 2.

Němci, však někteří jen z opatrnosti tak zřejmě nevyslovují“.³⁹⁶ Zpráva je věcná, ale emocionální náboj jí dodává citát z řeči Julia Grégra a v něm tři významově výrazná slovesa (*potlačili, poněmčili a připojili k velkému Německu*).

1.24 Josef Heinrich, zástupce pražské obce v zemské školní radě německé, poslal ústředí orgánu zprávu, která byla přečtena v městské radě. Psal v ní: „*Čtrnácte let zápasím a trpím pro přímé a čestné dorozumění se Němců v Čechách s národem českým. Uznal jsem je hned při svém nastoupení na politickou dráhu r. 1873 za státní nutnost, nebo pokládám český národ za nejpevnější podporu říše*“. Pokračoval, že jeho osoba nesmí a nebude překážkou započatého vyrovnání.³⁹⁷ V citaci z Heinrichovy zprávy jsou to opět slovesa (*zápasím, trpím, nesmím, nebude*), ale i přídavná jména (*přímé, čestné*), jimiž dodává autor svému prohlášení větší důraznost.

1.25. Adolf Perutz, člen obchodní komory liberecké a poslanec zemského sněmu, vyslovil tuto myšlenku ohledně jubilejní výstavy: „*Co na tom že již někteří Němci přihlásili se co účastníci výstavy a že někteří zabezpečili si již i pavilly na výstavišti. Zabezpečená místa zůstanou prázdná a stanou se tím nejvýmluvnější demonstrací proti české nesmiřitelnosti a věrolomnosti*. Prázdná místa na výstavišti měla být nejen německým protestem proti odmítnutí punktací ze strany Čechů, ale také „*zaslouženým trestem české zpupnosti*“. Celý svět měl prý vidět, „*jak ohromnou důležitost a jaký význam má německý průmysl v Čechách*“. Neues Wiener Tagblatt k celé situaci poznamenal: „*Výstava bez Němců! K smíchu*. Dále napsal, že pokud se mluvilo o českém průmyslu, měl každý na mysli „*průmysl Němců v Čechách*“. „*Česká zemská výstava bez libereckých suken, rumburského plátna, jabloneckého skla, rudohorských krajek, trutnovské příze nebyla by ničím jiným než „velikým jarmarkem*“. Češi se bránili, že český průmysl „*tak nepatrným*“ není. Nechtěli obětovat národní zájmy tím, že přijmou vídeňské úmluvy jen kvůli tomu, aby se Němci zúčastnili výstavy. Tvrdili, že výstavní místa byla zadána vystavovatelům, nikoli demonstrantům, a kdo se výstavy nechtěl zúčastnit, o svá místa přišel“.³⁹⁸ Z jazykového hlediska je německé rozhořčení vyjádřeno prostřednictvím lexikálních (*zasloužený trest, nesmiřitelnost a věrolomnost*) a rozvitými syntaktickými konstrukcemi, např. výčtem výrobků „*německého průmyslu*“.

2. **Propagace**, druhý stupeň persvaze, je v analyzovaném ročníku *Národních listů* nejčastěji demonstrována **2.1 hodnotícími lexikálními prostředky**, z nichž mnohé jsou

³⁹⁶ Schůze voličů vinohradského a žižkovského okresu. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 193, příloha, s. 1.

³⁹⁷ Denní zprávy. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 197, s. 2.

³⁹⁸ Jak Němci demonstrovati budou na výstavě proti nepřátelům „vyrovnání“. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 201, s. 2.

zároveň ironické. Jako příklad uvádím výroky Čechů: *nutný, nezbytný doplněk české univerzity* (Česká akademie věd, slovesnosti a umění); *věrní synové Germánie* („buršáci“); *upřímný přítel vyrovnání* (Vídeň); *holou nepravdou* (je, že by čeští Němci byli v posledních desetiletích utiskováni nebo ve svých právech potlačováni); *křiklavá nerovnost* (mezi Čechy a Němci v českém království).³⁹⁹ Příklady *zášť k národu českému, pomahač občanského lžiliberalismu německého* se vztahují k postavě knížete Carlose Auersperga, jenž byl v roce 1861 zvolen pražským sněmem do deputace, která byla vypravěna do Vídně, aby požádala císaře, aby se nechal korunovat českým králem. „Byla doba, kdy jsem skutečně pro korunovaci horlil a se mnou mnoho jiných Němců, [...] nepomýšlel jsem ale při tom na nějaký výkon státoprávní [...] chtěli jsme prostě, jako učinili to kdysi stavové s operou „Titus“, míti na jevišti pražského divadla co korunovační operu dílo některého vynikajícího skladatele německého a myslili jsme při tom na „Rheingold“ Richarda Wagnera“.⁴⁰⁰ Zatímco pro český lid byla královská korunovace „nejhlavnější přání“, tak zájem ze strany Němců o to, aby se císař nechal korunovat českým králem, pramenil z toho důvodu, že s korunovaným králem by se potom spíše a snadněji mohli dorozumět než doteď.⁴⁰¹

Další ukázka propagující české postoje je založena na lexikálních prostředcích. Pochází z článku „Vídeň a vyrovnávací konference“, ve kterém se píše o „provizi“, kterou dostala Vídeň z vyrovnávací akce. „Vídeň má příčinu vítati se zadostiučiněním českoněmecké vyrovnání. Národní proudění vpraveno bylo v určitý směr a výstřední nacionalismus nebude více útočiti na Vídeň. Němci v Čechách nechtějí poněmčovati a Čechové nechtějí počešťovati a není tedy zapotřebí s poškozováním zájmů vídeňských hádati se o Prahu. Však malou dovolili bychom si ve věci té otázku: Nehtějí-li Čechové počešťovati v Čechách, tím méně budou snažiti se počeštiti Vídeň. Zdali pak tedy nyní Vídeňáci zřídí pro tamější české děti české školy aneb zdali aspoň podpory neodeprou tamější české škole ve Favoritech?“⁴⁰² Otázkou tedy zůstalo, zda Vídeň oplatila Čechům jejich vstřícný krok tím, že podpořila vznik české školy v jednom z vídeňských okresů. Jazykově zajímavé je trojí opakování adjektiva *české* v závěrečné řečnické otázce.

³⁹⁹ Němci požadovali na úřadech a u soudů v okresech německých zvláštní tlumočníky jazyka českého.

⁴⁰⁰ Zesnulý kníže Auersperg a česká korunovace. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 22, s. 2.

⁴⁰¹ Prameny dějinné nynějšího sporu národního v Čechách. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 20, příloha, s. 1.

⁴⁰² *Favoriten* je městská část ve stejnojmenném desátém vídeňském okrese *Favoriten*. Srov. Vídeň a vyrovnávací konference. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 21, s. 2.

2.2 Mezi **intenzifikační prostředky** patří **opakování slov či větných struktur** (německá nadutost, nesnášenlivost a panovačnost;⁴⁰³ *prachem a olovem, žalářem a pranýřem rozšlapal krvavý absolutismus mladé osení svobody na počátku padesátých let* (Češi o Bachově absolutismu); *myšlenka rozdělit Čechy, roztrhnouti je v českou a německou část není ani nová, ani originální*⁴⁰⁴). Výše zmíněné ukázky pronesli Češi.

Další skupinu výrazových prostředků představují **gradace** (*příkré, ano kruté jednání proti českým krajanům*), **několikanásobné přívlastky** (*přemocné a hrabivé Německo, samostatné a nezávislé Rakousko* (přejí si vytvořit Češi), *velmocenské a výbojně Německo*) a **dobová klišé či fráze** („*Stal se Čechům posměšný kus, vyletěla jim z Prahy hus, prodal ji mistr Codicillus*“.) Starou říkanku, jejímž autorem je Mikuláš Dačický z Heslova, vyhledala a uveřejnila na svých stránkách *Česká politika*, která tímto činem způsobila veliký povyk mezi Němci. Míněn byl Petr Codicillus (1533-1589), astronom a vydavatel kalendářů a pranostik, který na sebe strhl pozornost, když kvůli národním odpůrcům vypustil ze svého kalendáře památku českých mučedníků mistra Jana Husa a mistra Jeronýma Pražského. Později se ovšem vše napravilo a v evangelickém kalendáři té doby zasvěcen 6. červenec Husově památce.⁴⁰⁵ Výše jmenované výroky jsou výroky Čechů.

3. **Agitace** je ve zkoumaném ročníku Národních listů zastoupena např. následujícími ukázkami:

3.1 Staročeská strana prohlásila rozhodně: „Husovi pomník v Praze zbudován býti nesmí!“ Argumentovala tím, že zbudováním pomníku by si český lid zneprátelil své spojence, totiž šlechtu a německé klerikály, a zůstal by jako kůl v plotě bez přátel a příznivců. Češi považovali za ponižující každodenní kázání určená českému lidu, ve kterých se mluvilo o tom, že český národ by ničím nebyl bez pomoci feudální a klerikální a že politickým vyznáním víry bylo podrobit se všemu, co veleli tito spojenci. „[...] *Na nás žádá se, abychom kvůli Polákům zapřeli své slovanské sympatie, kvůli Maďarům abychom zřekli se tři milionů uherských spolubratří, kvůli šlechtě a klerikálům, abychom zapřeli nejslavnější dobu v minulosti svého národa a nutili se do něčeho, proti čemu každá ryzí česká mysl se brání a vzpouzí*“. Na druhé straně se Češi ptali, v čem spočívala vstřícnost a zdrženlivost jejich spojenců, jaké oběti přinesli ve prospěch Čechů. „*Dokladem té šetrnosti jsou právě smělá slova vržená na sněmu tohoto království ve tvář zástupcům národa našeho: slova o husitských*

⁴⁰³ Jedná se o vlastnosti, které zavíní, že Němci v Rakousku budou vždy jen v roli opozice a v parlamentě budou rozhodovat ostatní národnosti. Tato myšlenka nabývá na pravdivosti také zejména kvůli skutečnosti, že Němci tvořili menšinu obyvatelstva rakouské říše.

⁴⁰⁴ Již pruský král Bedřich (zvaný Veliký) měl v roce 1757 v plánu rozdělit Čechy tzv. labskou čarou. Ale byl poražen v bitvě u Kolína a jeho plány se neuskutečnily. Chtěl pro sebe získat severní část českého království.

⁴⁰⁵ Tak vida! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 23, s. 2.

lupičích a žhářích!“ Závěr článku obsahoval informaci, že český lid pomník mistru Husovi budovat bude.⁴⁰⁶ Vyznačený příklad agitace je vyjádřen pomocí exklamace,⁴⁰⁷ která reaguje na pronesenou urážku (*husitští lupiči a žháři*).

3.2 Účastník vídeňských konferencí a tajemník obchodní komory liberecké dr. Hallwich, který se vedle svého úřadu zabýval nejen politikou, ale také Valdštejnem a etymologickým rozbořem místních jmen v Čechách, přišel na „*skvostnou myšlenku*“. Teplice prý neodvodily své jméno od slova „tepl“, ale od jakéhosi keltského kmene „tolp“, jenž znamená „místo hrazené“, a proto by se mělo správně psát „Töplitz“ a nikoliv „Teplitz“. Těto inovace se hned chopila německá žurnalistika a všude, kde psala o Teplicích, nahradila „e“ ryze německým „oe“. Takto se Čechům mstili jejich národní odpůrci. Ale ne všichni. Pro Ústavní stranu, kterou vedli Heinrich Prade a Alfred Knotz, byl „*dr. Hallwich osobností velice nenáviděnou*“. Ve stranických novinách dali jasně najevo svoje stanovisko: „*Cože? Dr. Hallwich káže nám, abychom psali Töplíc a ne Teplíc? To by tak ještě scházelo, aby nám tento člověk určoval dokonce ještě i pravopis. Ne a ne, diktátu dra Hallwicha se nepodvolíme*“. Tak zněl povel. „*A skutečně: mírní nacionálové píší ve svých listech „Töplitz“, zatímco „ostří“ „Teplitz*“. Na konci bylo shrnuto, že politika zvítězila nad etymologií. Ovšem že nad Hallwichovou etymologií, tak to prý nebyl takový úspěch.⁴⁰⁸ Vyznačené vybídnutí je formulováno silně emotivně. Najdeme v něm citoslovce údivu, ale i výhrůžky *Cože?* (vedlejší věta citoslovečná), *Ne a ne* (opakování modální částice, která dotvrzuje a opakováním zesiluje předchozí vlastní výpověď). Za povšimnutí stojí i dvě vyjádření, která spolu významově souvisí (nebude určovat pravopis, nebudou se podrobovat diktátu).

3.3 V souvislosti s jubilejní výstavou apeloval redaktor *Národních listů* na všechny Čechy, kteří se jí hodlali zúčastnit: „*Chystejme se na výstavu všestranně, abychom po ukončení její mohli si říci: Kde stál, nejen dosud stojí Čech, ale pokročil rozhodně vpřed!*“ Byl přesvědčen, že výstava vyzní ve prospěch Čechů, protože v posledních letech došlo k mohutnému rozvoji průmyslu v českém království. Zastával názor, že český průmysl vospěl už natolik, že byl schopen konkurovat německému, jak dokládá následující ukázka. Dosud „*se Němci vynášeli jako by oni byli předními a hlavními nositeli moderního pokroku v oboru průmyslu a výroby vůbec, tento jejich chlubný názor nalézal ohlasu často i v kruzích*

⁴⁰⁶ Proti Husovu pomníku. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 13, s. 2.

⁴⁰⁷ Exklamace – řečnické zvolání, jedna z tradičních rétorických figur, stylistický prostředek vyjadřující formou věty zvolací emocionální vztah mluvčího k obsahu výpovědi. In VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984, s. 413.

⁴⁰⁸ Teplice a Töplice. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 20, s. 2.

neněmeckých“.⁴⁰⁹ Tento apel v závěru textu je formulován prostřednictvím rozkazovací věty (Chystejme!) a prostřednictvím hesla s gradující syntaktickou konstrukcí (*Kde stál, nejen dosud stojí Čech, ale pokročil rozhodně vpřed!*).

3.4 Z různých stran Českého království provolávali Češi „*Nedejme se! Sláva! Na zdar!*“ Vyjádřili tak souhlas s prohlášením mladočechů, kteří rozhodně odsoudili vídeňské úmluvy. Nebo další příklady, jakými reagovala česká většina na punktace: „*Ku společné obraně národa a vlasti!*“⁴¹⁰ Tak vyzývaly časopisy staročeské strany *Politik* a *Hlas národa*. Nebo: „*Jsmo připraveni!*“ Češi byli připraveni hájit své vydobyté pozice, nechtěli nic ztratit, naopak chtěli získané rozmnožovat. Český národ pohrdal přetvářkou v politice.⁴¹¹ Na opačné straně u Němců se objevily reakce typu: „*Němci zvítězili na celé čáře!*“ (*Prager Tagblatt*)⁴¹² Výše citované apely jsou z jazykového hlediska věty zvolací, které plní funkci titulku (*Ku společné obraně národa a vlasti!* a *Jsmo připraveni!*) nebo stojí jako završení myšlenek na konci článku (*Němci zvítězili na celé čáře!*)

3.5 Staročeši už poznali, že udělali chybu, když souhlasili s vídeňskými úmluvami. Nově tvrdili, že toto vyrovnání není vlastně žádným vyrovnáním, ale jen uspokojením Němců, aby se vrátili opět na sněm.⁴¹³ „*Chyba se stala – a naši to již nahlížejí ... Ale dali slovo – a jakožto mužové čestní, chtějí dostáti svému slibu a přičiní se, aby úmluvy vídeňské byly přijaty*“. Český národ měl tedy nést následky za to, že dr. Rieger, Mattuš a Zeithammer ve Vídni dali vládě a Němcům své čestné slovo.⁴¹⁴ Zmíněná výzva je vyjádřena zvolací větou a plní funkci titulku.

3.6 Sami Němci prohlásili v německém tisku *Politik*, že vídeňské úmluvy jim zabezpečují více než jejich existenci, poskytují jim „*zjevné výhody naproti nám Čechům*“. Navzdory tomuto prohlášení zvolali staročeši „*ještě pokrytecky: musíme prohlásiti, že k ničemu nesvolíme, čím by národnost německá nabyla nějakých větších práv nad míru prvotních úmluv vídeňských*“. Na to česká většina reagovala nesouhlasně a provolávala: „*Nemluvte jménem národa českého!*“⁴¹⁵ Předchozí zdůrazněné vybidnutí má povahu rozkazovací věty a plní funkci titulku.

⁴⁰⁹ Na poli práce. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 23, s. 1.

⁴¹⁰ Ku společné obraně národa a vlasti! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 142, s. 1.

⁴¹¹ Jsmo připraveni! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 5, s. 1.

⁴¹² K česko-německému vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 19, s. 3.

⁴¹³ Němci odešli z českého sněmu v prosinci 1886.

⁴¹⁴ Ale dali slovo! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 143, s. 1.

⁴¹⁵ Nemluvte jménem národa českého! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 159, s. 1.

3.7 List *Rumburger Zeitung* a spolu s ním i další lokální německé listy volaly: „*Ven s Heinrichem!*“⁴¹⁶ Zákon o zemské školní radě vstoupil již v platnost a podle něj zasedl v radě vedle Němců také Josef Heinrich. Podle Němců se Heinrich jako Efialtés⁴¹⁷ postavil do čela nepřátelského vojska [českého], aby pro něho vyzvídal informace. Heinrich měl být donucen vzdát se svého místa. Němečtí členové zemské školní rady se prý ohradí proti Heinrichově volbě, že s ním nebudou společně zasedat v korporaci. Češi na to odvětili, že tomu nevěří, že si to němečtí zástupci ještě určitě rozmyslí.

Na jiném místě v německé žurnalistice se psalo: „*Pokuta za Heinricha!*“ Rozzuřený německý tisk prohlašoval Heinrichovu volbu „za krvavou urážku a provokaci Němců v Čechách, za „zločinnou zpupnost, ba klukovinu drzých gaminů“ – za „palčivý políček“ a „ránu pěsti“, zasazenou zákeřníky českými Němcům v jejich poctivou tvář. Za tuto urážku (Heinrichovu volbu) chtěli Němci dostat nějaké zadostiučinění a teprve potom prý obešlou zemskou výstavu v roce 1891. Tím zadostiučiněním měli na mysli, že Češi přijmou vyrovnání a především ty části, na kterých Němcům nejvíce záleželo, a to rozdělení zemědělské rady a národnostní ohraničení okresů. Pokud Češi splní obě podmínky, budou se Němci podílet na výstavě.⁴¹⁸ Výše zmíněné příklady agitace jsou zvolací věty eliptické a zastávají funkci titulků.

7.2.6 1895 – Národopisná výstava československá

1. Následující ukázky, které spadají do roviny **argumentace**, mají za cíl informovat čtenáře o českém gymnáziu v Místku (1.1), o české hudbě na výstavě (1.2), o novém staničním šéfovi v Mostě, který byl národností Čech (1.3), o vztahu českých Němců k Vídni (1.4), o českém rázu Národopisné výstavy (1.5), o názoru Němců na národopisnou výstavu československou (1.7, 1.20), o názoru londýnského listu na češtinu (1.6), o poměrech v některých městech – Vrchlabí (1.8), Rumburk (1.10), Litoměřice (1.13), Frýdlant (1.15), Jablonec nad Nisou (1.16), Most (1.19), o hostech z Ameriky v Národním divadle (1.9), o německé „Lesehalle“ (1.11), o darování nemalé finanční částky jednoho Němce na podporu českých spolků (1.12), o německé výstavě v Teplicích (1.14), o německo-liberálním sprostřáctví (1.15), o české škole trutnovské (1.17) a o novém směřování české politiky (1.18).

1.1 Místecké Němce pobouřila zpráva, že dům na náměstí, tzv. „starou poštou“, koupil František Lacina starší. Zároveň s touto zprávou přišla také další, že dotyčná budova má být

⁴¹⁶ Ven s Heinrichem! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 201, s. 2.

⁴¹⁷ Efialtés z Trachie byl zrádným Řekem, který vyzradil Peršanům obchvatnou stezku v bitvě u Termopyl.

⁴¹⁸ Pokuta za Heinricha! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 205, s. 1.

upravena pro nové české gymnázium. Založení gymnázia vyvstalo před jejich očima jako hotová událost, a proto – „bouře“. Němci zuřili a odvetou chtěli zřizovat německé gymnázium. „*Nadšení pro tu myšlenku je veliké, jen že není nikoho, kdo by ji chtěl provést. Místek volá, aby Frýdek, Frýdek zas, aby Místek. Hledá se tedy – kdo by ten luxus zaplatil*“.⁴¹⁹ Stylově neutrální text je vypointován syntaktickým překřížením a hrou s místními jmény.

1.2 Důležitou roli na jubilejní výstavě hrála česká hudba, „*umění vznešené, jež tak úzce k životu českému přilehá a v němž proslaven je náš národ od nepaměti*“. Za hudební odbor zodpovídal estetik a přední hudební spisovatel prof. dr. Otakar Hostinský, který se svěřeného úkolu ujal „*s pílí a energií příkladnou*“. Češi předpokládali, že hudební expozice „*co nejdůstojněji prokáže vyspělost a pokrok umění tohoto v Čechách za doby přítomné a že znázorní od nejstarších dob vývoj jeho hlavně po stránce lidové*“.⁴²⁰ Kladné hodnocení Čechů je formulováno pomocí několikanásobných větných členů (*s pílí a energií příkladnou, vyspělost a pokrok umění*) a lexikálních prostředků (*proslavena od nepaměti*), které podporují vyšší intenzitu vyjádření.

1.3 Do Mostu byl dosazen nový šéf stanice. Jmenoval se Josef Knuta a byl Čech. Za svou národnost musel náležitě pykat, a proto ho tamější německé noviny přivítaly těmito slovy: „*Chefem staničním v Mostu byl jmenován dosavadní chef v Oseku, jakýsi pan Josef Knuta. Člověk ten je prý zuřivý český štváč a neobyčejně horlivý agitátor proti všemu, co je německé*. Čím provinil se *německý Most*, že má být správou státních dráh tak potrestán? Což pak nenalezla se pro pana Knutu nějaká Čáslav, neb *jiné podobné české hnízdo*, že musilo se nadělení toho dostati právě našemu městu?“ Na což autor článku zareagoval: „*Nóbl řeč. Kdybychom byli Němci, styděli bychom se za ni do hloubi duše!*“⁴²¹ Text má charakter polemiky, ve které Čech-redaktor *Národních listů* reaguje na vyjádření Němců o panu Knutovi. Oba národy se vzájemně hodnotí negativně, což se v jazykové rovině projevuje užitím několikanásobného větného členu (*zuřivý český štváč a neobyčejně horlivý agitátor*), zejména hanlivým pojmenováním *české hnízdo*. Česká reakce je stručná. Pod povrchově kladnou formulací se však skrývá ostrá ironie. Za pozornost stojí germanismus *nóbl* s vyznačenou kvantitou, je silně expresivní.

1.4 Německá *Bohemie* přinesla článek, v němž citovala známý Herbstův výrok, že „*Němcům v Čechách nic není do zlaté slovanské Prahy, oni že nepřestanou tíhnout k Vídni*“.

⁴¹⁹ České gymnásium v Místku. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 92, s. 1.

⁴²⁰ Česká hudba na výstavě. In *Národní listy*, ročník 30, 1895, č. 124, s. 1.

⁴²¹ Denní zprávy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 151, s. 2.

Podle *Bohemia* Vídeň byla a zůstane středem Rakouska a pozornost Němců se nesmí obracet jinam než k Vídni, která na ně působila mocnou přitažlivou silou, což bylo doloženo nepopíratelnými argumenty. Jedním z nich byla skutečnost, že počet Němců, kteří si k delšímu nebo kratšímu pobytu zvolili Vídeň, byl mnohem větší než počet těch, kteří si zvolili Prahu za bydliště a působiště. Dále deník uvedl, že všechny vynikající firmy až na malé výjimky měly velké sklady ve Vídni a konečně, že „*přívál z Čechoněmec do Vídně je prý vůbec velmi silný*“. Češi uznali, že každý má právo sám se rozhodnout, jestli půjde za prací nebo studiem do Prahy nebo Vídně. Nerozuměli ale tomu, proč Němci chtěli donutit Prahu, aby označila ulice dvojjazyčně, když tam žilo jen málo Němců. „*Nechť ponechají Prahu laskavě nám a nechť neosobují si v ní, kterouž nenávidějí, práva a privileje, které předpokládají aspoň drobet náklonnosti*“.⁴²²

Tedy byla Vídeň „*zaslíbenou zemí*“ německých liberálů. Ale netrvalo to dlouho a Herbstův výrok se poněkud změnil: „*Do Vídně gravitovat nebudeme, poněvadž tam gravitovat nemůžeme. Je to město národní bezbarevnosti a bezcharakternosti, město Fráků, jimž milejší všední švanda. – „Hetz“, tomu říkají Vídeňáci – než sebe vážnější otázka národní. Spolehejme samy na sebe!*“ Tímto heslem se vyznačovalo „druhé období“. A konečně v roce 1895 nastala „třetí perioda“, ve které list *Deutsche Zeitung* volal, „*že Vídeňáci gravitovati musejí do Čech a ne naopak. V Čechách je národní naše bojiště a z Vídně musí býti do Čech překlenut most, aby jím zjednána byla spojitost mezi námi a zápasícími bratry „za německou budoucnost ve staré Ostmarce a za „udržení staroněmeckých tradic*““. List *Deutsche Zeitung* vymyslel, že oním mostem měl být vídeňský místní odbor „Jednoty Němců v Čechách“ (der Bund der Deutschen in Böhmen). Češi se tohoto mostu zatím neobávali, ale budou dávat pozor, aby po něm nacionalisté nepřinesli do Čech „*nedovolené zboží*“.⁴²³ Jedná se o polemický text, ve kterém se proměňuje vnímání Prahy ze strany Němců. Na začátku jí opovrhují a tvrdí, že všichni Němci jezdí za prací a studiem raději do Vídně. Později dochází k obratu, Němci tíhnou spíše k Praze, aby si tam vydobily politickou pozici. Naléhavost směrování k Praze je umocněna modálním slovesem *musí* (*Vídeňáci musí gravitovati do Čech*).

1.5 List *Bohemia* „s trpkostí“ uvedl, že na Národopisné výstavě československé se projevoval český ráz „*i v nejmenších a nejkrajnějších podrobnostech*. Napsal, že byly odstraněny dokonce i „*rovnoprávné nápisy*“, *jež zbyly tam z jubilejní výstavy, ba i jídelní lístky v restauracích jsou prý – slyš to světe! – výhradně české*“. Češi se divili „*naivnosti*“

⁴²² Čechoněmci a Vídeň. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 94, s. 4.

⁴²³ Gravitate Vídeňáků do Čech. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 157, s. 2.

Bohemie, která požadovala rovnoprávnost na té výstavě, kterou pohrdala a zesměšňovala. Češi uvedli příklad, že pořadatelé výstavy v Ústí nad Labem taky neoznačili vystavené předměty českými nápisy a tamější hostinští neměli pro hosty připravené české jídelní lístky. V závěru textu Češi ujistili Němce, že pokud navštíví výstavu, bude o ně postaráno „*pravou slovanskou pohostinností*“.⁴²⁴ K hodnotícím jazykovým prostředkům v ukázce náleží několikanásobný větný člen (*i v nejmenších a nejkrajnějších podrobnostech*), který je vyjádřen třetím stupněm přídavných jmen. Záporné hodnocení Čechů ze strany Němců je realizováno pomocí gradace (*byly odstraněny rovnoprávné nápisy, ba i jídelní lístky jsou prý výhradně české*). Paradoxní postoj Němců *Národní listy* příslušně komentovaly.

1.6 Jeden londýnský list napsal, že v červnu tohoto roku uspořádá v divadle *Drury lane* německá operní společnost pohostinské hry. Mezi operami, které bude daná společnost uvádět, byla také „*nejznamenitější německá opera – „Prodaná nevěsta“*“, která, *podivno dost, jest sepsána v nejtěžkopádnějším dialektu německém – českém*. Proto, aby byla tato opera více srozumitelná, bude zpívána „*ve vysoké němčině*“.⁴²⁵ *Národní listy* uvádějí tuto zprávu pod titulkem *Čeština nejhorsším dialektem – němčiny!* a upozorňují, že ještě na konci století cizina nechápala, jaké je postavení Čechů v Rakousku. Češi se chovali jako státoprávní národ, ale formálně to ještě nebylo potvrzené.⁴²⁶

1.7 Německý tisk uveřejnil následující úvahu o českém národě a zvláště o národopisné výstavě: „*Tak zvaná rakouská „Grand nace“*“, která *domnívá se ve své zpupné nadutosti, že svou ethnografickou výstavou omráčila všechny svět, je opět plna bolesti a strachu*. Tentokrát to byl rakouský místodržitel Karl von Kielmannsegg, který zneklidnil „*přepjatý český národ, z něhož kdosi vážně tvrdil, že Čechové mohli se státi pány ve střední Evropě, kdyby jinak byli věci se chopili. A člověka toho, jenž takovýto nesmysl vážně tvrdil, nezmocnil se dosud žádný psychiatr*“. Češi prý vytýkali hraběti Kielmannseggovi,⁴²⁷ že vítal účastníky sjezdu Schulvereinu. Proč by také ne, uvedli Němci, když Dolní Rakousy byly německým krajem. Němci tvrdili, že podle českého vědeckého bádání je „*i Vídeň česká, od Čechů založena a zbudována*“. Češi měli prý do jisté míry pravdu. Většina dělníků, přidavačů a nádeníků, kteří pomáhali stavět vídeňské domy, byla české národnosti.⁴²⁸ Přezíravé hodnocení Čechů je formulováno lexikálními prostředky (*rakouská Grand nace, zpupné nadutosti*) a rozvitými a

⁴²⁴ Denní zprávy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 135, s. 2.

⁴²⁵ Čeština nejhorsším dialektem – němčiny! In *Národní listy*, 35, 1895, č. 143, s. 2.

⁴²⁶ V této souvislosti stojí za zmínku, že např. předseda českého olympijského výboru Jiří Stanislav Guth-Jarkovský ve svých *Pamětech* uvedl, že nerozumí nechápavým pohledům ciziny, která nevěděla, že Češi vystupují samostatně a že nereprezentují Rakousko.

⁴²⁷ Kielmannsegg Karl (1835-1915) byl rakouský šlechtic a politik německé národnosti. Byl poslancem Říšské rady a Dolnorakouského zemského sněmu.

⁴²⁸ Německá tisková kancelář o výstavě. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 153, s. 2.

několikanásobnými větnými členy (*plna bolesti a strachu, přepjatý český národ*). Jedná se o polemiku, která pracuje s pseudoargumenty.

1.8 List *Trautenauer Wochenblatt* byl velice nespokojený se situací, která nastala ve Vrchlabí. V tomto „ryze německém“ městě napsal prý jeden Čech na zábradlí mostu: „Němec je otrok!“ Ačkoli bylo ve městě jen čtyřicet českých majitelů domů a pozemků, mluvilo se tam na ulici prý více česky než německy. Redaktor *Národních listů* dodal, že je podivné, ať člověk navštíví kterékoli tak zvané německé město, všude slyší češtinu. Když se ale nahlédlo do statistických údajů, kolik v dané obci žije Čechů, došlo se k překvapivému zjištění. Čechů byla všude „*pouhá hrstka*“. Otázka tedy zněla, kam se všichni Češi poděli. „*Zmizeli snad v nějakém propadu anebo se pro dobu sčítání z místa odstěhovali? Tak aspoň by se zdálo*“.

Kdo ovšem znal praktiky Němců, snadno si tuto záhadu vysvětlil. „*Německý terorismus*“ dělal v této souvislosti „*divy*“, když libovolně upravoval záznamy, aby dosáhl svých cílů. Vrchlabí nebylo výjimkou. Samy německé noviny uznaly, že bylo všude slyšet český hovor, a to tam bylo v roce 1890 napočteno pouze 335 Čechů a 5280 Němců.⁴²⁹ Paradoxní je tvrzení, že Němec je otrokem ve městě, ve kterém má podle úředních dokumentů většinu.

1.9 Na počest Čechů, kteří přijeli z Ameriky, aby navštívili Národopisnou výstavu, bylo uspořádáno slavnostní představení v Národním divadle. „*Ku přání v tom smyslu vysloveném dávána svěží a krásná naše zpěvohra „Prodaná nevěsta“*. [...] *Bouře potlesku takřka nechtěla ustati, a stupňovala se při stále a stále znovu žádaném zdvižení opory*“.⁴³⁰ Kladné hodnocení české hudební kultury vyjadřují obrazný lexikální prostředek (*bouře potlesku*) a několikanásobný větný člen (*svěží a krásná naše zpěvohra*).

1.10 V tzv. uzavřeném území českého království děly se podle *Deutsche Zeitung* „*hrozné věci*“. Do uzavřeného území hrnuli se „*čeští vetřelci proudem*“ a Němci to prý lhostejně sledovali. Ale to nebylo ještě všechno. V daném území páchali ještě mnohem horší věci týkající se německo-nacionální otázky. Především v Rumburku. Tam se stalo, že jeden průmyslník propustil ze stavby německé dělníky a najal „*hrůza hrůzoucí – Čechy*“. A v okolí Rumburka sídlila prý „*česká beseda, ba i českému hostinci prý se tam dobře daří*“. Češi učinili návrh, jak by se Němci nejlépe zbavili českých besed a hostinců. Kdyby prý dopřáli Čechům ve smíšeném kraji „*oné volnosti v pěstění českého rozhovoru a českého zpěvu*“, jaké se těšili Němci v českých krajích“.⁴³¹ V textu se jedná o polemiku, ve které Němci negativně pohlížejí

⁴²⁹ Doznání. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 154, s. 2.

⁴³⁰ Američtí hosté v Národním divadle. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 168, s. 2.

⁴³¹ Denní zprávy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 171, s. 5.

na Čechy, což se v jazykové rovině projevuje prostřednictvím lexikálních prostředků (*čeští vetřelci, hříchy na německo-nacionální věci*), prostřednictvím gradace (*česká beseda, ba i českému hostinci prý se tam daří*) a prostřednictvím zesilující rétorické figury *hrůza hrůzoucí*. Je to tzv. polyptoton.⁴³²

1.11 Německo-liberální tisk uveřejnil výzvu pro německé maturanty, aby se nechali hned na začátku své akademické dráhy zapsat „*do pravého a jediného střediska německého studenstva v Praze, do – německé „Lesehalle“*“. Zároveň však německo-nacionální noviny varovaly před tímto spolkem. Jednalo se o společenství, mezi jehož členy patřilo mnoho *Arensteinů, Blochů, Bunzlů, Hirschů, Kohnů, Lembergů, Löwensteinů, Perelesů, Picků, Rosenfeldů, Taussigů, Winternitzů atd.* Ve sdružení bylo celkově 550 členů, z nichž 330 bylo židů. Češi z těchto čísel vyvodili závěr, že bylo zřejmé, kdo byl „*hlavním sloupem Němectva v Čechách*“, kdo byl hlavní oporou německých liberálů. A jakého se jim dostalo vděku za tuto podporu? „*Jedni je urážejí, odkopávají, druzí z vypočítavosti trpí – však všichni stejně je nenávidí. Však na vzdor tomu jsou jim přece jen židé nejvěrnějšími spojenci*“.⁴³³ Je vyjádřen dvojaký vztah Němců k židům (*jedni – druzí*), ale je tam i společný jmenovatel, který všechny Němce spojuje (nenávist). Vrcholem paradoxu je následující věta vyjadřující vztah židů k Němcům (*židé jsou nejvěrnějšími spojenci*).

1.12 Vzácným úkazem byla skutečnost, kdy rodilý Němec odkázal značnou část svého majetku českým spolkům v národně smíšených krajích českého království. „*Dne 11 t. m. [června] zemřel v Krameriově ulici čís. 36 na Král. Vinohradech 68letý soukromník pan F. E. Langer, narozený roku 1828 v Rábenem (Rabnei) u Housky v Čechách. Rodem Němec, ztrávil větší část svého života v České Lípě, kde byl svědkem krutých bojů, jež česká menšina podstupovati musila s bezohlednou většinou německou. Utiskování českých menšin přimělo poctivého Němce k tomu, že poskytl hmotné podpory českým spolkům, jež Němci i z místnosti vypovídají [...]*“. Podle závěti odkázal p. Langer 3000 zl. České řemeslnické besedě v České Lípě, 1000 zl. k vybudování českého divadla v Brně, 1000 zl. českému spolku spisovatelů Svatobor a 4000 zl. Ústřední Matici školské v Praze.⁴³⁴ V ukázce Češi kladně hodnotí Němce, což se z jazykového hlediska projevuje na základě lexikálního prostředku (*poctivého Němce*). V textu stojí česká argumentační rovina reprezentovaná fakty v protikladu s expresivními výrazy, jež líčí Němce (*krutých bojů, s bezohlednou většinou německou, utiskování českých menšin, i z místnosti vypovídají*).

⁴³² Polyptoton – stylistická figura, spočívající v opakování téhož slova v různých mluvnických tvarech. In VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984, s. 284.

⁴³³ „Lesehalle“ a německo-nacionální studenstvo. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 171, s. 5.

⁴³⁴ Odkazy Němce českým spolkům. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 174, s. 2.

1.13 Bylo obecně známým faktem, že jedno z posledních „německých“ měst, které bylo poněmčeno, byly Litoměřice. To ovšem nezabránilo Karlu Schückerovi, jenž byl předsedou Spolku Němců v Čechách, aby pronesl následující „směšný výrok“. *„Bylo nám dopřáno, shromáždit se k prvnímu velkému sjezdu v nejstarším německém městě v Čechách. Hrůzami válek husitských bylo sice němectví v Litoměřicích téměř úplně vyhubeno, leč povzneslo se opět, tak že dnes poskytuje nám utěšený obraz ryze německé kulturní práce“*.

Češi reagovali, že prý v Litoměřicích byla již v době Přemysla Otakara malá německá kolonie, která se tam usadila a byla pod záštitou českých králů, ale o německých Litoměřicích se začalo mluvit až koncem 19. století. A navíc kdyby se prý našlo v době národního obrození v Litoměřicích *„pět nebo šest vlastenecky smýšlejících energických mužů“*, zůstaly by stále české.⁴³⁵ Ve výše uvedené ukázce se jedná o polemiku, ve které si Němci osobují právo na české město Litoměřice. V závěru vyjadřují Češi lítost nad nedostatečnou vlasteneckou činností ve městě, která prý způsobila, že Litoměřice přešly pod německou správu.

1.14 V Teplicích byla zahájena německá průmyslová výstava, jejíž záštitu převzal hrabě František Thun. Hlavní žurnalistický hlasatel teplické výstavy *Anzeiger* prohlásil, že výstava *„je výhradně jen pro Němce, že se neprosí, aby navštívil ji kdo jiný, zejména že si zapovídají návštěvy české“*. Takto pohrozily teplické noviny Čechům, kteří by se na výstavu odvážili (zřejmě se k nim dostaly informace o české návštěvě) – *„sprostým násilím“*. Prý najdou prostředky, jakými se ubrání *„české dotěrnosti“*. Češi ubezpečili Němce, že se na jejich výstavu nechystají, když nejsou vítáni.⁴³⁶ V ukázce jde o polemiku, ve které je jasně a tvrdě zakázáno Čechům, aby navštívili teplickou výstavu.

1.15 *Lidové noviny* přinesly zprávu, jež je příkladem české nečinnosti a národní lhostejnosti. Při sčítání lidu před pěti lety napočítalo se ve Frýdlantu 2410 Čechů a 247 Němců. *„Kdo Frýdlant zná, ví dobře, že je to obec ryze česká“*. K německé národnosti se tam hlásili panští úředníci a k nim vzhlízející renegáti. Bylo neuvěřitelné, *„že v ryze českém Frýdlantě při obecních volbách zvítězila strana německorenegátská, že ryze český Frýdlant bude mít obecní zastupitelstvo s německou většinou. V obecním zastupitelstvu „ryze českého Frýdlantu“ zasedalo tehdy 6 Čechů – většina byla německá, renegátská. „Je to k neověření – ale faktum [...]“*. Podle redaktora *Národních listů* Češi zanedbali vlasteneckou činnost na Moravě, proto tam německá menšina zvítězila nad českou většinou. *„To jsou ti staročeští a klerikální apoštolové. Lidové straně čelit dovedou, ale před panským úředníkem zalezou neb*

⁴³⁵ Prastaré „německé“ Litoměřice. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 182, s. 2.

⁴³⁶ Německo-liberální sprostáctví. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 195, s. 2.

utekou“. Frýdlant prý potřeboval „*poctivé, nezištné a obětavé národní pracovníky*“.⁴³⁷ V textu je využit paradox – *v ryzě českém městě zvítězila strana německorenegátská*. V závěru ukázky dává autor vinu českým vlastencům a jejich zbabělosti nebo alespoň nečinnosti.

1.16 *Národní listy* přinesly několik zpráv o utrpení Čechů v Jablonci nad Nisou. Před tamější českou školou byl od německých chlapců napaden syn kloboučníka Fiedlera a v přítomnosti německého učitele byl „*tak strýzněn, že k hochovi musil býti lékař povolán*“. Nebo další zpráva: Obuvník Josef Krebs a jeden krejčovský dělník byli na ulici „*přepadeni a tak zmláčení, že prvnímu z nich byla hlava rozražena, kdežto druhý nucen byl odebrati se k rodičům svým, aby se tam léčil*“. K takovým a ještě jiným případům docházelo v Jablonci, aniž by kdy bylo zahájeno vyšetřování. Češi se ptali, jestli takové chování je skutečnou podstatou právního státu.⁴³⁸ Násilí na Česích je formulováno lexikálními prostředky (*strýzněn, přepadeni, zmláčení, hlava rozražena*). Argumentem je dotaz po právním státě.

1.17 Redakce *Národních listů* zkonstatovala smutnou věc, že snad neexistuje jiná škola v národnostně smíšeném kraji než trutnovská, proti níž by se obracela německá nenávisť tak velkou měrou. Veřejná škola v Trutnově byla prý „pravým paskvilem na české poměry školské“. Tehdejší místnosti byly „naprosto nedostatečné“ a prozatímní stav se tam udržoval již několik let. „*Mezi tím zuřivci trutnovští nátlaky a všemožným pronásledováním donucují české rodiče, aby děti z české školy vzali, čímž každoročně veliký úbytek žactva lze znamenati*“. V roce 1895 mělo být podle rozsáhlých příprav trutnovských fanatiků „*pronásledování českých rodičů nejkrutější*“. Ty rodiče, které se jim nepodaří získat na svoji stranu násilím, hodlali získat penězi. „*10 – 20 i 30 zl. platí se letos za hlavu českého dítěte – jež urváno bude české škole*“.⁴³⁹ Chudý dělnický lid se snažili v první řadě uplatit. Pokud tato praktika nefungovala, byla dělníkům vyplácena nízká mzda. Když ani s tímto němečtí zaměstnavatelé neuspěli, pokládali bankovky na stroje v místnostech, ve kterých dělníci pracovali, aby je nachytali při krádeži. Ovšem čeští dělníci si prý vedli dobře a nenechali se zlákat.

Lví podíl na tomto „*kupování české krve*“ měl předseda místní české školní rady purkmistr Rauch, který využil každé příležitosti „*k usilovné agitaci*“,“ nevynechal ani dělnické

⁴³⁷ Nový kus národní ostudy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 205, s. 1.

⁴³⁸ Utrpení Čechů v Jablonci n. N. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 206, s. 2.

⁴³⁹ Česká škola trutnovská. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 215, s. 2.

výlety. Nejvíce agitovali proti české škole v Trutnově zaměstnanci trutnovské textilní firmy Johann Faltis Erben:⁴⁴⁰ „*Zacharyáš Wagner, účetní Rumler a Zelinger*“.⁴⁴¹

K hodnocení ve výše uvedeném článku dochází pomocí lexikálních prostředků (*zuřivci trutnovští, donucují, pronásledování českých rodičů*) a pomocí několikanásobných větných členů (*nátlaky a všemožným pronásledováním*), jež charakterizují chování Němců v záporném slova smyslu. Metonymické a metaforické významové posuny (např. *za hlavu českého dítěte, kupování české krve*) vnášejí do textu výraznou emocionalitu.

1.18 Před několika dny huboval vídeňský *Vaterland*, ústřední tiskový orgán české historické šlechty, staročeskou stranu za to, „*že prý postavila věc českého národa střemhlav na „úzký podklad českého státního práva“ ... To prý je holou pošetilostí. Dnes nelze prý na vydobytí českého státu ani pomyslit*“. Čeští zemědělci už také prohlédli podstatu věci a žádali, aby se Češi místo státoprávní politiky zaměřili na politiku národohospodářskou („čili po česku chlebařskou“). „*Na toto pole se obmezte!*“ volali redaktoři *Vaterlandu*.

Vídeňský konzervativní německý list *Politische Fragmente* přiznal, že jednu věc nelze českému národu upřít, a sice že umí agitovat. Právě této vlastnosti vděčí za to, že stále existuje. „*Co nebylo vše od třiceti let již proti lidu tomuto podniknuto, aby byl vyhlazen z řady kulturních národů vůbec a z řady vůdčích národů v Rakousku zvláště. Nedá se to ani vypsati. [...] Pracováno násilím i lstí, aby tento bohatě nadaný lid byl potlačen*“.⁴⁴² Výše uvedený text vyznívá jako uznání vlastnosti českého národa – schopnosti agitovat. Na jedné straně hovoří vídeňský tisk kladně o Česích (*bohatě nadaný lid*), na druhé straně je ponižuje (*žádá, abychom místo státoprávní dělali politiku národohospodářskou*).

1.19 V poslední době se množily žaloby na porušování práv českého jazyka, a to ze strany veřejných úřadů. „*Pěkným patronem*“ byl jakýsi pan Kritzna pracující na obecním policejním úřadě v Mostě. Dostavil se k němu jeden dělník z tamějšího cukrovaru, aby mu nahlásil bydliště, a oslovil ho česky. „*Jako rozlícený tygr vrhl se tento pan Kritzna na dělníka. Jakým právem že opovazuje se na obecním úřadě v Mostě mluvit česky, jaká prý to nestoudnost česká, přicházeti za chlebem do německého Mostu, proč nezůstal prý v Praze nebo v Táboře? Tím způsobem šlo to dále, až skončil řevem, že dá dělníka zavřít, opováží-li se ještě česky hlesnout* [...]“.⁴⁴³ Na policistu Kritznu pohlíží autor záporně, což v jazykové

⁴⁴⁰ Faltis Karl (1857-1922) byl rakouský podnikatel a politik německé národnosti z Čech. V letech 1890-1892 byl poslancem Českého zemského sněmu. Po smrti otce v roce 1874 převzal se svými bratry Richardem, Johannem a Fritzem vedení jeho textilní firmy v Trutnově. Byl společníkem firmy Johann Faltis Erben. Patřil mezi nejvýznamnější české a rakouské průmyslníky.

⁴⁴¹ Týrání českých rodičů v Trutnově. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 257, s. 2.

⁴⁴² Významné osvědčení státoprávní. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 244, s. 1.

⁴⁴³ V zájmu jazykových práv. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 264, s. 2.

rovině vyjadřuje použitím přirovnání a lexikálních prostředků s různou mírou expresivity (*vrhl se jako rozlícený tygr, řev*).

1.20 Národopisnou výstavu československou navštívil také jeden Němec, Porýňan, jenž se o jejím průběhu vyjádřil těmito slovy: „*Již z předu prohlásiti musím, že co jsem očekával, bylo tím, co jsem našel, valně překonáno. Při každém kroku zírala velká jednotná myšlenka, ze které výstava se zrodila. Výstava všude, ať se kamkoliv obrátíme, nám připomíná, že nejen každý vystavovatel, nýbrž také každá korporace, každá skupina, každé město i obec venkovská s nadšením od let zasazovala se za uskutečnění velkolepého podniku [...]*“.⁴⁴⁴ V textu chválí Němec národopisnou výstavu československou, což je v jazykové rovině realizováno pomocí přívlastků (*velká jednotná myšlenka, velkolepý podnik*) a opakováním slova *každý* ve výčtu realizátorů výstavy.

2. Druhý stupeň persvazivní funkce, **propagace**, je nejčastěji vyjádřena 2.1 **lexikálními prostředky**. Následující příklady, které uvádím, vyřkli Němci: „*česká surovost; žádal, aby policie neprodleně „drzé české lupiče“ vypátrala a zatkla; česká pakáž; smělost mají děti své posílají do české školy; nezapomenutelnému vůdci Němců v Čechách, Františku Schmeykalovi. Na druhé straně Češi prohlásili: německému nátlaku statečně vzdorují; být po chuti zuřivým germanizátorům; podlé nástrahy [ze strany Němců]; láska k mluvě mateřské; od německých ostrých hochů napadení a týráni; nemilosrdně bušiti [do pana Filippiho - Čecha], našli pana Filippiho krví zbroceného, němečtí surovci, jedovaté símě odrodilství [nutit Čecha navštěvovat německé školy, aby získal vzdělání nikoli v mateřském, ale cizím jazyce], nadvláda němčiny a Němců; kulturní národ slovanský; němečtí zuřivci“.*

Mezi intenzifikační prostředky, které se ve zkoumaném ročníku Národních listů nacházejí, patří např. **rozvíjející větné členy** (*ubozí, svou existencí namnoze na německé závody odkázání [čeští rodiče]*). K intenzifikačním prostředkům dále náleží **opakování slov či větných struktur** („*A vše toto, lide český, vykonal jsi vlastní silou a vlastní pílí, bez pomoci, bez záštity, bez podpory – a proto nemohu jinak, než puzen jsa vděčností, provolati: Tobě lide československý budiž sláva, sláva, sláva!*“⁴⁴⁵ Těmito slovy začal svou řeč starosta měst pražských, když zahajoval Národopisnou výstavu. O výstavě dále prohlásil, že je to „*dílo velkolepé a krásné, které si provedl náš lid československý pouho-pouhou svou přičinlivostí, svým nadšením vlasteneckým, svou obětovností šlechetnou*“.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ Hlas Němce o Národopisné výstavě. In *Národní listy* (Národopisná výstava československá), 35, 1895, č. 176, s. 9.

⁴⁴⁵ Politický význam naší Národopisné výstavy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 134, s. 1.

⁴⁴⁶ *Tamtéž*.

Nebo jiný příklad – list *Deutsche Zeitung* napsal: „Není knihy, není díla českého lidu, [...] aby neměly původu svého v německé kultuře! Jakože nejkrásnější církevní zpěvy „Českých bratří“ nejsou původu českého, jakože Smetana bez německé hudby a bez německých vzorů sotva by se byl čím kdy stal – rovněž tak málo příčiny má dnes český lid vydávati svoji kulturu za rovnocennou s německou ... Co platno Čechům bájeti o dobrovolném jich připojení se k Rakousku: co platno jim počítati se státním právem, které bylo r. 1620 právě tak dokonale pohřbeno jako před sto léty samostatnost Polsky?“⁴⁴⁷ Další skupinu výrazových prostředků představují **několikanásobné přívlastky**. Opět uvedu některé příklady, jež vyslovili Češi: „*národ Husův, Žižkův, Komenského a Jungmannův*“ nebo „*nejčilejší, nejsvráznější a nejvšestrannější kulturní život rozvíjí národ český*“ nebo „*velká manifestace jednotnosti a pospolitosti českého kmene*“.

3. A konečně poslední stupeň persvazivní funkce, **agitace**, jež je zastoupen následujícími příklady.

3.1 Otto von Bismarck přednesl svůj projev o Rakousku, ve kterém mimo jiné radil rakouským Němcům, jak se mají chovat. „[...] bojujte, bijte se tam s těmi neněmeckými [rozuměj slovanskými národy]; *však poněvadž žijete s nimi pod týmž panovníkem, bijte se s nimi blahovlně, věcně, po křesťansku! Bud'te si vědomi, že konečně přece nad nimi zvítězíte, poněvadž bůh vypravil nás Germány větší silou a mužností; zacházejte se svým slovanským sokem i v nejprudším hněvu vždy s pocitem, že převaha jest na vaší straně a že při vás i zůstane*“. Potom Bismarck ještě dodal, že v Rakousku to nemůže ani jinak být, než aby zde Němci vládli, protože „*celé dnešní Rakousko spočívá na německém úřednictvu a na německém vojenství*“.⁴⁴⁸ Předchozí zdůrazněné vybídnutí užívá druhé osoby plurálu rozkazovacího způsobu (Bojujte, bijte se, bud'te). Tyto tvary jsou ve větách v anaforickém postavení.

3.2 Heslem Národopisné výstavy bylo „Vlastní silou!“ Tato výstava měla demonstrovat všechno, co charakterizovalo povahu a osobitost českého národa, „*co vytvořil vlastní silou svého vrozeného nadání, svého nadšení pro dobro, pravdu, pokrok, osvětu a krásu, své jemné a silné mysli!*“⁴⁴⁹ Výše zmíněný příklad agitace je zvolací věta a plní funkci titulku. Je to polemické zvolání reagující na tvrzení z německé strany, že Češi vše přejali od vyšší německé kultury.

⁴⁴⁷ Našim „učitelům a vychovatelům.“ In *Národní listy*, 35, 1895, č. 297, s. 1.

⁴⁴⁸ Úkol Rakouska a zdejších Němců podle Bismarka. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 107, s. 1.

⁴⁴⁹ Vlastní silou! In *Národní listy*, 35, 1895, č. 123, s. 1.

3.3 Německo-nacionální list *Deutsche Zeitung* veřejně rozšířil malý plakát, na kterém stálo: „Němci všech zemí – národ náš je v nebezpečí!“ Tímto způsobem, odporujícím skutečnosti, chtěl výše zmíněný list, jenž se v minulosti prezentoval seriózně, získat nové předplatitele. Na malém plakátu, který se dostal do oběhu a měl získávat nové abonenty, bylo dále uvedeno: „*Máme za sebou dvacet let bezvýsledné práce – a zklamání za zklamáním je úděl náš. Celá řada drobných, kulturně nepatrných nárůdků domohla se postavení, že nyní v Rakousku rozhodují, kdežto my Němci již dvacet let jsme ode všeho ostaveni*“.⁴⁵⁰ Po tomto nařikání podaly *Deutsche Zeitung* důkaz, že Rakousko je německým státem a že němčina by v něm měla být prohlášena státním jazykem. Noviny slíbily, že budou neúnavně bojovat proti slovanskému živlu. Citovaná výzva má charakter zvolací věty a zastává funkci titulku.

3.4 V poslední ukázce vyjádřila redakce *Národních listů* svůj názor na osud českého národa. Zamyslela se nad jeho minulostí a dodala mu odvahy, že to nejhorší už má český národ za sebou, proto nesmí přestat bojovat za svoje práva, až dojde úplného naplnění a spokojenosti.

„*Jsmo národem nešťastným, poněvadž osudem naším od věků byl boj a boj o naši budoucnost. Však neztrácejmež odvahy, neztrácejmež víry v konečné štěstí. Mějme na mysli, že dobu nejhroznějších zkoušek již jsme přestáli a že dnes nemáme příčiny k zoufalství. Nikdo nás nepřemůže, nikdo nestlačí vztýčenou českou šiji opět pode jho, když sami v slabosti ji neskloníme. Není nás mnoho, však když silni budeme v myšlence národní a když jako národ, který v minulosti vždy byl v duševním postupu o celé hony v popředí, vésti se dáme ideami pokroku, druhá Bílá Hora nás již nestihne. To mějme dnes stále na mysli*“.⁴⁵¹ V uvedené výzvě je užito rozkazovacích způsobů sloves v první osobě plurálu, což je forma zahrnující celé společenství, včetně autora. Naléhavost je dána i paralelními větnými strukturami s opakovanými anaforickými výrazy (např. *neztrácejmež, nikdo, když*).

7.3 Shrnutí

Po prostudování vybraných ročníků *Národních listů* jsem dospěla k následujícím závěrům. Ze tří skupin textů s persvazivní funkcí je nejpočetněji zastoupena skupina první, tedy texty argumentační. Žánrově se jedná nejčastěji o různé podoby zpráv, s převahou věcných, slohově neutrálních jazykových prostředků, s menším či větším využitím prostředků kladně hodnotících ve zprávách, které popisují české skutečnosti, a záporně hodnotících, které se týkají Němců. Vyzdvihují se zásluhy Čechů, jako je např. finanční podpora Rakouského

⁴⁵⁰ Němci všech zemí – národ náš je v nebezpečí! In *Národní listy*, 35, 1895, č. 295, s. 4.

⁴⁵¹ Smutný den. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 309, s. 4.

císařství, a na druhé straně se hovoří negativně o Němcích, protože např. zakazují Čechům navštěvovat německé instituce a spolky, nepřispívají na smíšené nadace. Na druhém místě je nejvíce zastoupena skupina propagačních textů. Nejméně je zastoupena agitace.

Skutečnost, že v *Národních listech* je nejvíce zastoupená skupina argumentačních textů, je dokladem toho, že se Čechům zvýšilo sebevědomí. Češi si jsou vědomi svých práv (na univerzitu, politickou samostatnost) a své hodnoty (když prohlašují, že spíše než bez většiny národů se Rakousko obejde bez předsedy vlády), jsou přesvědčeni o správnosti svého jednání („*my své heslo vyměnit nemuseli – stejné jako za krále Jiřího z Poděbrad*“) a radují se, jaký pokrok udělali ve znalostech domácí politické scény (již dokáží zvolit vhodné zástupce, kteří budou zastupovat a hájit zájmy Čechů). Nárůst sebevědomí Čechů je patrný více v *Národních listech* než v *Květech*, ačkoli obě periodika vycházela ve stejném časovém období (*Květy* začaly vycházet už dříve), protože v *Národních listech* více než v *Květech* jsou zastoupeny zprávy z politického života, v nichž se tato skutečnost odráží.

Objevují se kladná hodnocení Čechů jimi samými a minimálně ze strany Němců. V záporných hodnoceních převažují hanlivé a vulgární výrazy vůči Čechům. Ale na druhé straně i Češi dovedou zasáhnout německé sebevědomí, a to většinou s přídechem humoru a ironie. V porovnání s první polovinou 19. století se vyskytuje méně nářků a projevů ublíženosti. Ty paradoxně zaznívají spíše od Němců, kteří si neustále stěžují na křivdy a útlak.

8 Časopisu českého Museum

Poslední z periodik, které byly předmětem mého zkoumání, byl *Časopis českého Museum*. Jedná se o časopis, který byl určený jiné skupině čtenářů než *Květy* a *Národní listy*. Cílovou skupinu tohoto *Časopisu českého Museum* představovala úzká skupina vzdělců. Zajímalo mě, jestli reflektoval dobové historické události a pokud ano, jakým způsobem. Opět jsem vyexcerpované texty rozdělila do třech skupin – argumentace, propagace a agitace.

8.1 Charakteristika Časopisu českého Museum

Časopis českého Museum bylo periodikum (většinou čtvrtletník), které začalo vycházet v roce 1827 pod názvem *Časopis společnosti Vlastenského Museum v Čechách*, v roce 1831 bylo přejmenováno na *Časopis českého Museum*, od roku 1855 vycházelo pod názvem *Časopis Musea království Českého* a od roku 1920 jako *Časopis Národního muzea*.⁴⁵² Na začátku sloužil časopis jako platforma pro veškeré národní písemnictví naukové i beletristické. V šedesátých letech se přeměnil v převážně odborný časopis, který se v roce 1914 rozdělil do dvou oddílů, humanitního a přírodovědného, které byly od roku 1948 obsahově spojeny s úkoly Národního muzea. Nepřetržitě poskytoval příspěvky k dějinám české literatury, a to prostřednictvím faktografických statí a prostřednictvím edic korespondence a památek starší literatury.

Již v době, kdy bylo založeno Vlastenské (Národní) muzeum v Praze, se přemýšlelo o vydávání časopisu. V letech 1825 a 1826 navrhl F. Palacký jeho podobu a 15. května 1826 mu bylo svěřeno řízení. V úvodní stati prvního čísla byl uveřejněn program, podle kterého měl časopis obsahovat tyto části: 1. poezie původní a přeložená a krásná literatura vůbec, 2. pojednání o řeči a literatuře československé a jazyková a literární kritika, 3. ukázky staré české literatury, 4. historická pojednání z domácích i cizích dějin, 5. vlastivěda (tj. bohemikální geografie a statistika) i obdobná tematika z ostatního světa, 6. přírodověda (zvláště s ohledem na zlepšení hospodářství, živností a řemesel ve vlasti), 7. původní pojednání ze všech oborů nauk a umění (se zvláštním zřetelem „k jasnosti a čistotě a k opravdovému vzdělání řeči naší“), 8. zpravodajství všeho druhu (z muzejní společnosti, z jiných společností vědeckých i dobročinných, oznámení o nových knihách, uměleckých dílech apod., informace o obchodu, hospodářství a živnostech, nekrology).⁴⁵³

⁴⁵² BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011, s. 84. ISBN 978-80-247-3028-8.

⁴⁵³ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 1 (A-G). Praha, 1985, s. 394. ISBN 80-200-0345-2.

Díky širokému záběru mohl časopis plnit funkce vzdělávací a osvětové, zároveň informoval o aktuálním stavu české vzdělanosti a literatury. Podobné funkce, ovšem se zaměřením zejména na cizinu, zastával souběžně vydávaný německý muzejní časopis *Monatschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Böhmen*, který měl po vědecké stránce zastupovat Muzeum před veřejností. V letech 1827 – 1829 vycházel zmíněný časopis měsíčně a později v letech 1830 – 1831, přejmenovaný na *Jahrbücher des Böhmischen Museums für Natur- und Länderkunde, Geschichte, Kunst und Literatur*, vycházel čtvrtletně. V čele redakce byl téměř stále F. Palacký.

Pro redakci bylo obtížné udržet dobrou kvalitu německého *Muzejníku*, jenž nebyl mutací českého, ale publikoval vlastní původní příspěvky a zaměřoval se i na jazykově německou kulturu českých zemí (včetně krásné literatury), a proto časopis po pěti letech zanikl.

Kromě J. Dobrovského a J. Jungmann získal F. Palacký za své spolupracovníky např. J. Kollára, F. L. Čelakovského, K. Vinařického, V. Zahradníka, J. Langra, P. J. Šafaříka, K. S. Amerlinga, J. S. Presla, A. Šemberu a další.⁴⁵⁴

Vzhledem k tomu, že *ČČM* přinášel články z různých oblastí lidského konání, mohl poskytnout prostor vznikajícím českým vědním oborům, a tak jednotně působit na stabilizaci českého výkladového stylu a pomáhat vytvářet českou odbornou terminologii. Vysoká jazyková kvalita hrála u F. Palackého důležitou roli.

Programová šíře zájmová a obsahová nebyla však nikdy zcela provedena a historie časopisu se vyznačuje určováním jeho obsahu a cílové skupiny čtenářů. Do vývoje *ČČM* se promítly i změny v koncepci Muzea a v jeho postavení v české kultuře, ačkoliv přímo s Muzeem byl časopis spjat s ohledem na příspěvky především jen ve zpravodajské části (stav členstva a sbírek, funkcionáři, činnost, hospodářství Muzea a Matice apod.).⁴⁵⁵

V prvním desetiletí se *ČČM* zaměřil převážně na českou literaturu starší i současnou, historiografii, filologii a na informace o kultuře slovanských národů, a tím rozšířil působnost Muzea, orientovaného předtím především na přírodovědné sbírky, které začalo sloužit podpoře české řeči a literatury. Poté, co zanikl německý *Muzejník* a poté, co vydávání *ČČM* přešlo na Matici, věnoval Palacký větší pozornost vědecky badatelským úkolům časopisu.

Jeho redakční nástupci P. J. Šafařík a J. E. Vocel pokračovali ve vytyčeném směru, v jehož finální podobě se promítlo osobnostní zaměření výše uvedených. Šafařík kladl větší

⁴⁵⁴ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 59.

⁴⁵⁵ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 1 (A-G). Praha, 1985, s. 395. ISBN 80-200-0345-2.

důraz na literární historii a slavistiku a Vocel více prosazoval tematiku dějiny umění a archeologie, za obou se snížil počet přírodovědných příspěvků.

Vrcholnou fází v celé historii časopisu bylo období čtyřicátých let, kdy časopis, jenž byl bezprostředně spjatý s děním českého duchovního světa, poznamenaly aktuální situace českého života jako např. diskuse o české filozofii, o kultuře tzv. malého národa, záležitosti ekonomické, školské, čtvrtletní přehledy politických událostí 1848, atd.⁴⁵⁶

V padesátých letech chtěl V. B. Nebeský docílit svou činností v redakci i vlastními příspěvky toho, aby *ČČM* poučil českou kulturu o takových hodnotách světové slovesnosti, které zůstávaly do té doby stranou a aby výrazně sloužil potřebám vědy.

Jeho záměry se střetávaly s odporem hlavně ze strany mladší literární generace, která nechtěla spolupracovat s konzervativním Muzeem, a dále s vnitřní situací v Muzeu, ve kterém se zvláště poté, co byla založena speciální periodika (1853 *Živa*, 1855 *Památky archeologické a místopisné*), stávalo problematickým dosavadní zaměření *ČČM*. Většina zastávala názor, že by se jeho obsah měl zredukovat a že by se z něho měly odstranit „přísně vědecké články“.

Nejasná koncepce byla charakteristickým znakem i pro šedesátá léta, kdy Muzeum obtížně vymezovalo své místo a poslání v nových společenských poměrech a kdy *ČČM* nevědělo, jak se vyrovnat s okolním rozvojem české publicistiky literární a odborné. V roce 1866 se dokonce navrhlo, aby *ČČM* vydáním 40. ročníku zanikl, protože již splnil svůj úkol (s touto myšlenkou tehdy souhlasil i F. Palacký). Proměnil se obsah časopisu. Byly z něho vyloučeny příspěvky z oblasti historiografie a přírodních věd, zastoupení dočasně nenašla literární kritika a natrvalo krásná literatura. Časopis se měl zaměřit hlavně na domácí a slovanské skutečnosti prostřednictvím statí, jež budou přístupné širší vrstvě čtenářů.

Po výkyvech v šedesátých letech v koncepci, tematice i v plynulosti vydávání se situace v *ČČM* znovu ustálila, o což se zasloužil především Josef Emler, jenž působil dvacet let v čele redakce (od roku 1871). Pod Emlerovým vlivem získal časopis hlavně dějepisný obsah, (příspěvky z politických, literárních, kulturních, jazykových, právních dějin), kladl důraz i na slavistiku a znovu se pokusil navázat kontakt s novou literaturou prostřednictvím kritiky. Přírodní vědy se uplatňovaly jen okrajově, proti čemuž protestovali především odborní zaměstnanci Muzea. A proto bylo v roce 1913 rozhodnuto, aby maximálně jedna třetina byla vymezena pro přírodní vědy a aby *ČČM* vedli dva redaktoři, „pro duchovědný a pro přírodovědný oddíl“.

Po 1934 přešlo Muzeum do zemské správy a od muzejních přírodovědců vzešel návrh, aby se *ČČM* obsahově, redakčně i autorsky spojil s Muzeem. V roce 1941 úřady časopis

⁴⁵⁶ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981, s. 57-60.

zastavily a v letech 1945 – 1947 probíhala pookupační situace časopisu, která se udržela i po únoru 1948. V listopadu 1950 bylo prohlášeno, že vydávání časopisu bude svěřeno Národnímu muzeu jakožto státní instituci a od roku 1951 pokračuje vydávání víceméně plynule. V redakci stanuli pracovníci Muzea, kteří usilovali o zveřejnění výsledků vědecké, výstavní, sběratelské a osvětové činnosti Muzea.⁴⁵⁷

8.2 Analýza

1. První typ persvazivní funkce – **argumentace** – je v *Časopisu českého Museum* zastoupený ve velké míře. V odborných statích se předpokládá, že se bude jednat o argumentaci pomocí faktů. Vedle odborných článků pojednávajících o nějaké důležité historické události z českých dějin jsou to také životopisné a jazykovědné studie. Příklady, které jsem vybrala pro demonstraci argumentace, informují čtenáře o původu Slovanů v Evropě (1.1), o vzhledu českého kroje v minulosti (1.2), o učení se místních názvů v němčině na českých školách (1.3), o pozitivních a negativních vlastnostech Čechů a Němců (1.4), o slovanském původu významných německých filozofů (1.5) a o přijetí Josefa Jungmanna jako soukromého učitele v baronské rodině (1.6).

1.1 Ačkoli v Čechách i v cizině vznikla řada děl pojednávajících o historii Slovanů, nepodařilo se jim postihnout dané téma v celé šíři a v dostatečné kvalitě. Podle P. J. Šafaříka byly příčinou komplikovanost tématu a nezájem českého dějepiscectví o danou problematiku. Šafařík napsal článek *Myšlenky o starobylosti Slovanů v Evropě*, který měl představovat „odrazový můstek“ k hlubšímu zkoumání původu Slovanů. Účelem tohoto pojednání bylo dokázat potřebu zkoumání původu Slovanů v „pranárodech“ evropských, nikoli asijských, ke kterým Němci Slovany řadili.

Ve svém pojednání se Šafařík zabýval porovnáním počtu příslušníků slovanského a německého kmene v historii. „*To především z hodnověrné historie patrné a dostatečně průvodné jest, že před tisíciletím, t. asi okolo 800, kmen slovanský německému co do sídel a mnohosti lidu aspoň dokonale se vyrovnal, ač jestliže ho, což ovšem podobnější, poněkud nepřevyšoval*“.⁴⁵⁸ [...] „*Byl tedy kmen slovanský, jináč nelze rozumovati, již v nejstarší historické době, a jmenovitě již drahně před narozením Kristovým, kmen veliký a lidnatý, a někde obšírná sídla zaujímati musil*“.⁴⁵⁹

⁴⁵⁷ FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Díl 1 (A-G). Praha, 1985, s. 395-396. ISBN 80-200-0345-2.

⁴⁵⁸ ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. *Myšlenky o starobylosti Slovanů v Evropě*. In *ČČM*, ročník 8, 1834, č. 1, s. 28-29.

⁴⁵⁹ *Tamtéž*, s. 30-31.

Slované nemohli přesídlit „*ani mocí a válečně, ani kradmo a pokoutně*“ z Asie do Evropy, náleželi ke „starodávným obyvatelům“ této části země. Důkazem tohoto tvrzení je „*především blízká příbuznost jazyka slovanského s jazyky jiných kmenů téhož indoevropského plemene ode starodávna v Evropě osedlých, jmenovitě s řeckým, latinským, německým a litevským. Nalézají se sice slova příbuzná slovanským i v jazycích kmenů asiatických téhož plemene, jmenovitě v sanskritském, medském, perském, armenském atd., ale příliš pořádku a jen jakoby z daleka sobě podobná; ješto naproti tomu původní a kořenná slova řeči slovanské, řecké, latinské, německé a litevské až kupodivu se srovnávají*“.⁴⁶⁰

Jednou z důležitých oblastí je shoda ve tvoření jmen osobních u Slovanů, Němců a Celtů. „*Porovnejme např. jména staroněmecká Alpigast, Arpigast, Hadugast, Halidegast, Liudigast, Nevogast, Potogast, Saligast, Visogast atd. se staroslovanskými Boljehost, Budihost, Celihost, Dobrohost, Domahost, Chotěhost, Lutohost, Pirohost, Radohost, Welehost, Witohost aj*“.⁴⁶¹ [...] I Celtové užívali jmen složených se slovem –mar či –mer; a jména jejich na –sir: Kritasir atd. dobře se srovnávají se staroslovanskými na –sir, –sjer: Gorasir atd., později –žir: Neužir, Radžir, Wratížir atd. Tato tak zřejmá a rozšířená srovnalost a shoda ve tvoření jmen osobních u Slovanů, Němců a Celtů [...] musila býti následkem dlouhotrvanlivého sousedění a společného obcování těchto národů“.⁴⁶²

Dalším společným znakem „*dřevních Celtů, Němců, Litvanů a Slovanů*“ je mytologie. „*Tak u Celtů věreno v Dusy (Dusii), u Slovanů v D'asy čili Děsy. Slovanská Prija (Venus) slula u dřevních Skandinávců Freya příjmím Wanadist, wendická bohyně. Skandinávská Sif jest naše Živa (Ceres) a Wöla naše Wila. Staroněmecký Thur čili Thyr (Mars) byl u Slovanů pod jménem Tura ctěn, odkudž i svátky turice, teď u Slováků na letnice obrácené. Staří Skandinávci vzývali zbožného mudrce a hrdinu „Kwasiraz z rodu Wanůw“ t. [tedy] Wendů. Litevský Pikulík jak dřevním tak i podnešním Slovanům, a naopak slovanský Perun nejen Litvanům ale i Albanům čili Arnautům uznán jest*“.⁴⁶³

„*Předůležitou a pozoruhodnou okolností*“ také je, že právě v oblastech okolo Tater, kde v pátém a šestém století žilo velké množství Slovanů s různými národními jmény, vyskytovaly se již v mnohem starší době u řeckých a latinských spisovatelů názvy měst, řek a hor, na kterých je patrný vliv slovanského jazyka. „*Taková slova jsou k. př. Srb, Črna č. Černa, Brzava, Pleso, Pleva, Morava, Chrbet, Sjever, Pjena, Potisí atd*“.⁴⁶⁴ [...] *Vždyť všecka*

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 35.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 44.

⁴⁶² Tamtéž, s. 45.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 48-49.

⁴⁶⁴ Tamtéž, s. 50.

tato slova [...] od nepaměti až po dnešní chvíli u všech Slovanů, i těch nejvzdálenějších, co jména týchž samých předmětů u všeobecném jsou užívání, ješto naproti tomu u jiných staroevropských národů ani nejmenších sledů jejich dohrabati se není možné“.⁴⁶⁵

Dále Šafařík uvedl, že kmen slovanský byl již v nejstarší historické době mnohonárodnostní a početný a že nemohl přijít z Asie do Evropy až v době novějšího stěhování národů „mongolských, turčinských a čudských, t. Hunů, Sabirů, Avarů, Bulharů, Kozarů atd., nýbrž již od starodávna zde mezi kmeny sobě příbuznými, t. Thraky, Celty, Němci a Litvany, své obydlí a stálé sídlo míti musil“.⁴⁶⁶

1.2 Následující příklad argumentace pochází z článku *O kroji českém ve středním věku* od Jana Erazima Vocela, který pojednává o tom, jak podoba kroje souvisí s historií národní literatury (zvláště s básnictvím). „*O kroji českém středního věku jednajíce, potřebu uznáváme, věk ten na dvě hlavní doby rozdělití, ustanovíce jim za rozhraní polovici XIII. století: neboť Čechové do té doby z většího dílu starý národní svůj kraj měli, až pak za panování Václava I. veliký díl národa, zvláště šlechty, kraj cizí sobě oblíbil*“.⁴⁶⁷ První období, pod vládou Přemysla Otakara I., se vyznačuje nezávislostí na německé říši, zatímco druhé období spadá do doby vlády Václava I., který se snažil český lid „připoutat“ k národům germánským, a to navázáním obchodních styků, mravy a jazykem.⁴⁶⁸ Společenské změny za Václava I. se projeví v mnoha oblastech, např. ve změně podobě národního kroje. „*Převrácenost a nesvornost, která za našich dnů (r. 1329) myšlení vůbec sobě podmanila, tak též i v oděvích panuje. [...] Tenkrát (r. 1367) následovali Čechové zlé a škodlivé způsoby a kroje cizinců, oblékajíce se v krátké a úzké oděvy, v kterýchžto sotva dýchati možno. Mužští měli na prsou hedvábné nadutiny, tak že se podobalo, jako by měli ženská prsa. Nosili též čepičky tak malé, žeby se z jedinkého lokte sukna čtyry takové čepice způsobiti daly [...]*“.⁴⁶⁹

Další oblastí, na kterou společenské změny působily, byla literatura, zejména básnictví. Proto je důležité rozdělit literární díla do dvou období. „*První doba čili perioda zahrnuje v sobě drahocenné ostatky básnictví českého dřevnějšího, jichžto vnitřní živlové jsou původnost, jasnost a vznešenost myšlenek, nadchnutých duchem básnickým; zevnitř pak ráz sloh nenucený, prostý, líbezně a mile plynoucí; verš v nich naskrz panující jest trochej nerýmovaný*“.⁴⁷⁰ [...] „*vyskytuje se naopak v plodech doby později úzkostné jakési těkání v okovech rýmu, rozvláčitost jakási slohu, ano i ochablost a slabota ducha odloučeného od*

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 51-52.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 56-57.

⁴⁶⁷ VOCEL, Jan Erazim. O kroji českém ve středním věku. In ČČM, 1844, č. 2, s. 261.

⁴⁶⁸ Tamtéž, In ČČM, 1844, č. 2, s. 262.

⁴⁶⁹ Tamtéž, In ČČM, 1844, č. 2, s. 274

⁴⁷⁰ Tamtéž, In ČČM, 1844, č. 2, s. 261.

*živlu svého přirozeného, národního. Genius řeči tak se pomstil nad zpronevěřilým pokolením!*⁴⁷¹

1.3 Níže uvedená ukázka je součástí článku *Ohlídka ve staročeském místopisu*, zvláště krajů již poněmčilých od Františka Palackého. Původní staročeské místní názvy v pohraničních oblastech upadají v zapomnění. Češi sami často „*barbarizují*“, používají v běžné mluvě německé místní názvy místo českých, jejichž znalost získali ve školách: „*O Egru sice a o Karlsbatu mezi námi ještě aspoň psáti sme nedovolili: ale o pomnicích u Pristenu i Arbesavy psáváme i mluvíváme ještě sami, jelikož nikdo nás ve školách tomu nenaučil, že Přestanov a Varvažov byly někdy vesnice nejen polohou, ale i jazykem české*“.⁴⁷²

V zahraničních spisech je popíráno Čechům [„*od fanatických Němců*“] právo na národnost: „*že prý právo své, býti národem, jsme již prospali*“. *Jsou i takoví, kteří se ptají, jestli jsme ovšem kdy byli národem a měli kdy právo národnosti. Neboť byli jsme prý odjakživa Němci, aneb aspoň v područí u Němců*“.⁴⁷³

1.4 Ve výše jmenovaném článku se nachází také následující ukázka, ve které jsou popsány pozitivní a negativní vlastnosti Čechů a Němců. „*Čech a Slovan vůbec mnohem lépe v neštěstí nežli ve štěstí chovati se umí. Jest jemný a schopný, příčinnivý a důmyslný, horlivý a neústupný: ale také smyslný a marný, nepečlivý o budoucnost a nestálý, bujný a bažný. Mnohem snáze podaří se jemu jmění a zboží nabyti, nežli nabyté při sobě držeti a uchrániti. Dnešní výdělek ještě dnes se promrhá; a ne-li dnes, tedy zítra. Český průmyslník umí vydělávati, ale neumí při tom počtu a míry šetřiti; sotva že stal se majetníkem nevelikého jmění, hned na pána si hraje, po lahodách se žedí, nádhery strojí, k vyšším stavům podlézá, aniž více na nehody myslí, které snad na něho již číhají, a jej třeba hned zítra do louže uvrhnou. Zvláště pak naše krásná pleť neumí marné šperkovnosti své v uzdu pojímati; není snad na širém světě krajiny, kdeby bohyni Modě tak horlivá modloslužba se konala, tolik obětí se přinášelo, jako v Čechách; kdokoli otevřenýma očima po Evropě cestoval, nemohl toho nepozorovati. [...] Ne tak jest to u Němců mnohem chladnějších, povážnějších, opatrnějších; Němec umí nejen jmění dobývati, ale i s dobytým hospodařiti; nestydí se, po návratu z ciziny do Čech doma opět sedlačiti, třeba byl sobě v Kadixu i panského jmění nashromáždil; ačkoli rád dobře jí a pije, však po lahůdkách, po nádheře a šperku méně baží, a prohlédá více k budoucnosti. Protož maje vždy něco peněz pohromadě, snadno vkupuje se v dědinu zadlužilého Čecha; i jelikož mu i těžší a neohebný smysl, i hrdost národní brání přivyknouti*

⁴⁷¹ *Tamtéž*, In ČČM, 1844, č. 2, s. 262.

⁴⁷² PALACKÝ, František. *Ohlídka ve staročeském místopisu*. In ČČM, 20, 1846, č. 1, s. 62.

⁴⁷³ *Tamtéž*, s. 56.

jazyku českému, potahuje za sebou krajany své, aby se mu nestýskalo, až konečně převaha ve vsi na jeho straně bude, - a tu již ves je poněmčena. [...] Víme to dobře, že i Němci ne všude jsou stejné povahy, a že proto i poměr náš jiný jest kupř. k Rakušanům nežli k Sasikům a Prušákům; vyznáváme to sami, že jsou i jiné ještě příčiny neprospěchu našeho, jako udušený ode dávna mezi námi cit národní; slepé lpění na půdě vlastenecké a spojená s ním nepodnikavost do ciziny; bažení po novotách více trpné nežli činné, tudíž nesoucí více ku požívání nežli ke tvoření; až i sama ta mírnost a snášenlivost naše, která všeho násilí naproti bližnímu se vzdaluje, a tudíž i křivdu raději trpí nežli činí [...] Hřmoten a hlukem ničeho tu nedovedeme, ale jen tichým, věrným, upřímným a stálým usilováním, které se ani lahodami odvrátiti, ani hrůzami odstrašiti nedá. Rozumná mravní vzdělanost musí u národu našeho na vyšší stupeň uvedena býti, aby především sám sobě srozuměl, a dle toho budoucnost svou opatřil. [...] Duchovenstvo venkovské, jakožto přední sloup národnosti naší, učitelé a úředníci na panstvích, kteří ještě národu svému věrni zůstávají, ti musejí vlastenský smysl svůj tím dokazovati, když lidu našemu ke spamatování a usmyslení sobě v této věci poslouží [...]“.⁴⁷⁴

V ukázce je využito kontrastů – Němci vůči Čechům a Češi vůči Čechům. Němci jsou opatrnější, myslí na budoucnost a méně se zdobí šperky, zatímco Češi jsou horliví, nestarají se tolik o budoucnost a rádi se zdobí šperky. V rámci hodnocení Čechů autor popisuje klady a zápory. Němce chválí, ale upozorňuje i na záporné vlastnosti (nechtějí se učit česky a skupováním sídel pozvolna poněmčuje české obce. Text vrcholí výzvou (viz grafické znázornění), podle které Čechům nepomůže naříkat a křičet, musí se sami snažit – vlastní píli a vykonáváním drobných úkolů dosáhnou svého cíle a štěstí.

1.5 Václav Bolemír Nebeský se ve svém článku zabýval důležitostí filozofie. Odpověděl, že filozofie je důležitá, protože patří k všeobecnému vzdělání. Ocenil mnoho filozofů: „[...] jsme přesvědčeni o velkém nadání filozofickém našeho kmene [slovanského], neboť největší muži u vědě této u Němců (Leibnitz, Fichte, Kant, Hegel) pocházejí co do původu národového z germanizovaného Slovanstva“.⁴⁷⁵ Zároveň autor dodal, že Slované mají před sebou ještě dlouhou cestu, než docílí samostatnosti v oblasti filozofie.

1.6 Josef Jungmann vyprávěl ve svých zápiscích o svém životě, mimo jiné o tom, jak v posledním roce studia na právnické fakultě pracoval jako soukromý učitel v domě jednoho barona. „Neměl jsem v ničemž nedostatku, měl víru a vážnost, jakéž sobě jsem žádati mohl; ale v jednom mne rozeznávalo panstvo co člověka podlejší třídy, aniž vím, stalo-li se to z úmyslného vyznamenání čili z hospodářství přílišného. Všichni oudové baronské rodiny i

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 81-83.

⁴⁷⁵ NEBESKÝ, Václav Bolemír. Několik slov o filosofii. In ČČM, 20, 1846, č. 2, s. 241.

hosti, byli-li kdy jací, měli stříbrné lžíce, nože i vidličky, mně u téhož stolu sedícímu cínovou lžící a nože s kostěnými střenkami dáváno. To marnost mou mrzelo. Já uchopil se první příležitosti, abych z toho domu dobrým způsobem vyvázl“. Poté, co byl vypsán konkurz na učitelské místo v Litoměřicích, přihlásil se a byl vybrán mezi jedenácti kandidáty.⁴⁷⁶

2. Druhý typ persvazivní funkce – **propagace** - je ve zkoumaném periodiku zastoupený méně často. Jako příklad uvedu propagaci vyjádřenou **lexikálními prostředky**:

2.1 „Slávy Dcera jest nejznamenitější plod literatury české, a sice nejenom za dnů našich, ale po všechna drahná století, počnouce od dozpívaných písní našich Lumírů a Zábojů; [...] Rukopis Královodvorský a Slávy Dcera jsou posud zajisté ono veliké Alfa a Omega básnictví českého“. ⁴⁷⁷ Další ukázkou je text: „Nemělt' aspoň dosud žádný národ za jedno padesátiletí na parnase svém dvou geniálních žen, které by mu tolik znamenaly jako nám naše dvě nejpřednější poetky – Božena Němcová a Karolina Světlá“. ⁴⁷⁸ A konečně poslední příklad: „velikán Jungmann s nadlidskou vytrvalostí a pílí buduje mohutné základy veškeré literatury československé“ ⁴⁷⁹ Zvýrazněná pojmenování mají především význam zesilující.

3. A konečně třetí typ persvazivní funkce – **agitace** – je v daném časopise zastoupen např. těmito ukázkami:

3.1 Časopis českého Museum uveřejnil zprávu z České včely z roku 1845, která pojednává o prokazování češství, českého smýšlení na veřejnosti. „Vystupujme již všude i doma i v cizině co zdární Čechové s jazykem a způsobem slavných našich otců: a opět se nám navrátí jejich sláva“. Obzvláště v Praze je zapotřebí, aby každý Čech všude na veřejnosti mluvil česky, aby cizinci, kteří navštíví Prahu, nemohli, jako se děje dosud, prohlašovat Prahu za německou. „Co jsme my Čechové až posud chvalitebného činili, stávalo se pod firmou německou a k německému oučtu se připisovalo“.

Mnohý Čech o sobě hovoří jako „o věrném synovi českých praotců“, ale jen pokud je mezi svými, „horlivě o tom rozmlouvá, kterak svatá povinnost káže, aby se Čech v Čechách Čechem prokazoval i vzdor lásky-prázdným ousměškům odpůrců“. Ale sotva vkročí do obchodu, „již jeho srdce barvu mění, jako chulam“. Ostýchá se požádat o zboží ve svém jazyce, aby obchodníka, „jemuž výdělek přináší, neurazil aneb ho do rozpaků nepřivedl. A pokud i poprvé požádá v češtině, netrvá to dlouho „a již ji ostýchavě pod podšívku strká, ano ještě se za to přehluoce pokloní, když obchodník, znamenaje na něm měšťácký kabát, na jeho českou otázku jenom českou odpověď dáti se zpouzí“. Autor článku se domnívá, že kdo se

⁴⁷⁶ Zápisky Josefa Jungmanna. In ČMKČ, 45, 1871, č. 4, s. 338.

⁴⁷⁷ Slovo o Slávy Dceři p. Jana Kollára. In ČČM, 5, 1831, s. 42.

⁴⁷⁸ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Dvě básničky lidu. In ČMKČ, 54, 1880, č. 1, s. 143.

⁴⁷⁹ KOTT, František. Hlídka literární. In ČMKČ, 54, 1880, č. 3, s. 574.

usídlil v české zemi, lze od něj právem žádat, aby se dokonale naučil řeči národa, ve kterém hodlá žít. „Říká se, že ten neb onen se bojí posměšků, kterých by ztržil, kdyby všude neohroženě Čechem se býti jevil, kdyby veřejně bez ostýchavosti za toho se prohlašoval, kým jej Prozřetelnost učinila. Na což autor reaguje, že kdyby se k češství veřejně hlásilo více lidí, ne pouze jednotlivci, nemusel by se nikdo obávat posměchu. „Kdo sám sebe neváží, kdo sám sebe zavrhuje, kdo se tak zapomíná, že se svému vlastnímu národu posmívá anebo jeho posmívání přisvědčuje, nemůže nikdy očekávat, aby si ho i jiní vážili“.⁴⁸⁰ Celý článek (i dobový znak vyjadřování) má rétorický charakter (nadnesený styl), např. *aby se Čech v Čechách Čechem prokazoval*. Jedná se o paronomázií.⁴⁸¹ Závěr ukázky je formulován jako perioda, která je tvořena dvěma částmi, a to předvětím (*Kdo sám sebe neváží, kdo sám sebe zavrhuje, kdo se tak zapomíná*), jež je vyjádřeno pomocí anaforického zájmena vztažného) a závětím (*nemůže nikdy očekávat, aby si ho i jiní vážili*).

3.2 Redaktoři ČČM si nemohou stěžovat na malý počet prodaných knih, které nabízejí knihkupci svým čtenářům, ale autoři by měli ještě zapracovat na kvalitě děl, která je nízká. „Nemůžeme býti nespokojeni s literaturou naší co do množství nově vycházejících spisů, ano můžeme tvrditi, že naši knihkupci ještě nikdy tak starostlivě o obecnost české se nestarali a je nezasobovali tak hojně, jako právě v době nynější. Bohužel však není s množstvím nových děl v stejně příznivém poměru i jakost jejich, ano domníváme se, žeby literatuře naší prospěšnější bylo, kdyby o trochu méně ale obsahem svým lepších spisů u veřejnosti bylo podáváno“.

„Již první díl Tomkova Dějepisů Prahy potkal se všude se zvláštním uznáním, všude uznáván byl za práci svědomitou, veledůkladnou ano v mnohém ohledu i nevyrovnatelnou, druhý pak díl, jenž se před několika měsíci po dlouholeté přestávce do rukou našich dostal, vyrovnal se předchůdci svému nejen úplně, ale můžeme tvrditi, že jej v mnohém ohledu ještě předčí“.⁴⁸²

8.3 Shrnutí

Na základě studia vybraných ročníků Časopisu Českého museum jsem zjistila, že ze tří skupin textů s persvazivní funkcí je nejčastěji zastoupena skupina první – tedy texty argumentační. Žánrově jde převážně o různé odborné články, ve kterých převažují věcné,

⁴⁸⁰ DOUCHA, František. Článek o netečnosti. In ČČM, 20, 1846, č. 1, s. 84-93.

⁴⁸¹ Paronomázie – rétorická a stylistická figura, zpravidla slovní hříčka, spočívající v záměrném spojení dvou nebo více zvukově shodných nebo značně si podobných slov bez ohledu, zda mezi nimi existuje významová příbuznost, a to za účelem vyvolání vedlejších významů a nových významových asociací. In VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984, s. 266.

⁴⁸² MALÝ, Jakub. Stručný přehled literatury české posledních dvou let. In ČČM, 1846, č. 5, s. 645.

slohově neutrální jazykové prostředky, ve kterých jsou v malé míře využity kladně hodnotící prostředky, pokud se hovoří o Čechách. Druhou nejpočetnější skupinu představují texty propagační a nejméně je zastoupena agitace.

Ve zkoumaném periodiku se nacházejí odborné články z české historie, životopisné studie a jazykovědné studie. Na první pohled by se mohlo zdát, že národnostní třenice ve společnosti nechávají autory článků chladnými, ale opak je pravdou. Právě výběrem témat článků (o české historii a o českém jazyku) se autoři snaží přispět národním zájmům. Ale je to i reakce na soudobé poměry. Něco, co bychom u odborného článku nečekali. Tématy podporovali redaktoři české snahy. Odborně podporují požadavky Čechů nebo vyvracejí názory Němců.

Jako příklad odborných článků z české historie uvádím *Výpisky z paměti koleje Jesuitské u sv. Klimenta v Praze* (z latiny přeložil V. V. Tomek), *O hrobích a mohylách pohanských v Čechách* (od Jana Er. Vocela), *O počtu studentů akademie Karlovy v Praze v druhé polovici 16. století* (od V. V. Tomka), *Řád policejní k. v. města Chrudimě od r. 1510 od Antonína Rybičky Skutečského*, *O pobytí Ferdinanda I. v Litoměřicích roku 1547 po bitvě Mühlberské* (Karel Tieftrunk).

Mezi životopisné studie uveřejněné v časopise patří např. *Život M. Jana Paška z Vratu, primasa Pražského* (od V. V. Tomka), *O Janu Žižkovi* (od Václava Hanky), *Jan Vítovec, válečník český* (Hermenegild Jireček), *Josef Miloslav Rautenkranc* (Antonín Rybička), *Zpomínka na Vincence Zahradníka* (od Antonína Rybičky) nebo *Josef Schoen* (od Josefa Rissa).

Součástí časopisu jsou také četné jazykovědné studie jako např. *Slovozpytné srovnání slovanského jazyka s německým* (od Františka Šíra), *Úvaha, počátky vědecké mluvnictví českého* (od Františka Matouše Klácela), *Slovo o rozdílu u vyslovení hlásek i a y* (od Jana Krbce), *Český jazyk ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídní* (od Tomáše Buriana), *Několik nově objasněných obdob sloves* (od V. Hanky), *O prosodice české* (Josef Truhlář), *Příspěvek k historii českých samohlásek* (J. Gebauer), *O českém verši desetislabičném* (Jaroslav Goll).

9 Závěr

Předložená disertační práce zkoumá podoby a proměny rodícího se nacionalismu mezi Čechy a Němci v rámci Rakouska-Uherska. Prostorem, v němž se tyto konfliktní vztahy výrazně projeví, byl tisk. Práce se zaměřila na příklady ze zábavného časopisu *Květy*, který vycházel od roku 1834, z deníku *Národní listy*, který vycházel od roku 1861, a z odborného *Časopisu českého Museum*, který začal vycházet v roce 1827. Pro zpracování byly vybrány takové ročníky, které korespondují s vyhocenými společenskými událostmi. Byly to např. roky 1834, 1848, 1867, 1871, 1880, 1895 aj. Jako metoda zpracování bylo využito lingvistického pohledu na text z hlediska jeho funkce. Na základě persvazivní funkce publicistických textů byly vybrané ukázky rozděleny do třech skupin, a to argumentace, propagace a agitace. Tímto způsobem bylo možné posoudit jednotlivé texty z pohledu tematického i jazykového. Ukázalo se, že jazyk se stal významným prostředkem pro prezentaci českých a německých národních zájmů. Tisk se stal nejen výbornou platformou pro prezentaci a distribuci těchto zájmů, ale současně se prostřednictvím uskutečňování náročné historické role publicistika 19. století rozvíjela, vyrůstaly významné osobnosti, tříbil se jazyk a styl.

Při analýze *Květů* jsem dospěla ke zjištění, že ze tří skupin textů s persvazivní funkcí je nejčastěji zastoupena druhá skupina, tedy propagace. Texty kladně propagují český národ, jazyk, kulturu, vlast, osobnosti apod., což se v jazykové rovině projevuje použitím silně hodnotících výrazů, jejich značnou frekvencí, až kumulací a pomocí výrazné expresivity. A záporně hovoří některé texty o Němcích a německých skutečnostech. S odstupem na druhém místě je skupina argumentačních textů. Žánrově se jedná nejčastěji o zprávy s různorodou tematikou s převahou věcných, slohově neutrálních jazykových prostředků, s mírným využitím prostředků kladně hodnotících ve zprávách týkajících se českých skutečností. Nejméně je zastoupena agitace, která se vyskytuje ve formě explicitní i implicitní.

V *Národních listech* je nejpočetněji zastoupena skupina první, tedy texty argumentační. Z žánrového hlediska se jedná nejčastěji o různé podoby zpráv, ve kterých převažují věcné, slohově neutrální jazykové prostředky, s menším či větším využitím prostředků kladně hodnotících ve zprávách, které charakterizují české skutečnosti, a záporně hodnotících, které reflektují Němce. Vyzdvihují se zásluhy Čechů, jako je např. finanční podpora Rakouského císařství, a na druhé straně se hovoří negativně o Němcích, protože např. zakazují Čechům navštěvovat německé instituce a spolky, nepřispívají na smíšené

nadace. Na druhém místě je z textů s persvazivní funkcí nejvíce zastoupena skupina propagačních textů. Nejméně je zastoupena agitace.

Skutečnost, že v *Národních listech* patří nejvíce ukázek do skupiny argumentačních textů, dokládá, že se Čechům zvýšilo sebevědomí. Češi si jsou vědomi svých práv (na univerzitu, politickou samostatnost) a své hodnoty (když prohlašují, že spíše než bez většiny národů se Rakousko obejde bez předsedy vlády), jsou přesvědčeni, že jednají správně („*my své heslo vyměnit nemuseli – stejné jako za krále Jiřího z Poděbrad*“) a radují se, jaký pokrok udělali ve znalostech domácí politické scény (již dokáží zvolit vhodné zástupce, kteří reprezentovat a hájit zájmy Čechů). Nárůst sebevědomí Čechů je patrný více v *Národních listech* než v *Květech*, ačkoli obě periodika vycházela ve stejném časovém období (*Květy* začaly vycházet už dříve), protože se v *Národních listech* více než v *Květech* nacházejí zprávy z politického života, do nichž se tato skutečnost promítá.

Na základě studia vybraných ročníků *Časopisu českého Museum* jsem zjistila, že ze tří skupin textů s persvazivní funkcí je nejčastěji zastoupena skupina první – tedy texty argumentační, což potvrzuje předpoklad, že v odborných statích půjde o argumentaci pomocí faktů. Z hlediska žánru převažují různé odborné články, ve kterých se vyskytují převážně věcné, slohově neutrální jazykové prostředky, ve kterých jsou v malé míře využity kladně hodnotící prostředky, pokud se hovoří o Česích. Druhou nejpočetnější skupinu představují texty propagační a nejméně je zastoupena agitace.

Ve zkoumaném periodiku jsou uveřejňovány odborné články z české historie (např. *Výpisky z pamětí koleje Jesuitské u sv. Klimenta v Praze*, *O hrobích a mohylách pohanských v Čechách*, *O počtu studentů akademie Karlovy v Praze v druhé polovici 16. století*), životopisné studie (např. *Život M. Jana Paška z Vratu, primasa Pražského*, *O Janu Žižkovi, Jan Vítovec, válečník český*, *Josef Miloslav Rautenkranc*, *Zpomínka na Vincence Zahradníka*) a jazykovědné studie (např. *Slovozpytné srovnání slovanského jazyka s německým*, *Úvaha, počátky vědecké mluvnictví českého*, *Slovo o rozdílu u vyslovení hlásek i a y*, *Český jazyk ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídní*, *Několik nově objasněných obdob sloves*, *O prosodice české*).

Na první pohled by se mohlo zdát, že národnostní konflikt ve společnosti přecházejí autoři článků bez povšimnutí, ale není tomu tak. Právě výběrem témat článků (o české historii a o českém jazyku) se autoři snaží podporovat národní zájmy. Ale je to i reakce na soudobé poměry. Něco, co bychom u odborného článku nečekali. Tématy podporovali redaktoři české snahy. Odborně podporují požadavky Čechů nebo vyvracejí názory Němců.

Argumentace popisuje situaci, cituje, slovní zásoba se pohybuje kolem neutrální polohy. Hranici neutrálnosti překračuje jen v jednotlivostech, kde použije i intenzivnější výraz. Argumentace usiluje spíše o smířlivost nebo ironizuje a poukazuje na nelogičnost názorů druhé strany. Propagace vzniká velmi často jako reakce na německý tisk. Pak se objevuje kritika nebo polemika. Cílem není vyhledávání jazykových a stylistických prostředků, ale zkoumat text z hlediska nacionálního myšlení a pak teprve si uvědomovat, jakými jazykovými prostředky jsou myšlenky vyjádřeny, případně jak je stylově laděn celý text.

10 Summary

This thesis deals with the problems connected with the birth of nationalism between Czechs and Germans in Austrian-Hungarian Empire. These adversarial relations were significantly evident in the press. The author focused on the examples from the entertainment magazine *Květy*, published from 1834, from the daily newspaper *Národní listy*, published from 1861, and from the Czech specialized magazine *Museum*, published from 1831. For her analysis, the author chose years corresponding with social turmoils. These were, for example, years 1848, 1867, 1868, 1871, 1880, 1890 etc. She used a linguistic and stylistic approach to a text from the perspective of its function. Based on persuasive function of the publicistic texts, she divided selected excerpts into three categories: argumentation, propaganda, and campaigning. This allowed to evaluate individual texts from thematic and stylistic point of view. It turned out that language became an important means for presentation of Czech and German national interests. Not only became press an excellent platform for presentation and distribution of these interests, but journalism of 19th century in general evolved through the accomplishment of an exacting historical role, eminent personalities appeared, the language and style were refined.

11 Seznam použitých pramenů a literatury

Dobová periodika

Květy

DUNOVSKÝ, Josef. Z Umělecké Besedy. In *Květy*, 1, 1879, č. 5, s. 245.

Hlídka literární. In *Květy*, 6, 1871, č. 46, s. 367.

Hlídka literární. In *Květy*, 6, 1871, č. 49, s. 391.

HOSTINSKÝ, Otakar. O nynějším stavu a směru české hudby. In *Květy*, 2, 1880, č. 9, s. 285.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Památce Boženy Němcové. In *Květy*, 2, 1880, č. 4, s. 437.

Kronika umění výtvarného. In *Květy*, 7, 1872, č. 26, s. 207.

Květy. Praha, 1865-1872.

Květy. Praha, 1879 – 1897.

Květy. Praha, 1848.

Máme národní svátek! In *Květy*, 3, 1868, č. 20, s. 153.

MARŠAN, Robert. Poslední dnové března r. 1848 v Praze a vypravení druhé deputace. In *Květy*, 19, 1897/1, č. 38, s. 775.

Němec, ale jaký! In *Květy*, 5, 1870, č. 34, s. 270.

Perly německé literatury se množí. In *Květy*, 6, 1871, č. 46, s. 367.

Rozhledy v literatuře, umění a vědě. In *Květy*, 1, 1879, č. 10, s. 496.

Smrt Němcům! In *Květy*, 19, 1897/2, č. 39, s. 117.

Šetřte památky Tylovy! In *Květy*, 7, 1872, č. 21, s. 167.

TYRŠ, Miroslav. O prostředcích k povznesení uměleckých poměrů našich. In *Květy*, 1, 1879, č. 4, s. 61.

Zachovejme si „Památky archeologické“! In *Květy*, 5, 1870, č. 3, s. 23.

Zachraňte Vyšehrad! In *Květy*, 7, 1872, č. 3, s. 23.

Národní listy

„Lesehalle“ a německo-nacionální studentstvo. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 171, s. 5.

„Německé“ Podsedice. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 160, s. 3.

Adresa lékařů českých za provedení rovného práva jazyka českého na vysokých školách pražských. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 64, s. 1-2.

Ale co potom? In *Národní listy*, 7, 1867, č. 82, s. 1-2.

Ale dali slovo! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 143, s. 1.

Američtí hosté v Národním divadle. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 168, s. 2.

Boj o německého zástupce Prahy v zemské školní radě. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 186, s. 2.

Bouře k vůli Heinrichovi. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 187, s. 2.

Budějovičtí Němci a české gymnasium. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 178, s. 2.

Čechoněmci a Vídeň. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 94, s. 4.

Čechové! In *Národní listy*, 7, 1867, č. 76, s. 1.

Česká hudba na výstavě. In *Národní listy*, ročník 30, 1895, č. 124, s. 1.

Česká škola trutnovská. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 215, s. 2.

České a německé divadlo v Praze. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 9, s. 2-3.

České gymnasium v Místku. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 92, s. 1.

Česko-německé konference v předsednictvu ministerstva. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 13, s. 1.

Český průmysl v cizině. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 201, s. 2.

Čeština na gymnasiích v Čechách. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 63, s. 2.

Čeština nejhorším dialektem – němčiny! In *Národní listy*, 35, 1895, č. 143, s. 2.

Čeština za hranicemi. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 62, s. 3.

Debata o české universitě. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 98, s. 2.

Demoralisace v Německu. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 328, s. 2.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 200, s. 1.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 300, s. 2.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 197, s. 2.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 135, s. 2.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 151, s. 2.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 171, s. 5.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 88, s. 3.

Denní zprávy. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 126, s. 3.

Divadlo. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 89, s. 3.

Dostane se nám spravedlnosti? In *Národní listy*, 7, 1867, č. 110, s. 1.

Doznání. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 154, s. 2.

Drzost. In *Národní noviny*, 1, 1868, č. 67, s. 3.

Dva němečtí profesori na jednu stolicí. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 32, s. 2.

Feuilleton. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 94, s. 1.

Germanisace v pražském semináři. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 51, s. 2-3.

Gravitace Vídeňáků do Čech. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 157, s. 2.

Hlas Němce o Národopisné výstavě. In *Národní listy* (Národopisná výstava československá), 35, 1895, č. 176, s. 9.

Hlasy časopisecké. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 271, s. 2.

Hlasy vídeňské. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 140, s. 1.

Höfler má konkurenta. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 190, s. 3.

Industriální škola. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 122, s. 2.

Jak Němci demonstrovati budou na výstavě proti nepřátelům „vyrovnání.“ In *Národní listy*, 30, 1890, č. 201, s. 2.

Jak se dělá německá národnost na Moravě. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 129, s. 2.

Jen ke zdi s nimi. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 90, s. 1-2.

Jsme připraveni! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 5, s. 1.

K česko-německému vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 19, s. 3.

Kdo neumí německy, ten nucen mlčeti ve společnosti jako němý pes. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 53, s. 2.

Kdybyste raději daně zaplatil! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 124, s. 2.

Koncert pro chrám sv.-vítský za řízení – německého! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 117, s. 2.

Konejme povinnost svoji. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 114, s. 2.

Ku společné obraně národa a vlasti! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 142, s. 1.

Kus německého pohostinství. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 47, s. 2.

Kyselá jablka. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 146, s. 2.

Lháři a komedianti. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 161, s. 1.

Literatura a umění. In *Národní noviny*, 8, 1868, č. 8, s. 2.

Na poli práce. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 23, s. 1.

Napoleon III. a Rakousko. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 126, s. 1.

Napřed němčina. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 22, s. 3.

Následky němčourství v Brně. In *Národní listy*, 1, 1868, č. 56, s. 3.

Následky vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 65, s. 2.

Nastává práce v cizině. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 24, s. 1-2.

Naše spolky literární. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 80, s. 2.

Našemu občanstvu na uváženu. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 9, s. 1.

Naši němečtí přátelé a zemská jubilejní výstava. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 163, s. 2.

Našim „učitelům a vychovatelům“ In *Národní listy*, 35, 1895, č. 297, s. 1.

Nedbáme o protekci. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 299, s. 1.

Nejvážnější stránka vyrovnání. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 274, s. 1.

Němci chtějí navštěvovati Žofínský ostrov. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 59, s. 2.

Němci všech zemí – národ náš je v nebezpečí! In *Národní listy*, 35, 1895, č. 295, s. 4.

Německá „snášenlivost“ In *Národní listy*, 11, 1871, č. 299, příloha s. 1.

Německá kultura v Kroměříži. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 186, s. 1.

Německá slavnost v Teplicích. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 272, s. 2.

Německá slušnost a smířlivost. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 190, s. 2.

Německá snášenlivost. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 315, příloha, s. 1.

Německá spravedlnost v Budějovicích. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 291, s. 1.

Německá tisková kancelář a volba Heinrichova. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 191, s. 2.

Německá tisková kancelář o výstavě. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 153, s. 2.

Německá zuřivost. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 269, s. 2.

Německá zuřivost. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 297, s. 2.

Německé peníze k účelům slovanským. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 304, s. 2-3.

Německo-liberální sprost'áctví. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 195, s. 2.

Německý fanatismus. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 80, s. 3.

Německý kavalír a česká obec. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 10, s. 3.

Německý terrorismus. In *Národní listy*, ročník 30, číslo 170, 22. 6. 1890, s. 2.

Nemluvte jménem národa českého! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 159, s. 1.

No, tentokráte musejí cepy ven! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 99, s. 3.

Nový boj navzdor česko-německému vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 70, s. 2.

Nový kus národní ostudy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 205, s. 1.

Nový poněmčovací ústav pro dívky. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 5, s. 2.

O cestě císaře pána do Prahy. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 170, s. 1.

O vyrovnání se s Čechy. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 200, s. 1.

O vyrovnávacích konferencích. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 7, s. 2.

Oběti – „žebráků“ In *Národní listy*, 11, 1871, č. 279, s. 1.

Obrázek našeho „blahobytu“ In *Národní listy*, 20, 1880, č. 89, s. 3.

Odkazy Němce českým spolkům. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 174, s. 2.

Opona se zvedla. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 27, s. 1.

Pan hr. Taaffe a Češi“ In *Národní listy*, 8, 1868, č. 134, s. 1.

Pět milionů a – žádna německá škola. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 267, s. 1.

Po vyrovnání. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 81, s. 2-3.

Podstatná obava. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 25, s. 2.

Pokuta za Heinricha! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 205, s. 1.

Politické prskavky. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 72, s. 1.

Politické snahy Němců. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 44, s. 2.

Politické zprávy domácí. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 280, příloha s. 1.

Politické zprávy domácí. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 294, s. 1-2.

Politický význam naší Národopisné výstavy. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 134, s. 1.

Pomník Čechovi v Německu. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 234, příloha s. 1.

Poplach válečný. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 222, s. 1.

Prameny dějinné nynějšího sporu národního v Čechách. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 20, příloha, s. 1.

Prastaré „německé“ Litoměřice. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 182, s. 2.

Pravá cesta. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 8, s. 1.

Pronásledování Čechů v Trutnově. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 168, s. 2.

Proti Husovu pomníku. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 13, s. 2.

Proti našim pomlouvačům. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 72, s. 1.

Předvečer slavnostní. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 78, s. 1.

Příjemnosti českých profesorů na universitě pražské za rektorátu Höflerova. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 357, s. 2.

Přípravy k německé demonstraci. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 14, s. 2.

Psaní George Sandové české spisovatelce paní Žofii Podlipské. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 106, s. 2.

Richard Dotzauer už zase panuje. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 40, s. 2.

Řeč poslance dra. Fr. V. Jeřábka v 67. zasedání říšské rady dne 9. dubna 1880. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 89, příloha, s. 1.

Řeč poslance dra. Kučery. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 151, s. 1.

Schůze voličů vinohradského a žižkovského okresu. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 193, příloha, s. 1.

Sjezd Němců. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 292, s. 2.

Slované vypalují Němce! In *Národní listy*, 11, 1871, č. 334, s. 2.

Smutný den. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 309, s. 4.

Spiknutí proti Rakousku. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 116, s. 1.

Stremayr a české školství. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 43, s. 2.

Svoboda – neučiti se češtině. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 95, s. 2.

Table d' hote. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 44, s. 1.

Tábor lidu pod Bezdězem. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 171, s. 1-2.

Tak vida! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 23, s. 2.

Také Němci. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 253, s. 2.

Také praněmecké město. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 304, příloha, s. 1.

Teplice a Töplice. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 20, s. 2.

Ticho v Čechách. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 106, s. 1..

Trefné slovo. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 26, s. 1.

Týrání českého lidu a německá agitace. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 142, s. 3.

Týrání českých rodičů v Trutnově. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 257, s. 2.

Úkol Rakouska a zdejších Němců podle Bismarka. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 107, s. 1.

Utiskování Němců. In *Národní noviny*, 1, 1868, č. 62, s. 1.

Utrpení Čechů v Jablonci n. N. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 206, s. 2.

V zájmu jazykových práv. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 264, s. 2.

Ven s Heinrichem! In *Národní listy*, 30, 1890, č. 201, s. 2.

Vídeň a vyrovnávací konference. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 21, s. 2.

Vítězný jásot v německo-centralistickém táboře. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 20, s. 1-2.

Vítězství dualistů. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 31, s. 1.

Vlastní silou! In *Národní listy*, 35, 1895, č. 123, s. 1.

Vnitřní úřední jazyk český, jednota říše a Němci. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 170, s. 2.

Volby ve venkovských obcích. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 80, s. 1-2.

Výprava prušácká proti králi českému. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 286, s. 1.

Vyrovnaní s Čechy? In *Národní listy*, 7, 1867, č. 122, s. 1.

Významné osvědčení státoprávní. In *Národní listy*, 35, 1895, č. 244, s. 1.

Vzdormemorandum šestašedesáti a rovné právo na pražské universitě. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 37, s. 1.

Vzhůru do Prahy! In *Národní listy*, 8, 1868, č. 136, s. 1.

Za jednu ostudu dvě. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 301, s. 2.

Zase kousek německé snášenlivosti. In *Národní listy*, 8, 1868, č. 23, s. 2.

Ze 27členné sněmovní komise, jednající o vídeňských úmluvách. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 143, s. 1-3.

Ze sněmu českého. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 58, s. 2.

Zemězrádné štvání. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 122, s. 1.

Zemská výstava a Němci. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 65, s. 2.

- Zesnulý kníže Auersperg a česká korunovace. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 22, s. 2.
- Zisk a prospěch národa. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 183, s. 2.
- Zlatá doba německé plodnosti. In *Národní listy*, 11, 1871, č. 283, s. 1.
- Zprávy denní. In *Národní noviny*, 1, 1868, č. 15, s. 2.
- Zprávy domácí. In *Národní listy*, 7, 1867, č. 128, s. 3.
- Žofinský ostrov a Němci. In *Národní listy*, 30, 1890, č. 61, s. 3.
- Žurnalistický boj proti českému jazyku. In *Národní listy*, 20, 1880, č. 109, s. 2.

Časopis českého Museum

- DOUCHA, František. *Článek o netečnosti*. In *ČČM*, 20, 1846, č. 1, s. 84-93.
- KOTT, František. Hlídka literární. In *ČMKČ*, 54, 1880, č. 3, s. 574.
- KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Dvě básničky lidu. In *ČMKČ*, 54, 1880, č. 1, s. 143.
- MALÝ, Jakub. Stručný přehled literatury české posledních dvou let. In *ČČM*, 1846, č. 5, s. 645.
- NEBESKÝ, Václav Bolemír. Několik slov o filosofii. In *ČČM*, 20, 1846, č. 2, s. 241.
- PALACKÝ, František. Ohlídka ve staročeském místopisu. In *ČČM*, 20, 1846, č. 1.
- Slovo o Slávy Dceři p. Jana Kollára. In *ČČM*, 5, 1831, č. 1, s. 42.
- ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. Myšlenky o starobylosti Slovanů v Evropě. In *ČČM*, ročník 8, 1834, č. 1.
- VOCEL, Jan Erazim. O kroji českém ve středním věku. In *ČČM*, 1844, č. 2.
- Zápisky Josefa Jungmanna. In *ČMKČ*, 45, 1871, č. 4, s. 338.

Sekundární literatura

- ALTER, Peter. Nationalismus. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 26-27. ISBN 3-89331-367-2.
- ANDERSON, Benedict R. O'G. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha, 2008. ISBN 978-80-246-1490-8.
- AUGUSTA, Pavel. *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha, 1999, s. 346-347. ISBN 80-85983-65-6.
- BALIBAR, Étienne. Národ jako forma: dějiny a ideologie. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 217-238. ISBN 80-86429-20-2.
- BAUER, Otto. Národnostní otázka a sociální demokracie. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 36-45. ISBN 80-86429-20-2.

- BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha, 2011. ISBN 978-80-247-3028-8.
- BĚLINA, Pavel – HLAVAČKA, Milan – TINKOVÁ, Daniela. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl 11a (1792-1860). Praha, 2013, s. 327-378. ISBN 978-80-7432-347.
- BENEŠ, Josef. *Ač zemřeli, ještě mluví: Medailonky čes. kat. vlasteneckých kněží*. Praha, 1964, s. 326-331.
- BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha, 1981.
- BOEHM, Max Hildebert. *Das eigenständige Volk*. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 20-21. ISBN 3-89331-367-2.
- BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl 12a (1860-1890). Praha, 2012, 163-176. ISBN 978-80-7432-181-8.
- ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-961-4.
- ČORNEJOVÁ, Ivana - RAK, Jiří - VLNAS, Vít. *Habsburkové v českých dějinách: ve stínu tvých křídel*. Praha, 2012, s. 186-205. ISBN 978-80-7243-611-8.
- DANN, Otto. *Nation und Nationalismus in Deutschland: 1770-1990*. München, 1993, s. 12. ISBN 3-406-34086-5.
- Der „Dritte Stand“ als „Nation“ im Frankreich des 18. Jahrhunderts. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 11. ISBN 3-89331-367-2.
- DEUTSCH, Karl Wolfgang. *Nationenbildung, Nationalstaat, Integration*. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 23. ISBN 3-89331-367-2.
- FORST, V. et al. *Lexikon české literatury*. Praha, 1985-2008.
- GELLNER, Arnošt. *Národy a nacionalismus*. Praha, 1993. ISBN 80-901381-1-X.
- HAUSENBLAS, Karel. *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha, 1971, s. 43-54.
- HLAVAČKA, Milan – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – TINKOVÁ, Daniela. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl 11b (1792-1860). Praha, 2013, s. 9-15. ISBN 978-80-7432-348-5.
- HLAVAČKA, Milan. *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*. Praha, 2014, s. 37-69, 117-129. ISBN 978-80-7286-219-1.
- HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno, 2000. ISBN 80-85959-55-0.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dilem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7419-010-0.

- HROCH, Miroslav. *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha, 1999, s. 8-12. ISBN 80-7106-298-7.
- HROCH, Miroslav. *Das Europa der Nationen: die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*. Göttingen, 2005. ISBN 3-525-36801-1.
- HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století: společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. Praha, 1986.
- HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha, 1999. 275 s. ISBN 80-204-0809-6.
- JUNGSMANN, Josef. *Boj o obrození národa: výbor z díla Josefa Jungsmanna*. Praha, 1948, s. 27-50.
- KAISEROVÁ, Kristina a Jiří RAK. *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848–1914*. Ústí nad Labem, 2008, s. 12. ISBN 978-80-7414-053-2.
- KLÍMA, Arnošt. *Češi a Němci v revoluci 1848-1849*. Praha, 1994, s. 102-113. ISBN 80-901609-7-2.
- KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996. ISBN 80-7203-022-1.
- KOŘALKA, Jiří. Hans Kohns Dichotomie und die neuzeitliche Nationsbildung der Tschechen. In SCHMIDT-HARTMANN, Eva (Hg.). *Formen des nationalen Bewußtseins im Lichte zeitgenössischer Nationalismustheorien*. München, 1994, s. 263-275. ISBN 3-486-56022-0.
- KOVÁŘOVÁ, Iva. *Bernard Bolzano a jeho vliv na české národní obrození*. Hradec Králové, 2005. ISBN 80-7041-262-3.
- KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov: A-Ž*. Praha, 2005, s. 97. ISBN 80-200-1351-2.
- KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918*. Praha, 2013, s. 75-125. ISBN 978-80-246-2177-7.
- KUNZE, Rolf-Ulrich. *Nation und Nationalismus*. Darmstadt, 2005. ISBN 3-534-14746-4.
- KUTNAR, František a Martin KUČERA. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus: příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenecké*. Praha, 2003. ISBN 80-7184-833-6.
- LAIŠKE, Miroslav, ed. *Časopisectví v Čechách 1650-1847*. Praha, 1959.
- LANGEWIESCHE, Dieter. Nation, Nationalismus, Nationalstaat: Forschungsstand und Forschungsperspektiven. In *Neue Politische Literatur* 40, 1995, s. 190-236. ISSN 0028-3320.

- LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-308-8.
- LEMBERG, Eugen. K psychologii nacionalismu. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 71-86. ISBN 80-86429-20-2.
- LEMBERG, Eugen. Nationalismus. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 22. ISBN 3-89331-367-2.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha, 2009, s. 317-327. ISBN 978-80-246-1683-4.
- MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu a české sny*. Praha, 2015. ISBN 978-80-200-2506-7.
- MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Praha, 2010, s. 21. ISBN 978-80-257-0027-3.
- MEINECKE, Friedrich. Obecně o národu, národním státu a světoobčanství. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 46-53. ISBN 80-86429-20-2.
- MEINECKE, Friedrich. Weltbürgertum und Nationalstaat. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 16. ISBN 3-89331-367-2.
- MILL, John Stuart. Betrachtungen über die repräsentative Demokratie. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 13-14. ISBN 3-89331-367-2.
- MUSSOLINI, Benito. Della doctrina del Fascismo. In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 21. ISBN 3-89331-367-2.
- Národní Listy: jubilejní sborník : 1861-1941*. Praha, 1941, s. 13-17.
- OSVALD, V. *Novinář Josef Kajetán Tyl*. Praha, 1972.
- Ottův slovník naučný*. Praha, 1996-2003. ISBN 80-7185-057-8-.
- PLESKALOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha, 2007, s. 296-335. ISBN 978-80-200-1523-5.
- PRAŽÁK, Albert. *Národ se bránil: obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praha, 1945.
- RAK, Jiří. *Zachovej nám, Hospodine*. Praha, 2013. ISBN 978-80-87341-15-5.
- RENAN, Ernest. Co je národ. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 24-35. ISBN 80-86429-20-2.
- RENAN, Ernest. Was ist eine Nation? In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 15. ISBN 3-89331-367-2.
- ROUBÍK, František. *Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862*. Praha, 1930.

SCHIEDER, Theodor. Typologie und Erscheinungsformen des Nationalstaats in Europa. In WEHLER, Hans-Ulrich, ed. a DANN, Otto, ed. *Nationalismus und Nationalstaat: Studien zum nationalen Problem im modernen Europa*. Göttingen, 1992, s. 65-86. ISBN 3-525-36227-7.

SIEYÈS, Emmanuel Joseph. Was ist der Dritte Stand? In WEIDINGER, Dorothea. *Nation – Nationalismus – Nationale Identität*. Bonn, 1998, s. 12. ISBN 3-89331-367-2.

SMITH, Anthony D. Etnický základ národní identity. In HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha, 2003, s. 270-294. ISBN 80-86429-20-2.

STAUBER, Reinhard. Nationalismus vor dem Nationalismus? Eine Bestandsaufnahme der Forschung zu „Nation“ und „Nationalismus“ in der Frühen Neuzeit. In *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 47, 1996, s. 139-165. ISSN 0016-9056.

STIEBITZ, Ferdinand. *Stručné dějiny římské literatury*. Brno, 1991, s. 57-74. ISBN 80-210-0267-0.

ŠTAIF, Jiří. *Obezřetná elita: česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*. Praha, 2005. ISBN 80-7363-014-1.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysliti dějiny*. Praha, 1999. ISBN 80-7185-229-5.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha, 1982, s. 243-244, 355-356.

VEYNE, Paul. *Jak se píšou dějiny*. Červený Kostelec, 2010. ISBN 978-80-87378-26-7.

VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984.

VOLF, Josef. *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*. Praha, 1930, s. 131-135.

VYKOUPIIL, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno, 2000, s. 381. ISBN 80-902782-0.

Internetové zdroje

Die Nationalität und die Ökonomie der Nation. In LIST, Friedrich. *Das nationale System der politischen Ökonomie*. Stuttgart, 1841, s. 174-178. Online, [cit. 29. 8. 2017].

URL: <https://www.bueso.de/files/pdf/friedrich-list_das-nationale-system-der-politischen-oekonomie.pdf>.

BERVIDOVÁ, Michaela. *Květy: Historie časopisu a digitální edice ročníků 1-3 (1834-1836)*. Diplomová práce. UCLK FF MU Brno, 2006, s. 8-32. Online, [cit. 5. 8. 2014].

URL: <http://is.muni.cz/th/64825/ff_m/>.

Sněm království Českého 1867-69. In *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky*. Online, [cit. 8. 7. 2017].

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1867_69skc/index.htm>.

VALENTA, Petr. *Jindřich Fügner a Richard Dotzauer. Dvě osobnosti podnikatelského života v počátcích kapitalismu*. Diplomová práce. UHSD FF UK Praha, 2006, s. 86-88. Online, [cit. 6. 8. 2017].

URL: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/4568>>.